

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Milli Güvenlik Konseyi ve
Danışma Meclisi
(1982 Anayasası'nın Hazırlanması ve Kabulü)
(1981 - 1982)
II. CİLT

Prof. Dr. Yusuf SARINAY

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

Milli Güvenlik Konseyi ve
Danışma Meclisi
(1982 Anayasası'nın Hazırlanması ve Kabulü)
(1981 - 1982)

II. CİLT

Prof. Dr. Yusuf Sarınoy

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU

ISBN Takım: 978-605-4700-65-3 (Tk. No.)
ISBN Cilt: 978-605-4700-68-4 (2. CİLT)

ÖNSÖZ

Parlamentolar, ülkelerin siyasi tarihlerinin oluştuğu demokratik merkezî kurumlardır. Şüphesiz her ülkenin siyasi tarihi ve parlamento geçmişi aynı zamanda, ülkelerin demokratikleşme süreçlerinin panoramik görünümleridir. Bu bakımdan, Türk parlamento tarihi, yaşanan tecrübelerle ayrı bir önem taşır.

1876’da Kanun-ı Esasi’nin kabulünden sonra (1877) kurulan iki meclisli (Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyân) Meclis-i Umumi, ilk anayasalı ve demokratik nitelikli parlamento hayatına geçiş denememizdir. Elbette bu olay, Türk parlamento tarihinin de başlangıcını teşkil eder. Türkiye, bu anayasanın kabulü ve kurulan meclisle parlamenter sistemle tanışmış ve ilk kez millet, siyasal iktidara ortak olmaya çalışmıştır.

Ancak bu ilk parlamento, modern siyasi rejimlerde karşılığını bulan tam bir yasama organı görevini yerine getirmemiştir. Yine de sürekli açılıp kapanmalar dolayısıyla kesintiye uğramasına rağmen, bir ‘parlamento geleneği’ oluşmasına az da olsa katkıda bulunmuştur.

Ülkemizde parlamento geleneği, bütün kurum ve kurallarıyla ancak, Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla oluşmaya başlamıştır.

İstanbul’dan Meclis-i Mebusan üyelerinin de içinde bulunduğu, Ankara’da 23 Nisan 1920’de kurulan Büyük Millet Meclisi ile Türk parlamento tarihi, önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Kurtuluş Savaşı’nda oluşturulan ve Millî Mücadele’yi fiilen yöneterek ülkeye bağımsızlığını kazandıran bu parlamento, dünyadaki tek “Gazi Meclis” olmuştur. Cumhuriyetin ilanının ardından yaşanan siyasi gelişmeler ise parlamenter rejimimizi olgunlaştırmış, zengin ve çok değişik cepheleri olan parlamento hayatı, cumhuriyetimize ve demokrasimize yön vermeye devam etmiştir.

Meclisimiz, kurulduğu günden bugüne, üzerine düşen tarihî sorumluluğu yerine getirmenin gayreti içerisinde olmuş ve Meclisimizin önderliğinde ülkemiz ve demokrasimiz, geride bıraktığımız yıllarda büyük mesafeler almış ve önemli kazanımlar elde etmiştir.

Çok partili siyasi hayat, işleyen bir demokratik sistem, Meclis'te tecessüm eden millî irade bizim en büyük kazanımlarımızdır. Bunları korumak ve geliştirmek hepimizin ortak sorumluluğudur.

19. asır sonundaki parlamenter hayat denememiz ve dolayısıyla demokratikleşme sürecimiz nasıl kesintilere uğradıysa, 20. asırda da çeşitli şekillerde kesilmiştir. Parlamento tarihimiz, bütün bu kesintileri ve sorunları bünyesinde taşımaktadır. Parlamentomuz ve demokrasimiz, kesintilerle ve sorunlarla bugüne gelmiştir. Bu süreç önemli kayıplara sebep olmuş, ancak ibre demokrasiden hiç şaşmamış ve sekteye uğramalara rağmen demokrasi hep galip gelmiştir.

135 yıllık parlamento ve aynı zamanda demokrasi tecrübemiz, zengin bir siyasi tarih birikimini içermektedir. Bu zenginliğin günümüze kazandırılması kadar, gelecek kuşaklara aktarılması da çok önemlidir. Bu anlayışla başlatılan parlamento tarihi yazım çalışmaları, TBMM'nin 18. döneminden bugüne kadar devam etmiş ve Meclisimiz "Türk Parlamento Tarihi" isimli eseri hazırlayarak demokrasi tarihimizin zenginliklerini gün ışığına çıkarmıştır.

Bu çalışmayı başlatan ve sürdüren önceki Meclis Başkanlarımızı şükranla anıyorum. Çalışmalarda yer alan bilim insanlarımıza, katkıda bulunan Meclis çalışanlarımıza teşekkür ediyorum. Yakın siyasi tarihimizi, parlamento geçmişimizi ve dolayısıyla millî siyaset hafızamızın önemli bir kısmını oluşturan bu eserin yararlı olmasını diliyorum.

TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Saygıdeğer Başkanları Sn. Bülent Arınç, Sn. Köksal Toptan, Sn. Mehmet Ali Şahin ve Sn. Cemil Çiçek'e;

Başkanvekilleri ve Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Başkanları Sn. Nevzat Pakdil ve Sn. Prof. Dr. Mehmet Sağlam'a;

Genel Sekreterler Sn. Rauf Bozkurt, Sn. Ali Osman Koca, Sn. Sadettin Kalkan ve Sn. Dr. İrfan Neziroğlu'na;

Yasama Genel Sekreter Yardımcıları Sn. H. Hasan Sönmez ve Sn. İbrahim Araç ile Bilgi ve Bilişim Hizmetleri Genel Sekreter Yardımcısı Sn. Ercan Durdular'a;

Personel ve Özlük İşleri, Kütüphane, Dokümantasyon ve Tercüme, Basın ve Halkla İlişkiler, Kültür Sanat ve Yayın Kurulu ve Basımevi görevlilerine, Sn. Sabit Demirtunç ve Sn. Cemil Tunal'a;

Yoğun mesaisiyle yazım sürecinde görev ve sorumluluk üstlenen Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu'nun üyeleri değerli meslektaşlarım:

Prof. Dr. Mustafa Çufalı, Prof. Dr. Zühtü Arslan, Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Prof. Dr. Erdal Onar, Prof. Dr. Menderes Çınar, Prof. Dr. H. Emre Bağce, Prof. Dr. Esat Arslan, Prof. Dr. Yusuf Sarıncay, Prof. Dr. Recep Boztemur, Prof. Dr. Burhanettin Duran, Doç. Dr. Celalettin Yavuz, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Doç. Dr. Ahmet Yıldız'a ayrı ayrı teşekkürlerimi ve iyi dileklerimi sunarım.

Yasama dönemlerine ait ciltlerin yazımı ve basımı "birinci cilt: yasama"; "ikinci cilt: denetim" ve "üçüncü cilt: biyografi" olmak üzere üç ana başlık altında gerçekleştirilmiştir. Bazı dönemlerde yasama ve denetim ciltleri birden fazladır; fakat pek çok dönem üç ciltte tamamlanmıştır ve her cildin sonuna dizin eklenmiştir.

Türk Parlamento Tarihi adlı bu büyük projenin bütün aşamaları, uzun süren, yoğun emek ve zorlu çabanın ürünüdür; yazarlar ve yetkililer bu süreçte katkılarını birleştirmiş ve eşgüdüm içinde bir ortaklıkla yasama dönemlerine ait ciltlerin yazımı ve basımı tamamlanmıştır.

Kullanıcılar için yararlı olması dileğiyle.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu

Koordinatörü ve Editörü

Prof. Dr. Hikmet Özdemir

SUNUŞ

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri darbe yaparak yönetime el koymuş, demokratik hükümet görevden uzaklaştırılmış, halkın oyuyla serbest bir seçimle oluşan TBMM feshedilmiş, siyasi partiler kapatılmış ve her türlü siyasi faaliyet yasaklanmıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde ordunun askeri bir darbe ile yönetime el koyması ile başlayan ve 6 Kasım 1983 tarihinde milletvekili genel seçimlerinin yapılmasından sonra TBMM'nin Başkanlık Divanı'nın olduğu 6 Aralık 1983 tarihinde sona eren "Ordunun Fiili İktidarı" devresi Türk Parlamento tarihinin olağandışı bir dönemini oluşturmaktadır.

Bu dönemde yasama organının bütün görev ve yetkilerini üstlenerek TBMM'ne yerleşen Milli Güvenlik Konseyi (MGK), birinci ciltte geniş bir şekilde anlatıldığı gibi devlet ve toplum hayatını yeniden yapılandırmayı amaçlayan çok sayıda yasa çıkarmıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi, Türk Anayasa hukuku açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. MGK 29 Haziran 1981 tarihinde Kurucu Meclis Hakkında Kanun'u çıkararak; yeni bir anayasanın yapım sürecini başlatmıştır. Bu anayasa 12 Eylül 1980 öncesinde Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları çözmede ve krizleri aşmada yetersiz kalmakla suçlanan 1961 Anayasası'na bir tepki olarak hazırlanmıştır.

1982 Anayasası'nın hazırlanma süreci ve yapılış yöntemi 1961 Anayasası ile karşılaştırıldığında aralarındaki temel benzerlikler Ergun Özbudun'a göre şunlardır:

a- Her iki Anayasa, askeri müdahaleler sonucu oluşmuştur.

b- Her iki Anayasa, bir kanadı askeri hareketin liderliğini yapan kuruldan (Milli Birlik Komitesi ve MGK), diğer kanadı ise sivillerden (Temsilciler Meclisi ve DM) oluşan Kurucu Meclisler tarafından hazırlanmıştır.

c- Her iki durumda da, Kurucu Meclis, daha doğrusu bu meclisin sivil kanadı seçimle oluşmamıştır.

d- Her iki durumda da Kurucu Meclisçe hazırlanan Anayasa, halkoyuna sunulmak suretiyle kesinleşmiştir.

e- Her iki durumda da sivil kanadın, Bakanlar Kurulu'nun kurulması ve düşürülmesine ilişkin yetkileri yoktur.¹

Bu benzerliklere karşılık Ergun Özbudun'a göre iki anayasanın hazırlanma sürecindeki farklar özetle şunlardır:

a- 1961 Temsilciler Meclisi kısmen temsili bir nitelik taşıırken, 1981-1983 Danışma Meclisi (DM) üyelerinin tamamı MGK tarafından atanmıştır.

b- Temsilciler Meclisi'nde, kapatılan Demokrat Parti dışında, Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi temsil edilmiş olmasına karşılık, DM'de hiçbir partiye yer verilmemiştir.

c- DM, Temsilciler Meclisi'ne oranla sosyal kompozisyon bakımından çok daha fazla bürokrasi ağırlıklı bir kuruluş olmuştur.

d- Temsilciler Meclisi ile Milli Birlik Komitesi arasındaki uyuşmazlıkların iki meclisin üyelerinden oluşan bir karma komisyonda görüşülmesi ve Kurucu Meclis'in birleşik toplantısında oylanması öngörülmüştü. Bu durum, sayıca çoğunlukta olan Temsilciler Meclisi'ne bir üstünlük sağlıyordu. Buna karşılık DM bir ön çalışma ve danışma organı niteliğinde olup, nihai kararı MGK vermekteydi.

e- 1961 sisteminde, halkoyuna sunulan Anayasa metninin kabul edilmemesi durumunda ne yapılacağı belirtilmişti. Bu durumda yeni Temsilciler Meclisi seçilecek, anayasa hazırlama çalışmalarına tekrar başlanacaktı. 1982 Anayasası'nın hazırlanması sisteminde ise, halkoylamasına sunulan Anayasa'nın reddi halinde ne olacağı belirtilmemiştir. Bu nedenle tasarı reddedildiğinde askeri yönetimin belirsiz bir süre daha devam edebileceği düşüncesini akla getirebilecek niteliktedir.

f- 1961 halkoylamasında siyasi partiler kamuoyu oluşturmada aktif bir rol oynadıkları halde, 1982 Anayasa oylamasında zaten kapatılmış olan siyasi partiler ve diğer gruplara böyle bir imkan tanınmamıştır. Özellikle 71 sayılı

¹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1989, s. 35.

MGK kararında; "... Devlet Başkanının radyo-televizyon ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanıtmaya konuşmaları hiçbir surette eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz" denilmek suretiyle, halkoylaması öncesinde Anayasa üzerindeki tartışmalar sınırlandırılmıştır.

g- 1961 halkoylamasının aksine, 1982 halkoylamasında Anayasa oylaması Cumhurbaşkanı seçimiyle birleştirilmiştir. Anayasa'nın geçici 1. maddesine göre; "Anayasa'nın halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanı'na tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak iktidarı and yürürlükte kalır..." hükmü getirilmişti.²

Bu çerçevede yapılan çalışmada, MGK Tutanak Dergileri, DM Tutanak Dergileri ve Resmi Gazete ile diğer resmi dokümanlar ana kaynakları oluşturmaktadır. Ayrıca dönemin gazeteleri ve başta MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren olmak üzere, olayların içinde bizzat yer alan önemli kişilerin hatıratları ile konu üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak yapılan araştırma ve incelemelerden yararlanılmıştır.

Bu çalışmaya birçok kişinin katkısı olmuştur. Başta TBMM'nin saygıdeğer Başkanlarına, TBMM Genel Sekreteri ve yardımcılara, Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu'nun bütün görevlilerine, TBMM Kütüphane Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğü personeline müteşekkirim. Son olarak Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu Koordinatörü ve Editörü Prof. Dr. Hikmet Özdemir'e özellikle teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın yakın dönem tarihimizi aydınlatmasını ve ilgililere yararlı olmasını dilerim. Saygılarımla.

Prof. Dr. Yusuf Sarıay

² Özbudun, **a.g.e.**, ss. 36-37; Kemal Özler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, ss. 97-98; Ayrıca genel olarak bu iki Anayasa'nın karşılaştırılması hakkında bkz. Bülent Tanör, **İki Anayasa 1961 ve 1982**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986, ss. 77-176.

KISALTMALAR

AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
DM	:	Danışma Meclisi
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
KİT	:	Kamu İktisadî Teşebbüsü
MGK	:	Milli Güvenlik Konseyi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.K	:	Türk Ceza Kanunu
TİSK	:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TMMOB	:	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TRT	:	Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu
YÖK	:	Yüksek Öğretim Kurumu

İÇİNDEKİLER

BAŞKAN ÖNSÖZ.....	iii
TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA.....	v
SUNUŞ	vi
KISALTMALAR.....	ix
1- ANAYASA TASARISININ HAZIRLANMASI	1
1.1- Kurucu Meclis'in Görev ve Yetkileri	1
1.2- DM Anayasa Komisyonu'nun Oluşumu ve Çalışma Usulü	4
1.3. Hazırlık Çalışmaları ve DM'ye Sunulan Aylık Raporlar.....	6
1.4- Kurumlardan ve Kişilerden Alınan Görüşler.....	26
1.4.1- Kurum ve Kuruluşların Görüşleri	26
1.4.2- Siyasi Parti Mensuplarının Görüşleri.....	103
1.5- DM Anayasa Komisyonu'nun Hazırladığı Anayasa Tasarısı.....	115
2. ANAYASA TASARISI'NIN DM'DE YAPILAN GÖRÜŞMELERİ.....	125
2.1. Birinci Tur Görüşmeler	125
2.2- İkinci Tur Görüşmeler	147
3. ANAYASA TASARISININ MGK'DE GÖRÜŞÜLMESİ VE KABULÜ.....	153
3.1- MGK Anayasa Komisyonu Raporu ve DM Metninde Yapılan Değişiklikler.....	153
3.2- MGK'de Anayasa Tasarısının Görüşülmesi ve Kabulü	192
3.3- 1982 Anayasa'nın Temel Özellikleri.....	287

4- ANAYASA’NIN HALKOYUNA SUNULMASI	292
4.1- Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesine Dair Kanun.....	292
4.2- Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun.....	297
4.3- Anayasa’yı Tanıtma Faaliyetleri.....	303
4.4- Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması	308
SONUÇ.....	312
KAYNAKÇA.....	314
EK - 1982 Anayasası Metni.....	319
İNDEKS.....	399

1- ANAYASA TASARISININ HAZIRLANMASI

1.1- Kurucu Meclis'in Görev ve Yetkileri

Türkiye'de Ordu'nun 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyması ile başlayan fiili iktidar döneminde yönetimi üstlenen MGK; hiçbir pozitif hukuk normu ile sınırlı kalmadan kurallar koyduğu için daha kuruluşundan asli kurucu iktidar niteliğini de kazanmıştır. MGK "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun" ve "Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun"la koyduğu kurallar ile fiili iktidarını hukukileştirirken, aynı zamanda kurucu iktidar niteliği de kazanmıştır.³

MGK 29 Haziran 1981 tarihinde çıkardığı "2485 Sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun"la MGK'nin yanında bir de sivillerden oluşan Danışma Meclisi'nin kurulmasını öngörüyordu. Bu kanunla 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren tüm eylem ve işlemleri ile kurucu iktidar özelliği taşıyan MGK yönetimi sivillerin de katılmaları ile yeni bir nitelik kazanıyor, adı da "Kurucu Meclis" yani nitelik olarak kurucu iktidar oluyordu. Bülent Tanör, "1980 anayasacılığı için uygun düşecek terim Kurucu Meclis değil, Fiili Kurucu İktidar deyimi olmalıdır" demektedir.⁴

Kurucu Meclis Hakkında Kanun'un 2. maddesine göre Kurucu Meclis'in görevleri şunlardır:

"a- Yeni Anayasa'yı ve Anayasa'nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak;

b- Halkoyuna sunulan ve milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasa'nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanunu'nu hazırlamak;

c- Yeni Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Kanunu'nun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanunu hazırlamak;

d- Milli Güvenlik Konseyi'nce kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektedir."⁵

³ Özbudun, **a.g.e.**, s.31- 32, 119-120.

⁴ Bülent Tanör, **İki Anayasa, 1961-1982**, Beta Yay. İstanbul, 1986, s.102

⁵ **MGK Tutanak Dergisi**, C.3, B: 61, (29.6.1981), ss. 583-599; **Resmi Gazete (RG)**, Sayı: 17386 Mükerrer, 30 Haziran 1981.

Kanun'un 2. maddesinden de anlaşılacağı gibi Kurucu Meclis'in en önemli görevi devleti yeniden yapılandırma amacı doğrultusunda yeni bir anayasa ve ona uygun temel yasaları yapmaktır.

Kurucu Meclis, MGK ve DM olarak iki kanattan oluşmaktadır. Kanatlar arasında eşitlik değil, ast-üst ilişkisi vardır. DM 160 üyeden oluşacaktı. Bu üyelerin 120'si her ilin valisinin teklif edeceği adaylar arasından MGK tarafından seçilecektir. 40 üyenin ise doğrudan MGK'ce seçilmesi öngörülmüştür.

Anayasa ve yasa yapımında son söz hakkı MGK'nin idi. Kanunun 25. maddesine göre; MGK, DM'de kabul edilerek gelen kanun tasarı ve tekliflerini aynen veya değiştirilerek kabul veya red edebilecektir. Aynı şekilde MGK, DM Genel Kurulu'nda kabul edilen Anayasa metnini aynen veya değiştirilerek kabul etme yetkisine sahipti. Kurucu Meclis'in sivil kanadını oluşturan DM'nin gerek üyelerin seçimi, gerekse yetkileri açısından atanmış bir danışma organı olduğunu söylemek mümkündür.

MGK; Kurucu Meclis'i oluşturarak yeni Anayasa yapım sürecini başlatmıştır. Kurucu Meclis'in çalışmalarına hakim olacak esaslar bu kanunun başlangıç kısmında şöyle açıklanmaktadır:

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin ve milletin bütünlüğü ve bölünmezliği ve toplumun huzurunu korumak, milli dayanışma ve sosyal adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden eşitlik ilkesine göre yararlanmasını ve hukukun üstünlüğünü sağlayacak demokratik laik hukuk devletinin kurulması için gereken hukuki düzenlemelerle Anayasayı, siyasi partiler ve seçim kanunlarını yapmak ve varlığı, genel seçimlerle kurulacak Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen göreve başlayınca sona ermek üzere Kurucu Meclis kurulması kararlaştırılmıştır.” Bu kavramların sonuçta yapılacak yeni Anayasa'da yer aldığı görülecektir.

1982 Anayasası'nın hazırlanmasında hakim rol oynayan temel yargı, 1961 Anayasası'nın otorite-hürriyet dengesini, otorite aleyhine bozmuş ve devleti güçsüz kılmış olduğudur. Bu sebeple 12 Eylül 1980 öncesi yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik krizden büyük oranda 1961 Anayasası'nı sorumlu tutan MGK'nin 12 Eylül sabahından itibaren yayınladığı bildiri ve kararlar ile Kenan Evren'in yaptığı konuşmalarda; anarşi ve terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek, milli birliği korumak, sarsılan devlet otoritesini hakim kılarak demokratik, laik Cumhuriyet rejiminin işlemesine mani olan engelleri

ortadan kaldırmak için başta Anayasa olmak üzere, gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı; bu düzenlemeler yapılırken, Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğunun artacağı, 1961 Anayasa'nın uygulamada yarattığı aksaklıkların giderileceği, anayasal kurumların kendilerinden bekleneni yerine getirebilecek şekilde işletileceği; yasama, yürütme ve yargı dengesi bozulmayacak şekilde yetki ve sorumlulukların açık olacağı vurgulanmıştır.⁶ Bu açıklamalar ile bir anlamda yeni anayasanın öncelikleri ve temel ilkeleri ortaya konulmaktadır.

Devlet Başkanı Kenan Evren 23 Ekim 1981 günü DM'nin açılışında yaptığı konuşmada; "Yeni hazırlanacak Anayasa konusunda hazırlanmış hiçbir ön tasarı mevcut olmadığı gibi, bu yönde her hangi bir kişi veya kurumun Danışma Meclisi'ne bir telkinde ve baskıda bulunması..."nın söz konusu olmadığını belirtmesine rağmen, adeta hazırlanacak yeni Anayasa'nın çerçevesini ve sınırlarını ortaya koymaktadır:

"Yeni Anayasa; Danışma Meclisi'nin bugünden itibaren en geç bir ay içinde kendi üyeleri arasından seçeceği 15 kişiden oluşan Anayasa Komisyonu tarafından tam bir bağımsızlık içinde milli ihtiyaç ve gerçekler ışığında yapacağı araştırmalar sonunda meydana getirilecektir. Bugüne kadar Anayasadan kaynaklanan sıkıntıları sizler de gördünüz ve bizzat içinde yaşadınız; Bu Anayasayı evvelce hazırlayanlar veya bunda çıkarı olanlar onu hala daha savunabilirler. Ancak, ortada bütün çıplaklığıyla duran bir hakikat var ki, bu hakikat, Türkiye'nin geldiği 12 Eylül öncesi durumdur. "Kişi hak ve özgürlüklerini hudutsuz; olarak genişletip koruyalım derken, devletin de bekası için birtakım hak ve yükümlülükleri olduğunu, kişi özgürlüğü uğruna Devleti güçsüz, bir şey yapamaz duruma getirmeye de hakkımız olmadığını, Devletin dernekler vasıtasıyla idare edilen zavallı bir kuruluş haline getirilemeyeceğini, Devletin başı olan makamın bir protokol makamı görünümünde bırakılamayacağını, Devletin 6 ay gibi bir süre cumhurbaşkansız bırakılamayacağını, Parlamentonun aylar ve aylarca hiç bir yasama ve murakabe görevi yapamaz duruma getirilemeyeceğini, yargının yönetimi, yönetimin yargıyı köstekler durumunda olamayacağını, ülkenin sokaklarında her gün miting ve gösteri yapılmak suretiyle vatandaşların, iş ve güçlerine mani olunamayacağını, memleketimizde komünizme veya dini esaslara dayalı parti kurulamayacağına göre, bazı gün ve bayramları istismar ederek bu rejimlerde olduğu gibi gösteri ve mitingler düzenlenemeyeceğini; kısaca kişi hak ve özgürlüklerinin hudutsuz olamayacağını da hatırdan çıkarmamız gerektiğini vurgulamak isterim."⁷

⁶ Geniş bilgi için bkz. RG, Sayı: 17103, Mükerrer, 12 Eylül 1980; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri**, (12 Eylül 1980 – 12 Eylül 1981), Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981, ss. 17-18; 21-43, 138, 239, 261.

⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.1, B: 1, (23.10.1981), s. 4.

1.2- DM Anayasa Komisyonu’nun Oluşumu ve Çalışma Usulü

DM’de 20 Kasım 1981 günü kabul edilen İttüzüğün 47. maddesine göre; DM ilk toplantısından itibaren en geç bir ay içinde yeni Anayasayı ve Anayasa’nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak üzere 15 üyeden oluşan bir Anayasa Komisyonu seçmesi gerekirdi.

İttüzüğe göre, Anayasa Komisyonu seçildiği tarihten itibaren en geç yirmidört saat içinde toplanarak bir başkan, bir başkanvekili, bir sözcü ve bir kâtip üye seçerek hemen çalışmalarına başlar.⁸

DM İttüzüğünün kabul edildiği 20 Kasım 1981 günü yapılan 9. birleşimde Anayasa Komisyonu’na üye olacak adayların 21 Kasım 1981 günü saat 13.00’e kadar teklif edilmeleri gerektiğine dair Başkanlık teklifi DM genel kuruluna sunulmuştur. Bu teklifin okunmasından sonra söz alan üye Muzaffer Ender; Anayasa Komisyonu’nun seçimiyle ilgili şu konuşmayı yapmıştır.

“Anayasa Komisyonu’nun seçiminde arkadaşlardan toplu olarak istirhamım şudur: Mümkün olduğu kadar topluma ait çeşitli kesimlerden arkadaşların Anayasa Komisyonu’nda bulunması yerinde olur, kanaatindeyim. Yani sadece hukukçuların değil de, ziraatçı, eğitimci, tıp gibi dallardan arkadaşların da Anayasa Komisyonu’nda bulundurulması yerinde olur, görüşündeyim. Mümkün mertebe, adaylar tespit edilirken bu noktalara dikkat edilirse iyi bir Anayasa ortaya çıkabilir.”⁹

Anayasa Komisyonu üyeliği için aday olan 59 üye arasından 23 Kasım 1981 günü yapılan seçimde 15 kişi komisyon üyeliğine seçilmişlerdir.¹⁰

Anayasa komisyonu geçici başkan Hikmet Altuğ başkanlığında 24 Kasım 1981 günü ilk toplantısını yaparak Komisyon Başkanını, Başkanvekilini, Komisyon sözcüsünü ve Kâtip üyesini seçerek çalışmalarına başlamıştır.

⁸ Danışma Meclisi İttüzüğü, TBMM Basımevi, Ankara, 1981, s. 23.

⁹ DM Tutanak Dergisi YY. 1, C. 1, B: 9, (20.11.1981), ss. 317-318

¹⁰ DM Tutanak Dergisi YY. 1, C. 1, B: 10, (23.11.1981), ss. 339-342.

Yapılan seçimler sonucu Anayasa Komisyonu şu üyelerden oluşmuştur:

Adı ve Soyadı	Görevi
Orhan ALDIKAÇTI	Başkan (Prof. Dr. Hukukçu)
Feyyaz GÖLCÜKLÜ	Başkan Vekili (Prof. Dr. Hukukçu)
Şener AKYOL	Sözcü (Prof. Dr. Hukukçu)
Turgut TAN	Katip (Prof. Dr. Hukukçu)
Tevfik Fikret ALPASLAN	Üye (Subay – E.Korgeneral)
Hikmet ALTUĞ	Üye (Prof. Dr. Tıp)
Kemal DAL	Üye (Prof. Dr. Hukukçu)
Feridun ERGİN	Üye (Prof. Dr. İktisatçı)
Feyzi FEYZİOĞLU	Üye (Prof. Dr. Hukukçu)
İhsan GÖKSEL	Üye (Subay – E. Korgeneral)
Rafet İBRAHİMOĞLU	Üye (İdareci – Sendikacı)
A. Mümin KAVALALI	Üye (Hukukçu – Yargıtay Üyesi)
Recep MERİÇ	Üye (Ziraat Mühendisi)
Teoman ÖZALP	Üye (İnşaat Mühendisi)
Muammer YAZAR	Üye (Hukukçu)

Anayasa Komisyonu’na seçilen üyelerin sekizi akademik kariyere sahiptir. Üyelerin sekizi, hukukçu, ikisi subay, biri tıpçı, biri inşaat, biri ziraatçı, biri sendikacı, birisi de iktisatçıdır.

Anayasa Komisyonu’nun esas görevi yeni Anayasa ve Anayasa’nın Halkoyuna Sunuluş Kanunu” taslağını hazırlayarak DM Genel Kurulu’na sunmaktır. DM içtüzüğüne göre; Komisyon toplantıları kapalı olarak yapılır. Toplantılara DM ve MGK üyeleri, Başbakan ve Bakanlar kurulu üyeleri, MGK Genel Sekreteri ile genel sekreterlik ve hükümet temsilcileri girebilir ve söz alabilirler; ancak komisyon üyeleri dışında kimse değişiklik önergesi veremez ve oy kullanamazlardı. Komisyon bilgi ve görgüsünden yararlanmak istedikleri kişileri komisyonu davet ederek dinleyebilirler, kamu kurum ve kuruluşları ile meslek kurum ve kuruluşlarından yazılı görüş alabilirdi. (Madde: 29-39).¹¹

¹¹ DM İçtüzüğü, ss. 14-15.

Anayasa Komisyonu, bir konunun aydınlatılması bakımından diğer bir komisyonun görüşü ve kararını almaya ihtiyaç duyarsa, bu hususu yazı ile sorabilir veya görüş birliğini sağlamak amacıyla birlikte toplanmayı da teklif edebilirdi. Görüşü sorulan komisyon bu konudaki fikrini rapor halinde bildirir. Birlikte toplantı teklifi kabul edilirse, iki komisyon Anayasa Komisyonu'nun başkanlığında toplanır.

Anayasa Komisyonu her ayın sonunda, çalışmaların gidiş ve sonuçlarını, varsa çalışmalarını hızlandıracak tekliflerini DM Başkanlığı'na bir raporla bildirir. Başkanlık bu raporları derhal bastırarak bütün üyelere dağıtır. Komisyonun genel kuruldan karar alınmasını gerektiren bir teklifi varsa öncelikle gündeme alırdı. (Madde: 47) ¹²

1.3. Hazırlık Çalışmaları ve DM'ye Sunulan Aylık Raporlar

Başkanlık Divanı'nı seçerek çalışmalara başlayan Anayasa Komisyonu aksi kararlaştırılmadıkça Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri Saat 10.00 – 12.30 arasında toplantı yapmaya karar vermiş, Komisyon adına yapılacak açıklamaların yazılı olmasını benimsemiştir. ¹³

Anayasa komisyonu ilk olarak Anayasa hazırlık çalışmalarının bir programa bağlanması konusu üzerinde durmuş, böyle bir programın ve çalışma metodunun nasıl olması gerektiğini görüşmeye başlamıştır. Komisyon Başkanlık Divanı “Bilgi Toplama”, “Değerlendirme” ve “Anayasa Taslağını Belirleme” gibi üç aşamalı bir çalışma programı önerisini komisyona sunmuş, bu görüşmeler bu öneri çerçevesinde yürütölmeye çalışılmıştır. Bu konuda ilk söz alan Feyyaz Gölcüklü; öncelikle DM üyelerinin yeni Anayasa konusundaki düşüncelerinin tespitinin önemli olduğunu vurgulamış, çalışma metodu olarak da, çok derinlere gitmeden son 20 yıllık hatamızı, sevabımızı önümüze koyarak siyasi hayatta bir çalışma yapılmasını teklif etmiştir. Bu konuda ders çıkarabileceğimiz 1924 ve 1961 Anayasası olduğunu belirten Gölcüklü, ... 1961 Anayasası'nda neler yürümedi, neler değişmelidir, neler getirilmelidir?” bunu tespit etmek gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, yapılacak Anayasada teferruata kaçılmamasını söylemiştir. ¹⁴

¹² DM İçtüzüğü, ss. 23-24.

¹³ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları** C.1, (2.12.1981), s. 38.

¹⁴ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları** C.1, (2.12.1981), ss. 2-9.

Feyzi Feyzioğlu ise; Cumhuriyet devrinin başından itibaren Anayasal gelişmeleri, uygulanmış olan Anayasalarda aksayan, benimsenen, muhafazasında mutlak zorunluluk olan, değiştirilmesinde yarar bulunan noktaları araştırıp buna göre yeni bir Anayasa hazırlamanın gerçekçi bir yol olacağı kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, yeni Anayasayı yaparken 1961 Anayasası'nı esas almanın en kolay yol olacağını söyleyen Feyzioğlu şunları söylemiştir:

“... Anayasa'nın içinde 1961 Anayasası'nın birçok hükümleri mutlaka yer alacaktır, onu değiştirmemiz zaten mümkün değildir, ama biz çalışmalarımızda 1961 Anayasası'nı esas aldık, onun üzerinde rötuşlar yaptık diyecek olursak, bunun psikolojik yönden pek 12 Eylül 1980 hareketi ile lehe yorumlanabilecek bir tesiri olmayabilir, aksine bir yoruma yol açabilir. O sebeple biz yeni bir Anayasa yapacağız, ama bu Anayasadan belki en fazla 1961 Anayasası'ndan yararlanmak suretiyle, fakat her halükarda yeni bir Anayasa yapmak üzere çalışmalarımızı düzenlediğimizi, başlangıçta da sonuna kadar da ifade etmeye devam edeceğiz...”¹⁵

Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı 3.12.1981 günü yapılan toplantıda; üyelerin özellikle yeni Anayasa konusunda gerekli olan bilgi ve belge toplama konusunda izlenmesi gerekli metod ve plan hakkındaki görüşlerini belirtmelerini teklif etmiştir.¹⁶

Bu konuda ilk sözü alan Kemal Dal; öncelikle bir alt komisyon kurulmasını, bu alt komisyonun Anayasada yer alması düşünülen temel başlıkları tespit etmesini, bu başlıklara göre bir çalışma programı belirlenmesini ve ondan sonra kamuoyu yoklaması ve DM üyelerinin görüşlerinin alınması konusuna geçilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.¹⁷

Daha sonra söz alan Teoman Özalp, bilgi toplama konusunda şunları söylemiştir: İyi hazırlanması şartıyla anket yapılmasının faydalı olacağını, mutlaka kuruluşların görüşlerinin alınması gerektiğini, yabancı anayasalar hakkında bilgi sahibi olunmasının faydalı olacağını belirtmiştir. Ayrıca DM üyelerinin eski siyasilerin de görüşlerinden yararlanmasını, MGK'nın görüşlerinin çok önemli olduğunu ancak “bazı direktifler alır gibi ..” hareket edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸ Feyyaz Gölcüklü DM üyelerinin 20'şer veya 10'ar kişilik gruplar halinde Komisyona çağrılarak dinlenmesinin uygun

¹⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (2.12.1981), ss. 10-14.

¹⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (3.12.1981), s. 39.

¹⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (3.12.1981), s. 41.

¹⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 41-45.

olacağını, konuşmak isteyen üyelerin komisyon başkanlığına müracaatta bulunup söz almalarını teklif etmiştir.¹⁹ Feyzi Feyzioğlu ise; DM üyelerinin 15'er 20'şer kişi olarak komisyonda görüşlerini açıklamalarının istenebileceğini ancak Genel Kurul üyeleriyle bir defa için bile olsa genel görüşme yapılmasının psikolojik yönden faydalı olacağını belirtmiştir.²⁰ A. Mümin Kavalalı da DM üyelerinden Anayasa hakkında görüş bildirecek kişilerin komisyona davet edilerek dinlenmesi konusundaki görüşe katıldığını belirtmiştir.²¹ Tekrar söz alan Feyyaz Gölcüklü; birinci olarak yeni Anayasa konusunda DM'nin eğilimlerinin belirlenmesi olduğunu, bunun içinde görüş bildirmek isteyen üyelerin komisyona davet edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İkinci olarak her türlü kuruluştan bilgi sağlamak gerektiğini vurgulayan Gölcüklü, Anayasa konusunda çalışan kişilerin de dinlenmesini, ayrıca doktrin ve teorik çalışmalarında kaynak olarak değerlendirilmesini söylemiştir.²² Rafet İbrahimioğlu ise; Genel Kurul üyelerinin görüşlerinin genişletilmiş bir komisyon toplantısı yaparak alınmasının uygun olacağını belirtmiştir.²³ Daha sonra söz alan Kemal Dal; hazırlanacak Anayasa'yı DM Genel Kurulu'nun düşüncesi istikametinde hazırlamak zorunda olduklarını, bu sebeple öncelikle DM'nin nasıl bir Anayasa istediğini tespit etmek gerektiğini vurgulayarak bilgi toplamanın mutlaka bir programa dayanması gerektiğini söylemiştir.²⁴ Aynı konu üzerinde söz alan Turgut Tan; bilgi toplama aşamasının planının öncelikle yapılması gerektiğini belirtmiş ve Genel Kurulla Komisyon yönetiminde yapılacak bir toplantıda DM'nin eğilimlerinin tespit edilebileceğini söylemiştir. Ayrıca DM Üyelerine "genel olarak nasıl bir Anayasa yapılmasını düşünüyorsunuz? Arzu Ediyorsunuz? Şeklindeki bir genel sorunun ortaya konması konuşmaların bunun üzerinde yapılmasının" yeterli olacağını belirtmiştir.²⁵ Üyelerden Recep Meriç; yeni Anayasa konusunda görüşlerin tespitinde; DM genel kurulunun, kamuoyunun ve MGK'nin görüşlerinin tespiti gerektiğini, ancak bunun mutlaka bir çalışma programına bağlamak gerektiğini söylemiştir.²⁶

¹⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 41-46.

²⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 51-52.

²¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), s. 56..

²² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 57-58.

²³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 61-62.

²⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), s. 64.

²⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 66-67.

²⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 69-70.

Komisyon’da yapılan tartışmalar sonunda Kemal Dal ve İhsan Göksel’in bilgi toplama safhasında yapılacak çalışmaların bir programa bağlanması teklifi oylanarak kabul edilmiştir. Yapılan ikinci oylamada da Komisyon Başkanlık Divanı’nın gerek gördüğü zaman diğer komisyon üyelerinden de bilgi almak suretiyle bu programı hazırlaması kabul edilmiştir.²⁷

Daha sonra DM üyelerinin yeni Anayasa konusundaki eğilimlerinin tespiti konusunda takip edilecek yol ele alınmıştır. Bu konuda komisyonda iki görüş belirmiştir. Birincisi DM üyelerinin tamamı ile genel kurul toplantı salonunda açık bir toplantı yapılması, ikincisi ise DM üyelerinden yeni Anayasa konusunda görüş bildireceklerin komisyon toplantısına gelerek düşüncelerini açıklamalarıdır. Yapılan oylamada arzu eden tüm DM üyelerinin komisyon toplantısına gelerek düşüncelerini açıklamaları, yani bir anlamda genişletilmiş komisyon toplantısı yapılması kabul edilmiştir.²⁸

Alınan karar bütün üyelere duyurulmak üzere bir yazı ile DM Başkanlık Divanına bildirilmiştir. Başkanlık Divanına yazılan yazıda;

“Komisyonumuz, yeni Anayasa’nın hazırlanmasına ışık tutacak genel eğilimlerin saptanması amacıyla DM üyelerinin bu konudaki düşüncelerini açıklamalarına imkân verecek toplantılar yapmaya karar vermiştir” denilmekte ve toplantıların 10 Aralık 1981 günü başlayacağı ve konuşmak için müracaat eden her üyeye 20 dakikayı aşmamak üzere söz hakkı verileceği belirtilmektedir.²⁹

Bundan sonra anayasa Komisyonu’nda “Anayasa konusunda çalışma ve araştırmalara ilişkin bilgi toplama” konusu üzerinde görüşmelere devam edilmiştir. Bu görüşmelerde Komisyon içi çalışmalar ile Komisyon dışı çalışmaların birlikte tartışıldığı görülmektedir.

Komisyon’da en çok tartışılan konulardan biri hazırlanacak yeni Anayasa konusunda daha geniş bir kitlenin görüşünün alınması açısından anket uygulamasına gidilip gidilmemesi konusu olmuştur.

Bu konuda Hikmet Altuğ; anket uygulamasının topluma açık yapıp yapılmayacağını sorarken; Feyyaz Gölcüklü; “anketin Anayasa hazırlanmasındaki yararının ne olabileceği üstünde bir neticeye varıp, ondan sonra bunu ne

²⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 96-98.

²⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları C.1. (3.12.1981), ss. 99-100.

²⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (9.12.1981), ss. 128-129.

şekilde gerçekleştirebiliriz sorusuna cevap bulmamız lazım. Malumlarınız teknik olarak anket çok güçtür...” demiştir.³⁰ Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı; psikolojik bakımdan anketin faydalı olacağını ancak, gelen anketleri cevaplandırmak, gelen cevapları değerlendirmek ve onları sistematik bir şekilde kaleme almanın çok zor olacağını, 1961 Anayasası yapım sürecinde anket uygulandığını fakat sağlıklı bir şekilde değerlendirme yapılamadığını belirtmiştir.³¹ Feyzi Feyzioğlu ise, anketin psikolojik yönden kamuoyunu tatmin edici bir yönü olacağını, bu sebeple yapılmasını savunur. Tevfik Fikret Alpaslan da halkla bağlantının sağlanması ve Anayasa’nın halkoyuna sunulmadan önce görüş alınması açısından anket yapılmasının yararlı olacağını savunmuştur.³² Kemal Dal; DM’nin seçim yoluyla gelmediğini, bu nedenle kamuoyuna anket yoluyla gitmenin Türk ve dünya kamuoyunu tatmin edeceğini, fakat soruların gayet basit olarak tespit edilmesini savunur.³³ Yapılan tartışmalar sonunda anket uygulamasına karar verilerek; Feridun Ergin’in başkanlığında, Şener Akyol, Hikmet Altuğ ve Halil İbrahim Karal’dan oluşan bir alt komisyon kurulmuştur.³⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü Başkan Yardımcısı Ömer Yücelioğlu Komisyon’a davet edilerek teknik bilgi alınmıştır. Sonuçta anket uygulamasının Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılması oy çokluğuyla kabul edilmiştir.³⁵ Anket sorularının düzenlenmesi için kurulan alt komisyon İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim üyeleri Prof. Dr. Erdoğan Aklın, Prof. Dr. Haluk Cillov, Prof. Dr. Esat Çam, Prof. Dr. Nusret Ekin, Prof. Dr. Akın İlkin ve Prof. Dr. Yüksel Ülken ile toplanarak bir soru listesi hazırlanmasına rağmen, bu anket uygulamaya konulamamıştır. Bu konuda Anayasa Komisyonu üyesi İhsan Göksel şunları söylemektedir:

“... Kendimin de müspet oy vermediğim ve psikolojik yönünden başka tarafına inanmadığım anket önerisi de bizi 2,5 ay boşuna çalıştırdı ve yapılamayınca da o emeklerin hepsi heba oldu gitti...”³⁶

Komisyon’un, yeni Anayasa yapım süresinde önem verdiği hususlardan biri de kuruluş ve kişileri görüşlerine başvurulmasıdır. Bu konuda Komisyon Başkanı bir taslak sunmuştur.

³⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (9.12.1981), ss. 134-135.

³¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (9.12.1981), s. 136.

³² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (9.12.1981), ss. 137, 142-143.

³³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (9.12.1981), s. 146.

³⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (16.12.1981), s. 350.

³⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (5.11.1982), s. 574.

³⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.10, (23.6.1982), s. 1.

Komisyon'un dışarıyla olan ilişkileri hakkında hazırlanan taslak şöyledir:³⁷

"1- Danışma Meclisi üyelerinin eğilimlerinin belirlenmesi. Bu soruyu çözdük.

2- İlgili kuruluşlardan görüş alınması. Üniversiteler, ilgili fakültelerin enstitü ve kürsülerden görüş alma ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, yargı organları, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay. Sendikalar ve diğer meslek kuruluşları, Türk-İş ve İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Türk Gazeteciler Sendikası yahut Gazeteciler cemiyeti ve saire, diğer kamu kuruluşları. Yönetim yapısına ilişkin İçişleri Bakanlığı, sıkıyönetim uygulamasına ilişkin Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığı ve saire

3- Kişisel görüşler: a) Uzmanların görüşleri, b) Siyasal deneye sahip kişiler

4- Anket uygulaması. Komisyon'un dışarıdan görüş almasında izlenecek yöntem konusunda iki teyit ortaya çıkmıştır. a) İlgililere belirli somut konu veya soru vererek o konudaki görüşleri alma, b) Amaç belirtmekle yetinerek aksaklık ve çözüm yollarını içeren genel görüş isteme."

Taslak üzerinde ilk söz alan Recep Meriç; görüş alınacak kuruluşların tespit için bir alt komisyon kurulmasını, sadece İçişleri Bakanlığı'nın değil, diğer Bakanlıkların da görüşlerinin alınmasını teklif etmiştir. Hikmet Altuğ ise; Siyasal deneye sahip kişilerin ifadesinin biraz polemiğe yol açabileceğini belirtmiştir. Rafet İbrahimoğlu; Kamuya yararlı bazı faydalı derneklerden de görüş alınmasını söylemiştir.³⁸ Kemal Dal; görüşlerine başvurulacak kuruluş ve kişilere Anayasa hakkında neler düşünüyorsunuz diye yuvarlak bir soru sormasının yanlış olacağını somut sorular hazırlanmasını teklif etmiş, ayrıca valiliklerin de görüşlerinin alınmasının yararlı olacağını belirtmiştir. Muammer Yazar da, yargı organları içine Askeri Yargıtay ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin ilave edilmesini söylemiştir.³⁹

³⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.1, (9.12.1981), s. 139.

³⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), ss. 140-143.

³⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), ss. 144-150.

Tartışmaların uzaması üzerine görüşlerine başvurulacak kuruluşların detaylı bir listesini hazırlamak üzere Rafet İbrahimoglu ile Kemal Dal'ın dahil edilerek Komisyon Başkanlık Divanı'nın görevlendirilmesine karar verilmiştir.⁴⁰

Anayasa Komisyonu'nun 14.12.1981 tarihli toplantısında yeni Anayasa hakkında görüş alınacak kuruluşlarla ilgili liste Rafet İbrahimoglu tarafından sunulmuştur.⁴¹ Bu listede bazı kamu kuruluşları ve sendikalar ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları yer almaktadır. Liste üzerinde yapılan görüşmelerde; Türk Kooperatifçilik Kurumu, Bankalar Birliği, TUSİAD, Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Türkiye Muhtarlar Federasyonu, Türkiye İktisadi Kalkınma Vakfı gibi meslek kuruluşları ile kamuya yararlı dernek ve vakıflar da ilave edilmiştir.⁴²

Kuruluşlardan sonra Turgut Tan; görüşlerine başvurulacak üniversitelerin listesini okumuştur. Bu listede 1981 yılında Türkiye'de mevcut olan ondokuz üniversite ile Ankara, İstanbul, Bursa, Eskişehir ve Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinin isimleri bulunmaktadır Komisyonunda yapılan görüşmelerde Üniversite rektörlüklerinin yanısıra, Üniversiteler içinde Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Fakültesi gibi konuyla daha yakından ilgili olan Fakülte ve Enstitülere de ayrıca görüş sorulması kabul edilmiştir. ⁴³

Daha sonra fiilen görevde bulunan 67 ilin valisinin görüşlerine başvurulması kabul edilmiş,⁴⁴ ve yargı organlarının listesinin tespitine geçilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Askeri Yargıtay, Yüksek Askeri İdare Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun görüşlerine başvurulması komisyonunda oylanarak kabul edilmiştir.⁴⁵

Komisyonunda Yargı organları, Üniversiteler, kurum ve kuruluşlar ile valiliklerden gelecek görüşlerin belirli temel konulara göre tasnif edilerek değerlendirme yapılabilmesi için tespit edilen temel konular şunlardır:

- “1- Temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi
- 2- Yasama organının yapısı
- 3- Devlet Başkanlığı müessesesi

⁴⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), ss. 154-155.

⁴¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (14.12.1981), ss. 211-212.

⁴² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (14.12.1981), ss. 213-228.

⁴³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (14.12.1981), ss. 234-238.

⁴⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (15.12.1981), ss. 284-285.

⁴⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (15.12.1981), s. 286.

- 4- Yürütme organının kuruluşu ve yetkileri
- 5- Yasama yürütme ilişkileri
- 6- Yargı erkinin düzenlenmesi
- 7- Anayasa’da yer alması istenen yeni organlar.”⁴⁶

Komisyonunda yapılan görüşmelerde Devlet Başkanlığı müessesesi yasama-yürütme ilişkileri gibi konuların yazılarak mektuba konulmasının yeni Anayasa hakkında belli bir istikamette önyargı ile hareket edildiği kanaati verebileceği endişesi dile getirilmiştir. Bunun üzerine gelecek görüşlerin tasnifini kolaylaştırmak amacıyla sadece, yasama, yürütme ve yargı erkinin düzenlenmesi ile temel hak ve özgürlükler ve kuruluşların özel düşüncelerinin talep edilmesi uygun görülmüştür.

Görüşmeler sonunda kuruluşlara aşağıdaki metnin gönderilmesi kabul edilmiştir.⁴⁷

“2385 sayılı Kanunla Kurulu Danışma Meclisi tarafından seçilmiş bulunan Anayasa Komisyonu çalışmalarına başlamış bulunmaktadır.

Komisyon çalışmalarında değerlendirilmek amacıyla, kuruluşunuzun ve gerek görüşleriniz kuruluşunuza bağlı alt birimlerin de yeni Anayasa üzerindeki görüş ve düşüncelerinin bilinmesinde fayda mütalâa edilmektedir.

Bu itibarla, kuruluşunuzun ve alt birimlerinin görüş ve düşüncelerinin aşağıdaki plana uygun olarak ve konular bakımından ayrılarak 20 nüsha halinde en geç 15.2.1982 tarihine kadar Komisyon Başkanlığı’na ulaştırılmasını rica ederim.

Saygılarımla.

Orhan Aldıkaçtı

Anayasa Komisyonu Başkanı

Plan:

I- Genel olarak Anayasa hakkında düşünce ve öneriler

1- Temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesi

2- Yasama organı

3- Yürütme organı

4- Yargı organı

5- Anayasada yer alması istenilen diğer hususlar

II- Kuruluşunuzun özel ilgi ve faaliyet alanına ilişkin düşünce ve öneriler.”

⁴⁶ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 1, (9.12.1981), s. 157.

⁴⁷ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 1, (15.12.1981), ss. 274-275.

Komisyonunda; yeni Anayasa konusunda görüşlerine başvurulacak kişilerin belirlenmesinin daha sonra yapılması fikri benimsenerek Komisyon içi çalışmalar konusunda tartışmalara devam edilmiştir.

Bu konuda Feyzi Feyzioğlu; geçmiş anayasa uygulamalarına ilişkin eleştiriler ile geçmişteki anayasa değişikliği tartışmalarının birlikte kurulacak bir komisyon tarafından incelenmesini, ayrıca yabancı ülkelerdeki anayasacılık hareketlerinin de ele alınmasını teklif etmiştir. Feyzioğlu devamla; 1961 Anayasası'nın uygulanmasına ilişkin eleştirilerin belirlenmesinin daha somut ve belirgin olması sebebiyle çok yerinde olacağını belirtir.⁴⁸ Feridun Ergin ise; öncelikle yabancı anayasaların gözden geçirilmesini ondan sonra Türkiye'deki anayasaların kronolojik sırayla incelenmesini teklif etmiştir.⁴⁹ Şener Akyol; yabancı anayasalar ve bu konuda yazılmış eserlerin de toplanarak bir bibliyografya oluşturulmasını ve yeni Anayasa'nın gerekçesinde bibliyografyanın verilmesini teklif etmiştir. Bu fikre karşı çıkan Feridun Ergin; Anayasa'nın gerekçesinde böyle bir bibliyografyanın verilmesinin uygun olmayacağını belirtmiştir.⁵⁰ Tevfik Fikret Alpaslan; Federal Almanya, İtalyan, Fransız, Belçika ve Yunanistan Anayasalarının tercüme edilmiş olarak Meclis kütüphanesinde zaten mevcut olduğunu bunlardan istifade edilebileceğini söylemiştir.

Komisyon başkanlık divanının MGK'nin yeni anayasa hakkında görüşlerinin sorulması teklifine karşı çıkan üyelere Feyyaz Gölcüklü; bunun Anayasa Komisyonuna dikte ettirildiği yorumlarına yol açabileceğini, böyle bir yoruma yol açabilecek teşebbüse taraftar olmadığını belirtmiştir.⁵¹

Komisyon çalışmalarının plansız ve verimsiz geçtiğini belirten Kemal Dal; bu tempoyla Anayasa'nın bir yılda bitirilemeyeceğini, çalışmaların disipline sokulmasının gerektiğini belirtir. Dal devamla; üyeler arasında bir iş bölümü yapılmasını, gerekirse alt komisyonlar kurularak Türk Anayasaları ve yabancı anayasaların incelenmesini, gerekli dokümanların toplanmasını teklif eder.⁵² Hikmet Altuğ da alt komisyonlar kurulması fikrine katıldığını, bu komisyonların ön çalışmalar yaparak Komisyona getirmelerinin uygun olacağını belirtir ve

⁴⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), s. 132.

⁴⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), s. 138.

⁵⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), ss. 172-173.

⁵¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (9.12.1981), ss. 194-195.

⁵² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (24.12.1981), ss. 497-499.

“Türk siyasi hayatına yön veren anayasa ve anayasa mahiyetindeki vesikalarla, Milli Güvenlik Konseyi ve yabancı ülkeler anayasalarında mevcut temel haklar, yasama, yürütme ve yargı organları bahislerindeki görüşleri özetler halinde belirleyecek üç alt komisyon...” kurulmasını teklif eder.⁵³ Muammer Yazar ise Anayasa Mahkemesi’nin mevzuatın anayasaya uygunluğunu arama bakımından bir laboratuvar olduğunu bu sebeple Anayasa Mahkemesi’nin kararları ve orada bulunan eserlerden yararlanılması gerektiğini belirtir.⁵⁴

Görüşmelerin sonunda söz alan Komisyon Başkanı Komisyon içi çalışmalarda fikir birliği içinde olunan konuları şöyle özetlemiştir:

- “1- Anayasa konusunda bir bibliyografya hazırlanması ve bir kitaplık tesis edilmesi,
- 2- Belli konuların incelenmesi için alt komisyon veya çalışma gruplarının oluşturulması ve Türk Anayasalarının incelenmesi, sonuçlar çıkarılması. Aynı şekilde yabancı anayasaların da incelenerek mukayeseli şekilde belli konularda sonuçlara varılması.
- 3- 1961 Anayasası’nın işleyişinin ayrı bir çalışma başlığı altında incelenmesi ve tahlili ile buradan alınabilecek veya alınamayacak konuların tespiti.
- 4- Milli Güvenlik Konseyi faaliyetlerinin anayasaya ışık tutacak yönde tahlili ile Devlet Başkanı’nın konuşmalarından anayasanın hazırlanması açısından çıkarılabilecek sonuçların tespit edilmesi.
- 5- Başta Anayasa Mahkemesi olmak üzere, Anayasal kuruluşların (Danıştay, Üniversiteler, TRT vb.) 1961 Anayasası’na göre çalışmalarının tahlili ile elde edilecek sonuçlar.”⁵⁵

Anayasa Komisyonu DM İçtüzüğü’nün 47. maddesi gereğince ilk aylık çalışma raporunu 22 Aralık 1981 tarihinde DM’ye sunmuştur. Son derece kısa olan bu rapora göre, Anayasa hazırlık çalışmaları şöyle bir çalışma programına bağlanmıştır:

Bilgi Toplama, Değerlendirme ve Anayasa Tasladığını belirleme gibi üç aşamalı bir çalışma programı kabul edilmiştir.

Çalışma programının ilk aşaması olan bilgi toplama faaliyetinin “Komisyon içi çalışmalar” ve “Komisyonun dışarı ile ilişkileri” olarak iki yoldan yürütülmesine karar verilmiştir.

⁵³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (24.12.1981), ss. 500-501.

⁵⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (24.12.1981), s. 505.

⁵⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 1, (24.12.1981), ss. 508-510.

1- Komisyon içi çalışmalar:

a) Anayasa konusunda çalışmalara ilişkin bilgi toplama,

b) 1961 Anayasası'nın uygulanmasına ilişkin eleştirilerin belirlenmesi,

c) Anayasa'nın hazırlanması açısından Milli Güvenlik Konseyi faaliyetlerinin değerlendirilmesi biçiminde yürütülmektedir.”

2- Komisyonun dışarı ile ilişki kurarak bilgi toplama faaliyeti dört grupta özetlenebilir:

a) Danışma Meclisi Üyelerinin Eğilimlerinin Belirlenmesi:

DM üyelerine düşüncelerini açıklama imkânı verecek toplantılar yapılmasına karar verilmiş, bugüne kadar 12 üye görüşlerini açılmamıştır.

b) İlgili Kuruluşlardan Görüş Alınması:

Anayasa konusunda görüş alınacak meslek kuruluşları, sendikalar, kamu kuruluşları, yargı organları, üniversiteler ve diğer bilimsel kuruluşların listeleri hazırlanarak mektup metinleri gönderilmiştir.

c) Kişisel Görüşler:

Komisyonla davet edilerek görüşleri alınacak kişilerin belirlenmesi, çalışmaların ilerlemesinden sonraki bir zamana bırakılmıştır.

d) Anket Uygulanması:

Hazırlanan yeni Anayasa konusunda daha geniş bir kitlenin görüşünün alınması açısından anket uygulamasına gidilip gidilmemesi konusu Komisyonla tartışılmıştır. Bu konuda kurulan Alt Komisyon çalışmalarını tamamlayarak hazırladığı raporu Komisyonla sunmuş ve anket konusu gündeme alınmıştır.⁵⁶

Anayasa Komisyonu hazırlık çalışmalarının büyük bir bölümünü bilgi toplamaya ayırmıştır. Bilgi toplama aşaması 5 ay kadar sürmüştür. Bu 5 aylık sürede seminerler şeklinde çalışmalar yapılmıştır. İlk seminerler yeni Anayasa'nın hazırlanmasına ışık tutacak genel eğilimlerin saptanması amacıyla DM üyelerinin bu konudaki düşüncelerini açıklamaları için Komisyonla

⁵⁶ DM Tutanak Dergisi, YY.: 1, C.1, B: 25 (25.12.1981)'in sonuna ekli.

dinlenmeleri ile başlamıştır. Başlangıçta DM üyelerinin konuşmalarının 20 dakika ile sınırlandırılmasına ve 5 gün içinde tamamlanmasına karar verilmesine rağmen, 14 Aralık 1981 günü başlayan bu seminerler 2 Mart 1982 günü tamamlanabilmiştir. Bu süre zarfında 31 DM üyesi yeni Anayasa hakkındaki görüşlerini Komisyona sunmuşlardır. Bu üyelerin isimleri şunlardır:

Mehmet Aydar, Mustafa Yücel, Kemal Karhan, Mahir Canova, Zekai Bayer, Feridun Günay, Enis Muratoğlu, Turgut Yegenaga, Abbas Gökçe, Selçuk Kantarcıoğlu, Halil Gelendost, Fuat Azgur, M. Rahmi Karahasanoğlu, Fevzi Uyguner, İsa Vardal,⁵⁷ Fikri Devrimsel, Evliya Parlak, Mustafa Aysan, Orhan Civelek, Avni Şahin, Şerafettin Yarkin, Nuri Özgöker, Beşir Hamitoğulları, Aydemir Aşkın, Hayati Gürtan,⁵⁸ Tülay Öney, Bahtiyar Uzunoğlu, Mehmet Pamak, Mahmut Akkılıç, Cahit Tutum.⁵⁹ Yapılan sunuşlarda DM üyelerinin konuşmalarından sonra Anayasa Komisyonu üyeleri tarafından bazı sorular sorulmuş, ayrıntılı cevaplar verilmiştir.

Bu arada Anayasa Komisyonu 22 Ocak 1982 tarihinde ikinci aylık raporunu DM Başkanlığı'na sunmuştur. Bu raporda; DM üyelerinin görüşlerinin alınmasına devam edildiği, bazı üniversitelerden görüşlerin gelmeye başladığı, anket konusundaki çalışmaların devam ettiği, kendiliğinden bazı vatandaşların yeni Anayasa ile ilgili görüş ve önerilerini mektuplarla bildirdikleri, bunların diğer cevaplarla birlikte değerlendirileceği belirtilmektedir. Ayrıca, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi Siyasi İşler ve Hukuk Komisyonları Başkanları ve üyelerinden oluşan bir heyetle 9 Ocak 1982 günü Komisyon'un bir görüşme yaptığı, bu görüşmede DM ve Anayasa Komisyonu'nun kuruluş ve çalışmaları ile hazırlanacak Anayasa taslağının genel ilkelerinin anlatıldığı kaydedilmektedir.⁶⁰

Anayasa Komisyonu 24 Şubat 1982 tarihinde üçüncü aylık raporunu DM Başkanlığı'na sunmuştur. Bu raporda da DM üyelerinin görüşlerinin alındığı, yeni Anayasa hakkında görüşleri sorulan Üniversiteler, çeşitli kamu kuruluşları, Yargı Organları ile Valiliklerin büyük oranda görüşlerini Komisyona ulaştırdıkları belirtilmekte ve bu kuruluşların listesi verilmektedir. Bu listede; 31 Üniversite, Fakülte, Akademi ve Enstitü isimi, 4 Yargı Organı, 44 Valilik ile 24 adet çeşitli kuruluşun isimleri yer almaktadır.⁶¹

⁵⁷ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 1, (14-23.12.1981, 5-7.1.1982), ss. 203-582.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 2, (12.1-10-23.2.1982), ss. 2-526.

⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 3, (24-25.2-2.3.1982), ss. 1-230.

⁶⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.4, B: 50'nin sonuna ekli (8.2.1982)

⁶¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.4, B 62'nin sonuna ekli (3.3.1982).

Anayasa Komisyonunun Mart 1982 tarihinden itibaren Komisyon içi çalışmalara ağırlık verildiği görülmektedir. Bu çalışmalarda yeni Anayasa'nın temel ilkelerinin belirlenmesine yönelik olarak 1924-1960 ve 1961-1980 dönemlerinin incelenmesi seminerler hazırlanarak yapılmıştır. Öncelikle 1924-1960 devresinin ele alındığı bu seminerler şu konulardan oluşmaktadır:

Feridun Ergin: Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'a kadar Türk ekonomisinin geçirdiği safhalar.

Şener Akyol: 1924-1960 arasında Türkiye'de çalışma hayatı

Hikmet Altuğ, Teoman Özalp: 1924-1960 dönemi ve sonrası Türkiye'de yüksek öğrenimde öğrenci hareketleri⁶²

Kemal Dal: Türkiye'de Milli Egemenlik: Özellikle 1924 Anayasası çerçevesinde milli egemenlik kavramı ve 1960'a kadar uygulaması üzerinde durmuştur.⁶³

Kemal Dal: Atatürk ilkelerinin “altı ok” halinde 1924 Anayasası'nda mevcut olan bu altı ilkenin 1961 Anayasası'na da yansıtıldığını vurgulamıştır. Kemal Dal'ın konuşmasından sonra söz alan Tevfik Fikret Alpaslan ve Mümin Kavalalı Atatürk ilkelerinin altı ilke şeklinde yeni Anayasa'ya girip girmeyeceğini sormuşlardır. Kemal Dal verdiği cevapta; Atatürk ilkelerinin bir dinamizme sahip olduğunu, donuk kurallar olmadığını, bu sebeple siyasi istismarı önleyecek şekilde Anayasa'ya yansıtılmasından yana olduğunu belirtmiştir. İhsan Göksel'de “... Atatürk ilkelerini hiç kimsenin başka türlü yorumlamasına imkân vermeyecek şekilde Anayasa'ya sokmazsak bu Anayasa gene bizim anayasamız olmaz” demiştir. Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı da: Atatürk ilkelerinin siyasi istismarı önleyecek şekilde “Anayasa'da tariflerinin yapılarak açık, berrak bir şekilde konmalarının yararı olacağı...” kanısında olduğunu belirtmiştir.⁶⁴

Mümin Kavalalı ve Tevfik Fikret Alpaslan tarafından Türkiye'de etnik sorunlar ve olaylar başlıklı seminerde Osmanlı döneminden başlamak üzere Ermeni olayları ile bölücülük olarak Kürtçülük hareketinin başlaması, isyanları ve gelişmesi 1970'li yıllara kadar anlatılmıştır. Tevfik Fikret Alpaslan Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlerin birleşerek bu bölgede bir devlet kurma hayallerinin

⁶² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.3, (3.3.1982), ss. 286-342.

⁶³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.3, (9.3.1982), ss. 456-495.

⁶⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.3, (9.3.1982), ss. 456-532.

olduğunu, bu sebeple İran ve Irak'ta Kürtlerin çıkaracağı olaylarda o ülkenin devletini desteklemek gerektiğini vurgular. Daha sonra yapılan değerlendirmelerde Türk Kültürü ve Türkçenin yaygınlaştırılması ve özellikle eğitime önem verilmesi belirtilir ve Anayasa ile Siyasi Partiler Yasası'nda gerekli önlemlerin alınması vurgulanır.⁶⁵

Tevfik Fikret Alpaslan ve Mümin Kavalalı: 1924-1960 yılları arasında iktidarın temel hak ve hürriyetlere aykırı tasarrufları konulu sunuşta ağırlıklı olarak 1950-1960 döneminde Demokrat Parti iktidarı tarafından yapılan hak ihlalleri, tahkikat komisyonları ve anayasa ihlalleri üzerinde durulmuştur.⁶⁶

1960-1980 dönemi seminerler devam ederken, Anayasa Komisyonu dördüncü aylık raporunu 23 Mart 1982 günü DM Başkanlığı'na sunmuştur. Raporda; DM üyelerinden 31 kişinin yeni Anayasa hakkındaki görüşlerini Komisyon'da açıkladıkları, üçüncü rapordan sonra da 6 üniversite, Fakülte ve Akademiden, 2 Yargı organından, 7 Valilikten ve 3 kuruluştan görüşler geldiği ve Anayasa Komisyonu'nun iç faaliyeti olarak 1924-1950 ve 1961-1980 dönemlerinin incelenmesine devam edildiği belirtilmektedir.⁶⁷

Feridun Ergin: 1960-1980 ekonomik gelişmelerin tahlili ve siyasi istikrara etkisi, 12 Eylül 1980 öncesi olumsuzlukların tekrarlanmaması için bunları önleyecek Anayasal ve hukuki çerçevenin hazırlanması gerektiğini söyler. Fakat ekonomide “karma ekonomik model”, “şu model, bu model” diye Anayasa'ya koyma taraftarı olmadığını belirtmiştir.⁶⁸

Rafet İbrahimoğlu ve Şener Akyol tarafından 1960-1980 arasında çalışma hayatındaki gelişmeler başlığı altında, Türk İş Hukuku, Türkiye'deki sendikacılık hareketleri, 1961 Anayasası'nın çalışma hayatına getirdiği değişiklikler ve uygulamaları ile 1961-1981 dönemindeki işçi-işveren ilişkileri anlatılmıştır. Rafet İbrahimoğlu; çalışma hayatının kararlılıkla sürdürülebilmesi için “İşveren-İşçi İlişkileri Yüksek Kurulu” ve “Ekonomik ve Sosyal Konsey” adlı kuruluşun yeni Anayasa'da yer almasını önermiştir. Şener Akyol da “yeni Anayasa çoğulcu karakteri gereği, sendikaları düzenleyecektir. Sendikal haklar Türk iş hayatına girmiştir. Bunlardan geri dönülemez. Ancak, bir hakkın tanınması, bir hakkın hak olarak mevcut olabilmesi, meşru zaman içinde ve meşru bir temelde kullanılmasına bağlıdır.” demiştir.⁶⁹

⁶⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.4, (10.3.1982), ss. 1-57.

⁶⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.4, (18.3.1982), ss. 67-105.

⁶⁷ DM Tutanak Dergisi, , YY: 1, C.4, B: 73'ün sonuna ekli (29.3.1983).

⁶⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.4, (30.3.1982), s. 181.

⁶⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.4, (31.3.1982), ss. 271-344.

Kemal Dal: Tek Meclis Çift Meclis Sistemi üzerine bir takdim yapmıştır. Demokrasilerde tek meclis, çift meclis sistemlerinin gelişmesi ve uygulamasını Avrupa ülkelerinden örnekler vererek anlatan Dal, çift meclis sisteminin federal devletlerde zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra 1961 Anayasası'na göre Türkiye'deki çift meclisli yapıyı değerlendiren Dal; yaptığı fonksiyon bakımından Cumhuriyet Senatosu'nu gözden geçirecek olursak; mutlaka zorunlu bir organdır ve bu organ olmasaydı, şu görev yerine getirilemezdi diyebileceğimiz bir fonksiyonu yok..." demiştir. Ayrıca Tefik Fikret Alpaslan'ın sorusuna verdiği bir cevapta da "1961 Anayasası'ndaki düzenlemesi ile böyle bir Meclis'e hiç ihtiyaç olmadığını" belirtir. Kemal Dal'ın konuşmasından sonra yapılan müzakerelerde Turgut Tan; yeni Anayasa konusunda gelen cevaplarda da tek meclis olması konusunun ağırlıklı olduğunu söylemiştir. İhsan Göksel; MGK üyelerinin durumlarını emniyet altına almak amacıyla, bir meclis olarak kabul edersek başka bir kurul meydana getirilip getirilmeyeceğini sormuştur. Kemal Dal bu açıklamaya katıldığını, fakat bu aşamada yalnız MGK üyelerinin durumunu tartışmanın erken olduğunu belirtmiştir.⁷⁰

Feyyaz Gölcüklü: Temel hak ve hürriyetler çerçevesinde basın ve yayın hürriyeti konusunu ele almıştır. Gölcüklü yazılı basın ile radyo-televizyon yayıncılığını ayrı ayrı değerlendirmiştir. Basın ve yayın alanında sağlıklı bir denetim yapılabilmesi için radyo-televizyon yayınlarını denetleyecek bağımsız bir kuruluş kurulabileceği ve tekelciliğin önlenmesi gerektiğini söylemiştir.⁷¹

Feyyaz Gölcüklü: dernek kurma hakkı: başlıklı konuşmasında ise dernekler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını 1961 Anayasası ve Dernekler Kanunu çerçevesinde değerlendirmiştir. Gölcüklü; "... basın hürriyeti seyahat hürriyeti, ifade hürriyeti gibi kişi hak ve hürriyetlerinin öz içeriklerinin ne olduğunu, gerekçelerinin ne olduğunu da biraz ayrıntılara inmek suretiyle Anayasa hükmü haline getirilmesinin yararlı olacağını...", ayrıca dernekler konusunun da Anayasaya girebileceğini söylemiştir.⁷²

⁷⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.4, (5.4.1982), ss. 428-467.

⁷¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.4, (6.4.1982), ss. 468-511.

⁷² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.5, (8.4.1982), ss. 95-148.

Muammer Yazar: Anayasa Mahkemesi ve bu Mahkemenin yasama organı ile etkileşimi konulu seminerinde 1961 Anayasası ile kurulan Anayasa Mahkemesinin gerçekte yasama organı için koruyucu olduğunu, Anayasa Mahkemesi'nin kaldırılmasının patlamalara neden olabileceğini, Mahkemenin yeni Anayasa'da korunması gerektiğini belirtir.⁷³

İhsan Göksel: Anayasa hazırlığı açısından çok partili sistem: Göksel; siyasi partilerin sebep olduğu bazı olaylar çerçevesinde Türkiye'de çok partili sistemi 1980'e kadar anlatmış ve şu hususları teklif etmiştir.

“- Siyasi Partiler milli değerlere saygılı, Atatürk ilkelerine uygun olarak faaliyette bulunmak zorundadırlar. Bu hususlar Anayasa'da belirlenmelidir.

- Anayasa'da siyasi partilere faşizm, komünizm ve teokrasi yolları kesin olarak kapanmalıdır.

- Mahkeme kararı ile kapatılmış bulunan partilerin liderleri bir daha parti kuramamalıdır.

- Seçimlerde belirli bir ülke barajı getirilmelidir.

- Milletvekillerinin parti değiştirmeleri sınırlandırılmalıdır.”⁷⁴

Turgut Tan: İdarenin yargı denetimi açısından Danıştay'ı anlaştırmıştır. Danıştay'ın verdiği bazı kararların siyasi olduğunu belirtmiştir. Danıştay'ın bir yandan idarenin danışma organı olması, diğer yandan da bir yargı organı olarak idarenin işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunu denetlemesi ile ortaya çıkan bu iki başlılığın yeni Anayasa yapılırken dikkate alınmasını söylemiştir.⁷⁵

Hikmet Altuğ: 1960-1980 yıllarını kapsayan zaman içinde Türkiye'yi etkileyen politik, ekonomik, sosyal ve ideolojik türde her çeşit olağanüstü halde Üniversitelerin içine düştüğü durumu anahatları ile ortaya koymuştur. Hikmet Altuğ'un konuşmasından sonra komisyon üyeleri üniversitelerdeki anarşi ve terör olayları ve nasıl önlenebileceği konusunda görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede Feyyaz Gölcüklü; yeni Anayasa'yı hazırlarken Yüksek Öğretim Kanunu'nu mutlaka dikkate alarak uyumlu çıkarmak gerektiğini belirtmiştir.⁷⁶

⁷³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.5, (12.4.1982), ss. 150-171.

⁷⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.5, (13.4.1982), ss. 174-220.

⁷⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.5, (15.4.1982), ss. 398-470.

⁷⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (21.4.1982), ss. 1-49.

İhsan Göksel: Teokrazi ve Laiklik: Tarihi perspektif içinde Türkiye’de laikliğin gelişimi ve dini akımlar üzerinde duran Göksel, din eğitiminin devlet tarafından yürütülmesini, laikliğin açık ve anlaşılır bir şekilde yeni Anayasa’da yer almasını, dinin siyasete alet edilmesini önleyici tedbirler getirilmesini teklif etmiştir.⁷⁷

Feyyaz Gölcüklü: İnsan hakları ve hürriyetleri konulu konuşmasında;

Kişinin sahip bulunduğu haklar ve hürriyetler sadece bir imkân değil, aynı zamanda ana bir ödev yükleyen sorumluluk yükleyen bir müessese olduğunu, kişiye tanınan hak ve hürriyetlerin devlet tarafından korunmasının önemine işaret etmiştir. Ayrıca, hak ihlaline uğrayan bir kişinin bu ihlalin çeşidine, niteliğine ve şekline göre muhakkak bir müracaat makamına sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Mevcut hukuk sistemimizde mevcut yargı yolunun yanı sıra, “... ombusmanlık (kamu denetçiliği) müessesesinin kabulünde, bizim bünyemize uydurulmak suretiyle kabulünde yarar görürüm...” demiştir. 1961 Anayasası’ndaki hakları ve hürriyetleri asgari müşterekler olarak kabul edildikleri için muhafaza edilmesini isteyen Gölcüklü, fakat bunların yeniden kaleme alınması sırasında eksik olan bazı hususların ilave edilmesini, bazılarının içeriklerinin belirlenmesini, sistematik açıdan da yeniden maddelerin düzenlenmesinin faydalı olacağını söylemiştir.

Haklar ve hürriyetler konusunda en önemli meselenin bunların sınırlandırılması olduğunu belirten Gölcüklü; bir genel veya özel madde de genel sınırlama nedenleri (genel ahlak, kamu düzeni, ulusal güvenlik, özel hayatın korunması, ülke bütünlüğünün korunması vb.) sayılabileceğini belirtmiştir.⁷⁸

Daha sonra söz alan Kemal Dal; 1961 Anayasası’nda yer alan hak ve hürriyetle ilgili (10-13 maddeler) genel bir tartışma açılmasını, bunlar içinde yeni Anayasa’da yer alıp almayacakların ortaya çıkarılmasını, yapılacak Anayasa’nın temel prensiplerini ve felsefesinin tespit edilmesini teklif etmiştir.⁷⁹ Mümin Kavalalı ise; “Anayasamızda hak ve hürriyetler esasen tatat edilmiştir. Bunlara ilave edilecek hak ve özgürlükler var mı yok mu bu konu tartışma konusu olabilir... Evvela sınırlama şeklinin saptanması inancındayım...” demiştir. Ayrıca; “Devlet Başkanımızın bütün konuşmalarında yeni yapılacak

⁷⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (27.4.1982), ss. 81-116.

⁷⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (4.5.1982), s. 174.

⁷⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (4.5.1982), ss. 191-192, 214.

Anayasa'nın, hazırlanacak Anayasa'nın sola, komünizme, faşizme, diktaya, bölücülüğe, teokrasiye, teokratik yönelimlere tamamen kapalı olacağı açıkça vurgulanmaktadır..." diyen Kavalalı Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142, 146 ve 163. maddelerindeki unsurların yeni Anayasa yapılırken dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰

Bu görüşmelere karşı çıkan Feridun Ergin şunları söylemiştir: "İlk önce 1961 Anayasası'nın 10, 11, 12 ve 13. maddelerine, görüşmelerin inhisar ettirilmesi, kanaatimce mühim bir sistemden ayrılış teşkil etmektedir... Önce Anayasa'nın esas çatısını, beton direklerini oluşturacak, yasama, yürütme erki sorunlarını çözelim ve ondan sonra hürriyetlere, haklara geelim... 1961 Anayasası'nda işlenmiş olan büyük bir hata, haklardan ve hürriyetlerden başlayarak, bunların yorumunu yapacak olan organlara inilmesi idi." demiştir.⁸¹

Bu müzakerelerden sonra tekrar söz alan Feyaz Gölcüklü; 1961 Anayasası'ndaki hakların ve hürriyetlerin tahliliyle, bu hak ve hürriyetlerin gerek sistematik gerek içerik olarak bazı değişikliklerle nasıl düzenlenebileceğini ve hangi sınırlamaların getirilebileceğini anlatmıştır. Gölcüklü'nün konuşmasından sonra 1961 Anayasası'ndaki maddeler çerçevesinde hak ve hürriyetlerin durumu ile bunların hangi hallerde nasıl sınırlandırılabilceği konusu İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa ülkeleri Anayasaları ve Anayasa Mahkemesi kanunlarından örnekler verilerek müzakere edilmiştir.⁸²

Feridun Ergin; Yeni Anayasa'da yer alması düşünülen ekonomik ve sosyal haklar konusunu anlatmıştır. Özellikle 1961 Anayasası'nda yer alan ekonomik ve sosyal haklarla ilgili "35. maddeden 52. maddeye kadar olan bölümlerde verilmiş olan hakların pek az değiştirilmesinin mümkün olabileceğini sanmaktayım." diyen Ergin, bu bölümlerde yapılabilecek değişiklikler üzerinde durmuştur.⁸³

Kemal Dal: Siyasi haklar ve ödevler konulu sunuşunda 1961 Anayasası'nda yer alan vatandaşlık ve tabiyetle ilgili 54. madde, seçme ve seçilme hakkıyla ilgili 55. madde ile siyasi partilerle ilgili 56-57. maddeler üzerinde durmuştur. Mevcut 54. madde de yer alan "Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesinin kalmasını savunan Dal; ancak vatandaşlık bağının mahiyetinin açıklanması açısından yeni Anayasa'ya "bir

⁸⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (4.5.1982), ss. 239-240.

⁸¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (4.5.1982), s. 207.

⁸² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (5.5.1982), ss. 275-360.

⁸³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.6, (6.5.1982), ss. 364-400.

devlete siyasi ve hukuki yolla bağı olan kişi o devletin vatandaşıdır.” tanımının girmesinin yararlı olacağını söylemiştir. Dal, seçme yaşının kanunda değil Anayasa’da yer almasının uygun olacağını, Türkiye’de istikrarlı hükümetlerin kurulabilmesi amacıyla “iki büyük partili sisteme doğru Türkiye’yi yöneltmek” için mevcut seçim sisteminin yeniden gözden geçirilmesinin faydalı olacağını savunur. Ayrıca, yeni Anayasa’da siyasi partileri sınırlayıcı hükümler getirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁸⁴

Daha sonra yeni Anayasa’da yer alması düşünülen siyasi haklar ve ödevler üniversite ve diğer kuruluşlardan gelen görüşler çerçevesinde müzakere edilmiştir. Bu müzakerelerde İhsan Göksel; 54. maddeye “Türklüğü benimsemenin veyahut Türklüğü kabul etmenin de konulmasını... Yani “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağı olan ve Türklüğü benimseyen veya Türk olduğunu kabul eden” şeklinde bir ifade konulmasını teklif etmiştir. Kemal Dal bu düşüncenin Türkiye’de çok büyük meseleler doğuracağını söylemiştir.⁸⁵

Yapılan müzakereler sonucu siyasi haklar ve ödevlerde yeni Anayasa yapılmasında temel alınacak ilkelerin tespiti için 12 Mayıs 1982 tarihinde tekrar toplantı yapılmıştır. Toplantının başında Kemal Dal’ın oturumun gizli yapılması teklifi oylanarak kabul edilmiştir.⁸⁶

Ertuğrul Alatlı Anayasa Komisyonu üyelerine “27 Mayıs hedefe ulaşıyadı 12 Eylül’e gerek kalır mıydı?” Başlıklı bir rapor sunmuştur. Daha çok 27 Mayıs’ın eksik ve hatalı yönlerinin tahlil edildiği bu raporu Alatlı MGK üyelerine de arz ettiğini söylemiştir.⁸⁷

Anayasa Komisyonu 10 Haziran 1982 günü yaptığı ilk oturumda yeni Anayasa’nın maddelerine geçmeden önce Anayasa metninin nasıl bir dille yazılması gerektiğini müzakere etmiştir. Müzakereler sonucu Anayasa’nın herkesin anlayabileceği sade bir Türkçe ile yazılması, hukuki teknik terimlerin kullanılması, bu konuda son yazılan hukuk kitapları veya MGK’nin dilinin esas alınması komisyonda benimsenmiştir. Redaksiyon Komitesi’nin bu ilkeler çerçevesinde Anayasa maddelerini düzenlemesi gerektiği belirtilmiştir.⁸⁸

⁸⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (11.5.1982), ss. 26-49.

⁸⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (11.5.1982), ss. 50-123.

⁸⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (12.5.1982), s. 125.

⁸⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (17.5.1982), ss. 126-166.

⁸⁸ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (10.6.1982), ss. 189-208.

Anayasa Komisyonu 27 Nisan 1982 tarihinde 5. aylık raporunu DM Başkanlığı'na sunmuştur. Bu raporda yeni Anayasa'nın temel ilkelerinin belirlenmesi faaliyetleri çerçevesinde 1961-1980 dönemlerine ait çeşitli konuların Anayasa hazırlığı açısından incelendiği, Anayasa konusunda görüşüne başvurulacak eski siyasi parti mensuplarının belirlenmekte olduğu, eski Cumhurbaşkanı ile birlikte bu kişilerden yazılı görüş alınacağı belirtilmektedir.⁸⁹ 26 Mayıs 1982 tarihli 6. raporda ise; 5. raporun aksine eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Cevdet Sunay ve Fahri Korutürk ziyaret edilerek Anayasa konusundaki görüşleri alınmıştır denilmektedir. Nitekim Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı; 11 Mayıs 1982 günü Komisyon'da yaptığı açıklamada: “dün eski Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ü Anayasa hakkındaki görüşlerini almak üzere ziyaret ettiklerini, Korutürk'ün iki meclis sisteminin temel alınmasını söylediğini, bunun dışında komisyonda yapılan tartışmalara paralel görüşler açıkladığını belirtmektedir. Ayrıca Korutürk'ün Devlet Başkanının yetkilerine ilişkin konularda geniş bilgi verdi demektedir.⁹⁰ Komisyon raporunun devamında tespit edilen 17 siyaset adamından yazılı olarak görüşlerinin istenmekte olduğu yeni Anayasa'nın temel ilkelerinin belirlenmesi ve yazım faaliyeti oluşturulan alt komisyonlar tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir.⁹¹ Anayasa Komisyonu'nun 25 Haziran 1982 tarihinde DM Başkanlığı'na sunduğu son raporunda ise, yeni Anayasa'nın yazımının son safhasına gelindiği, Komisyon'un tasarımı en kısa sürede DM Başkanlığı'na sunacağı belirtilmekte, ancak her hangi bir tarih verilmemektedir.⁹²

Tutanaklardan da görüleceği gibi; Anayasa Komisyonu hazırlık çalışmalarının büyük bir bölümünü 1924-1980 dönemi, ağırlıklı olarak da 1961 Anayasası'nın uygulama döneminde çıkan olaylar ve aksaklıklarla ilgili seminerler şeklinde sürdürmüştür. Yeni Anayasa'nın hazırlanmasına ışık tutacak genel eğilim ve ilkelerin tespiti amacıyla yapılan bu seminer çalışmaları yaklaşık 5 ay sürmüştür. Ancak bundan sonra Anayasa'nın bölümlerini maddeleştirecek alt Komisyonlar kurularak doğrudan Anayasa konusundaki çalışmalara geçilmiştir.

⁸⁹ **DM Tutanak Dergisi**, YY. 1, C.5, B: 89'un sonuna ekli (3.5.1982)

⁹⁰ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.7, (11.5.1982), s. 1.

⁹¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY. 1, C.5, B: 99'un sonuna ekli (31.5.1982)

⁹² **DM Tutanak Dergisi**, YY. 1, C.6, B: 113'ün sonuna ekli (30.6.1982)

1.4- Kurumlardan ve Kişilerden Alınan Görüşler

1.4.1- Kurum ve Kuruluşların Görüşleri

Anayasa Komisyonu tarafından yeni Anayasa'nın hazırlanmasına ışık tutacak genel eğilimlerin saptanması amacıyla Yüksek Öğrenim Kurumları (Üniversite, yüksek okul ve akademi), Yüksek yargı organları, Valilikler ile çeşitli kurum ve kuruluşlara resmi bir yazı ile başvurularak görüşlerini 15 Şubat 1982 tarihine kadar Komisyon'a ulaştırmaları talep edilmiştir. Bu yazıda kuruluşların genel olarak Anayasa hakkındaki düşünce ve önerileri, temel hak ve özgürlükler, yasama, yürütme ve yargı organlarının düzenlenmesi ile Anayasa'da yer alması istenilen diğer hususlar hakkındaki görüşlerinin bildirilmesi istenilmiştir.⁹³

Anayasa Komisyonu'nun talebi çerçevesinde yeni Anayasa konusunda görüş ve önerilerini bildiren kurum ve kuruluşların listesi şöyledir:

a) Yargı kuruluşları

- 1- Anayasa Mahkemesi
- 2- Danıştay
- 3- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
- 4- Askeri Yargıtay
- 5- Sayıştay
- 6- Yargıtay birinci Başkanlığı
- 7- Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanlığı
- 8- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı

b) Yüksek Öğretim Kurumları

- 1- 19 Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü
- 2- Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü
- 3- İnönü Üniversitesi Rektörlüğü
- 4- İstanbul Üniversitesi Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Müdürlüğü

⁹³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C., (15.12.1981), ss. 274-275.

- 5- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Başkanlığı
- 6- Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İdari Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
- 7- Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekanlığı
- 8- Kayseri Üniversitesi Rektörlüğü
- 9- Kayseri Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Dekanlığı
- 10-Kayseri Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekanlığı
- 11-İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Siyasi Bilimler Fakültesi Dekanlığı
- 12-İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu Müdürlüğü
- 13- Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanlığı
- 14- Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanlığı
- 15- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksekokulu Müdürlüğü
- 16- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü Başkanlığı
- 17- Bursa Üniversitesi Rektörlüğü
- 18- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı
- 19-İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk- Milletlerarası Münasebetler Müdürlüğü
- 20- Ege Üniversitesi Rektörlüğü
- 21- Ankara Hukuk Fakültesi Dekanlığı
- 22- Bursa İktisadi Ticari İlimler Akademisi Başkanlığı
- 23- Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığı
- 24- İstanbul İktisat Fakültesi Siyasi Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
- 25- Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü
- 26- Fırat Üniversitesi Rektörlüğü
- 27- Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanlığı

- 28- İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığı Çalışma ve Endüstri İlişkileri Enstitüsü Müdürlüğü
- 29- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü İdari İlimler Fakültesi Ekonomi Bölümü Başkanlığı
- 30- Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Bölümü Başkanlığı
- 31- İstanbul Üniversitesi Siyasal İlimler Fakültesi Dekanlığı
- 32- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdari İlimler Enstitüsü Müdürlüğü
- 33- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı
- 34- Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Başkanlığı
- 35- Diyarbakır Üniversitesi Rektörlüğü
- 36- Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü
- 37- İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü

c) Valilikler

- 1- Sinop Valiliği
- 2- Kırklareli Valiliği
- 3- Amasya Valiliği
- 4- Muş Valiliği
- 5- Muğla Valiliği
- 6- Yozgat Valiliği
- 7- Gümüşhane Valiliği
- 8- Ankara Valiliği
- 9- Edirne Valiliği
- 10- Samsun Valiliği
- 11- Eskişehir Valiliği
- 12- Kırşehir Valiliği
- 13- Ordu Valiliği
- 14- Afyon Valiliği
- 15- Tokat Valiliği
- 16- Çankırı Valiliği

- 17- Tekirdağ Valiliği
- 18- Kocaeli Valiliği
- 19- Hatay Valiliği
- 20- Tunceli Valiliği
- 21- Bitlis Valiliği
- 22- Sivas Valiliği
- 23- Kütahya Valiliği
- 24- Adana Valiliği
- 25- Aydın Valiliği
- 26- Burdur Valiliği
- 27- İçel Valiliği
- 28- Uşak Valiliği
- 29- Mardin Valiliği
- 30- Artvin Valiliği
- 31- Çorum Valiliği
- 32- Kayseri Valiliği
- 33- Kars Valiliği
- 34- Balıkesir Valiliği
- 35- Van Valiliği
- 36- Siirt Valiliği
- 37- Bolu Valiliği
- 38- Nevşehir Valiliği
- 39- Ağrı Valiliği
- 40- Adıyaman Valiliği
- 41- Rize Valiliği
- 42- Manisa Valiliği
- 43- Kastamonu Valiliği
- 44- Trabzon Valiliği
- 45- İstanbul Valiliği
- 46- Kahramanmaraş Valiliği
- 47- Çanakkale Valiliği
- 48- Erzincan Valiliği
- 49- Bingöl Valiliği
- 60- Zonguldak Valiliği
- 61- Hakkari Valiliği

d) Kurum ve Kuruluşlar

- 1- Türkiye Barolar Birliği
- 2- Türkiye Bankalar Birliği
- 3- Türk Tarih Kurumu
- 4- Türkiye Ekonomi Kurumu
- 5- Türkiye Muhtarlar Federasyonu
- 6- Çağdaş Gazeteciler Derneği
- 7- T.C. Merkez Bankası
- 8- Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu
- 9- Türk Veteriner Hekimler Derneği
- 10- Türkiye Gazeteciler Sendikası
- 11- Türk Mühendislik ve Mimarlık Odaları Birliği
- 12- Türk Eczacılar Birliği
- 13- Hak-İş Konfederasyonu
- 14- Türkiye Çevre Sorunları Vakfı
- 15- Türkiye İktisadi Kalkınma Vakfı
- 16- Türk Ziraat Odaları Birliği
- 17- Türk-İş Konfederasyonu
- 18- Türk Kooperatifçilik Kurumu
- 19- Türk Hukuk Kurumu
- 20- Türk Tabipler Birliği
- 21- Türkiye Noterler Birliği
- 22- Türkiye Muharipler Derneği
- 23- İzmir Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı
- 24- Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
- 25- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
- 26- İstanbul Gazeteciler Cemiyeti
- 27- Türkiye Odalar Birliği

Bu kurum ve kuruluşların dışında Fahri Çoker, Turan Güneş, Özer Ozankaya, Coşkun Üçok, Kurktan Ataseven, Fikret Esen, Bahri Savcı ile 23 öğretim üyesi ve İ. Kaplan gibi öğretim üyeleri yeni Anayasa konusunda görüş ve önerilerini bir rapor halinde DM Anayasa Komisyonu'na göndermişlerdir.

Kurum ve kuruluşların hazırlanacak yeni Anayasa hakkında bir rapor şeklinde bildirdikleri görüş ve önerilerinde ağırlıklı olarak 1961 Anayasası'nın sistematığının esas alındığı görülmektedir. Bu görüş ve önerilerin Anayasa Komisyonu üyesi Mümin Kavalalı tarafından sistematik bir özeti hazırlanarak Anayasa Komisyonu üyelerine dağıtılmıştır. Mümin Kavalalı'nın hazırladığı özete göre yeni Anayasa konusundaki görüş ve öneriler şunlardır.⁹⁴

a- Anayasa'nın Başlangıç Bölümü İle İlgili Öneriler:

- Dibacede deyimler yorumlanmalıdır. (Ege Üniversitesi)
- Başlangıç bölümünde 27 Mayıs'taki hata yapılmamalı, geçmiş dönem eleştirilmemeli, sadece Atatürk ilkelerine yer verilmelidir (Bolu Valiliği)
- Dibacede Devletimizin temelini çağdaş uygarlık dünyasına, ortak siyasi ve manevi değerlerine bağlı, Atatürk ilkeleri ve Atatürk milliyetçiliğinden esinlenen, mülkiyet ve özel girişim özgürlüğüne bağlı, ferdin hakları ve özgürlüklerine saygılı, sosyal adalet ilkesine bağlı bir hukuk Devleti olduğu belirtilmelidir. (Odalar Birliği)
- İnsan hak ve hürriyetlerine dayalı, gücünü Atatürk milliyetçiliğinden alan milli, lâik ve hukuka bağlı bir hukuk Devletidir. Anayasa komünizme, faşizme, teokratik Devlet biçimine ve her çeşit akımlara kapalıdır. Ekonomik modeli özel sektöre dayalı liberal bir ekonomidir. Devlet otoritesi bölünmez, denmelidir. (T.İ.S.K.)
- Başlangıç bölümünde belli kişi, tarih, devir ve kuruluşları suçlayan deyimler yer almamalıdır (T.İ.S.K.)

⁹⁴ Mümin Kavalalı, **Anayasa Komisyonu'na Üniversiteler, Yüksek Yargı Organları, Valilikler, Kurum ve Kuruluşlardan Gelen Görüşlerin Sistemik Özeti**, (Hizmete özel), Ankara, 1982, Ayrıca bu görüşler Yaşar Gürbüz tarafından Komisyon tarafından hazırlanan Anayasa Taslak metni de ilave edilerek kitaplaştırılmıştır. Yaşar Gürbüz, **Anayasa Görüşler Taslak**, Araştırma Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.

- Başlangıç bölümünde Anayasa'nın faşizme ve proleterya diktatörlüğüne kapalı olduğu belirtilmelidir. (Prof. T. Güneş, Muş Valiliği)
- Başlangıç bölümünde Anayasa'nın ve Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin komünizme, sosyalizme, faşizme, antidemokratik rejimlere kapalı olduğu belirlenmelidir. (T. Koop.K.)
- Anayasa'nın Dili: Herkesin anlayabileceği dil olmalıdır. (Atatürk Ü. İşi. F. T. Eczacılar B. T. Koop. K.)
- Anayasa genel gerekçesi ve madde gerekçeleriyle birlikte neşredilmelidir. (Hatay. Valiliği)
- Anayasa 27 Mayıs'taki gibi bir reaksiyoner anayasa olmamalıdır. Yabancı anayasalardan tercüme maddeler alınmamalıdır. (Hak. İşi.)
- Milli irade ile teşekkül etmeyen kurum ve kuruluşlar yetkili organ olarak millet adına hareket edememelidirler. (T. Esnaf ve S, Kon.)
- Türk dilinin zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi için Devlet eliyle yönlendirilecek bir Türk Dil Akademisi kurulur. (Fırat Ü., Prof Kurthan Bilgisever. Noterler B.)⁹⁵

b- Genel Esaslarla İlgili Öneriler

- Atatürk ilkeleri eksiksiz olarak Anayasa'da yer almalıdır. (Prof. Özer Ozankaya, T. Eczacılar B., Edirne Valilikleri, H. Sav. Yük. Ku.)
- Anayasa'da yer verilen Atatürk İlkeleri açıklanmalıdır. (H. Sav. Yük. Ku.)
- Anayasa maddeleri kısa teferruatsız açık maddeler halinde oluşturulmalıdır. (Muğla Valiliği)
- Anayasa'nın 1-9. maddelerinde hiç bir değişiklik yapılmasına gerek yoktur. (C. Üçok)
- Anayasa maddeleri kısa, özlü, temel ilkeleri belirlemekle yetinen bir yasa olmalıdır. (A.İ.T.İ.A., Hacettepe Ü.)

⁹⁵ Kavalalı, **a.g.e**, ss. 1-2; Gürbüz, **a.g.e**, ss. 28-29.

- Anayasa'da Devletin Güvenliği İlkesi benimsenmelidir. Devletin güvenliği kalmayan yerde kişi özgürlüğünde kalmaz. Anayasa'da yer verilecek Atatürk ilkelerinin türlü yorumlara neden olmayacak biçimde kesin tanımları yapılmalıdır. (Yargıtay)
- Anayasa'da Bayrak tanımlanmalı, Milli Marşın İstiklâl Marşı olduğu vurgulanmalıdır. (Danıştay, İstanbul Valiliği)
- Türkiye Cumhuriyeti: İnsan haklarına dayanan, Türk milletinin fertlerini tarih, vatan, millet, bayrak, ordu sevgisine sahip; Hürriyet, adalet ve fazilete aşık, manevi değerlere, milli şuur ve ideallere bağlı ve bunların koruyucusu; kaderde, kıvançta, tasada ortak ve milli birlik ruhu içinde bölünmez bir bütün halinde birleştiren, sosyal adaleti, fert ve toplum huzuru ve refahını gerçekleştirerek teminat altına alan milli, laik, demokratik bir hukuk devletidir.

Türkiye devleti, ülkesiyle ve milletiyle ve milletine, ait maddi ve manevi değerlerle bölünmez bir bütündür.

Devlet bütün organlarıyla, Türk milletinin sahip olduğu maddi ve manevi değerleri korumayı, teminat altına almayı, geliştirmeyi ve yüceltmeyi kaçınılmaz bir görev sayar. (Atatürk Ü. İşl. F.)

▪ Türkiye Cumhuriyeti, Yurtta Sulh Cihanda Sulh ilkesine, Atatürk Devrimlerine ve insan hak ve hürriyetlerine bağlı; bağımsız; dünya 'milletleri toplumunun eşit haklara sahip bir üyesi, milletlerarası hukuk kurallarına uyan; milletlerin iktisadi ve sosyal dayanışma içinde yaşamaları için karşılıklı eşitlik ilkesine uyulması kaydıyla milletlerarası andlaşma ve kuruluş üyeliğinin gerektirdiği ödevler dışında egemenlik sınırlaması kabul etmeyen; anayasanın temel ilkesinde belirlediği ekonomik ve sosyal amaçlara yönelen bir devlettir.

Anayasa'nın yorumlanmasında bu ana ilkelere ve sisteme bağlı kalınır ve anayasanın, anayasal müesseselerin işlerliğini sağlama amacıyla hükümler sevkettiği göz önünde tutulur. (İst. S. Blm. Fak. Dekanlığı)

- Anayasa'nın uygulanmasını aksatabilecek her türlü girişimin, anayasada etkin müeyyidesi olmalıdır. (Türk-İş.)
- Devrim Kanunlarının korunması ile ilgili 153. maddeye anayasada yer verilmelidir. (H. Sav. Yük. Ku.)

- Anayasa, milli, Atatürk görüşlerine yer veren, etki-tepkiyi dengeleyen bir anayasa olmalıdır. (Amasya Valilikleri, Edirne Valiliği)
- Mevcut anayasa revizyona tâbi tutulmalı, bununla yetinilmelidir. Anayasa'da Parlamenter sistem kuvvetler dengesi + 2324 sayılı Anayasa düzeni hakkındaki kanun ilkeleri gözetilmeli ve dorukta denge kurulmalıdır. (F. Çoker)
- Anayasa'da kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmeli, fakat kuvvetler ayrılığının düşman görüşler haline gelmesi önlenmelidir. (Ank. İ.T.İ.A., Ha. Savl. Yükl. Ku., Çağdaş Gaz. Der. Odalar Birliği, Balıkesir V. İst. Üni., Hacet. Ü.)
- Yeni Anayasa 1961, 1970, 1971-1973 yıllarında yapılan değişiklikleri içermelidir. (Ankara Valiliği)
- Parlamenter sistem, 1961 Anayasa'sı hükümleriyle parti tahakkümüne dönmüştür, bu önlenmelidir. (Ha Sav. Y. Ku.)
- Parlamenter Sistemi önerenler: (İst. Hukuk Fa, Ankara Hukuk F., Sbf, Sbf. Basın Y, Kayseri Valilikleri, Vet. Hek. Bir., İst. İ.T.İ.A., T. Eczacılar B., Ankara İ.T.İ.A., Es. İş. F, Odalar Birliği, Sinop, Amasya, Muş, Edirne Valiliği)
- Referandumla kabul edilen anayasa, referandum yolu ile değiştirilmelidir. (Kayseri Ü. Rek.)⁹⁶

c- Temel Haklarla İlgili Öneriler:

- Temel haklarla ilgili sınırlamanın 1961 Anayasasındaki gibi kalmasını: önerenler: (S.B.F. Ankara Hukuk, Barolar B., Danıştay, T. Hukuk, K., İst. Gaz, H.İ.Y.Ö., T.M.M.O.B., Anayasa Mah.) Sınırlama Nedenleri:
- Özgürlükler kötüye kullanılamaz, denmekle yetinilmelidir. (Ank. İ.T.İ.A.)

⁹⁶ Gürbüz, a.g.e, ss. 29-30; Kavalalı, a.g.e, ss. 2-4.

- Bu hakları anayasal düzeni yıkmak için kullanacaklara, yasalardaki ceza hükümleri uygulanır denmelidir. (Doç. Dr. İ. Kaplan., T. Hukuk K., Uşak Valiliği)
- Sınırlama Yargı denetimine tabi kılınmalıdır. (S.B.F. İst. Gazve H.İ.Y.O.)
- Yargı bağımsızlığı temel hak ve özgürlüklerin teminatıdır. (L. Kaplan, Prof. Özer Ozankaya)
- Anayasa ile tanınan hak ve özgürlüklerin, yurttaşlar arasında herhangi bir türden kaba kuvvet kullanımı yada saldırganlık eğilimine yol açacak biçimde, yada özdeki görüş tutum, davranış ve eylemler için tanınması söz konusu olamaz. Özgürlükleri başkalarının hak ve özgürlükleri ve ulusun ortak çıkarları sınırlar. (Prof, Özer Ozankaya, Hak-İş S.K.)
- Toplum ve fert zararına kullanılamaz. (Sinop Valiliği)
- 1961 Anayasası bireyi ön plana almış. Devletin saygınlığı ve etkisi ikinci planda kalmıştır. (Ankara Valiliği)
- Hak ve özgürlüklerin suistimalini yürütme önleyebilmelidir. Atatürk ilkelerinin ihlaline, komünist, faşist, şeriatçı ve bölücü ideal ve uygulamalara meydan verilmemelidir. (Amasya Valiliği)
- Anayasa'nın 11, 15, 19, 22, 26, 29, 30 ve 32. maddeleri ile ilgili uygulama kanunları çıkarılamaması ortamı yaratmıştır. (F. Çoker)
- Olağanüstü hallerde. Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, kamu düzeni, kamu yararı, genel ahlak, genel sağlık nedenleriyle temel haklar kısıtlanmalı, Sıkıyönetim hallerinde ise askıya alınmalıdır. (Muş Valiliği)
- Özgürlüklerin kötüye kullanılmasını sınırlayan yasalar çıkarılmalıdır. (Artvin Valiliği)
- Sınırlamada, Atatürk ilkeleri egemen olmalı, kişi hakları karşısında Devletin güçlülüğü, etkinliği, saygınlığı gözetilmeli, ülke koşullarına uygun akılcı, işlerliği olan, sağlıklı denge kurulmalıdır. (Ankara Valiliği)

- Sınırlama nedeniyle hakkın özüne dokunulamayacağı 11. maddenin ilk fıkrasında belirlenmeli, sınırlama nedenleri bir maddede toplanmalıdır (İst. Hukuk.)
- Temel haklar, hakkın özüne dokunulmaksızın kanunla sınırlanır biçimindeki sınırlama ile yetinilmelidir. (O.D.T.Ü.)
- Fert hürriyeti, diğer fertlerin hürriyeti ve Devletin otoritesi ile sınırlı olmalıdır. (Aydın Valiliği)
- Temel hakların özüne dokunanlardan tazminat istenmelidir (İst. Hukuk.)
- Türk milletinin bütünlüğü, Türk vatanının bölünmezliği için kanunlarla sınırlandırılmalı, bu hak ve özgürlükler T.C. Devletini ortadan kaldırmak, demokratik rejim yerine başka rejim getirmek, T.C. Anayasasının zorla tadil, tebdil, taşıyır etmek ve bu yönde maksatlı olarak başka rejimlerin dolaylı da olsa övülmesi, propagandasının yapılması için sözlü ve yazılı olarak kullanılamaz denmelidir. (Esk. İş. Fak.,Fırat 0.)
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi sınır ilkesi olmalıdır. (T. Eczacılar B., İ. Tek. Ü.)
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 11/1. ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/2. maddesindeki esaslara göre düzenlenmeli ve bir suçtan itham edilen bu şahıs, suçluluğu kanunen sabit oluncaya kadar masum sayılmalıdır. (As. Yargıtay, Trabzon Valiliği)
- T.C.K.nin 163. maddesi hükmü içeriği Anayasa'nın 19. maddesindeki sınırlamada açıkça sınırlama nedeni olarak belirtilmiş bulunmasına göre, özgürlüklerin kısıtlanması ve sınırlandırılmasında T.C.K.nin 141, 142. maddeleri hükümlerine de yer verilmelidir. (Yargıtay, Giresun Valiliği)
- Bir kimsenin özgürlüğünün sınırı, başkalarının, toplumun özgürlük ve Devletin menfaatlerini zedeleyemez. (Adıyaman Valiliği)
- Teokratik, Marksist, Leninist rejimler, Cumhuriyetin nitelikleri ile bağdaşamaz. (H. Sav. Y. Ku., Manisa Valiliği)

- Milli Güvenlik amacı ile sınırlanmalıdır. (Kayseri Valiliği)
- Özgürlükler, Devletin devamlılığı ve diğer bireylerin hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırıcı veya sınırlandırıcı bir nitelik alamaz.(Burdur Valiliği)
- Temel haklarda adli yargı denetimi, en büyük teminattır. (İst. S.B.F. Dek., Nevşehir Valiliği)
- Temel haklar 1961 Anayasasında 1488 sayılı yasa ile yapılan değişiklik biçiminde sınırlanmalıdır. (Nevşehir Valiliği)
- Sınırlama 1961 Anayasa'sındaki gibi kalmalı, savunma suçlama ile başlamalı, haksız tutuklama hallerinde tazminat verilmesi 1961Anayasasındaki gibi muhafaza edilmelidir. (Barolar B.)
- Anayasa'nın 14. maddesine göre Ölüm Cezası çağ dışıdır.(Barolar Birliği)
- Anayasa'nın 9. maddesi 2. madde olarak Anayasada yer almalıdır. (Bursa İ.T.İ.A.)
- Özgürlükler, Yasama organınca ve kanunla sınırlanabilir. Sınırı (Kamu düzeni, kamu yararı, milli güvenlik, genel ahlak, sosyal adalet) olabilir (Sayıştay.)
- (Sınırlama sebepleri ya tümünden sayılmalı veya kanunla sınırlanır deyip bırakılmalıdır. Sınırlama yargı denetimi altında tutulmalıdır.)
- Temel hakların sınırlandırılmasında Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesi ilkeleri muhafaza edilmeli, hakların özü, hakları anlamsız bırakacak biçimde sınırlanmamalı, olağan üstü dönemlerde özel koşullar getirilmelidir. (H. Sav. Y. Ku.)

d- Kişi Hak ve Ödevleri İle İlgili Maddelere Göre Öneriler

- Madde 13 — Aynen muhafaza edilmelidir. (Milletlerarası Hukuk Ens.)
- Madde 14 — Ölüm cezası çağ gerisidir. (Barolar B.)
- Madde 18/2 — Kentsel ve kırsal yerleşim düzenlemesine yer

verilmelidir. Bu tarım arazisinin tahribini önler ve gecekondur sorununu halleder. (Ankara Valiliği)

- Madde 19 — Din, Devlet işlerine karışamaz; Devlet din işlerini denetler, düzenler, denmelidir. (Yargıtay)
- Anayasal laikliğin tarifi yapılmalıdır. (Hak-İş S. Kon.)
- Din ve mezhep hiç bir zaman politika aleti olarak kullanılamaz.
- 19. maddede ödün verilmemelidir. (C. Üçok)
- Türkiye Cumhuriyeti, din ve Devlet işlerinin birbirinden ayrıldığı, ancak din özgürlüğünün korunduğu laik bir hukuk devletidir. Din ve Devlet işlerinin birbirinden ayrılması dinlerin Devleti idare edenlerle edebileceklerin elinde bir araç olmaktan kurtuluş teminatıdır. (Bursa İ.T.İ.A.)
- Lâik yapı din ve mezhep esasına dayandırılmamalı, teokratik bir düzene dönüştürülmeye çalışılmamalıdır. (Tekirdağ Valiliği)
- 19. maddedeki sınırlama uygulaması da yeterli olmamıştır. Önlem alınmalı, açıklık getirilmelidir. {Giresun Valiliği}
- Lâiklik ilkesinin kesin hatları belirlenmelidir. (Afyon Valiliği)
- Yeni Anayasa'da din, gerektiği biçimde ele alınmalıdır. (As. Y. İd. Mah., T. Eczacılar B.)
- Lâiklik Anayasa'da açıklanmalı, din devlet işlerine karışamaz, ancak memleketin özel koşullarının oluşturduğu anlam altında devlet din işlerini düzenler, denetler. Lâiklik bir kalkınma ilkesidir. (Ha. Sav. Y. Ku.)
- Devlet yeni kuşaklara tarihini, milli ve manevi değerlerimizi sevdirep benimsetir. Bu nedenle din eğitimi ile ilgilenir. Batıl ve Devletin temel düzenine aykırı telkin ve eğitim yapma girişimini önler. (Odalar Birliği)
- Vicdan ve din hürriyeti siyasi bir yönetim biçimi değildir. (T.İ.S.K.)
- 19 son. Maddenin ihlali otomatikman Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelmelidir. (İst. Valiliği)

- 19/4. madde kalkmalıdır. Hiçbir ülkede böyle bir fikir açıklama yasağı yoktur. (İst. Gaz. ve H.İ.Y.O.)
- 20. Madde Düşünce Hürriyeti: Kimse düşüncelerini açıkladığı ve yaydığı için yargılanamaz. (Çağ. Gaz. Der.)
- 20. Madde başlığı düşünce değil fikir hürriyeti olarak tanımlanmalıdır. Fikir hürriyeti, insan hakları evrensel beyannamesinin 19. ve İnsan hakları ve ana hürriyetleri sözleşmesinin 10. maddelerine göre sınırlanmalıdır. (Ağrı Valiliği)
- Düşünce özgürlüğü, eylem özgürlüğüne dönüşmemelidir. (Tekirdağ Valiliği)
- Teorik bilgi ve araştırmalar, belli kişi ve gruplarca benimsenerek siyasi eylemlerin gerçek aracı olarak kabul edilip kullanılırsa, bilimsel özgürlükle siyasi propaganda arasındaki sınır açılmış olur. (Yargıtay)
- 20. madde aynen muhafaza edilmelidir. (Ege İ. Fak.)
- 11. maddedeki sınırlama vicdan, din ve düşünce hürriyeti içinde getirilmelidir. (Sivas Valiliği)
- 20. madde 19/son madde ile sınırlanmalıdır. (Van Valiliği)
- Düşünce ve vicdan kanısının, eyleme dönüşmesi kamu düzeni ile bağdaşamaz. (Yargıtay)
- Devletin temel düzenine aykırı, fikir hürriyetini ortadan kaldırııcı totaliter düşüncelerin yayınlanması ve programlanması yasaktır. (Odalar Birliği)

Madde 22 — Basın araçları suç sayılıp müsadere edilmemeli, basına sansür konmamalıdır. (Gaz. Cem.)

- Basılı eserler önceden toplatılmamalıdır. Mahkûmiyetten önceki böyle bir toplatma âdil olamaz. (Ankara Hukuk, İzmir Gaz. D., Barolar B.)
- Basılı eserler Anayasa'nın 11. maddesinde sözü edilen hallerde önceden idarece toplatılabilmelidir. (T.İ.S.K.)
- Basın Kanunu'nun 36. maddesi gibi, siviller basın suçundan Askeri Mahkemede yargılanmamalıdır. (İst. Gaz. V. H.İ.Y.O.)

- Basın-Yayın, eğitim, kültür ve sanat faaliyetleri Türk Milletinin tarih, kültür ve manevi değerleriyle Atatürk devrimlerini tahrip edici, bozucu, değiştirici nitelikte olamaz. (Fırat Ü.)
- Bildiri dağıtmalar, izne tâbi tutulmalı, dağıtılmadan hakim denetiminden geçmelidir (Uşak Valiliği)
- Çıkacak gazetenin vasfını Basın-Yayın kurumu saptamalıdır. (Ordu Valiliği)
- Devletin siyasetine karşı, basın özgürlüğünün kötüye kullanılması suretiyle işlenen suçlarda Mahkeme Kararı ile Devlet şahsiyetin koruyucu ve bu tür suçların devamlılığını önleyici tedbirler alınmalıdır. (Yargıtay)
- Anayasa'nın 25. maddesi Devlet yararına yeniden düzenlenmelidir. (Kastamonu Valiliği)
- Vatana ihanet halinde basın araçları korunmamalıdır. (İst. Valiliği)

Madde 28 — Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü:

- Özgürlüklerin kötüye kullanılması, Anayasal düzenin. tahribi, önlenmelidir. (Muğla, Gümüşhane Valiliği)
- Bildiri dağıtmalar izne tâbi tutulmalı, dağıtılmadan hakim denetiminden geçmelidir. (Uşak Valiliği)
- İzin sistemi getirilmelidir. (Ordu Valiliği)
- Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin düzenlenme ve kısıtlanmasıyla ilgili 28. maddenin 2. fıkrasına “kamu yararı” deyiimi de ilave edilmelidir. (T.İ.S.K.)
- Bazı hallerde izin ve idareye erteleme yetkisi tanınmalıdır. (İst. Valiliği)
- Vali, toplantı ve yürüyüşü bir defaya mahsus olmak üzere on gün erteleyebilmelidir. (Siirt Valiliği)
- 28/2. maddeye «kanunda belirlenecek şartlar altında bu hakkın kullanılması ertelenebilir» denmelidir. (Nevşehir Valiliği)

Madde 29 — (Dernek Kurma):

- Ordu, Emniyet, Öğretim üyeleri, Öğretmenler ve Yargıçlar dernek kuramamalıdır. (T. Koo. K.)
- Dernekler, Fransız Danıştay'ının benimsediği gibi, silahlı gösteri yapar veya yaptırırsa askeri veya sivil milis benzeri örgüt kurarsa, Cumhuriyetin şekli, ülke ve millet bütünlüğüne yönelik tecavüz amaçları olursa, idari yönden de kapatılmalıdır. (İst. SBF. Dek.)
- Dernekler ilgi alanı dışına çıkarılmamalıdır. (T. Eko. Kur.)
- Bir ilçe sınırı içinde aynı amaçlı birden fazla dernek kurulmamalıdır. (Ankara Valiliği)
- Dernekler tüzüklerini yayınlayınca faaliyete geçebilmelidirler. (İstanbul Valiliği)
- 29/Son. Maddedeki yetki sadece Valilere tanınmalıdır. (Kayseri Ü. Rek.)
- Dernek enflasyonu önlenmelidir. (As. Y. İd. Mah.)
- Kuruluşlarında izin koşulu bulunmalıdır. (Ege İkt. F.)
- Dernekler hakkında anayasal denetim müessesesi getirilmelidir. (Sivas Valiliği)
- Mahkeme kararı ile kapatılan dernek yöneticileri, başka bir adla belli sürede dernek kuramamalıdır. (Nevşehir Valiliği)
- Meslek grupları özel uğraş alanlarında bir siyasi parti gibi hareket edememeli, politik amaçlı güç ve eylem birliği girişiminde bulunamamalıdır. (Yargıtay)
- Dernek, sendika, mesleki teşekküller, siyaseti siyasi partilere bırakmalıdır. (Muş V. H. Sav. Y.K.)
- Dernekler, Devletin temel sosyal ve siyasi düzenine yabancı olan dış kuruluşlarla ilişki kuramazlar ve mali kaynakları kamu denetimi altında bulunur. (Odalar Birliği)

- Memurlar mesleki amaçlı dernek kuramamalıdır. Hakim kararına kadar dernekler idarece denetlenmeli ve kapatılabilmeli ve bununla ilgili yürütmeyi durdurma kararı verilememelidir. (T.İ.S.K.)

Madde 30 — (Kişi Güvenliği):

- Tutuklama nedenleri Anayasa’da belirlenmelidir (Barolar B.)
- Hakim önünde olmayan ikrar muteber sayılmamalı, yargının her aşamasında (kovuşturma ve soruşturma aşamasında) sanık müdafî bulundurabilmek, hürriyeti bağlayıcı cezalar mahkûmiyet halinde kanun yolu ortadan kaldırılamaz denmelidir. (Türk Hukuk K.)
- Savunma suçlama ile başlar denmelidir. (Barolar B.)

Madde 31 — Hak arama hürriyeti:

- 31. maddede istimâ (dinlenme hakkına yer verilmelidir.) İst Hukuk)
- Hak arama özgürlüğü tanınmalıdır. (Barolar B.)

Madde 32 — Kanuni yargı yolu:

- 32. maddeye Devlet Güvenliği ile ilgili suçlara Devlet Güvenliği mahkemelerinde bakılır hükmü ilave edilmelidir. (İstanbul Valiliği)
- Doğal yargı (Tabii Hakim ilkesine dönülmelidir.) (Barolar B., T. Hukuk Ku.)

Madde 33 — Cezaların Kanuni ve şahsi olması:

- Cezaların kanuniliği ilkesi aynen benimsenmelidir. (Barolar B.)
- Vatana ihanet hallerinde genel müsadere yasağı bulunmamalıdır. (İstanbul Valiliği)
- Kararnamelerle suç ihdas edilememelidir. (İst. Gaz. Yü. O.)
- İşkence sonucu ikrar geçersiz sayılmalıdır. Hakim önünde olmayan ikrar veya sanığın seçtiği savunucu olmadan ikrar geçersiz sayılmalıdır. (Ankara H., Barolar B.)

Madde 35 — Ailenin Korunması:

- Evlilik dışı çocuklara da aynı fırsat eşitliği verilmelidir. (İst. Hukuk)
- Nüfus planlaması şarttır. Devlete görev olarak verilmelidir. (T.İ.S.K.)
- Nüfus planlaması ile ilgili kanunların belirli sürede çıkması hakkında Anayasa'ya bir hüküm konmalıdır. (Kayseri Valiliği)

Madde 36 — Mülkiyet Hakkı:

- Mülkiyet hakkının kutsal bir hak olduğu ve Devlet güvencesi altında bulunduğu, miras hakkında toplumun temelini oluşturan aile hakkı ile ilişkili temel bir hak olduğu maddede belirlenmelidir. (Odalar Birliği)
- Servet ve üretim araçları da mülkiyet hakkı çerçevesi içinde Anayasa'da gösterilmelidir. (TUSİAD. T.İ.S.K.)

Madde 37 — Toprak Mülkiyeti:

- Kültür arazisi veya turistik tesis yapılabilecek yerler için özel hükümler getirilmelidir. (Muğla Valiliği)
- Kültür arazileri işgal edilmemeli, tarım alanları belirlenmelidir. (Eskişehir Valiliği)
- Her türlü tarım arazisinin tarım dışı amaçla kullanılması, sınai kuruluşlara tahsisi, Tarım ve Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ön iznine bağlıdır denmelidir. Orman ve bitki örtüsünün tahribi, erozyon, çoraklaşma çevre ve besin kirlenmesini önler. (Bursa Ü. Zir. Müh. O., Kayseri Valiliği)
- Arazi kullanımı bir plana bağlanmalıdır. (İst Or. Fak.)
- 3533 sayılı Yabani zeytinliklerin imar ve ihyası yasasına işlerlik kazandırılmalıdır. (Milas Z.O.)
- Verasetle arazinin parçalanması önlenmeli, işletilebilecek evlada kalmalıdır, (Z. Müh. O.)
- Sırf tarım reformu yeterlidir. (Adana Z. O.)

- Toprak reformu, toprakların, işletmelerin lüzumsuz parçalanması sonucunu doğurmamalıdır. (Odalar Birliği)
- Verimli tarım arazilerinin şehirleşme, sanayileşme ve benzeri şekilde tarım dışı amaçla elden çıkması kanunla önlenir, denmelidir, Toprağın erozyon, çoraklaşma ve tuzlanma yolu ile kaybolması önlenmelidir. Miras yolu ile verimliliği düşürecek parçalanma önlenmelidir. (T. Zir. O. Bir.)
- Toprak reformu, köylüye toprak bedelsiz dağıtılmalıdır. Köylü tefeciye bağlanmamalıdır. Köylüye toprak dağıtılınca üretim araçları da uzun vadeli kredi ile birlikte verilmelidir. Tarıma yönelik sabit yatırımlar öncelikle toprak reformu yapılan yörelere kaydırılmalıdır. Tüm yurt düzeyi toprak reformu bölgesi kabul edilmelidir. Toprak reformu tarımsal üretim planlaması ile birlikte getirilmelidir. Tapulama sırasında zilyetlik esaslarına göre toprak verilmesi kuralı kaldırılmalıdır. Tapulama-toprak reformu birlikte yürütülmelidir. (T. Zir O. Bir.)
- Mer'alar 1948'deki haline getirilmeli, korunmalıdır. Ormanlar hakkında uzun vadeli planlar yapılmalıdır. Hayvancılığın kalkındırılmasına önem verilmelidir (İst. Vet. F., Vet. H. Bir., Z. Müh. O.)
- Tarihi bölgelerin korunması, tespiti, geliştirilmesi, Devlet güvencesi altına alınmalıdır. (Harita ve Kad. Müh. O.)

Madde 38 — Kamulaştırma:

- Kamulaştırma bedelinin ödenmesi, maddi olanağa bağlanmamalı, gerçek karşılık, değere göre kamulaştırma yapılmalıdır. Yargıtay, TUSİAD)
- Kamulaştırma gerçek değere göre yapılmalı, gerektiğinde taksit öngörülmesi ve tahvil verilebilmelidir. (Harita Mü. O.)
- Gerçek değer ödenmeli, taksit öngörülürse, taksitlerde faiz raicine bağlanmalıdır. (Odalar Birliği, T.İ.S.K.)
- Kamulaştırmada malın sahibinin bildireceği değer esas alınır denmelidir. (Samsun Valiliği)

- Gerçek raic bedel + faiz ödenmelidir. (İst. Hukuk. Nevşehir Valiliği)
- Gerçek bedel + peşin ödeme, çiftçiyi topraklandırmada ise en fazla 5 taksit + faiz. (Zir. O. Bir.)

Madde 39 — Devletleştirme:

- İktisadi ve sosyal nizamın niteliğini değiştirecek ölçülere ulaşmamalıdır. (Odalar Birliği)
- Kamu yararı olan hallerde ve bedeli kanunda öngörülen şekilde ödenerek yapılmalıdır. (TUSİAD)
- Devletleştirmeye kamu yararı zorunluğu varsa gidilmelidir. (T.İ.S.K.)

Madde 40 — Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti:

- Kamu zararı görülen hallerde bu haklar kanunla sınırlandırılabilir denmelidir. (Odalar Birliği)
- Öneri: Herkes dilediği alanda çalışma, çalıştırma ve sözleşme hürriyetine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbest olup, Devletin teminatı altındadır. Devlet, kanunlarda çalışanlar ile çalıştıranları karşılıklı, eşitlik ve denge ilkeleri içinde tutar
- Kanun bu hürriyetleri ancak, kamu yararına hizmet için zorunlu olduğu hallerde sınırlayabilir.
- Devlet, özel teşebbüslerin, milli iktisadın gereklerine uygun şekilde ve serbest pazar ekonomisi kuralları uyarınca güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır. (T.İ.S.K.)
- Devlet, kaynakların etkin ve rasyonel bir biçimde kullanılmasını sağlamak için, yol gösterici nitelikte, serbest piyasa düzeni içinde, uzun ve orta vadeli hedefleri belirleyen plan ve programlar yapar. (Odalar Birliği)
- Plan, özel kesim için yol gösterici, kamu kesimi için bağlayıcı olmalıdır ve Anayasa'da ilkeler belirlenmelidir. (Sayıştay)
- Karma ekonomi önerenler: (Artvin Valilikleri, Tür. Ek. Ku.)
- Ekonomik sistem Anayasa'da belirlenmelidir. (Ege Ü.)

Madde 41 — İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzenlenmesi:

- Teşebbüse imkan tanınmalıdır. (Odalar Birliği)
- İktisadi ve mali yönden Devlet denetiminde hür teşebbüse imkan tanınmalıdır. (Muhtarlar Fed.)
- Emek sermayeyi, sermaye emeği sömürememelidir. (Hak-İş.)
- Ekonomik alan, Plan'a dayandırılmalıdır.
- İktisadi ve sosyal politika, bölgeler arası dengenin sağlanması amacıyla gözetilerek demokratik planlamaya bağlanır.
- Devletin, iktisadi kuruluşlarının ve iştiraklerinin plana uygunluğu ve etkinliği gözetilir.
- Plana uygunluğun denetimi sağlanır.
- Planların hazırlanmasında, iktisadi ve sosyal alanda faaliyette bulunan kesimlerin temsilcilerinin katılması aranır. (İst. S. Bil. Fak. Dek. ve Prof. Kurthan Ataseven.)
- Gerçek özgürlük, temel hak ve özgürlüklerle, ekonomik ve sosyal hakların bir sentezinden oluşur. (Barolar B.)
- Milli gelirin âdil dağılımını sağlayacak önlemler alınmalıdır. (Yozgat Valiliği)
- Öneri: Ekonomik ve sosyal hayat, adalete ve tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır hayat seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir.
- Serbest fiyat ve rekabetin hüküm sürdüğü piyasa ekonomisi düzeni içinde, özel girişimler yasaların garanti ve himayesi altındadır.
- Kamu hizmeti yapan kamu girişimlerini kapsayan yatırım planlarını yapmak Devletin ödevidir. (TUSİAD)
- Fiyat ve ücret politikasının tespitinde üretici ve tüketici arasındaki farklar her iki kesimi de koruyan, ihracatı teşvik eden, Devletin destek ve teminatı altında olmalıdır. (Fırat Ü.)

- Devlet çalışma ve çalıştırma hakkını kabul *eder* ve korur. Yatırımcıları teşvik etmek suretiyle işsizliği önleyici tedbirler alır. (Ekonomik ve sosyal hayat özel teşebbüslere dayalı, ekonomik sistemle düzenlenir. Bu sistem içinde teşebbüsler serbest piyasa esasları içinde çalışırlar. (T.İ.S.K.)

Madde 42 — Çalışma ile İlgili Hükümler:

- Öneri: Devlet, piyasada teşekkül eden ücretlerin, çalışanların kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarına yeterli olması için gereken tedbirleri alır. (TUSİAD)
- Ücret politikasının çerçeve ve esaslarını tespitine Devlet görevli olmalıdır. Doğacak anlaşmazlıkları çözecek nihai bir merci olmalıdır. (T. Zır. O. Bir.)

Madde 45 — Ücrette Adaletin Sağlanması:

- Asgari ücret vergi dışı bırakılır denmelidir. (Samsun Valiliği)
- Öneri: İşveren-İşçi ilişkilerinde aşağıdaki yetkilerle donatılacak, Devlet, İşveren ve işçi temsilcilerinden oluşan bir İşveren İşçi İlişkileri Yüksek Kurulu Anayasa'da öngörülmelidir.
- Bu komitenin Asgari Ücret tespitine ilişkin kararları ile, memleket ekonomisinin zorunlu kıldığı hallerde ücret ve fiyatlara veya bunlardaki artışlara tavan konulması hususunda hükümetçe yürürlüğe konulacak kararlarına ve nihayet toplu iş sözleşmeleri için oybirliği ile kabul edeceği ortak normlara hukuki bağlayıcılık tanınmalıdır.. (T.İ.S.K.)

Madde 46 — Sendika Kurma Hakkı:

- Sendika-Dernek-Kulüp-Birlik ve Vakıflar-Siyasi partilerin yan kuruluşları haline gelmemelidir. (Tekirdağ Valiliği)
- Sendika, dernek ve kooperatif kurma hakları ağırlaştırılmalıdır. (Amasya Valiliği)
- Mesleki ve fikri örgütlenme hak ve özgürlükleri gurup veya bireylerin yararlarını koruyup geliştirme yerine klik veya kişisel çıkar sağlama amacıyla kullanılmıştır. (Ankara Valiliği)

- Yeni anayasada sendikaların komünizme, faşizme, irticaa yönelemeyecekleri vurgulanmalıdır. (Edirne Valiliği)
- Sendika adına kesintiler kaynakta yapılmamalıdır. (İstanbul Valiliği)
- Sendikalara Anayasal denetim müessesesi getirilmelidir. (Sinop Valiliği)
- Siyasi araç olarak kullanılmamalıdır. (As. Y.İ. Mah. Fırat Ü.)
- Devletin bütünlüğü ve milletin bölünmezliği ilkesine bağlı olmalıdırlar. (Afyon Valiliği)
- Sendika ağalığı önlenmeli, sendikalar siyasetle uğraşamamalıdır. (Afyon Valiliği)
- Sendikalara mali denetim getirilmelidir. (T. Zir. O., İst. Hukuk, As. Y. İd. Mah., Balıkesir, Eskişehir, Afyon Valiliği)
- Sendikalar iş kolu itibariyle kurulur denmelidir. (T. Zir. O. Bir. Eskişehir-İstanbul-Balıkesir Valiliği)
- Sendika enflasyonu önlenmelidir. (Atatürk Ü.)
- Siyasetle uğraşmaları birleşmeleri önlenmelidir.. (Atatürk Ü., T. Zir. O. Bir., T. Koo. Ku.)
- Sendikalar ancak mensuplarının iktisadi ve sosyal haklarını düzenlemek ve korumak ve geliştirmek amacıyla kurulabilmeli, bu amaca yönelik olarak çalışabilmelidir. (İst. Hukuk., T. Ekonomik Ku. Nevşehir Valiliği)
- Sendikalar iş kolu itibariyle kurulabilmelidir. (Ordu-Kastamonu Valiliği)
- İşçi ve -işveren hakları dengeli olarak korunmalıdır. Sendikalar siyasi maksatlar için, çalışmamalı, mali kaynakları denetlenmelidir. (Odalar Birliği)
- Öneri: İşveren ve işçiler, önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurmak, bunlara serbestçe üye olma, üyelikten ayrılma hakkına sahiptirler. Bu hakların kullanılışında uygulanacak şekil ve

usuller ile kuruluşların faaliyet alanları ve sendika özgürlüğünü ihlâl etmemek üzere denetlenmeleri kanunla gösterilir. Bunun Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin ve genel ahlâkın korunması maksadıyla bu kuruluşların ideolojik akımlara kapılmamaları ve siyaset yapmamaları için sınırlar koyabilir.

İşveren ve işçi sendikaları birbirlerinin görevlerine müdahale edemeyecekleri gibi, birbirlerine maddi yardım ve destekte bulunamazlar.

Sendikaların ve üst kuruluşların tüzükleri yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

- Sendikaların ve üst kuruluşların gelir kaynakları ve gider alanları Devletçe denetlenir. (T.İ.S.K.)
- Sendikaların bütün faaliyetleri adli, idari ve malî denetime açık olmalıdır. (Giresun Valiliği)

Madde 47 — Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı:

- 1961 Anayasası'ndaki Toplu Sözleşme ve sendikalarla ilgili düzenleme aynen kalmalıdır. (Türk-İş.)
- İdeolojik ve siyasal amaçlı grev yapılamaz denmelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Toplu sözleşmelere bir tavan getirilmelidir. (Eskişehir Valiliği)
- Hiç bir iş yerinde ki ücret artışı, sosyal yardımlarla birlikte o yıl memurlara sağlanan ücret artışını geçemez denmelidir. (Van Valiliği)
- Sadece işçi çıkarmak amacıyla Lokavt yapılamaz denmelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Grev hakkının kullanılması iş barışını temin edecek, milli ekonomiye zarar vermeyecek şekilde olmalıdır. (T. Zır. O. Bir.)
- İdeolojik ve siyasal amaçlı grev yapılamaz denmelidir. (Yargıtay, H. Sav. Yük. K., Nevşehir Valiliği)
- Ücret artırma nedeniyle grev yapmada, iş yerinin tamamen kapanması ve işsizliğe meydan verilmemeli, karlılık esas alınmalıdır. (Nevşehir Valiliği)

- Grev, ancak işçilerin toplu iş sözleşmeleri ile sosyal ve ekonomik haklarının korunması, düzeltilmesi veya geliştirilmesi amacıyla yapılabilmelidir. (İst. Hukuk.)
- Grevler yargı organınca durdurulabilmelidir. (Trb. Tek. Ü., Doç. Dr. Rasim Aldemir)
- Grev ayaklanma anlamına gelemmez, (As. YÜK. İd. MAH.)
- Grev oylaması düzenlenmelidir. (İstanbul Valiliği)
- Grev sadece iktisadi ve sosyal durumu düzeltmek için yapılabilmelidir. (Kastamonu Valiliği)
- Yönetime Katılma, kanuna bırakılmalıdır. (İst. Hukuk.)
- Öneri: İşverenler ve işçiler, karşılıklı olarak ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla, toplu sözleşme yapmak hakkına sahiptirler.
- Toplu sözleşmelerin nasıl yapılacağı ve bunu gerçekleştirmek için işçilerin grev hakkı ve işverenlerin lokavt hakkını kullanma şartları, istisnaları ve sonuçları kanunla düzenlenir. Grev ve lokavt hakları, iyi niyet kurallarına aykırı olarak toplum zararına kötüye kullanılamaz.
- Siyasi amaçlı grev ve lokavt ile dayanışma grev ve lokavtı ve genel grev yasaktır. (T.İ.S.K.)
- Sosyal adaletten sonra sosyal emniyet (güvenlik) deyimini yer almalıdır. (Ankara Valiliği)
- 47/2. maddeye açıklık getirilmeli, greve karşı işverene de bazı haklar tanınmalıdır. (İ. TEK. Ü.)
- Öneriler:
- “Sektörler arası devamlı işbirliği ve ahengi sağlamak, ülke kaynaklarının daha verimli ve rasyonel çalışmasını gerçekleştirmek için...”
- Fransız Anayasasının 69-71. maddeleri hükümleri gibi hükümlerle bir Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmalıdır. (TÜSİAD)

- Bir ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmalıdır. Bu konsey Meclis Başkanlığı'na, Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa sunulmak üzere ve metni derhal Resmi Gazete'de yayınlanmak şartı ile tavsiyelerde bulunabilmelidir. Bu kuruma Anayasa'da yer verilmelidir. Düzenlenmesi yasa ile yapılmalıdır. Devlet Planlama bu konseyin görüşü paralelinde hareket etmelidir. (İst. S.B. Fak. Dek.)
- Devlet planlama yerine Cumhurbaşkanlığına bağlı İktisadi ve Planlama Yüksek Konseyi kurulmalıdır. (İst. İd. İ. Ens.)
- İşçi ve işveren ilişkileri Yüksek Kurulu Üyelerinden tabii üyesi olacakları ve ekonomik alanın diğer sektörlerinin ve tüketicinin temsilcilerinden oluşacak bir Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulması Anayasa'da öngörülmelidir.
- Bu konsey ekonomik ve sosyal konularda Hükümet tarafından talep edilecek mütalaalar vermek, araştırmalar yapmak, istişari mütalaalar vermekle yükümlü olmalıdır. (T.İ.S.K.)

Madde 48 — Sosyal Güvenlik:

- Bütün çalışanları kapsamalıdır. (Kayseri Valiliği)
- Finansman kurumları *da* tek elden yürütülmelidir.
- Bütün vatandaşlar sosyal güvenlik kapsamına alınmalıdırlar (Kırklareli-Artvin Valiliği)
- Sosyal güvenlik, sağlık, barınma, öğrenim temel haklarının karşılanması, mali kaynak yetersizliğine bağlanarak ertelenemez (T. Mim. O. Bir.)
- Çalışabilecek yetenek ve niteliği varken çalışmayanlar İşsizlik Sigortası'ndan yararlanmamalıdır. (Kayseri Valiliği)

Madde 49 — Sağlık Hakkı:

- Hekimlik ve sağlık tesisleri, kişisel kazanç amacıyla kişiler aleyhine kullanılamaz. Vatandaşın sağlık hizmetlerine nasıl katılacağı kanunla düzenlenir. (Nevşehir Valiliği)
- Sağlık Hakkı Anayasa'da yer almalı, doğum kontrolü yasaya bırakılmalıdır. (İst. Hukuk.)

- Devlet konut için devamlı ve düzenli kaynak ayırmalıdır. (İst. Hukuk.)
- Devlet herkesin sağlık hizmetlerinden dengeli biçimde yararlanmasını sağlar. (Bursa A. Ün.)
- 49. maddedeki sağlık hakkına Çevre Sağlığı da eklenmelidir (Ankara Hukuk)
- Öneri: “Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir.
- Vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanmaları kanunla düzenlenir; Ancak resmi sağlık hizmetlerinde görev alan personel, aynı maksatla özel iş yeri açamaz ve bu nev’i iş yerlerinde çalışamaz.”
- Vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanmaları Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile düzenlenir. (Edirne Tıp.)
- Gıda sanayiinin de kontrolü gerekir. (Edirne Tıp.)
- Herkes barınma hakkına sahiptir. Devlet herkesin sağlıklı yaşayabilmesi için gerekli olan konut ihtiyacını karşılayıcı tedbirler alır. Bunun için gerekli ve yeterli kaynak Devlet bütçelerinden kanunla tahsis edilir. Merkezi ve yerel kamu idarelerinin bu konuda görevlendirilmesi kanunla düzenlenir. (T. Mimarlar. O.B.)
- Doğa ve çevrenin korunması devletin görevidir. (Barolar B., Manisa, Kayseri Valilikleri, Fırat Ü. Ayrıca Kayseri Valiliği Gıda Kontrolü de önermektedir.)
- Sağlıklı bir çevrede yaşamak vatandaşların hakkıdır. (Sayıştay.)
- Devlet vatandaşın doğadaki kaynaklardan yararlanma koşullarını düzenlemekle, tüm doğal kaynakları koruyup geliştirerek gelecek kuşaklara yaşayabilecek bir doğal çevre bırakmakla yükümlüdür. Doğadan temin edilen bütün kaynakları denetler. Doğanın tahribi ve kaynağın israfını önleyici önlemler alır. (Bursa Ü.)
- Sağlık için asgari gereklilik, sağlıksız şehirleşmeyi önleme kısıtlamaları getirilmelidir. (Tekirdağ Valiliği)

- Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı Devletin görevleri arasında yer almalıdır. (Tür. Mim. O.B.)
- Devlet bugünkü ve gelecekteki güvenlik ve refahını sağlamak amacıyla çevrenin korunması, çevre sorunlarının giderilmesi için gerekli tedbirleri alır. Devletin ve kişilerin bu konudaki görev ve sorumlulukları kanunla düzenlenir. (Çevre Sorunları Vakfı)
- Doğa güzelliklerinin korunması güvence altına alınmalıdır. (Ege İ. Fak.)
- Yeni Anayasa'da, insan, doğa ve çevre ile ilgili yeni önlemler alınmalıdır. (İ. Tek. Ü.)

Madde 50 — Öğrenimin Sağlanması:

- Mesleki eğitim teşkilatları da kurulmalıdır. (İst. Huk.)
- İlkokuldan itibaren, çocukları meslek eğitime yöneltecek önlemleri almak Devletin görevidir. (Bursa Ü.)
- Çağdaş bilim ve tekniğe ve milli tarih ve kültüre dayalı eğitim yapılmalıdır. (Muhtarlar F., T. Zir. O. Bir.)
- Lâikliğe aykırı eğitim yapılamaz. (Nevşehir Valiliği)
- Din eğitimi: Tüm din eğitimi Devlet eliyle yaptırılır denmelidir. (Samsun Valilikleri, Kars Valiliği)
- Tarikatlar elindeki Kur'an kursları kapatılıp, Kur'an kursları Devlet eliyle açılıp yönetilmelidir. (Kayseri, Ü. Rek.)
- Din eğitimi mecbur olmalıdır. (Van Valilikleri, T. Zir. O. Bir.)
- Milli Eğitim Milli değerler etrafında örgütlenmeli, lâiklik ilkesi korunmalıdır. (Amasya Valiliği)

Madde 51 — Kooperatifçiliği Geliştirme:

- Kooperatifçilik ekonomik katkıya yönelik ve demokratik olmalıdır. (Atatürk Ü.)

- Devlet kooperatifçiliği geliştirmek için, eğitim, denetim, arşiv ve sicilleme, finansman sağlama görevlerini yüklenmelidir. (T.Koo. Ku.)

Madde 53 — Devletin İktisadi ve Sosyal Ödevlerinin Sınırı:

- 1961 Anayasasının 53. maddesi yeni anayasada muhafaza edilmelidir. (İst. Huk. Afyon Valilikleri, Eskişehir İŞl. F.)
- Karşılıksız ekonomik ve sosyal hak sağlanmamalıdır. (Hatay Valiliği)
- Ekonomik ve sosyal hak ve görevler 41. ve 53. maddelerdeki maddi olanaklar ölçüsünde yerine getirilebilmeli ve yatırımların toplum yararına gerektirdiği önceliklere yöneltilmesi biçiminde olmalıdır. (İst. S.B.F. Dek.)
- Sosyal güvenlik, sağlık, barınma ve öğrenim temel haklarının karşılanmasında, bunlar mali kaynak yetersizliğine bağlanarak ertelenemez. (T. Mim. O. Bir.)
- Eşel-Mobil sistemi getirilmelidir. (Hak-İş S. Kon.)
- Fiat artışları en seri şekilde aylıklara yansıtılır hükmü getirilmelidir. (Sayıştay)
- Devlet ekonomik ve sosyal ödevlerinin sınırı kanunla düzenlenir. (T.İ.S.K.)

Madde 54 — Vatandaşlık:

- 1981 Anayasasının 54. maddesinin 1, 3 ve 5. fıkraları aynen kalmalıdır. 5. fıkraya yargı denetimi esası getirilmelidir. (Vatandaşlık Kanununa göre Bakanlar Kurulu takdir eder) hükmü değiştirilmelidir. 54/2. maddeye de açıklık getirilmelidir. (İst. Huk.)
- Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.
- Türk babanın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan doğan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir. Türk anadan evlilik dışı doğan çocuk Türk'tür. Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir. (Kanunda deyimi yetkili makamı sınırlar.)

- Hiçbir Türk, kanunda belirtilen ve Vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça Vatandaşlıktan çıkarılamaz.
- Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz. (Milletlerarası Hukuk ve M.A. Müh. Ens.)

Madde 55 — Seçme ve Seçilme Hakkı:

- Belediye seçimlerinde yabancı işçilere oy hakkı tanınmalıdır. (Barolar B.)
- Seçmen yaşı kanuna bırakılmalıdır. (İst. Huk.)
- 18 yaşını bitirenlerin seçmen olarak kabulünü önerenler: (Edirne-Afyon, Bitlis, Tunceli, Van, Bolu Valilikleri, O.D.T.Ü. Bursa İTİA., İst. Vet. Fak., Edirne Tıp, Vet. H. Bir.)
- Seçmen yaşının 22 olmasını önerenler: (Adana Z. O. Milas Z. O.)
- Seçilme yaşı: 25 olsun (Bursa İ.T.İ.A.), 30 olsun diyenler (Edirne Tıp.) 35 olsun diyenler: (T.İ.S.K.)

Madde 56 — Siyasi Partilerle İlgili Hükümler:

- Siyasi partilerin mali denetimini Anayasa Mahkemesi yapmalı, kapatılmalarına Anayasa Mahkemesi karar vermelidir. (İst. Huk.)
- Siyasi partilere devlet yardımı oyların % 25'ini alması halinde, yapılmalıdır. (Samsun Valiliği)
- Anayasa'nın kapalı olduğu rejimleri konu yapan siyasi partiler kapatılmalıdır. (Gümüşhane Valiliği)
- Adedi sınırlandırılmalı, memurlar partiye girememelidir. Devlet kadrosunda çalışan işçiler de girememelidir. (Kayseri Ü. Rek.)
- Yöneticileri zamanla değişmelidir. (Adana Valiliği)
- İki dönem parti başkanlığı yapan üçüncü bir dönem için başkan olamamalıdır. (Afyon Valiliği)

- Parti grupları milletvekillerini hiçbir konuda bağlayıcı karar alamamalıdır. (Çorum Valiliği)
- Memur ve Kamu kuruluşunda çalışan işçiler de partilere girememeli, partilere Devlet yardımı da yapılmamalıdır. (Sivas Valiliği)
- Devlet yardımı % 5 den % 10 a çıkarılırsa küçük partiler anarşide söz sahibi olmazlar, mücadelelerini demokratik yoldan yürütürler. (Van, Nevşehir, Valilikleri ve T. Zir. O. Bir.)
- Statüsünü ilan etmeyen partiler faaliyette bulunamamalı, partilere Devlet yardımı yapılmalı ve partiler yılda bir defa Devlet Denetleme Kurulu tarafından denetlenmelidir. (İstanbul Valiliği)
- Anayasada teokratik, bölücü, ırkçı, komünist ve sol partilerin kurulamayacağı vurgulanmalıdır. (Milas Z. O.)
- Partilerin tüzük ve programlarının Anayasa ve Atatürk İlkelerine uygun olup olmadığı Anayasa Mahkemesi'nce denetlenmeli değilse o parti kapatılmalıdır. Parti içi demokrasi sağlanmalıdır. Parti ana ilkeleri ile ilgili olmayan konuda milletvekilleri oy serbestisine sahip olmalıdır. (T. Ekonomik Ku.)
- Anayasayı yıkmayı amaçlayan bölücülük ve sınıf esasına dayanan faaliyette bulunan partiler kapatılmalıdır. (T. Zir. O. B.)
- Partiler izin almadan kurulabilmelidir. (T. Hukuk Ku.)
- Siyasi partilerin Yasama Meclisi'nin çalışmalarını engellemesi önlenmelidir.
- Uyacakları esaslar kesinlikle Anayasada belirlenmelidir. (Ha. Sav. Yük. K.)
- Devletin ve toplumun temel müesseseleri ve niteliğine aykırı parti kurulamamalıdır. (Odalar Birliği)
- Tek partiye dayalı Marksist, Faşist ve teokratik esaslara dayalı görüş ve doktrinler yasaklanmalıdır. (Manisa Valiliği)
- Teokratik, Marksist, Leninist rejimler Cumhuriyetin nitelikleriyle bağdaşamaz. (Ha. Sav. Yük. Ku.)

Madde 58 — Kamu Hizmetine Girme:

- Memurlar personel rejimi şarttır. (Adıyaman Valiliği)

Madde 61 — Vergi Ödevi:

- Medeni Kanunun mal ayrılığı ilkesi, vergilendirmede mal birliğine dönüşmemelidir. (Adana Z. O.)⁹⁷

d- Yasama

Tek Meclis Önerenler: (F. Çoker, Prof. C. Üçok, B. Savcı ve 23 arkadaşı. Doç. İ. Kaplan, Hak-İş Ken. Kon., S.B.F. (Çift Meclis daha çok Federatif Devletlerde olur.) Barolar B. Sinop, Muş, Muğla, Kırklareli, Amasya, Gümüşhane, Yozgat, Ankara, Edirne, Kırşehir, Uşak, Mardin, Burdur, Aydın, Tekirdağ, Kocaeli, Bitlis, Tunceli, Çorum, Sivas, Adana, Siirt, Van, Kars, Kayseri, Manisa, Ağrı, Nevşehir, Adıyaman, Zonguldak, Ordu, Trabzon, Tokat Valilikleri, (Tokat Valiliği Cumhurbaşkanı'nın Mecliste sesini duyurabilmesi için 15 kişilik kontenjanının da olmasını önerir.), (F. Çoker 20 kişilik Kontenjan önerir.), Bursa Tıp F., Bursa İ. Ses. İ. Fk., Bursa Vet. F., Adana İ.T.İ.A., İst. Gaz. Ha. İ.Y.O., İst. İ.T.İ.A., Kayseri Ü. Rek. (Kayseri Üniversitesi Rektörü başkanlık sistemi kabul edilirse iki meclis önerir.) Atatürk Ü., Ankara İ.T.İ.A., ODTÜ., Ege Ü., Bursa İ.T.İ.A., Ankara Hukuk, İstanbul Hukuk, Trb. Tek. Ü., Fırat Ü., İst. S. İ. Ens., Ege İkt. Fak., Noterler B., Danıştay, İst. İk. İ. Ens.; İst. Vet; F., İstanbul Tıp, Edirne Tıp, İstanbul ve Bingöl Valilikleri, Erzincan Valilikleri, T. Eczacılar B., Sayıştay Türk-İş, T. Koop. Ku., T. Hukuk Ku., Adana Z. O., Odalar Birliği, T.I.S.K.)

Çift Meclis Önerenler: (Rize Valilikleri, Muhtarlar Fd., İst. Ed. F., Balıkesir V. (300, 150), Artvin V. (250-100-10. u kontenjan). Bursa Üniversitesi (güçlü Devlet Başkanı ve hükümet karşısında denge sağlar), Hatay V. (2. Meclis Cumhuriyet Konseyi olacaktır. Her ilden bir üye ve Üniversiteler, İşçi kuruluşları ve meslek kuruluşları temsilcilerinden oluşacak 100 kişilik) Rize V. (300-100), K. Maraş V. (450-180), T. Ekonomik Ku. (1/3 ü kontenjan). As. Yük. İd; Mah.. T. Zi. O. Bir. (450-150)

Çift Meclis oluşacaksa Senatoda parti hâkimiyeti önlenmelidir. (Ha. Sav. Yük. Ku.)

Senato görevi MGK tarafından yerine getirilmelidir. (Yozgat Valiliği)

⁹⁷ Kavalalı, a.g.e, ss. 7-26; Gürbüz, a.g.e, ss. 31-48.

Ön Seçim ve Delege Sisteminin Kaldırılmasını Önerenler

Muğla, Kırklareli, Uşak, Aydın, Afyon, Bitlis, Tunceli, Bolu, Ağrı, Valilikleri, Yargıtay, Ha. Sav. Yük. Ku. Milas Z. O., Vet. He. Bir., Uşak V. (Uşak Valiliği parti adaylarını İlçe Seçim kurullarının tespit etmesi önerisinde bulunur.)

Seçimlerin Yargı Denetiminde Yapılmasını Açıkça Önerenler (Bolu, Valilikleri, T. Zir. O. Bir.)

Tek Dereceli Seçim ve Karma Listeyi Birlikte Önerenler (Hak-İş Sen. Kon.)

Tek Dereceli Seçim Önerenler (Uşak, Burdur Valilikleri, İst. Tıp., Yargıtay, Hak-İş Sen. Kon.)

Seçim Sistemi Temel İlkelerinin Anayasada Belirlenmesini İsteyenler (F. Çoker, İst. Si. Bil. Ens.) Aksi görüş: (Noterler B.)

Seçmen Kütükleri: Beş yılda bir genel nüfus sayımı ile birlikte yapılmalıdır. (Hak-İş Sen. Kon.)

Mecliste Aritmetik Çoğunluk Sağlayacak Seçim Sistemi Önerenler (Trabzon Valilikleri, Muğla V., Bitlis Valilikleri, Bursa Ü., Bursa İ. Ses. İ. Fak., Atatürk Üniversitesi, As. Yargıtay, Danıştay, İst. Hukuk., İst. Si. Bil. Ens., İ. S., Bl. Fak. Dek., (Barajlı çoğunluklu parlamenter rejim ve yargısal denetim.)

- Aritmetik çoğunluk olmalı, tek parti hâkimiyetine yer verilmemelidir. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Toplam oyların % 5 veya % 10 unu alamayan partiler mecliste temsil edilmemelidir. (Doç. İ. Kaplan)

İki partili sistem öneren (Amasya Valiliği)

Dar Bölge Seçim Sistemi Önerenler (Burdur Valilikleri, Muğla Valilikleri, Muhtarlar Fed.)

Dar Bölge ve Ekseriyet Sistemi Önerenler (Aydın, Tekirdağ, Kocaeli ve Van V.)

Ekseriyet Sistemi veya İki Dereceli Nisbi Temsil Öneren (Atatürk Ü.)

Seilebilme: Seilecekler en az lise mezunu olmalıdır. (Edirne Tıp.)

Baraj Sistemi Önerenler: (Barajlı d'hont)

- Nisbi temsil ve baraj: (Es. ve San. Kon. Ankara V. Doç. İ. Kaplan)
- Almanya ve Yunanistan'daki gibi baraj sistemi. (Sayıştay- karşı görüş)
- % 5'ten az oy alan partiler Meclise girememelidir. (Ankara Hukuk, Bursa Mak. F. O.D.T.Ü. İst. SBF. Dek.)
- % 10'dan az oy alan partiler Meclise girememelidir. (İstanbul Tıp., Odalar Birliğı, Adıyaman ve Tunceli Valilikleri)

Madde 58 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimleri:

- Hem bir iktidar partisinin açık çoğunluk oluşturmasını sağlaması, hem de küçük partilere gerçek güçlerinin üstünde rol oynamalarını önlemek koşulu ile Parlamentoda temsil edilme olanağı sağlanmalıdır. (B. SAVCI ve 23 arkadaşı)
- Genel seçim 5 yılda bir yapılmalıdır. (Samsun, Ordu Valilikleri, Fırat Ü., İst. S. B. Ens., Hak-İş S. Kon.)
- 4 yılda bir yapılmalıdır. (Kayseri, Trabzon Valilikleri, Trb. İ.T.İ.A., T. Ec. B.) (S.B.F., Adana İ.T.İ.A.)

Madde 74 — Ara Seçimleri:

- 2 yılda bir yapılmalıdır. (Samsun Valiliğı)
- Ara seçime yer verilmelidir. (S.B.F. Adana İ.T.İ.A.)

Madde 67 — Milletvekili Adedi:

- 300 olmalıdır diyenler. (Trabzon İ.T.İ.A., Hak-İş. Sen. Kon., Atatürk Ü., T.İ.S.K., Sivas, Balıkesir, Kayseri, Ağrı, Gümüşhane, Adıyaman ve Kastamonu V.)
- Azaltılmalıdır. (Kırklareli Valiliğı) (Ege Ü., O.D.T.Ü., Ankara İ.T.İ.A.)
- 250 olmalıdır. (Aydın Valilikleri, Artvin Valilikleri, Fırat Ü., Afyon V. (Afyon Valiliğı bu adedin 20 sinin Cumhurbaşkanı Kontenjanı olarak tanınmasını önerir)
- Her 150.000 kişiye bir üye. (Samsun Valiliğı)

- 200–300 olsun diyenler. (Bursa İ.T.İ.A.)
- 350 önerenler. (Edirne Valiliği)
- 450'den az olsun diyenler. (Adana İ.T.İ.A., İst. İd. İ. Ens. İstanbul Valilikleri, T. Ec. B.)
- 450 olmasını önerenler. (Anayasa Mahkemesi, Tekirdağ ve Nevşehir V.)
- 500 olmasını önerenler. (İstanbul Hukuk, Kayseri Ü. Rek.)

Madde 65 — Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma:

- 65/2. madde ölü bir hükümdür, hiç uygulanmamıştır. Anayasadan çıkarılmalıdır. 65/5. madde son cümlesi kabul edilecek sisteme göre Anayasadan çıkarılmalı veya Anayasada yer almalıdır. (Milletlerarası H. Ve. Ma. Müd. Ens.)

Madde 78 — Üyelikle Bağdaşmayan İşler: İş takipleri tadat edilmelidir. (Muş Valiliği)

- Partili ve Parlamenter iş takip edememeli ve umumu ilgilendiren konularda görüşecekleri makamlar tahdit edilmelidir. (Muş Valiliği)
- 78. madde hükmü aynen kalmalıdır. (İstanbul Hukuk)
- Başka iş yapamamalıdır. (Çankırı V. T.İ.S.K., Ordu Valiliği)
- Milletvekilleri Devletle ilgili iş kabul edememelidirler. (Ha. Sav. Yük. Ku.)
- Üyelerin iş takibi görevle bağdaşmazlık kapsamı içine alınmalı ve kendisine maddi imkân sağlayan iş takibinde bulunamamalıdır. (Atatürk Ü.)
- Milletvekillerinin kamu kuruluşlarında iş takibi mutlaka önlenmelidir. (Anayasa M.)

Madde 79 — Dokunulmazlık:

- Aynen kalmalıdır. (İstanbul Hukuk)

- Nüfuz suistimali yapmaları önlenmelidir. (İstanbul Vet. F.)
- Sınırlandırılmalıdır. (Ağrı Valiliği)
- Dokunulmazlıkların kaldırılması Anayasa Mahkemesi'ne bırakılmalıdır. (Barolar B., Bitlis Valilikleri, Adana Valiliği)
- Atatürk, ilkeleri ve devrim kanunlarını ihlâl eden milletvekillerinin dokunulmazlığı doğrudan kalkmalı ve kovuşturma yapılabilmelidir. (Çorum Valiliği)
- Önce Meclis soruşturulmalıdır. (Çankırı Valiliği)
- Suç işlenirse gereği (Meclis Kürsüsünden yaptığı konuşma hariç) anında yapılmalıdır. (Burdur Valiliği)
- Anayasa ve Devlete karşı suçlarında dokunulmazlık olmamalıdır. (Ege Ü.)
- Yasama dokunulmazlığı *var* diye hakkında takibat yapılamayan Milletvekili ertesi dönem seçime girememelidir. (Fırat Ü.)
- Dokunulmazlık adi suçlar için ve kısmen olmalıdır. (Siirt Valiliği)
- Yüce Divana sevk kilitlenmeleri önlenmelidir. (Manisa Valiliği)
- Görevle ilgili olmayan konularda dokunulmazlık söz konusu olmamalıdır. (Yargıtay)
- Ağır suçlarda dokunulmazlık söz konusu olmamalıdır. (T. Kop. Ku.)
- Parlamento dışı suçlarda dokunulmazlık söz konusu olmamalı, parlamento iç davranışları ise görev sınırları ile bağlantılı olmalıdır. (Ha. Sav. Yük. Ku.)

65. Maddeyle İlgili Diğer Öneriler:

- Andlaşmaları onaylama Anayasa'nın 65. ve 95. maddelerinde olduğu gibi düzenlenmelidir. (İst. Hukuk)

65/Son. Maddeyle birlikte anayasanın 4, 5, 7. maddelerine birer fıkra eklenmeli ve 4, maddeye, "Türkiye'nin Avrupa toplulukları gibi Uluslararası

topluluklara katılması, kanunla uygun bulunduğunu, bu üyeliğin gerektirdiği sorumluluklar saklıdır.” ve 7. maddeye «usulüne uygun olarak katıldığımız Uluslararası örgütlerin yargı organlarına andlaşmalarla sağlanan yetkiler (kazai yetki) saklıdır.” denmelidir. (İktisadi Kalkınma Vakfı)

- Andlaşmaların, Meclis kabul etmeden Anayasaya aykırılığı denetlenmeli ve Anayasa Mahkemesi, Anayasaya aykırı derse artık Meclis 2/3 çoğunlukla andlaşmayı kabul edebilmelidir. (T. Hukuk Ku.)

Madde 80 — Üyeliğin Düşmesi:

- Partisinden ayrılan, milletvekilliğinden de düşmelidir. (Samsun Valiliği)
- Anayasada düzenlenmelidir. (Sayıştay)
- İzinsiz, özürsüz bir yılda üç ay (aralı da olsa) Meclise gelmeyen üyenin. Meclisin kararına gerek kalmadan üyeliği düşmelidir. (İst. Hukuk)
- Parti transferi zorlaştırılmalıdır. (Prof. C. Üçok)
- Partisinden ayrılan milletvekili dönem sonuna kadar bağımsız kalmalı, bir başka partiye girememelidir. (Atatürk Ü., Tunceli Valilikleri ve T. EKO. KU.) ve Bakanlık verilmemelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Partisinden ayrılan milletvekili gelecek seçime yeni partisinden değil, bağımsız olarak girmelidir. (Vet. H. Bir.)
- Partisinden ayrılan milletvekili, milletvekilliğinden de düşmelidir. (T.İ.S.K., İst. Vet. F., İsf. S.B.F. Dek., Çorum, Sivas, Balıkesir V.)

Madde 82 — Ödenek ve Yolluklar, Devamsızlık:

- Üyelere her katıldıkları birleşim için ayrıca huzur hakkı verilmelidir. (Doç. İ. Kaplan)
- Milletvekilinin Meclise devamı sağlanmalıdır. (İst. Vet. F., Muğla, Adıyaman, Kırklareli, Çankırı, Afyon, Manisa Valilikleri, Fırat Ü., Bursa Mak. M.)
- Ayda beş toplantıya gelmeyen milletvekilinin maaşının 1/2'si kesilmelidir. (Atatürk Üniversitesi, Nevşehir Valiliği)

- Yılda özürsüz bir ay devam etmeyen milletvekili, milletvekilliğinden otomatik olarak düşmelidir. (Ege İ. Fak.)
- 9 Bir yılda % 50. özürsüz Komisyona devam etmeyen üyenin Milletvekilliği sona ermelidir. (Tekirdağ V. T.İ.S.K.)
- Arka arkaya 3 ve bir birleşimde 10 gün özürsüz gelmeyen Milletvekili düşmelidir. (Çorum ve Sivas Valiliği)
- Milletvekilleri maaşının en yüksek Devlet memuru maaşından az olamayacağı bağlantısı çözülmelidir. (İst. Hukuk)

Madde 83 — T.B.M.M. nin Toplanma ve Tatili:

- Toplam üye sayısının $1/3 + 1$ 'i ile toplanabilir. (Tunceli Valiliği), (İst. Gaz. Ha. İ. Yü. O.)
- Toplantı yeter sayısı azaltılabilir. Örneğin üye tam sayısının $1/4$, $1/3$ ü ile toplanabilmesi düşünülebilir. (B. Savcı, ve 23 Öğretim Üyesi, T. Hukuk Ku., T.İ.S.K., Kırklareli Kayseri Manisa Valiliği)
- İşlerliği sağlamak ve engellemeleri önlemek için toplanma yeter sayısı, salt çoğunluk altına düşürülmelidir. (Ank. S.B.F., Yozgat Valiliği)
- Toplantıların salt çoğunluğu ile karar vermelidir. (İst. Vet. F.)
- Japon Anayasasının 56. maddesindeki gibi üyelerinin $1/3$ 'ü ile toplanabilmeli, istisna haller dışında Meclis salt çoğunlukla karar verebilmelidir. 1952 Yunan Anayasasının 52. maddesi de bu yoldadır.

Yeni Bütçe yılına göre Meclisin toplanması Eylül ayı başına alınmalıdır.

Tatil 3 ayla sınırlanmalıdır. (Sayıştay, Noterler B.)

- Alman Anayasasının 42. maddesinde olduğu gibi Meclis Genel Kurulu ve Komisyonları mevcudun verdiği oyların çokluğu ile karar verebilmelidir. (Anayasa Mahkemesi)
- Devamsızlıkla engellemeyi önlemek için: Toplantı yeter sayısı azaltılmalıdır. $1/3$ gibi. (Ankara Hukuk)
- Meclis tatil süresi kısaltılmalıdır. (İst. Vet. F., Ecz. Bir., Bursa Mak. F., Kırklareli, Ankara, Kocaeli, Balıkesir, Manisa, Ordu V.)
- Tatil süresi en çok iki ay olmalıdır. (İstanbul Valisi)

Madde 84 — Başkanlık Divanı Seçimleri:

- Başkanlık Divanı makul süre içinde oluşturulabilmelidir. (Edirne, Kocaeli V.)
- Başkanlık Divanı seçimlerinde Meclis Başkanı en çok 6. turda ve en çok oy alan seçilmelidir. (İst. Hukuk)
- Meclis Başkanlarının ya da Komisyon Başkan ve Başkanlık Divanlarının Başkan ve Üyelerinin seçilmesindeki engellemelerin ve böylece Meclis çalışmalarının felce uğratılmaması amacıyla birkaç turdan sonra en çok oy alan üyenin seçilmesi ilkesi getirilmelidir. (T. Hukuk. Ku., İzmir Gaz. Der., T.İ.S.K.; Trabzon V.)
- Başkanlık Divanı ve Komisyon seçimlerinde siyasi grup kuvvet oranları esas alınmalıdır. Yıl içindeki değişikliklerde bu orana göre tamamlanmalıdır. (Anayasa Mah.)
- Meclis Başkanının partisi ile ilişkisi kesilmelidir. (Fırat Ü.)
- Madde 85 — İçtüzük, Siyasi Parti Grupları ve Kolluk İşleri:
- Meclis çalışmalarında muhalefetin denetim yollarını ortadan kaldırmayan, ancak gündeme esasta Hükümetin egemen olmasını sağlayan kurallar getirilmelidir. (B. Savcı ve 23 arkadaşı, Yargıtay, Erzincan Valiliği)
- Meclisin çalışma yöntemi içtüzüğe bırakılmalıdır. (Ank. S.B.F.)
- İçtüzük yeniden düzenlenmeli. Meclis çalışır hale gelmelidir. (Tic. ve San. O.)
- Meclis çalışmalarında esas ilke iktidarın programı olmalıdır. Muhalefetin denetim ve eleştiri hakkı denetim altına alınmalıdır (A. Hukuk)
- Meclis disiplini, parti disiplininin önüne geçirilmelidir. (Amasya Valiliği)
- Partiler iktidarı engelleyememeli. Meclis ise denetleyebilmelidir. (Prof. C. Üçok)

- Kanun, tasarı ve teklifler uzun süre Meclis ve Komisyonlarda beklememeli, önlem alınmalıdır. (Nevşehir Valiliği)
- Anayasada siyasi partilerin Meclis çalışmalarını engellemesi önlenmelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Anayasa'nın 85. maddesinde içtüzük ilkeleri ve Meclisi çalıştırma yöntemleri belirlenmelidir. (İstanbul Hukuk)

Madde 88-89 — Soru-Gensoru:

- Parlamento içi muhalefet yöntemi Anayasada belirlenmelidir. Muhalefet Anayasa Mahkemesi'ne de başvurabilmelidir. (İst. S.B.F. Dek.)
- Gensoru, çalışmaları engellememelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Yeni Anayasada yasama ile yürütmenin, etki tepki yetki ve sorumluluk alanları ve sınırları ile denge öğeleri kesinlikle belirlenmelidir. (Yargıtay, O.D.T.Ü., Gümüşhane Tunceli Valiliği)
- Gensoru verilebilme adedi sınırlanmalıdır. (Ankara Hukuk)

Madde 80 — Meclis Soruşturması:

- Meclis denetim hakkı kötüye kullanılmamalıdır. (İzm. Gaz. D.)

Madde 64 —T.B.M.M. nin Görev ve Yetkileri:

- Meclis yasama yorumu yapmalıdır. (Ege Ü., Zonguldak Valiliği)
- Af, sık sık çıkarılmamalıdır. (As. Yü. Mah., Atatürk Ü.)
- Af çıkarma yetkisi sınırlanmalıdır, istismar ediliyor, sınırlama Anayasa ile yapılmalıdır. (Adıyaman Valiliği)
- Yasa ile af çıkarılmamalıdır. (T. Eko. Ku.)
- Genel af kanunlarının çıkarılması uygulamada sık sık başvuru alan bir siyasal oyun haline gelmiştir. Bu gibi kanunların çıkarılmasını uzun zaman süreçlerine bağlı tutmalı, sınırları çizilmeli ve özellikle orman suçları için af yoluna gidilmemelidir. (Anayasa Mahkemesi)

- Sayıştay Raporlarının görüşülmesi zorunluğu Anayasa'nın 64. maddesi kapsamı içine alınmalıdır. (Sayıştay)
- Anayasa Mahkemesi bir kanunu iptal eder. Meclis de o kanunu tekrar kabul ederse, bu kanun artık yürürlüğe girmelidir. (Zonguldak Valiliği)
- Millet Meclisi seçimlerinde ilk iki turda salt çoğunluk, 3. turda en fazla oy alan seçilmelidir. (Alman Anayasası Mad. 54. gibi, Anayasa Mahkemesi)
- Çok uzun ve maddeleri pek çok olan yasalar değişiklik önergesi yoksa tümünden bir defada oylanabilmelidir. (Anayasa Mahkemesi)
- Meclisten çıkan kanunların önceki kanunlardan hangisini İlgâ ettiğini, bu yasa ile ilgili daha önce çıkmış bir yasa var mı v.s. bu hususları denetleyecek bir kuruluş olmalıdır. (Noterler Birliği)
- Cumhurbaşkanı'nın kanunları geri çevirmesi veto anlamına gelmez. Bu durumda Meclis kanunda ısrar ederse, kanun yasalaşmalıdır. Meclis kanunda değişiklik yaparak kabul ederse, Cumhurbaşkanı kanunu tekrar geri çevirebilmelidir. (İstanbul Hukuk)
- Belli konularda referanduma gidilmelidir. (Bitlis Valiliği)

Madde 69 ve 108 — Meclisin İnfisahı ve Feshi:

- Meclis süresi dolmadan, erken seçim kararı ile kendisini feshedebilir. (Mad. 69/2). Bu durumda Cumhurbaşkanı seçimlerin yenileneceğini ve Meclisin kendisini feshettiğini ilân eder.

Madde 108'de olduğu gibi Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesi için Meclisi feshedebilir.

Bu haller dışında. Hükümet Meclis anlaşılamaz. Hükümet istifa ederse ve yeni hükümet eskisi gibi fikrinde ısrar ederse Başkanın talebi ile Cumhurbaşkanı Meclisi feshedebilmelidir.

Üç ay içinde yeni hükümet kurulamazsa Cumhurbaşkanı Meclisi feshedebilmelidir. (İstanbul hukuk)

Madde 95 — Cumhurbaşkanını Seçimleri:

- Cumhurbaşkanını seçiminde tur sınırlaması, bu sürede seçilemezse Yunan Anayasasında olduğu gibi Meclisin kendi kendini feshetmiş sayılacağı kabul edilebilir. (Noterler B. Prof. C. Üçok)
- Cumhurbaşkanını seçimleri süruncemede kalırsa Meclisin otomatik feshi düşünülebilir. Hükümet, bunalımlarında da Cumhurbaşkanını Meclisi feshetmelidir. (Federal Alman A. Y. Madde 67/1 ve 68/t gibi) (İst. Gaz. ve HE. İ. Yük. O., Tunceli Valiliği)
- Meclis 1 ayda Cumhurbaşkanını'nı seçemezse münfesi olmalıdır. (İstanbul Hukuk, F. Çoker)
- Cumhurbaşkanını 15 gün içinde seçilemezse Meclis kendiliğinden münfesi olmalıdır, (T. Ekonomi Ku., Samsun Burdur Valiliği)
- Cumhurbaşkanını seçimindeki uzama ve tıkanıklıkları önleyici; önlemler alınmalıdır. (B. Savcı ve 23 Arkadaşı., Es. Ş. İş. F., Bursa Mak. F., Kırklareli Valiliği)
- En az oy alanın ekarte edilmesi suretiyle seçilmelidir. (T. Hukuk Ku., Trabzon Valiliği)
- Yeni Cumhurbaşkanını iki ay içinde seçilmelidir. (İz. Gaz. Der., Nevşehir Valiliği)
- Beş oturumda Cumhurbaşkanını seçilemezse Cumhurbaşkanını Meclisi feshedebilmelidir. 1 ve 2., turlarda 2/3, 3. turdan sonra mevcudun, çoğunluğu ile seçilmelidir. (Kastamonu Valiliği)

Cumhurbaşkanını'nı Halk Seçsin Diyenler:

- (Bursa Vet. F., İst. Gaz. Hlk. İ. Yük. O., Kayseri Ü. Rektörlüğü, Bursa İ.T.İ.A., Prof. Kurthan Bilgiseven, Ege İkt. Fa., İst. Veteriner Fa. Edirne Tıp, Muhtarlar Fd., Hak-İş S. Kon. T. Koo. Ku, Uşak Aydın, Kocaeli, Afyon, Çorum, Adana, Ağrı, Adıyaman, Ordu V.)

Cumhurbaşkanını'nı Meclis Seçsin Diyenler:

- Yasama Organınca, 2/3 çoğunlukla, eski Cumhurbaşkanını'nın görev süresi dolmadan bir ay önce ve 15 gün içinde seçilmelidir. (Doç. İ. Kaplan)

- T.B.M.M. kendi üyeleri arasından seçmelidir. (Barolar B., Amasya, Kırklareli, Gümüşhane, Tokat, Muğla, Yozgat, Ankara, Mardin, Burdur, Valilikleri, Bursa Ü., Sayıştay (dışarıdan da seçilebilmelidir.) Bitlis, Kayseri, Manisa, Valilikleri, Es. Ş. İş. Fa., İst. Yer. Bil. F., Erzincan, Kahramanmaraş Valilikleri, Vet. He. Bl., Siirt, Rize, Yozgat, Sivas, İstanbul, Zonguldak, Kastamonu Valilikleri)
- İki gün içinde ayrı birleşimlerde 2/3, üçüncü gün 1/2, olmazsa mevcudun en fazla oyu ile seçilmelidir. (Gümüşhane Valiliği)
- Seçimi üç turda tamamlanmalıdır. (Artvin Valiliği) Seçilemezse Meclis otomatikman fesih olmalıdır. (Sayıştay)
- Boşalınca yenisi 15 gün içinde seçilmelidir. 1. oylamada 1/2, ikinci oylamada en çok oy alan Cumhurbaşkanı seçilmelidir. (Ankara Valiliği)
- Parlamento içinden Meclis seçmelidir. (Ankara Hukuk, İst. Hukuk, Es. İş. Fa., Noterler B., Bolu Valilikleri, İst. S.B.F. Dek., Bur-Sa Mak. F., Adana İ.T.İ.A.)
- “Adaylar belli olduktan sonra en az oy alan elenmek suretiyle seçilmelidir. (Ankara Hukuk, Vet. H. Bir.)
- Cumhurbaşkanı Vekili Vekil değil, geçici görevli olmalıdır. (Ankara Hukuk)
- 3 turda seçilemezse adaylar halkoyuna sunulsun. (Kayseri Valiliği)
- Üç turda seçilmelidir. (Bitlis V., Trb. Tek. Ü.)
- İlk iki turda seçilemezse (2/3 le), üçüncü turda 1/2 + 1 oyla seçilmelidir. 21 gün zarfında seçilemezse Meclis münfesihi olmalıdır. Yeni Cumhurbaşkanı eskisinin görev süresi dolmadan üçay önce seçilmelidir. (İst. S.B. Fak. Dek.)
- Meclis kendi üyeleri arasından seçmelidir. (As. Yük. İd. Ma., Fırat Ü., İst. İd. İ. Ens., Z. Od. Bir., Nevşehir Valiliği) .
- Partilerin Meclis içinden veya dışardan göstereceği adaylar arasından Meclis seçmelidir. (Sivas Valiliği, Ha. Sav. Yü. Ku.)

- Meclis belirli sürede seçmezse münfesi olmalıdır. (Ha. Sav.Yük. Ku.)
- Geçici Madde İle Yeni Anayasa hazırlanınca ilk Cumhurbaşkanı'nı Danışma Meclisi'nde en çok oy alan üç aday arasından halk seçmelidir. Seçilen Cumhurbaşkanı seçimlerle birlikte seçilmeli ve 8 yıl süre ile görev yapmalıdır. (Muhtarlar Fed.)

Cumhurbaşkanı'nın Görev Süresi:

- 7 yıl olsun diyenler: (Ankara, Balıkesir, Manisa, Adıyaman, Ordu Valilikleri, Fırat Ü. (tekrar seçilebilsin.)
- 6 yıl olsun diyenler: Adana Valiliği, Kayseri Ü. Rek, İst. Hukuk., İst. İd. B. Ens., T.İ.S.K.)
- 5 yıl olsun diyenler: (Trb. İ.T.İ.A.)
- 4 yıl olsun diyenler: (Zonguldak V)

Cumhurbaşkanı'nın Tarafsızlığı:

- Partiyle ilişkisi olmamalıdır. (Kırklareli Valiliği)
- Başvuran adayları, Anayasa Mahkemesi tarafsızlardan önermelidir. (İst. S.B Fak. Dek.)

Madde 97 — Cumhurbaşkanı'nın Görev ve Yetkileri:

Tam Başkanlık Sistemi Önerenler: (Bursa Üniv. Senatosu, Kayseri Ü. Rek. “Kanunları Veto edebilmelidir” Atatürk Ü., Van, Balıkesir Valilikleri, Hak-İş. Sen. Konf., Adana Z. Od.)

Cumhurbaşkanı'nın Sadece Yetkilerinin Artırılmasını İsteyenler:

- Yetkileri sırf sisteme işlerlik kazandırmak için artırılmalıdır. Mesela; Hükümetin oluşturulmaması halinde Meclisi feshi gibi. (Bahri Savcı ve 23 Öğr. Üyesi T. Eko. Ku., Danıştay, As. Yargıtay, İst. Ed. Fak., Prof. C. Üçok, Trabzon, Artvin, Yozgat, Samsun, Burdur, Hatay, Çorum, Adana, Siirt, Kars, Kayseri, Bolu, Ağrı, Erzincan, Ordu Valilikleri, Ankara İ.T.İ.A., Ege Ü., As. Yü. İd. Mah., Ege İkt. Fak., Noterler B., İst. Vet. F., İst. Tıp., Es. V. San. Kon., Vet. H. Bir., T. Eko. Kur., T. Koo. Ku., Ha. Sav. Yü. Ku., İzmir Gaz. Der., T.İ.S.K.)

- Tam Başkanlık sistemi ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi sakıncalıdır. Yıpranır, zorunlu olarak partilere dağılır, halk en iyisini bilemez, gerçek kişiliğe değil üne bakar. Başkanlık zamanla parti egemenliğine ve diktaya dönüşebilir. (Bahri Savcı ve 23 Öğr. Üyesi)
- Yürütmenin başı olarak Başbakan ve Bakanları atar. (Doç.İ. Kaplan)
- Yasama ve yürütme uyumsuzluklarında Cumhurbaşkanı'nın devlet otoritesinin korunması için yetkileri artırılmalıdır. (Doç. İ. Kaplan)
- Yeni Meclis toplanıp 15 gün içinde yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar eski Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sürmelidir. Yasama, yürütme uyumsuzluğuyla ilgili Olarak Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artırılmalıdır. (Doç. Dr. İ. Kaplan, Fırat Ü., Gümüşhane, Nevşehir Valilikleri)
- Cumhurbaşkanı'nın Hükümet bunalımını önlemesi daha etkin hale getirilmelidir. (Barolar B.)
- Yetkileri artırılmalı ve sorumsuz olmalıdır. Gerekğinde seçim veya referanduma gidebilmelidir. (Muş, Muğla Valilikleri, Ev. S. Konf.)
- Yasama ve Yürütme üzerinde açık ve etkin yetkileri olmalıdır. (Kırklareli Valiliği)
- Altı ay içinde iki kez Hükümet güven oyu alamazsa en geç üç ay içinde seçim yapılmak üzere Meclisi fesh edebilmelidir. (Ankara Valiliği)
- Kamuda hakkında ağır töhmet bulunan, hakkında B.M.M. de soruşturma açılan Başbakan veya Bakanı azledebilmelidir. (Ankara Valiliği)
- Cumhurbaşkanı, Meclis'in veya Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın görüşünü alarak Meclisi feshedebilmelidir. (Uşak Valiliği)
- Meclisi, Başbakan, Ana Muhalefet Partisi Başkanı, Genel Kurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı, Anayasal kuruluş başkanının görüşlerini alarak Hükümetin iki defa güvenoyu alamaması halinde feshedebilmelidir. (Sayıştay)
- Belli kurumlar belli sürede, belli yerlere üye seçemezlerse Cumhurbaşkanı bu üyeleri seçmelidir. (Bursa Ü.)

- Fevkalâde hallerde veya hükümet kurulamazsa Meclisi fesh edebilmeli ve seçim hükümetini, 3 ay içinde seçim yapılmak kaydıyla atayabilmelidir. (Bursa Vet. F., Es. İşletme F.)
- Tam başkanlık sisteminin Güney Amerika'da kısa sürede diktatörlüğe dönüştüğü gözden uzak tutulmamalıdır. (Ankara İ.T.İ.A.)
- Cumhurbaşkanı'nın geri çevirdiği kanunlar 2/3 çoğunlukla Meclisten çıkabilmelidir. 15 gün içinde 1/2 çoğunlukla Meclis, Başkanı seçemezse, Cumhurbaşkanı, Başbakanı seçer ve o da Bakanları seçer. Cumhurbaşkanı da atar denmelidir. Başbakan 15 gün içinde seçilemez veya seçilen Başbakan 7 gün içinde Bakanlar Kurulunu kuramaz veya güvenoyu alamazsa Cumhurbaşkanı, seçimlerin yenilenmesi kararı alabilir. (Ankara Hukuk F.)
- Yarı başkanlık sistemi önerenler. (Prof. Fikren Esen)
- Cumhurbaşkanı yerinde Hükümete müdahale ve direktif verebilmelidir. (Hatay Valiliği)
- Cumhurbaşkanlığı yetkileri artırılmalıdır.
 1. Meclisin infisahını açıklamak.
 2. Hükümetin kurulamaması hallerinde Meclisi fesih.
 3. Yüksek Hakimler Kurulu'na 5 üye seçmek.
 4. Milli Güvenlik Kurulu'na 3 üye seçmek.
 5. Yüksek Hakimler Kurulu'nun teklifi ile Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmek. (İstanbul Hukuk)
- Cumhurbaşkanı'nın Meclisi fesih yetkisi kolaylaştırılmalıdır. (İst. İd. İ. Ens.)
- Güvensizlik oyundan sonra da Başbakanın isteği ile Meclisi feshedebilmelidir. (F. Çoker)
- Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül'den sonra kabul ettiği kanunlarda gözetilen tutum uyarınca Cumhurbaşkanı'nın yetkileri yeni Anayasada artırılmalıdır. (Siirt Valiliği)
- Başbakana gerektiğinde işten el çektirmelidir. (Trabzon İ.T.İ.A.)
- Gensoru ve sözlü sorular Cumhurbaşkanı'nın izni olmadan görüşülemez. Belli sürede Meclis Cumhurbaşkanı'nı seçemezse Meclis doğrudan yenilenmelidir. Cumhurbaşkanı, Kanunları veto edebilmelidir. Hükümetten icraatını yeniden gözden geçirmesini

isteyebilmelidir. Bazı kuruluşlara üye seçebilmelidir. Gerekince Meclisi feshedebilmelidir. Gerekirse yürütmeye, fevkalâde hal ve sıkıyönetim ilân etmesini emredebilmelidir. Kanunların iptali Cumhurbaşkanı'nın muvafakati ile istenebilmelidir. (Fırat Ü.)

- Cumhurbaşkanı Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmelidir, belli atamaları yapmalıdır, hükümetin sorumluluğunu gerektirmeyen işleri tek başına yapmalıdır. Bakanlar Kurulu'nun Cumhurbaşkanı onayı ile yapacağı atamalarda gerekçe isteyebilmelidir. Danıştay mütalaasını alarak atamaları onaylamayı reddedebilmelidir. (İst. S. Bil. Fak. Dekanlığı)
- Hükümetin kurulmasını kolaylaştırıcı ve düşürülmesini güçleştirici kurallar konmalı ve Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artırılmalıdır. (Erzincan Valilikleri, B. Savcı ve 23 Öğretim Üyesi)
- Genel oya dayanmayan bir Cumhurbaşkanı'na bazı ek yetkiler tanınması denetimsiz yürütmeye yetki tanınması olur. Her denetimsizlik hali ister istemez keyfilığe ve mutlakçılığa yol açar ve bu nedenle Cumhurbaşkanı'nın yetkileri bir oranda artırılmalıdır. Örnek olarak: Millet Meclisini olağanüstü toplantıya çağırma (83/3), yasaları yayınlama veya Millet Meclisi'ne geri göndermelidir. (93), Başbakanı seçmeli ve atamalı (102/2), bazı Anayasal kuruluşlara *atama* yapmalı (145/1, 141/2, 110/2), Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmeli (97/2), Milli Güvenlik Kurulu'na Başkanlık etmeli (111/2), yabancı temsilcilerin kabul ve dış ülkelere temsilci göndermeli (97/2), tüzükleri imza ve yayınlama (107/2), danışmanlarına danışıp hükümetin kurulamaması halinde Meclisi feshedebilmelidir. (Fed. Al. A.Y. 67/1, 68/1) gibi, (İst. S. Bil. Ens.)
- Referanduma gidebilmelidir. (Prof. Kurthan Ataseven, Hak-İş Sen. Konf., Odalar Birliği, Kastamonu Valilikleri, T. Koop. Ku.)
- Yetkileri sisteme işlerlik kazandıracak oranda artırılmalıdır. {Noterler Birliği}
- Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşünü alarak olağanüstü hal ilan edebilmeli ve Hükümetten çekilmesini isteyip, koalisyon kabinesi kurabilmelidir. Meclisi gerektiğinde feshedebilmelidir. Yüksek Mahkeme başkanlarını bu Mahkemelerin üyeleri arasından seçmelidir. Özerk Kuruluş başkanlarını seçmelidir. (Çorum ve Van V.)

Veto:

- Cumhurbaşkanı, kanunları veto edebilmelidir. (Adana, Kars ve Kahramanmaraş V.)
- İki defa veto ettiği kanun 2 yıl süre ile askıya alınmalıdır.
- Belli hallerde Meclisi ve Meclis gibi Bakanlar Kurulunu da feshedebilmelidir. (Ağrı Valisi)
- Anayasa'nın 95/2. maddesi kaldırılmalı, Cumhurbaşkanı'nın bütün kararlarının ilgili bakan veya başbakan tarafından imzalanacağı ilkesi terk edilmelidir. (Esk. İş. Fk.)
- Cumhurbaşkanı, Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Kararını Milli Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulu ile birlikte toplayarak birlikte karar vermelidir. (Kahramanmaraş Valiliği)
- Cumhurbaşkanı'nın kontenjan sayısı 20'ye çıkarılmalıdır. Eski Genel Kurmay Başkanları, Kuvvet Komutanları, Eski Yüksek Mahkeme Başkanları arasından seçilmelidirler. (F. Çoker)
- Cumhurbaşkanı'nın geri gönderdiği kanunları Meclis 2/3 çoğunlukla yeniden kabul edebilmelidir. Cumhurbaşkanı Meclisten çıkan bir kanunu Anayasa Mahkemesi'nin görüşünü de alarak 1 ay içinde ilan etmelidir. (Esn. ve S. Konf.)
- Cumhurbaşkanı özerk kuruluşlardan TRT, Üniversiteler, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Danıştay ve Yargıtay Başkanlarını ve Üyelerinin bir kısmını atamalıdır. (Odalar Birliği)
- Cumhurbaşkanı'nın vekilleri de olmalı, öncelikli kanun teklif edebilmelidir. (T.İ.S.K.)
- Cumhurbaşkanı Sayıştay, Yargıtay, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'nin Genel Kurullarının seçtiği 3'er aday arasından, bu Mahkemelerin Başkanlarını seçmelidir. (Kastamonu Valisi)
- Cumhurbaşkanı'nın seçtiği hükümet başkanı güvenoyu alamaz, Cumhurbaşkanı'nın ikinci defa seçtiği Hükümet Başkanı da aynı akıbete uğrarsa, Cumhurbaşkanı Meclisi feshedebilmelidir. (Anayasa Mahkemesi)

- Meclis Anayasa Mahkemesi'ne belli sürede üye seçemezse Cumhurbaşkanı veya yargının seçmesi ilkesi getirilmelidir. (B. Savcı ve 23 Öğretim Üyesi, Anayasa Mahkemesi)

Madde 99 — Cumhurbaşkanı'nın Sorumluluğu:

- Cumhurbaşkanı sadece vatan hainliğinde sorumlu olmalıdır.
- Cumhurbaşkanı yıkıcı, bölücü faaliyetlere göz yumduğu takdirde, sorumlu olmalıdır. (T.İ.S.K.)⁹⁸

e- Yürütme

Madde 102— 109 — Bakanlar Kurulu'nun Kuruluşu, Güvenoyu, Görev ve Siyasi Sorumluluğu, Bakanlıkların Kurulması ve Bakanlarla İlgili Öneriler:

- Başbakan olarak atanan kişi parti başkanlığından ayrılmalıdır. (Anayasa Mahkemesi)
- İcra edenler karar verenlerden daima kuvvetli olmalıdır. (Hatay Valiliği)
- Hükümetin, yasamaya karşı siyasi sorumluluğu mevcuttur. (Gensoru, soru. Meclis araştırması ve Meclis soruşturması yolu ile) Başbakan, Anayasada belirlenecek koşullarla Cumhurbaşkanı'ndan Meclisi feshetmesini isteyebilmelidir. Fesih yetkisi yürütmenin başı T.C. Cumhurbaşkanı'na ait olmalıdır. (Doç. İ. Kaplan, Manisa Valilikleri, Vet. H. Bir., Esk. İş. Fak.)
- Bir yılda 3 kez Hükümet kurulamazsa Cumhurbaşkanı'nın Başbakanın talebi ile Meclisi feshetmesi yetkisi olmalıdır. (İstanbul Valiliği)
- Anayasada yürütme, görev değil, yetki olarak belirlenmelidir. (Manisa Valiliği)
- Eski hükümetin yetkileri yeni hükümet kuruluncaya kadar sürmelidir. Güvensizlik oyu güvenoyundan daha ağır koşullara bağlanmalıdır. (Ankara Hukuk, Barolar, Afyon Valilikleri, Prof. C. Üçok), (Mardin, Uşak, Muğla, Kırklareli, Samsun, Burdur, Ordu, İstanbul, Kastamonu, Ağrı, Nevşehir, Gümüşhane, Kocaeli V.)

⁹⁸ Kavalalı, a.g.e, ss. 27-43; Gürbüz, a.g.e, ss. 49-63.

- Bakanlıklar özel yasalarla kurulabilmelidirler. (Barolar B., Anayasa Mah., Gümüşhane, Kocaeli, Ordu, Ağrı, Nevşehir, Valilikleri, Zir. Od. Bir., Noterler Bir., Danıştay, Sayıştay, İst. S.B.F. Dek., İzmir Gaz. Der.)
- Yürütme güçlendirilmelidir. Parlamento yürütmeye Meclis hiyerarşisi içinde müdahale edebilmelidir. (Sinop Valiliği)
- İktidar ve parti özdeşliği giderilmeli, memurlara baskı yapılmamalı politizasyon önlenmeli ve idari istikrar sağlanmalıdır. Kuvvetli ve istikrarlı Hükümet oluşturmak için seçim sistemi istikrarı sağlayacak biçimde belirlenmeli, hükümetler Meclise karşı sorumlu olmalıdır. (Muş ve Rize V.)
- Yürütmenin bürokrasiyi tahribi önlenmelidir. (Kırklareli Valiliği)
- Yürütmenin düşürülmesi zorlaştırılmalıdır. (Kırklareli, Yozgat, Tunceli, Valilikleri, Ege İkt. Fak.)
- Bakanlar Kurulu'na kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisi verilmelidir. (Kırklareli, Gümüşhane, Çorum, Rize, Kahramanmaraş, Valilikleri. Adana İ.T.İ.A., Ankara İ.T.İ.A., Ankara Hukuk, İst. Hukuk, T.İ.S.K., Vet, H. Bir., T. Ec: B: T. Zir. Od. Bir., Odalar Birliği)
- Kararnameler, Danıştay'da inceleme ve yürütmeyi durdurma nedeni yapılmamalıdır. (Tekirdağ Valiliği)
- Temel haklarla ilgili olarak kanun kuvvetinde kararname çıkarma yetkisi verilmemelidir. (Ankara Hukuk)
- Kanun hükmünde kararname müessesesi geliştirilmelidir. Bu yetki yürütmeye işlerlik verir. (Anayasa Mah.)'
- Yürütme sosyal hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde yasa gücünde kararname çıkarabilmelidir. (S.B.F.)
- Bakanlar Kurulu'na olağanüstü hal İlanı yetkisi verilmelidir. (Gümüşhane Valiliği)
- Bakanlar Kurulu'na parlamento dışından da belli sayıda Bakan alınabilmelidir. (Gümüşhane ve Adıyaman Valilikleri). Aksi görüş (Yozgat ve Ankara Valilikleri, İst. Hukuk., Ha. Sav. Yük. Ku.)

- Yürütme güçsüz bırakılmamalıdır. (Ha. Sav. Yük. Ku.)
- Güvenoyu: (103) Yeni Hükümet işe başlarken başvurulacak güvenoyunda mevcudun çoğunluğu yeterlidir, Hükümetin düşürülmesi ise zorlaştırılmalıdır. (Gümüşhane Valiliği)
- Hükümetin düşürülmesi salt çoğunlukla ve kırmızı oyla red oyu olmalıdır. (Ankara Valiliği)
- Kamu malına tecavüzleri önleyecek Anayasa hükmü getirilmelidir. (Mersin Valiliği)
- Hudutlarda hudut şeridi boyunca kaçakçılığı önlemek ve dış etkilere korunmak için belirli kesimin arındırılması ile ilgili, Anayasaya hüküm konulması gereklidir. (Mardin Valiliği)
- Yüksek dereceli mevkilere atamada yürütmeye takdir hakkı tanınmalıdır. (Ankara İ.T.İ.A.)
- Hükümet Almanya'da gibi pozitif güvensizlik oyu ile düşürülmelidir. Hükümeti teşkil edecek çoğunluk ortaya çıkmadan mevcut hükümet düşürülmemelidir. (As. Yü. İ. Mah.)
- Meclis, yürütmenin icraatını savsaklatmamalıdır. (Noterler Birliği)
- Çok partili dönem ve yürütmenin yargı karşısındaki durumu gözetilerek Adalet Bakanı atanması ve görevden ayrılması için özel düzenleme gerekir. (Ha, Sav. Yük. Ku.)

Gensoru:

- Gensoru, soru, genel görüşme ve Meclis soruşturması. Meclis araştırması yürütmeyi zaafa uğratamamalıdır. (T.İ.S.K.)
- Engelleyici olmamalıdır. (Kayseri ve Manisa Valilikleri)
- Gensoru verebileceklerin 1 yılda verebilecekleri gensoru oranı sınırlanabilir. Gensoru verebileceklerin sayısı artırılabilir. Gensoru verilince sadece gensoru sahibine ve hükümete söz verilebilir. (İstanbul Hukuk Fak.)

- En az 30 Milletvekili birleşirse gensoru verebilmelidir. Gensoru önergesinin reddi halinde aynı Milletvekilleri aynı toplantı döneminde bir daha gensoru verememelidir. (Kahramanmaraş Valiliği)
- İcraya yetki ve sorumluluk bir arada verilmelidir. (Fırat Ü.)
- Kabine kuruluşunda güvenoyu yerine Başbakanın parlamento tarafından oylanması (Fed. Alman Anayasası 63-64 gibi) çalışma da yasama zorunluluğu (Fed. Alman Anayasası 67 gibi) önerisi. (İst. S.B. Fak. Dek.)
- Parlamento kilitlenirse, çalışmaz hale gelirse Başbakan Meclisten güvenoyu istemeli, oylamada mutlak çoğunluk sağlanamazsa Meclis feshedilip seçime gidilmelidir. (T. Ec. Der.) .
- 108. Madde kalmalıdır. Ayrıca 15 gün içinde yeni hükümet kurulamazsa Cumhurbaşkanı Meclisi feshedebilmelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Madde 105: Başbakan teker teker Bakanları azledebilmelidir. Kararnameler oy çokluğu ile çıkarılabilmelidir. (İstanbul Valiliği)
- Madde 107: Tüzükler Danıştay'da belli sürede (3 ay) incelenmelidir. (İstanbul Valiliği)

İdare

- Bölge Valilikleri kurulmalıdır. Kurulduğu yerin valisi aynı zamanda Bölge Valisi olmalıdır. Bölge Valilikleri Bölgesel Teknik Koordinatör olmalıdır. Bölge Kuruluşları da bu Valiliğe bağlanmalıdır. (İst. S.B.F. Dek., Mersin, Ordu, Manisa, Çorum, Trabzon Valilikleri)
- Bölge Kuruluşları asgariye indirilmeli veya kaldırılmalıdır. (Adana, Kars, Bitlis, Uşak, Nevşehir, Zonguldak, Kırşehir, Gümüşhane, Kırklareli, Eskişehir, Valilikleri)
- Bölgesel kuruluşlar ancak Kanunla kurulabilmelidir. (Samsun Çankırı Mersin Siirt Bolu Valilikleri)
- Valiler Bölge Kuruluşları üzerinde de yetkili kılınmalıdır. (Yozgat Ankara. Afyon Valilikleri)
- Bölgeler Genel Müfettişliklerce denetlenmelidir. (Hak-İş Sen. Konf.)

- Madde 116: Mahalli İdareler birlik kurabilmelidirler. Bu yönelim kaynak israfını önler. (Ankara Valiliği)
- Mahalli idarelerin karar organları seçimle, icra organları tayinle işbaşına gelmelidir. (Tokat Valiliği)
- Valilerin Mahalli İdareler üzerindeki yetkileri artırılmalıdır. Plan ve program uygulamasında etkin hale gelmelidirler. (Kırklareli Valiliği)
- “Yerel İdarelerin denetimi kim ve hangi hallerde yapabilir, kanunla düzenlenir” denmelidir. Bu idarelere verilecek görevlerin gelir kaynakları da gösterilmelidir. Kentleşmenin arttığı nazara alınmalıdır. (İst. S. Bil. F. Dek.)
- Yerel yönetimler seçimle gelmelidir. (T. Mimarlar O. Bir., O.D.T.Ü.)
- Yerel İdareye seçilenlerin görevleri yargı kararı ile son bulmalıdır. (İst. S. Bil. F. Dek., T. Mimarlar O. Bir.)
- Özel İdare olanakları artırılmalıdır. (Adıyaman Valiliği)
- Valiler teminata bağlanmalıdır. (Uşak Valiliği)
- Valilerin tarafsız olduğu Anayasada vurgulanmalıdır. (Edirne Valiliği)
- Valilik siyasi parti ve iktidarın karışamayacağı bir organ haline getirilmelidir. (Eskişehir Valiliği)
- Vali atamaları Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Danıştay'dan idari Menşeli bir üye, En Kıdemli Eylemli bir Vali, Merkez Valilerinin Seçeceği bir Validen oluşacak kurul tarafından seçilmelidir. (Sivas Valiliği)
- Valiler, özel idareler marifetiyle yerel ve bölgesel kalkınmaya katılmalıdır. (Trabzon Valiliği)
- Valilere genel arama yetkisi verilmelidir. (Kastamonu Valiliği)
- Valiler Başbakanlığa bağlanmalıdır. (Siirt ve Balıkesir Valilikleri)
- Valilik, Hakimlik gibi bir Anayasal Kuruluş olmalı, yetki sınırı Anayasa'da belirlenmelidir. (Muğla ve Yozgat Valilikleri)

- Valileri Cumhurbaşkanı'nın atadığı Yüksek İdare Kurulu atamalıdır. (Artvin Valiliği)
- Valileri Yüksek Yöneticiler Şûrası atamalıdır. (Ankara Valiliği)
- Valiler, doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlanmalıdırlar. Olmazsa atanmaları, yer değiştirmeleri veya Merkeze alınmaları belli kurallara bağlanmalıdır. (Aydın ve Bitlis Valilikleri)
- Teminatlı bir idari şûra oluşturulmalı ve Valiler bu şûra ve Başbakan tarafından inha ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmalıdır. (Siirt, Sinop, Balıkesir Valilikleri)
- Madde 115: Bucak teşkilatı kaldırılmalıdır. (İstanbul, Kocaeli, Muğla Valilikleri)
- İller İdare ve Mali Yönden güçlendirilmeli, sınırlı ademi merkeziyet getirilmeli, KİT'lere ve Adliye'ye Valilerin gözetimi ve KİT'lere yönetimde Valilerin denetimi esası getirilmelidir. (Sinop Valiliği)
- Merkezi İdareye ağırlık verilmelidir. (Muş Kocaeli Bitlis Hatay İstanbul Valilikleri, T. Zir. Od. Bir.)
- Merkezi ve mahalli idarelerin görev ayrımı ilke maddesi Anayasaya konmalı, gelir dağılımı görevle dengelenmelidir. Merkez ve taşradan, çok sayıda yetki genişliğine sahip kuruluşlara meydan verilmemelidir. (Muğla Valiliği)
- Aşırı merkeziyetçilik, çoğulcu demokrasiye aykırıdır. (Ankara İ.T.İ.A.)
- Belediye ve Mahalli İdareler kaldırılmalıdır. (Fırat Ü.)
- Belediye Özel İdare ve metropol şehirler, Merkezi genel idare ilişkiler iyi düzenlenmelidir. Valiler denetleyebilmelidir. (İstanbul ve Tekirdağ Valilikleri)
- İlçeler temel kalkınma ve yönetim birimi olmalıdır. (Mersin Valiliği)
- Köy Yönetimi yalnız idari birimdir. Oysa ki Anayasaya göre tüzel kişilikleri vardır. Bu iki nitelik birleştirilmeli, tarım reformu gerçekleştirici yönde birleştirilmeli, köyler ortak zirai donatım malzemesi alabilmeli, satış ve tüketim konularında fonksiyonel kooperatifçilik yapabilmelidir. (Mersin Valiliği)

Madde 117–119: Memurlarla İlgili Hükümler:

- Meslek Grupları özel uğraş alanlarında bir siyasi parti gibi hareket edememeli, politik amaçlı güç ve eylem birliği girişiminde bulunamamalıdır. (Yargıtay)
- Memurlar sendika kurabilmeli, grev yapabilmelidir. (T, Hukuk K., İst, Vet, F.)
- Memurlar görevlerinden istifa etmeden aday olamamalıdır. (İst. Hukuk, Nevşehir, Ordu Valilikleri)
- Memurlar bir partiden aday olabilmek için istifa etmelidirler. Kazanamayan bir dönem memuriyet yapamamalıdır. (Burdur, Ordu Valilikleri)
- Bütün memuriyetlerde yöresel ve anayasal mecburi hizmet getirilmelidir. (Artvin Valiliği)
- İdarenin görev ve yetki sınırı Anayasa'da belirlenmeli, takdir hakkı sınırları gösterilmeli, yargının buna müdahale hakkı olmamalıdır. (Hak-İş Sen. Konf.)
- Atamalarda liyakat gözetilmeli nakillerde siyasal iktidar idarenin tarafsızlığını zedeleyecek bir davranışa girememelidir. Anayasada hükümetin idari işlerinin genel idare usulüne göre yürütüleceği belirlenmelidir. (İst. S. B. F. Dek.)
- Memurlara partizan baskılar Anayasa Hükmü ile önlenmelidir. (Hak-İş Sen. Konf.)⁹⁹

Özerk Kuruluşlarla İlgili Genel Öneriler:

- Özerk kisvesi altında sorumsuz kuruluşlara yer verilmemeli. Özerk kurumların idari makamlarla ilişkileri Anayasada saptanmalıdır. (Muş Valilikleri, Esn. ve San. Konf.)

⁹⁹ Kavalalı, a.g.e, ss. 44-50; Gürbüz, a.g.e, ss. 64-67.

- Üniversiteler ve TRT ile ilgili çalışmalar 1961 Anayasasındaki gibi olmalıdır. (Afyon Valiliği) (Afyon Valiliğine göre dengeli öğretim üyesi tevziini bir kurul yapmalıdır.)
- İdari Özerklik, bilimsel özerkliğin güvencesidir. (Çağdaş Gaz. Der., Ankara Hukuk, İst. Hukuk, Esk. İş. Fk.)
- Özerklik tanınmalı ancak özerk kurumlar devlet içinde devlet olmamalıdır. (T. Eko. Ku.)
- Özerk kuruluşlara atamaları Cumhurbaşkanı yapmalıdır. (Odalar Birliği)

Madde 120 — Üniversiteler:

- Bilimsel özerklik yeterlidir. (Harita Müh. Od.)
- Bilimsel özerklik yeterlidir. Bilimsel özerklik de ideolojik şartlandırma hürriyeti olarak kullanılmamalıdır. (Hak-İş Sen. Konf.)
- Üniversiteler tamamen özerk olmalıdır. (İst. Hukuk., Prof. C. Üçok, Ankara S. B. F., Adana İ.T.İ.A., İst. İd. İl. Ens.)
- Üniversiteler serbest araştırma ve yayın yapabilmelidirler. (İst. Vet. Fa.)
- •Batı demokrasilerinde üniversite özerkliği yer almaz. YÖK. Yönetmelik özerklik yanı sıra, bunun ayrılmaz parçası olan bilimsel özerkliği de kaldırmıştır. (Ankara İ.T.İ.A.)
- İdari ve bilimsel özerklik 1961 Anayasasındaki gibi kalmalıdır. (Barolar B., Ankara ve İst. Hukuk)
- Üniversite öğretim üyeleri ve öğrenciler siyasi partilere girememelidir. (Kırşehir Valiliği)
- Özerklik sırf düşünce ve öğretilerde kalmalıdır. (Tokat Valiliği)
- İdari özerklik de bilimsel özerkliğin bütünleyici ögesidir. (Ankara Hukuk)
- Üniversitelerin devletin tahribine yönelik faaliyetleri önlenmelidir. (Tunceli Valiliği)

- Üniversiteye polis girerse özerklik zedelenir tarzında garip bir özerklik anlayışına bürünmüşlerdir. Bu yolla üniversitelerde olayların yoğunlaşmasına yöneticileri neden olmuştur. (Odalar Birliği)
- Y.Ö.K, sistemine son verilmeli, 1488 sayılı Kanunla Anayasa'nın 120. maddesinde yapılan değişiklik biçimi tercih edilmelidir. (Anayasa Mah.)

Madde 121 — Radyo ve Televizyon İdaresi ve Haber Ajansları:

- •Siyasi partilerin karşılıklı söz düelloları niteliğinde olan ve haber niteliği olmayan hususlar TRT haber programlarında yayınlanamaz hükmü Anayasada yer almalıdır. (Doç. İ. Kaplan)
- •TRT Genel Müdürünü Cumhurbaşkanı seçmelidir. (Burdur Valiliği)
- Devletin tahribine yönelik faaliyetler önlenmelidir. (Tunceli Valiliği)
- •TRT ve Anadolu Ajansının tarafsızlığını sağlamaya 121. madde yeterli olamamaktadır. (İzmir Gaz. Der.)

Madde 122 — Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları:

- Siyasetle uğraşamayacakları Anayasada belirlenmelidir. (Yargıtay, Hak. Sav. Yük. Ku., Van Valiliği)
- Sadece mesleki faaliyette bulunabilmelidirler. (İstanbul Valiliği)
- •Kendi meslek alanlarına giren her konuda gerektiğinde yasa, tüzük, ya da yönetmelik tasarısı önerme hakkına sahip olmalıdırlar. Bu öneriler, yasama yürütme organınca önerilen diğer yasa, tüzük ve yönetmelik tasarıları gibi dikkate alınmalı ve değerlendirilmelidir.
- Bunun için Oda yönetim organları kendi içinde seçimle gelmelidir. (T.M.M.O.B.)
- İdare seçilmiş organları bir yargı mercii kararı olmaksızın geçici ya da sürekli olarak görevinden uzaklaştıramamalı, meslek kuruluşlarının tüzükleri yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz denmelidir. (T.M.M.O.B.)
- Mesleki kamu kuruluşlarının seçimlerine üyelerin çoğunluğunun katılması sağlanmalıdır. (T. Ec. B.)

- İdare seçilenleri yargı kararı olmadan görevden uzaklaştıramamalıdır. (T. Zir. Od. Bir.)
- 1961 Anayasasındaki gibi kalmalıdır. (Barolar Bir.)
- Kuruluş ve işleyişleri ciddi şekilde devlet denetimi altında olmalıdır. Seçim, yönetim ve denetimleri ciddi olarak ele alınmalı, siyaset yapamamalıdır. (T.İ.S.K.)

Madde 123 — Olağanüstü Haller:

- Yeni Anayasada olağanüstü hallerin belirlenmesi ve kabulü zorunludur. (İst. Tıp., Ankara Hukuk, Prof. F. Esen, Kastamonu Edirne Eskişehir Adana Kars Kayseri Adıyaman Rize Kahramanmaraş Valilikleri)
- Olağanüstü hal uygulaması sivil idare tarafından yürütülmelidir. (Samsun Tunceli Siirt Valilikleri)
- Olağanüstü haller yasada kesin ve açık olarak belirlenmelidir. (Mardin Valiliği)
- Fevkalâde hallerde valilere, sıkıyönetim komutanının yetkileri verilmelidir. (Aydın Valiliği)
- Cumhurbaşkanı bu dönemde yüce divana sevk edilebilecek bir suç işleyen bakanı azledebilmeli, Meclisi feshedebilmelidir. (Aydın Valiliği)
- Valiler yörelerinde olağanüstü hal ilan edebilmelidir. (Bitlis Valiliği)
- 123/1. maddedeki olağanüstü hal sınırları genişletilmelidir. (İst. Hukuk Fak. ve Manisa Valiliği)
- Anarşik olaylar ve terör nedeniyle olağanüstü hal ilân edilmelidir. (As. Y. İd. Mah.)
- 123. Maddeye işlerlik kazandırılmalıdır. (Kamu düzenini veya kamu güvenliğini önemli surette tehdit eden durumların baş göstermesi halinde) olağanüstü hal ilanı nedeni olmalıdır. İlan edecek organ, süresi, nedenleri, kaldırma yöntemi, uygulanacak hükümler, Anayasada belirlenmeli, diğer uygulama çıkarılacak kanunlara bırakılmalıdır. (As. Yargıtay)

- Beynelminel Terör olayları da 123. maddeye dahil edilmelidir. Bu dönemde temel haklar kısıtlanmalıdır. (Danıştay)
- Bakanlar Kurulu, doğal âfetler, ülkenin karşılaşılabileceği önemli ve ciddi ekonomik güçlükler nedeniyle olağanüstü hal ilan edebilmeli ve derhal Meclisin onayına sunmalıdır. Süresi 6 ayı geçmemeli ve 1 defa uzatılabilmelidir. (İst. S. B. F. Dek.)
- • Cumhurbaşkanı'nın bu hallerde fevkalâde yetkileri olmalıdır. (Esk. İşl. Fak., Manisa Valiliği)
- Bu hallerde temel haklar sınırlanmalı veya askıya alınabilmelidir. (Ağrı Valiliği)
- Olağanüstü haller kanunu belli sürede çıkarılmalıdır. Bu hallerde çalışma, ücretle ilgili hükümlerde yer almalıdır. (T.İ.S.K.).
- Cumhurbaşkanı fevkalâde hallerde kabineyi azil veya Meclisi fesh edebilmelidir. (Esk. İş. Fak., Zonguldak Valiliği)
- Bu döneme geçiş nedenleri ve yöntemleri kesin olarak belirlenmelidir. (Yargıtay)
- Temel haklar bu sürede sınırlandırılmalı, (Sürelî olarak) ancak, özüne dokunulmamalıdır. (T. Ec. Der.)
- Fevkalâde hale Cumhurbaşkanı ile irtibatlı olarak Bakanlar Kurulu karar vermelidir. (T. Zir. Od. Bir.)
- Cumhurbaşkanı ilan edebilmeli, belirli bir süre bu hallerde Anayasa askıya alınabilmelidir. (Bu karar alınmadan Ana Muhalefet Partisi Lideri, Başbakan ve Cumhuriyet Konseyi'nin mütalaası alınmalıdır.)
- Özgürlükler fevkalâde hallerde sınırlanmalıdır. (Danıştay, T. Hukuk K.)

Madde 124 — Sıkıyönetim ve Savaş Hali;

- Sıkıyönetim hallerinde özgürlüklerin kısıtlanması 15 günü geçmemelidir. (Uşak Valiliği)

- 1402 sayılı Kanunun 2301 sayılı Kanunla Değişik 23. Maddesi uyarınca sıkıyönetim kalksa bile eldeki işler bitinceye kadar askeri mahkemelerin görevleri devam etmektedir. Anayasa'nın Geçici 21. Maddesine yeni Anayasada yer verilmeli. (As. Yargıtay)¹⁰⁰

Madde 126 — Bütçe:

- Bütçe ile ilgili 126, 94 ve 127-128. Maddelere yeni kriterler getirilmelidir. Yeni hizmet alanları yürürlükteki kanunlar hilafına bütçe ile getirilmelidir. Bütçe ile Maliye Bakanına ödenekleri artırma yetkisi verilmemelidir. Kanunla artırılabilir denmelidir. Katma Bütçeler disipline edilmeli ve sınırlandırılmalıdır. (Sayıştay)
- Bütçeye, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulmamalıdır. (İstanbul Valiliği)
- Bir mali yılın bütçe hesapları en geç ertesi mali yılın 6. ayına kadar Parlamentoya ve Sayıştay'a sunulmalı ve Sayıştay'da incelemelerini tamamlayarak raporunu 3 ay sonunda teşri organa tevdi etmelidir. Bu suretle gelecek mali yıla ait bütçe Parlamentoya sunulduğunda bir evvelki bütçe yılına ait kesin hesap ve buna ait Sayıştay raporu da gelmeli ve her iki belge bir arada mukayeseli olarak incelenip değerlendirilmelidir. (İst. S. Bil. Ens. Dek., Prof. Bedii Feyzioğlu)

Madde 127 128 — Sayıştay:

- Sayıştay, Meclis adına denetim yapar. 127. Maddede «Genel ve Katma Bütçeli Daireler ile Mahalli İdarelerin ve bu daireler ve idarelerin bütçelerinden kaynaklanan idare ve kurumların (Kamu İktisadi Teşebbüsleri dahil) Sayıştay'ca denetlenir.» denmelidir. (Sayıştay)
- Kamu İktisadi Teşekkülleri bu yolla yargı dışında da denetlenebileceklerdir. Yüksek Denetleme Kurulu Sayıştay'ın bünyesine alınmalıdır. Bu yolla KİT'lerin denetimi idareye bağlı bir kurumca yapılmamış, bu husus önlenmiş olur. Eğer bu yapılamayacaksa hiç olmazsa yıllık hesap sonuçlarını ve istenen bilgileri Sayıştay'a göndermekle yükümlü tutulmalıdırlar.

¹⁰⁰ Kavalalı, a.g.e, ss. 51-54; Gürbüz, a.g.e, ss. 68-71.

Sayıştay ilanları hakkında Danıştay'a dava açılabilir mi?

6.1.1982 tarih ve 2577 sayılı Kanunun 2. maddesi şimdilik idareyi yargı denetimi dışında bıraktı. Yeni Anayasada bu husus açıkça vurgulanmalıdır. Sadece rücu edilen üçüncü şahıslar Danıştay'a dava açabilmelidirler.

Sayıştay meslek mensupları hâkim teminatına kavuşturulmalıdır.

Sayıştay, Meclise her sene 128. Maddeye göre bütçe-harcamalar hakkında genel uygunluk bildirimi ve rapor sunmaya mecbur olmalıdır. 120. Madde en geç 1 yıl demektir. 128. Maddedeki bu süre korunmalıdır. (Sayıştay)

- Kararları Danıştay denetiminden geçmelidir. (İstanbul Hukuk Fak.)
- Sayıştay ilanları hakkında Danıştay'da dava açılamamalı, dava dairelerinde karara bağlamalıdır. Rücu edilen 3. şahıslar ise Danıştay'da dava açabilirler. (832 ve 1050 sayılı kanunlar) (Muhtarlar Fed.)
- Sayıştay mahalli idareleri de denetlemelidir. (İst. Valiliği)

Madde 129 — Kalkınma Planı ve Devlet Planlama Teşkilatı:

- DPT, Yürütme gibi hareket edememelidir. Anayasada sadece kalkınma plana dayandırılır ve DPT kurulur denmektedir. Karma ekonomi esasen plandır. DPT'nin görevleri Anayasa'nın 129. maddesinde belirlenmelidir. (T. Eko. Ku.)
- Beş yıllık planlar çerçevesinde, hükümetler yıllık planlar yapmalı, plan özel kesim için yol gösterici, kamu kesimi için bağlayıcı olmalıdır. Anayasada ilkeleri belirlenmelidir. (Sayıştay)
- Beş yılda bir seçim yapılır ve plan beş yıllık olursa dengeli oluşur. (Hak-İş Sen. Konf.)
- Plan, kalkınmanın ana hedefini tayin etmelidir. (T. Zir, Od. Bir.)
- DPT danışman olarak kalmalıdır. (Ank. S.B.F., Zonguldak Valiliği)
- Daha etkinleştirilmelidir. (Adana İ.T.İ.A., Kocaeli Valiliği)
- Bölge kuruluşları da olmalıdır. (Siirt Valiliği)

- Valiler, planlamada yöre ihtiyacı için temsil edilmelidir. (Bitlis Valiliği)
- İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma mekânsal boyutları da gösteren bir plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir. (T.M.M.O.B.)
- Ekonomik ve sosyal yaşamda DPT çok etkili bir duruma getirilmeli, siyasal iktidarın etkisinden kurtulabilmelidir. Bu teşkilata plan yapımı yanında Fransa'daki Ekonomik-Sosyal Konsey gibi çalışma olanağı verilmeli, planı uygulamanın Anayasada müeyyidesi olmalıdır. Ekonomik her tasarı ve kararnamede olumlu görüşü alınmalı, oluşma ve işlerliğinde sağlamlık olmalıdır. (Anayasa Mah.)

Madde 126 — Bütçe ile ilgili Olarak T.C. Merkez Bankasının Önerisi:

- Anayasaların 126/Son. Maddesinde, «Bütçe kanununa bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.» denmektedir. 64. madde hükmü de *bu* yoldadır. Oysa ki, 1974 yılı bütçe kanununun 61. maddesiyle, bütçenin getirdiği ödemelerin zamanında yapılabilmesi ve tahsilatın göstereceği mevsimlik dalgalanmaların bu ödemeleri olumsuz yönde etkilemesinin önlenmesi gerekçesi ile 1974 Mali yılı içinde T. C. Merkez Bankasından yeteri kadar kısa vadeli avans almaya Maliye Bakanı yetkili kılınmış ve kullanılacak avansın miktarının Merkez Bankası ile Maliye Bakanın ortaklaşa saptayacağı öngörülmüştür. Halbuki 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunun 50. maddesinde Hazineye açılacak kısa vadeli avansın (Genel Bütçe ödenekleri toplamının % 15'i) olarak sınırlı tutulmasına âmirdir. Keza 70. madde ile (Bütçe kanuni karşılıklarının % 50'sinin KİT yatırımlarında kullanılması hükmü) bütçe ile ilgili olmadığından Anayasa Mahkemesi bu hükümleri sonradan iptal etmiştir. 1975 Bütçe Kanunun 75. maddesinde Maliye Bakanının özel iç istikraz çıkarma yetkisi tanındı ve KİT'ler yerine, teşekkülleri yerine teşebbüsleri dendi. ve KİT'ler tarafından çıkarılan bonolara «Hazine kefaleti» vermeye ve 1211 sayılı kanunun 50. maddesi uyarınca avans açtırmaya Maliye Bakanı yetkili kılındı. 1978-1961 yılı bütçelerine de «özel otomatik bütçe» başlıklı maddeler kondu. Oysaki bu tür tasarruflar özel tahkim kanunları ile düzenlenebilirler. Bu nedenlerle yeni Anayasada Maliye Başkanlığının bütçe kanunu ile birlikte bu şekilde yönelim tanınmamalıdır. (T.C. Merkez Bankası)
- Bütçe ile İlgili TÜSİAD'ın Görüşü;

- “Ulusal paranın tedavül hacminin genişletilmesi, esasları kanunla düzenlenir. Tedavül hacminin artırılması o yılki kamu sektörü ihtiyaçları ile, kamu yatırımlarının büyüklükleri ile ilgilendirilemez.” {TÜSİAD}

Madde 112— K.İ.T., Kamu Tüzel Kişiliği ile İlgili Görüşler:

- KİT Denetim ve Koordinasyon Kurulu oluşturulmalıdır. (İst. S. Bil. F. Dek.)
- KİT’lerin denetimi etkinleştirilmelidir. (Mardin Valiliği)
- Sırf hesap kontrolü olarak Meclis Denetimi devam etmelidir. (İst. Hukuk)
- KİT’lerin denetimi Sayıştay tarafından yapılmalıdır. (Sayıştay)
- «Kamu tüzel kişiliği ancak kanunla ve kanunun verdiği yetki ile kurulur.» hükmüne karşılık Bakanlıklar, ancak Devlet Dairelerinin Devlet Bakanlıklarına bağlanmasına ilişkin 4951 sayılı Kanuna dayanılarak kurulmaktadır. Bu nedenle Kuruluş biçim ve çalışma usulleri Kanunla düzenlenir demek suretiyle 112/3. maddeye açıklık getirilmelidir. (Danıştay)
- Kooperatifleşmeye önem verilmelidir. (Adana İ.T.İ.A., T. Zir. Od. Bir.)
- Memurlarla İlgili Diğer Görüşler:
- İşçi memur ayırımı Kamu; hizmeti görenler: Kamu hizmeti görenler çalışanların hak ve koşullarına bağlıdırlar. Ancak, maddede “Kamu hizmeti özelliği gözönünde tutularak özel düzenleme yapılır.” denmelidir.
- «Kadro ihdas, iptal ve değişikliği kanunla düzenlenir» demek suretiyle maddeye açıklık getirilmelidir, (Sayıştay)¹⁰¹
- Madde 111 — Milli Güvenlik Kurulu ile İlgili Öneriler:
- Danışman olarak kalmalıdır. (Ank. S.B.F.)

¹⁰¹ Kavalalı, **a.g.e.**, ss. 55-58; Gürbüz, **a.g.e.**, ss. 72-74.

- Ana Muhalefet Partisi Lideri de Milli Güvenlik Kurulu'na girmelidir. (Tunceli Valilikleri, Odalar Birliği)
- Milli Güvenlik Kurulu'na Cumhurbaşkanı 3 üye seçmeli. Ana Muhalefet Partisi Lideri de Kurula iştirak etmelidir. (İst. Hukuk)
- Kararları uygulanabilir olmalıdır. Meclis Başkanı ile Ana Muhalefet Partisi Lideri de Kurulun Tabii Üyesi olmalıdırlar. (Nevşehir Valiliği)
- Etkin hale getirilmelidir. (T.İ.S.K.)
- Geliştirilmeli, bağımsız hale gelmeli, bilhassa Atatürk ilkeleri ve insan hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından ve sosyal yapıda meydana gelecek çarpıklıklar da bu yolla önlenmelidir. (Anayasa Mahkemesi)

Madde 130 — 131 — Tabii Servet ve Kaynakların Aranması, İşletilmesi, Ormanlar, Orman Köylüsünün Korunması, Ormanların Geliştirilmesi:

- Anayasa'nın 131. maddesindeki Ormanların hiçbir suretle daraltılamayacağı ilkesi yeniden düzenlenmeli ve kültür arazisi veya turistik tesis yapılabilecek yerler için özel hükümler getirilmelidir. (Muğla Valiliği)
- Orman sınırlanmalı, tarım alanları belirlenmeli, kültür arazileri işgal edilememelidir. (Eskişehir Valiliği)
- Anayasa'nın 131. maddesi yeniden düzenlenmelidir. (Ankara Hukuk Fak.)
- Doğa ve Ormanlar kesin olarak korunmalıdır. Ormanlar hakkında uzun vadeli planlar yapılmalıdır. Orman yangınlarının baş nedeni insan faktörüdür. (İst. Orman Fak.)
- Orman niteliğini yitiren yabani zeytinlikler, meyvelikler haline getirilmeli, tarıma terk edilmelidir. (Milas Zir. Od.)
- Tarihi bölgelerin tespiti, korunması ve geliştirilmesi, Devlet güvencesi altına alınmalıdır. (Harita ve Kad. Mü. O.)
- Doğa ve çevrenin korunması Devletin görevidir. İskan ve sanayi kuruluş alanları tespit ve tarım arazisi sahalarının kaybı önlenmelidir. (Fırat Ü.)

- Doğal kaynakların, kıyıların tarihi eserlerin korunması doğrudan veya özel teşebbüs eliyle işletilmesinin kanunla düzenleneceği Anayasada belirlenmelidir. (Anayasa Mah.)

Madde 132 — 135 — Yargı ile İlgili Genel Öneriler:

- Yargıyı denetleyen Anayasal bir yönetim organı gereklidir. (Balıkesir Valiliği)
- Yargı ile ilgili ana ilkeler (Bağımsızlık, adalet dağıtımında tarafsızlık ilkeleri, atama, yükselme, görevde kalma uzaklaştırma ve diğer özlük işlerine ilişkin esaslar) Anayasada yer almalı, ayrıntılar özel yasaya bırakılmalıdır. (Doç. Dr. İ. Kaplan)
- Yargı Bağımsızlığı ve yansızlığı kesinlikle korunmalıdır. (Ank. S. B. F., Vet. H. Bir., Kırklareli Valiliği)
- Adli yargıda da bölge mahkemeleri kurulmalıdır. (Ank.S. B. F.)
- Yargısal denetim siyasal mekanizmanın işlemlerini güçleştirici nitelikte olmamalıdır. (Ank. S. B, F., Es. ve. San. Konf.)
- Yargı bağımsızlığı ve hakim güvencesi bir arada düşünülmelidir. Bunlar, halkın haklarını alabilmesi için çıkarılmış ve tanınmış güvencelerdir. Hakimi maddi sıkıntıdan kurtarmak teminatın bir parçasıdır. (Anayasa Mahkemesi)
- Yargı yolu idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı açık olmalıdır. (Baro. Bir., Türk-İş)
- Yargı bağımsızlığı 1961 Anayasasındaki gibi kalmalıdır. Savcılar hakkında da 1961 Anayasasının 137. maddesindeki ilkelere sadık kalınmalıdır. (Baro. Bir., Sayıştay, Afyon ve Yozgat Valilikleri)
- Bağımsız, denetlenen dengeli yargı. (Sinop, Tunceli Valilikleri, T. Ec. Bir.).
- Usûl hükümleri sadeleştirilmeli, yetenekli yargıç seçimi yapılmalı, iyi denetlenmelidir. (Amasya Valiliği)
- Hakim Teminatının görevde lakaytlık, sorumsuzluk ve keyfilik anlamına gelmeyeceği Anayasada vurgulanmalıdır. (Muş Valiliği)

- İşleri süratle yürütme yöntemi getirilmelidir. (Muğla, Kırklareli Valilikleri, Sayıştay, Hak-İş Sen. Konf.)
- 1961 Anayasası ile Hukuk Devleti yargı devletine dönmüştür. (Ankara Valisi)
- Memurların işledikleri suçlardan dolayı özel yargı kurumları kurulmalıdır. Memurin Muhakemat Kanunu ve 1609 sayılı Kanunlar hükümleri gereğince Memurların memurlar muhakeme etmeden adliye ve savcının eli kolu bağlı kaldığı için önlenmelidir. (İst. Gaz. Halk. İl. Y.O.)
- Savcı, suç kolluğunun âmiridir denmelidir. Zira, Cumhuriyet Savcısı Ceza Yargılama Usul Kanunu'nun 154. maddesine rağmen zabıtaya hâkim olamamaktadır. (İst. Gaz. Halk. İl. Y.O.)
- Adli zabıta oluşturulmalıdır. (O.D.T.Ü.)
- Yargı bağımsızlığı 1961 Anayasasındaki gibi kalmalıdır. (Ankara Hukuk, As. Yargıtay)
- Hakimleri Devlet Başkanı atamalıdır. Sorgu Hakimliği kaldırılmalıdır.
- Savcılık, Kamu avukatlığı olmalıdır. (Hatay Valiliği)
- M.G. K.'nın yeni çıkardığı kanunlar paralelinde özgür olabilirler. (Manisa Valiliği)
- Yargı kendini yaratan devletten soyutlanmamalıdır. Yargı, yasama ve yürütmenin etki alanına girmemelidir. Hakim bir memur değildir. Hakimin bağımsızlığı sağlanmadıkça yargı erki gereken biçimde görev yapamaz. O zaman, Adalet Mülkün Temeli olamaz. (Yargıtay)

Madde 114 — korunmalıdır. Huzursuzluk idarenin kanunsuz işlemlerinden ve iptal kararlarının uygulanmamasından ileri gelmektedir. (Prof. C. Üçok)

- Tabii hâkim ilkesine yeniden dönülmelidir. (Çağdaş Gaz. Der.)
- Yargı denetimi milli iradeyi kullananların buna uygun hareket edip etmediklerinin denetimidir. (Hak. Sav. Yük. Ku.)

- Yüksek Mahkeme üyelik yaşı 70'e çıkarılmalıdır. Hakim ve Savcılarının aylık ödenekleri özel kanunla düzenlenir denmelidir. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Adli zabıta oluşturulmalıdır. Önleyici kolluktan ayrılmalıdır. Ana ilkeleri Anayasada belirlenmelidir. Zira işlenen suçü önleyip el koyan ve belki direnmeye uğrayan kolluğun, olayın hem tanığı hem soruşturucusu, hem de şikâyetçisi olması adalete yarardan çok zarar getirmektedir. (Yargıtay)
- Kanunlar kodifikasyonunu yapacak önlemler Anayasada belirlenmelidir. (Hak-İş Sen. Konf.)

Madde 145 — Anayasa Mahkemesi ile İlgili Görüşler:

- Anayasaya aykırılık iddiası (Kanunlarla ilgili) bir süre ile kısıtlanmalıdır. (Kocaeli Valiliği)
- Biçimsel denetime daraltma getirilebilir. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Anayasa değişikliklerinin esastan denetlenmesi önlenebilir. Biçimsel denetim daraltılabilir. (B. Savcı ve 23 Öğr. Üyesi, Eskişehir İşl. Fak.)
- Anayasa Mahkemesi Meclis üzerine çıkamamalıdır. (Amasya, Manisa Valilikleri, Ankara İ.T.İ.A., Trabzon İ.T.İ.A., İstanbul Tıp ve Türk-İş)
- Anayasa Mahkemesi yetkili üyesi Kanun çıkmadan Meclis Komisyonuna çağrılıp Anayasaya aykırılık konusunda görüşü alınmalıdır. (Muş Valiliği)
- Esas Hakkında verdiği karar konusunu yeniden inceleyememeli, kararlarında istikrar sağlanmalıdır. Ayrıca, meselâ Kanunun yürürlüğünden itibaren 5 sene geçince artık kanunun Anayasaya aykırılığı ileri sürülememelidir. Şekil ve usûl noksanlığı iptale değil ikmale neden olmalıdır. (Muş Valiliği)
- İptal kararları 2/3 oyla verilebilmelidir. (Artvin Valilikleri, Sayıştay, Prof. C. Üçok)
- Büyük Millet Meclisi'nin iradesi dışında kanunların ruhunda değişiklik yapılamamalıdır. (Fırat Ü.)

- Sadece Anayasa'nın özüne aykırılık denetimi yapabilmelidir. (Tekirdağ Valiliği)
- Kararları, yasama meclisinden çıkmış gibi olmamalıdır. (Edirne Valiliği)
- Kararları, Devlet Başkanı'nca onaylanmalıdır. (Atatürk Ü.)
- İptal edilen kanun, 1 yıl içinde yasama Meclisi tarafından yenisi çıkarılıncaya kadar yürürlükte kalmalıdır. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Disipline edilmelidir. (Bursa İ.T.İ.A.)
- Anayasa değişikliklerini biçim yönünden denetim esasın denetimine dönüşmemelidir. Yalnız Meclis iradesini çarpıtan biçim denetimi yapılabilir. Kararlarında vasıflı çoğunluk aranmalıdır. Yasama Meclisi Anayasa Mahkemesi'ne üye seçimi belli süre savsaklarsa bu seçimi Cumhurbaşkanı yapmalıdır. İptal edilen yasa Mecliste öncelik ve ivedilikle görüşülmelidir. (Ankara Hukuk)
- Önceden denetim gerekir. (Prof. Dr. F. Esen, Çorum Valiliği) ,
- Kanunlar yayınlanmadan Anayasa Mahkemesi'nce incelenmelidir. (Adana İ.T.İ.A.)
- Yasa iptal edilmemeli, yürürlüğe girmesini engelleyici biçimde karar verilmelidir. (Ege İkt. Fak.)
- Yetkileri sınırlanmalıdır. (Kütahya Valiliği) «Yasaları esastan inceleyebilmelidir. (Balıkesir Valiliği)
- Anayasa Mahkemesi'ne başvuracaklar sınırlanmalıdır. (Cumhurbaşkanı, Yüksek Yargı Organları, Grubu Olan Siyasi Partiler) (Manisa Çankırı Valilikleri)
- İptal edilen kanun veya maddelerin yerine yeni kanun çıkarılması süre ile sınırlanmalıdır. (Nevşehir Valiliği)
- Kanunlar yayınlanmadan Başbakan, Cumhurbaşkanı veya Meclis Başkanlarından her biri Anayasaya aykırılığı iddia edebilmeli ve Anayasa Mahkemesi bu konuyla ilgili olarak bir ay içinde karar vermelidir. (Kahramanmaraş Valiliği)

- Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı yasaların iptal edildiği sonucunu doğuracağı, Anayasada belirlenmelidir. Anayasa Mahkemesi bir iptal isteğini reddedince bu karardan bir diğer dava zımında 2/3 oyla dönebilmelidir. Şekil bozukluklarından iptal ancak esasa etkili ise kararlaştırılabilir. (Yargıtay ve Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Kanun ve tüzüklerin Anayasaya uygunluğunu denetlemelidir. Anayasa değişikliklerini denetleyememelidir. Biçim yönünden iptalde yasama organına süre tanınmalıdır. Kararları 2/3 oyla alabilmelidir. (F. Çoker)
- Yüce Divan Anayasa Mahkemesinden ayrılmalı, Yargıtay Ceza Daireleri Başkan ve Üyelerinden seçimle oluşturulmalıdır. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Yüce Divan yeniden ele alınmalıdır. (Tic. ve San. Od.)
- Anayasaya aykırılığı Anayasa Divanı incelemelidir. Af ve seçim Kanunu değişikliğindeki tutumu ile yetki anarşisine ve Anayasal krize neden olunmuştur. (Odalar Birliği)
- Kanunlar yayınlanmadan ivedi hallerde 1 hafta, normal hallerde 1 ayda başvuran olursa Anayasaya aykırılık hakkında karar vermeli ve şekil yönünden iptal kararı verememelidir. (Adana Zir. Od.)
- Ön denetim sakıncalıdır. Anayasa Mahkemesi 21 üyeden oluşmalı, 15 üye ile toplanabilmeli, 9-11 üye ile Yüce Divan olarak görev yapmalıdır. Meclisten seçilecek 5 asıl 2 yedek üye, 3 asıl 1 yedek olarak değiştirilmeli ve noksan kalan diğer üyelikler Hukuk, İktisat ve Siyasal Bilgiler Fakültesinden Cumhurbaşkanı'nca seçilerek öğretim üyeleri ile doldurulmalıdır. Kuruluşlar süresinde Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmezlerse seçilmeyen üyeliği Cumhurbaşkanı seçerek doldurmalıdır. Anayasa Mahkemesi üyelerinin suç işledikleri iddiaları öncelikle Anayasa Mahkemesi'nde bir ön incelemeden geçirilmeli ve karar verilmelidir. Üst yargı yeri olan Anayasa Mahkemesi üyelerine daha üst düzeyde maaş verilmelidir. Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı verdiği hallerde çoğunlukla yasama organına verilen sürede Meclis yeni yasayı çıkaramamaktadır. Bu durumda boşluk ya kararnamelerle veya Anayasa Mahkemesi geçici metin gösterirse o uygulanmalıdır. İptal edilen kanunla ilgili karar yayınlanmadan yürürlüğe girmez denebilir. (Anayasa Mahkemesi)

- Vatandaşlar da Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmelidir. (Bursa İ.T.İ.A.)
- Anayasa Mahkemesi kalmalıdır. (Doç. Dr. İ. Kaplan, Kars, Eskişehir, Ankara, Çankırı, Adıyaman, Uşak Valilikleri, Eskişehir İşl. Fak., Baro. Bir., Prof. C. Üçok, Bursa Ü., İstanbul İ.T.İ.A., S.B.F., Ankara Hukuk, İstanbul İd. İl. Ens., Hak-İş Sen.)
- Anayasa Mahkemesi Danışma organı olamaz. (Ankara İ.T.İ.A.)
- Anayasa Mahkemesi üyeleri seçiminde son söz Cumhurbaşkanı'na ait olmalıdır, (Kocaeli Valiliği)
- Yasama Meclisleri Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmemelidir. (Nevşehir Valiliği)
- Üyelerini Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu'nun teklif ettikleri içinden Cumhurbaşkanı seçmeli, seçim farklı yerlerden üye seçme biçiminde olmalıdır. 9 asıl, artı 3 yedek üye yeterlidir. Üyelerinin yaş haddi 75 olmalıdır. (İst. Hukuk)
- Çift Meclis kabul edilecekse Anayasa Mahkemesi'ne gerek yoktur. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Meclisin seçeceği üyeleri Meclis yerine Cumhurbaşkanı seçmelidir. (Manisa ve Nevşehir Valilikleri)
- Yasama yerine geçer biçimde karar verememelidir. (Hak-İş Sen. Konf.)
- Yasama yerine geçer biçimde karar vermesi Milli Egemenlik ilkesine ters düşer. (T. Zir. O. Bir.)
- Bu işi Senato yapmalı, Senato kanunu geri çevirirse 2 Meclis birlikte toplanıp 2/3 çoğunlukla kanunu çıkarabilmelidir. Anayasaya aykırılık Meclisler ve Cumhurbaşkanı arasında çözümlenmelidir. Son söz Cumhurbaşkanı'nın olmalıdır. (Muh. Fed.)
- Anayasa Mahkemesi'nin kararları Cumhurbaşkanı'nın onayı ile kesinleşmelidir. (T. Koo. Ku.)¹⁰²

¹⁰² Kavalalı, a.g.e, ss. 59-65; Gürbüz, a.g.e, ss. 75-80.

- Devlet Konseyi önerenler: 9 üyesi Yüksek Mahkemelerden, 6 üyesi Cumhurbaşkanlığı tarafından, 2 üyesi Askeri Yargıtay'dan, 6 üyesi Üniversite v.s. den ve eski Cumhurbaşkanlarının tabii üyesi olacakları ve 1/3'ü 4 yılda bir değiştirilmesi gereken bir Devlet Konseyi kurulmalı Anayasal denetim burada yapılmalıdır. (Gümüşhane Valisi)
- Anayasa Divanı oluşturulmalı Kanunların Anayasaya aykırılığını denetlemeli ve Yüksek Seçim Kurulu görevini de yapmalıdır. (Ege Ü.)
- Ön denetim gereklidir. (Kanunlar ilân edilmeden ve çıkmadan) (İstanbul Valiliği)
- Anayasa Konseyi: 5 üyesi Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilecek 30 üyeli Anayasa Konseyi kurulmalıdır. (Kayseri Valiliği)

Madde 141 — Askeri Yargıtay:

- Askeri Yargıtay kaldırılmalıdır. Yargı birliği sağlanmalıdır. (İst. Gaz. ve H. İ. Y. O.)
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi: Yargı birliğini sağlamak için kaldırılmalıdır. (İst. Gaz. ve H. İ. Y. O. K.)

Madde 142 — Uyuşmazlık Mahkemesi:

- Kaldırılmalıdır. (İst. Gaz. ve H. İ. Y. O.)
- Kalmalıdır. (As. Yargıtay)

Madde 139 — Yargıtay:

- •İstinaf Mahkemeleri: İstinaf Mahkemeleri kurulmalı bu yolla Yargıtay'ın yükü azaltılmalı, Yargıtay'a içtihat birliğini yaratma olanağı sağlanmalıdır. (Yargıtay, F. Çoker, Es. ve San. Konf., T. Ec. Bir., Nevşehir Valisi)

Madde 140 — Danıştay:

- İdari yargı gereklidir. (Anayasa Mahkemesi)

- İdari yargıdan vazgeçilemez, ancak, idari kaza yürütmenin yerini de alamaz. (Amasya, Kütahya, Zonguldak Valilikleri) (Danıştay kararları ile Belediye Başkanları görevlerine son verecek hale gelmemelidir.)
- Danıştay, idarenin takdir hakkını yok edememeli, idari istikrarı selvedememeli, idarenin yerine kâim olamamalıdır. (Muş, Ağrı, Adıyaman Valilikleri)
- Danıştay, kendisinin ve Hükümetin otoritesini sarsıcı hale gelmemelidir. (Muğla Valiliği, Trb. İ.T.İ.A., T. Koop. Ku.)
- Yürütmeyi çalışamaz hale getirmemelidir. (Kırklareli ve Kocaeli Valiliği)
- Milli Güvenlik Konseyi'nin yeni çıkardığı yasa doğrultusunda düzenlenmelidir. (2575 Sayılı Kanun) (Gümüşhane, Edirne, Eskişehir Valilikleri)
- Yürütmenin her işlem ve eylemine karşı yargı yolu açık olmalıdır. (Uşak Valiliği, Danıştay, T. Huk. Ku., Ankara İ.T.İ.A.)
- Danıştay kalmalıdır. (Ankara Hukuk, İst. İd. İl. Ens.)
- İdarenin yerine geçecek idari tasarruf niteliğinde karar verememelidir. (Hak. Sav. Yük. Ku.)
- Yetkisi tam kaza davaları ile sınırlı olmalıdır. (Adana Zir, Od.)
- Kaldırılmalıdır, o işi adli yargı yapabilir. (İst, Gaz. ve H. İ. Y. O.)
- Atamaları adli bünye içinde olmalıdır. (Danıştay)
- 'Birinci derecede memur atamaları ve Hükümet tasarruflarında bunlar dava konusu yapılamamalıdır. (K. Maraş Valiliği)
- Siyasal sorumluluğu denetleme organı haline gelememelidir. (M. Soysal, Bingöl Valiliği)
- Hükümet tasarrufları denetim dışı olmalıdır. (Bingöl Valiliği)
- Yürütmeyi durdurma kararı vermesi zorlaştırılmalıdır. (Prof. C. Üçok)
- Üyelerin 1/2'sini idare seçmeli üye yardımcılarını rotasyon suretiyle idarede görev almalıdır. (F. Çoker)

- İdarenin takdir hakkı, adli denetim dışında tutulmalıdır. (Hak-İş Sen. Konf.)
- Yürütme gücü yetki alanlarına devamlı müdahale ile siyasi rejim bunalımı yaratmıştır. (Odalar Birliği)

Madde 136 — Devlet Güvenlik Mahkemeleri:

- Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmalıdır. (Gümüşhane, Ankara, Edirne, Mardin, Kars, Nevşehir, Ordu Valilikleri, T. Ecz. Bir., T. Zir. O. B., T. Koo. Ku., Odalar Birliği, T.İ.S.K., İstanbul Hukuk., Noterler B.)
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri gereksizdir. (İst. Gaz. ve H. İ. Yük. O.)

Madde 137 — Cumhuriyet Savcılığı:

- Cumhuriyet Savcıları Adli görevleri yönünden Cumhuriyet Başsavcılığı'na, İdari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlanmalıdırlar. (Yargıtay)
- Savcılara da teminat verilmelidir.
- Cumhuriyet Savcıları görevleri gereği zabıtaya emir verebilmelidirler. (Ha. Sav. Yük. Ku.)

Cumhuriyet Başsavcılığı:

- Cumhuriyet Başsavcısı'nın yetkileri Anayasada belirlenmelidir, (Yargıtay)
- Ceza Yargılamaları Usul Yasası'nın 148. maddesindeki emir verme yetkisi Cumhuriyet Başsavcılığı'na da verilmelidir. (Ha. Sav. Yük. Ku.)
- Yargı bölümünde Cumhuriyet Başsavcılığı'na Anayasada özel bir yer verilmeli, bilhassa yürütmeden gelecek olumsuz baskılara karşı güvence altına alınmalıdır. Cumhuriyet. Savcılığına da hiyerarşik bir düzen getirilmelidir. Ağır Ceza C. Savcıları da İl Cumhuriyet Savcısı'nın denetimi altında olmalıdır.

Cumhuriyet Savcısı'nın soruşturma yetkisi tam ve mutlak olmalıdır.

Yüce Divanda Cumhuriyet Başsavcısı Savcılık yapmakta olmasına göre, ön soruşturma yapma yetkisi de olmalı, soruşturma raporu düzenlenmesinde Cumhuriyet Başsavcısı'nın da görüşü alınmalıdır. Davanın Anayasa Mahkemesi'ne sevkî Cumhuriyet Başsavcılığı eli ile olmalıdır.

Yüce Divan da Cumhuriyet Başsavcısına görüş bildirmeli, temin ettiği belgeleri ibraz edebilmelidir. Cumhuriyet Başsavcısı belirli sürede Yüce Divandan Kararın Tahsisini isteyebilmelidir.

Anayasa Mahkemesi'nde dilekçe ile başvuru üzerine inceleme yapılırken Yasama ve Yürütme temsil edilmemektedir. Bu hususta Cumhuriyet Başsavcısı'ndan görüş alınmalı, Cumhuriyet Başsavcısı belge sunabilmen, davalarda temsil yeteneği olmalıdır.

Anayasada, Parti kapatmayı gerektiren eylemler ile, partinin kapanmasına neden olacak eylemi yapan parti organları açıkça belirlenmelidir. Bu konuda Cumhuriyet Başsavcısı geniş yetkilerle donatılmalıdır. (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı)¹⁰³

Madde 143 — 144 — Hakimler, Savcılar Yüksek Kurulu:

- 1961 Anayasası'nın 143. maddesiyle kabul edilen Hakimler Yüksek Kurulu kuruluşu itibariyle hatalı değildi. Hata kuruluşta değil, yönetenlerdeydi. Bu kurul yeni Anayasada yerini bulmalı. Başkan ve Üyeleri, Yargıtay ve Danıştay Başkanlar Kurullarının tespit edeceği (Re'sen seçeceği) adaylar arasından Devlet Başkanı tarafından seçilmelidir. (Anayasa Mahkemesi)
- Yüksek Savcılar Kurulu da kurulmalıdır. Savcılar idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlı olmalıdır. (Ankara Hukuk)
- 2461 Sayılı Kanunla oluşan Hakimler, Savcılar Kurulu ile İlgili Öneriler:
- Bu kurula Müfettişlik kadrosu da eklenmelidir. (Hak-İş Sen. Kon.)
- Bu kurulla yargı bağımsızlığı zedelenmiş, engellenmiştir. Bu düzenleme geçiş dönemi için gerekli sayılmalıdır. (Yargıtay)
- Bütçesi Bakanlıktan ayrı ve özerk olmalıdır.

Üyelerinin süre içinde asli görevleri ile bağlantıları kesilmelidir. Süresi biten üye yeniden seçilmemelidir.

İdari yargıdan alınan üye sayısı sınırlanmalıdır.

¹⁰³ Kavalalı, a.g.e, ss. 65-68; Gürbüz, a.g.e, ss. 80-83.

Kurulun başkanı Cumhurbaşkanı olmalı, bulunmadığı hallerde Adalet Bakanı başkanlık yapmalıdır.

- Kararlarına karşı itiraz yolu açık olmalıdır. Yargıtay ve Danıştay Başkanlar Kurulundan oluşacak kurulda karara bağlanmalıdır. (Yargıtay)
- Aynı önerilere katılmakla beraber, Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu, bu kurulun üyelerinin süreleri içinde asli görevle bağlantılarının kesilmemesi görüşündedirler. (Ha., Sav. Yük. Kurulu) Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu bunun dışında kurulun kararlarının itirazen daha da genişletilen aynı kurulda incelenmesini, ayrıca çok partili dönemde siyasi iktidarın tesir sahası dışında kalacak biçimde kurulla ilgili düzenleme yapılmasını önermektedir.
- Bu kurul özerk olmalıdır. (T. Hukuk Ku.)
- Üyelerini Cumhurbaşkanı seçmelidir. (T. Koo. Ku.)

Madde 154 — Diyanet İşleri Başkanlığı:

- Siyasi çıkarlara alet edilmemesi için Devlet Başkanlığı'na bağlanmalıdır. (Atatürk Üniversitesi)
- Atatürk zamanında olduğu gibi, “Laik bir Devletin genel idaresi içinde” bütün din işlerini düzenleyen bir kuruluş haline gelmelidir. (Prof. C. Üçok)
- Yeni Anayasal Öneriler:
- Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu: Atatürk'ün vasiyeti gibi korunmalıdır. (Prof. C. Üçok)
- Cumhuriyet Konseyi:
- Önemli kanunlar, iç ve dış sorunlar hakkında açık müzakerelerle Cumhurbaşkanı'na tavsiye kararları alabilecek, ekonomik alanda diğer kesitlerden de temsilciler alınmak üzere bir Cumhuriyet Konseyi oluşturulmalıdır. Bu konseyin büyük çoğunluğu Devlet Başkanı tarafından seçilmelidir. Eski rektörler, eski politikacılar, büyükelçiler, profesörler, yazarlar, gazeteciler, sendikacılar, sanayiciler, müsteşarlar, generaller, seçkin yöneticiler, eski Başbakanlar, eski Genel Kurmay Başkanları, Anayasa Divanı Başkanı, Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri, bu kurulun tabii üyeleri olmalıdır. (Odalar Birliği)

Cumhurbaşkanlığı Danışma Konseyi:

- Üyelerini Cumhurbaşkanı'nın seçeceği 5 üye, doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olmalı, Yüksek öğrenim görenlerden, M.G.K. üyeleri 7 yıl için bu göreve bir defalık doğrudan gelebilirler. (Ankara Valiliği)
- Cumhurbaşkanlığı Danışma Kurulu kurulmalıdır. (Sayıştay)
- Başkanlık Konseyi kurulmalıdır. (Tekirdağ Valiliği)
- Cumhuriyet Konseyi her ilden bir temsilci seçimi, ayrıca işçi, meslek kuruluşları, Üniversite temsilcilerinden oluşan 100 kişilik bir konsey oluşturulmalı, bu kurul temel politikayı saptamalıdır. (Odalar Birliği)
- İktisat ve Planlama Yüksek Konseyi Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak böyle bir konsey oluşturulmalıdır. (İst. İd. İl. Ens. Ankara Valiliği). Devlet Planlama Teşkilatı ise kaldırılmalıdır. (İstanbul Valiliği)
- Yüksek Yöneticiler Akademisi kurulmalı. Vali, KİT, Genel Müdürü, Büyükelçi v.s. lisan bilen kişiler burada modern yönetim teknikleri ile yetiştirilmelidir. (Ankara Valiliği)
- Devlet Denetleme Kurulu'na Yeni Anayasada yer verilmelidir. (Ankara ve Siirt Valilikleri)
- İçgüvenlik Teşkilatı: Devleti korumak için. Devlet Başkanlığı'na bağlı olarak, iç güvenlik teşkilatı kurulmalıdır. (Atatürk Üniversitesi)

Danışma Konseyi:

- Cumhurbaşkanlığı'na bağlı bir danışma konseyi oluşturulmalıdır. (T.İ.S.K.)
- Atatürk ilkeleriyle demokratik ve lâik hukuk devleti ilkelerini koruma ve kollama görevleriyle yükümlü bir Meclisin (Konsey) yararları ve sakıncaları üzerinde iyi düşünülmelidir. Belirli kuruluşlarca ve Cumhurbaşkanı'nca 6 yıl süreli olarak seçilmiş ve Devlet yaşamında önemli görevler yapmış ve yüksek öğrenim görmüş kişilerin oluşturduğu böyle bir Meclis; Devletimizin Atatürkçü çizgiden ayrılmaması ve siyasi parti çekişmelerinin düğümlenip Millet Meclisi çalışmalarını kilitlememesi için, yol gösterici nitelikte etkin yetkilerle donatılabilir. Bu meclisin Millet Meclisi ile ilişkileri demokratik esaslar çerçevesinde düzenlendiği takdirde ulusal iradenin engellenmesi değil, aslında bu iradenin daha belirgin; pürüzsüz ve katkısız ortaya çıkması sağlanabilir. (Anayasa Mahkemesi)¹⁰⁴

¹⁰⁴ Kavalalı, a.g.e, ss. 68-70; Gürbüz, a.g.e, ss. 83-85.

DM Anayasa Komisyonu'na üniversitelerden gelen görüş ve önerileri karşılaştırarak değerlendiren Bülent Tanör şu tespitleri yapmaktadır:¹⁰⁵

- 1) Üniversiter raporların hepsi son tahlilde, 1982 Anayasası'nın resmi hazırlık metinlerinden (Komisyon ve Genel Kurul'unkiler) ve Anayasa'nın son biçiminden (MGK metni) daha liberaldirler.
- 2- Üniversiter raporların en liberal ve demokratik olanları AİTİA ve ODTÜ çıkışlı olanlardır.
- 3- Üniversiter raporlardan Ankara kökenli olanlar, İstanbul metinlerine oranla daha liberaldirler.
- 4- İstanbul üniversiter raporları ile bu kentte örgütlenmiş büyük sermaye kuruluşlarının önerileri arasında, antiliberallik ve depolitizasyon politikaları açısından dikkat çekici paralellikler vardır.
- 5- Ankara'nın bazı üniversiter raporları "anayasa gerçekçilik" aranımlarını içtenlikle ifade etmişler, ama anayasal tutuculuğa da mesafeli durmuşlardır. İstanbul'unkilerse "bağımsız" düşünce üretmenin hukuki olanaklarını ustaca vurgulamışlar, ama gerçekte egemen çevrelerin istemlerine paralel öneriler de getirmişlerdir.
- 6- Dolayısıyla bu iki kanat arasında "anayasal psikoloji" düzleminde görülen söylem farkına ters düşen pratikler farkı doğmuştur. "Koşullar"a dikkat çeken Ankara grupları bunlardan oldukça bağımsız kalırlarken, "bağımsız" düşünme sözüyle yola çıkan İstanbul grupları "koşullar"a daha uygun öneriler üretmişlerdir.
- 7- Resmi metinler (Komisyon, Genel Kurul, MGK) bazı üniversiter raporlar ile işveren kuruluşları önerilerindeki en antiliberal, antidemokratik ve antisosyal yönleri özenle seçip kullanma fırsatını kaçırmamışlardır.
- 8- Böylece, resmi metinleri oluşturanlar antiliberalizm cesaretlerini sözkonusu önerilerden de almışlardır. Antiliberal anayasacılığın asıl vebali bunların üzerinde olmakla birlikte, bazı üniversiter birimlerin bu konulardaki entelektüel sorumluluğu da göz ardı edilmeyecek bir husustur."

¹⁰⁵ Bülent Tanör: "Danışma Meclisi'ne sunulan Anayasa Raporlarında Antiliberal Eğilimler", **Edip Çelik'e Armağan. Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet**, Engin yay., İstanbul, 1995, ss.353-364.

1.4.2- Siyasi Parti Mensuplarının görüşleri

Anayasa Komisyonu MGK'nin 65 sayılı kararı uyarınca eski siyasi parti mensuplarının görüşlerine de başvurmuştur. MGK'nin 65. sayılı kararı, eski siyasi parti mensuplarından hangilerinin görüş bildirebileceklerinin sınırlarını şöyle çizmektedir:

“ 1- 11 Eylül 1980 tarihinde mevcut olan ve 2553 sayılı Kanun ile feshedilmiş bulunan siyasi partilerin, Genel Başkanı, Genel Başkan Yardımcısı veya Vekili, Genel Sekreteri, Genel Sekreter Yardımcısı ile Genel Yönetim Kurulu üyesi sıfatlarına haiz olanlar dışında kalan diğer bütün mensuplarının:

a) 30 Haziran 1981 tarih ve 2485 Sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun'un 2. maddesinin 4. bendindeki hüküm uyarınca, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığı'nca sözlü veya yazılı istekte bulunulması halinde, yeni Anayasa düzenine ilişkin konularda görüşlerini, bir siyasi partiye atfı yapılmadan kişisel olarak bildirebileceklerdi.¹⁰⁶

Bu çerçevede Anayasa Komisyonu tarafından isimleri belirlenen 17 siyasi parti mensubuna 25 Mayıs 1982 tarihinde birer mektup gönderilerek 1961 Anayasası'nda uygulamada ortaya çıkan aksaklıklar ile yeni Anayasa hakkındaki görüş ve düşüncelerini yazılı olarak bildirmeleri talep edilmiştir.

Anayasa Komisyonu'na bir rapor halinde Anayasa hakkındaki düşüncelerini yazılı olarak bildiren siyasi parti mensupları ve görüşleri Anayasa Komisyonu tutanaklarının 16. cildinde toplanmıştır. Bu kişilerin görüşlerini böyle özetlemek mümkündür:¹⁰⁷

1- Süleyman Tuncel: 14 Haziran 1982 tarihinde Anayasa Komisyonu'na gönderdiği kapsamlı raporu iki kısımdan oluşmaktadır. Raporun birinci kısmında Anayasa üzerine genel düşünceler ve 1961 Anayasası'nın boşlukları ile uygulamanın ortaya çıkardığı sorunlar anlatılmaktadır. Bu çerçevede “... sınırsız hak ve hürriyetlerin anarşiye varması karşısında devlet otoritesini tanzimle mükellef organları selahiyetsiz bırakan 1961 Anayasası...” eleştirilmektedir. 1961 Anayasası'nın getirdiği aşırı hak ve hürriyetlerin sonucunda “... hürriyet-otorite bozulmuş, devlet güçsüz kalmış, hürriyetlerin aşırı kullanılması memleketi anarşiye sürüklemiştir.” denilmektedir.

¹⁰⁶ RG, Sayı: 17604, (13 Şubat 1982).

¹⁰⁷ Bu görüşler İzmir Eski Senatörü Süleyman Tuncel tarafından **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Hakkında Görüşler** başlığı altında **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**'nın 16. cildinde toplanmıştır.

Raporun ikinci kısmında yeni Anayasa hakkındaki görüşler şöyle sıralanmaktadır:

- a) Yeni Anayasa ile tarif edilen devlet üniter bir Cumhuriyet olmalıdır.
- b) İdare şekli Anayasaya sadık çok partili, hürriyetçi, iki meclisli parlamenter sistem olmalıdır.
- c) Parlamentonun gözetimi ve denetimi altında yürütme organı güçlendirilmelidir.
- d) Yeni Anayasa iki kısımda ele alınmalıdır. İlk kısım normal düzenle ilgili, ikinci kısım olağanüstü halleri düzenlemelidir.
- e) Tabii senatörlük ve kontenjan senatörlüğü kaldırılmalı, senato üyelerinin tamamı seçimle gelmelidir.
- f) Danıştay ve Yüksek Askeri İdare Mahkemesi lağvedilerek yeniden kurulmalıdır.
- g) Yeni Anayasa’da Başbakan, Millet Meclisi ve Senato Başkanı, Ana muhalefet lideri, Genelkurmay Başkanı, Yüksek Hakimler Kurulu Başkanı ile Cumhurbaşkanı güvenlik sekreterinden teşekkül eden bir Devlet Konseyi kurulmalıdır.
- h) Üniversiteler ve TRT’nin devlet gözetiminde faaliyet göstermesi sağlanmalıdır.
- i) 1961 Anayasası’nda yer alan hak ve özgürlükler yeniden gözden geçirilmeli, bazı sınırlamalar getirilmeli, rejim düşmanlarına hak ve özgürlüklerin bir kısmı tanınmamalıdır.
- j) Cumhurbaşkanı yedi yıl süre için parlamento tarafından 2/3 oyla seçilmeli, yetkileri artırılmalıdır.
- k) Millet Meclisi 450, Senato 250 üyeden oluşmalıdır.¹⁰⁸

2- Nüvit Yetkin: 25 Haziran 1982 tarihinde kaleme aldığı yazısında “1961 Anayasası’nı hazırlayan temsilciler Meclisi’nin o Anayasayı benimseyerek olumlu oy vermiş bir üyesi olarak... 1961 Anayasası’nın temel prensipler,

¹⁰⁸ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 16, ss. 2-45.

getirdiği yeni müesseseler yönünden kusurlu ve hele memleketi 12 Eylül getiren şartların tek sorumlusu olduğu inancına katılmadığını...” belirterek yeni Anayasa hazırlamak yerine mevcut Anayasa’nın uygulamada ortaya çıkan boşluklarının doldurulmasını teklif etmekte ve şu önerilerde bulunmaktadır:

a) 1961 Anayasası’nda yer alan hak ve hürriyetlerin açık bir şekilde sınırları belirlenmelidir.

b) Anayasa’nın bazı bölümleri özel kanunlarında yer alması gereken detaylardan arındırılmalıdır.

c) Siyasi partileri ve Meclis gruplarını genel başkan ve parti genel merkezlerinin tahakkümünden kurtarmak için Anayasa, Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarına bağlayıcı hükümler konulmalıdır.

d) Hükümetlerin üst üste güvenoyu alamaması gibi ciddi buhranlarda seçimin yenileneceğinin Anayasaya konulması caydırıcı olabilir.

e) Başkanlık ve yarı başkanlık bünyemize uygun düşmeyeceğinden Devlet Başkanı yine parlamento tarafından mutlak çoğunlukla seçilmelidir.

f) Devlet Başkanı icranın başı olarak hükümet üzerinde denetleme gücü artırılmakla beraber devlet başkanına verilecek yetkiler nadir ve olağanüstü hollere inhisar etmelidir.

g) Milli Güvenlik Kurulu kadrosu genişletilerek fonksiyonu artırılmalıdır.¹⁰⁹

3- İsmail Hakkı Birler: 18 Haziran 1982 tarihli raporunda yaptığı genel bir değerlendirmeden sonra 1961 Anayasası’nın sistematüğını esas alarak Anayasa maddeleri üzerindeki önerilerini şöyle sıralamaktadır:

a) (Madde 1-9) “Genel Esaslar” başlığını taşıyan birinci kısım aynen korunmalıdır.

b) (Madde 10-13) 11. madde “hak ve hürriyetlerin suistimali” tartışmalara son verecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

c) Tek meclisli bir parlamento tercih edilecekse, mevcut üye sayısı ve süresi muhafaza edilmeli, Meclisin toplanma ve karar yeter sayıları yeniden düzenlenmelidir.

¹⁰⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C. 16, ss. 47-50.

d) 90. maddede yer alan Meclis soruşturması müessesesi yeniden düzenlenerek disiplin altına alınmalıdır.

e) Cumhurbaşkanının Meclis üyeleri arasından, yedi yıl için Meclisçe seçilmesi esası korunmalıdır.

f) (Madde 102-111) Bakanlıkların kurulması ve kaldırılması yeni esaslara bağlanmalıdır.

g) Milli Güvenlik Kurulu'nun kuruluş biçimi ve kararlarının niteliği yeniden düzenlenmelidir.

h) (Madde 112-125) iller İdaresi ve Mahalli İdarelerin daha geniş yetkilerle donatılması gereği açıklığa kavuşturulmalıdır.

ı) (Madde 132-152) Yargının bağımsızlığı ve hakim teminatı, vazgeçilmez temel ilke olarak korunmalıdır.

i) Anayasa Mahkemesi, müessese olarak korunmalıdır. Tek meclisli bir sisteme gidilecekse, bunun önemi daha da artacaktır.¹¹⁰

4- Seyfi Öztürk: 14 Haziran 1982 tarihinde Anayasa Komisyonu'na verdiği kapsamlı raporunda 1961 Anayasası'nı kuvvetin kaynağını millettten alıp bir takım organ ve kurumlara dağıtmak ile "hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasına karşı, anarşi, terör ile Türkiye'yi yıkmak ve ülkeyi parçalamak isteyenlere karşı herhangi bir tedbir" getirmediği için eleştirmekte ve yeni Anayasa konusundaki görüşlerini sıralamaktadır:

a) Anayasa dili anlaşılır sade bir dil olmalıdır.

b) Milliyetçilik kavramı anayasa metninde açıkça yer almalıdır.

c) Türk Bayrağı ve Milli Marş'a yeni Anayasa'da yer verilmelidir.

d) Yargı yetkisi sadece bağımsız değil, aynı zamanda tarafsız mahkemelerce kullanılmalıdır.

e) Anayasa hürriyetçi olmalıdır. Ancak hürriyetlerin kötüye kullanılması önlenmelidir.

¹¹⁰ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.16, ss. 51-62.

f) Laik devlet anlayışı hiçbir şekil ile milletin din ve vicdan hürriyetini baskı altına almamalı, böyle bir görüntü yapmamalıdır. Okullarda din dersi okutulmalıdır.

g) “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı önceden izin alma şartına bağlı olmamalıdır. Ancak milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunması amacıyla bu hak kanunla sınırlandırılmalıdır.”

h) “Herkes dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahip olmalıdır... İşçi haklarına zarar veren sendika enflasyonu önlenmeli, güçlü sendikalar kurulabilmelidir...”

ı) “Cumhuriyet’in Anayasa ile belirlenen temel çerçevesi dışına çıkan partilerin kapatılması kolaylaştırılmalıdır...”

i) Millet Meclisi 450 milletvekilinden, Cumhuriyet Senatosu 150 senatörden oluşmalıdır. Her iki meclis de genel oyla seçilmelidir.

k) Cumhurbaşkanı, TBMM üyeleri arasından seçilmelidir. Cumhurbaşkanı’nın yetkileri bazı düzenlemelerle artırılmalıdır.

l) “Yürütmenin başta yargı organları olmak üzere üniversitelerle, anayasal diğer kurum ve kuruluşlarla hukuki irtibatları icrayı güçlendirecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.”

m) “Mahalli idareler, yetki ile teçhiz edilmeli ve güçlendirilmelidir.”

n) Milli Güvenlik Kurulu aynen kalmalıdır.

o) “Anayasa Mahkemesi egemenlik kavramına ters düşmektedir... kaldırılmalıdır.”¹¹¹

5- Cevdet Akçalı: 21 Haziran 1982 tarihli raporunda özetle şu hususlar üzerinde durmuştur:

a) “1961 Anayasası’nın en çok tenkit edilebilecek yönü icrayı güçsüz bırakmış olmasıdır.”

b) Yeni Anayasa’da ve demokrasi düzeninde “güçlü parlamento”yu sağlamak amaçlanmalıdır.

¹¹¹ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.16, ss. 63-88.

- c) Yeni Anayasa’da iki meclis sistemi kalmalıdır.
- d) Anayasa Mahkemesi kalacaksa kuruluş şekli ve ismi değişmelidir. Bunun yerine “Anayasa Konseyi” adlı bir kurul kurulmalıdır.
- e) Milli Güvenlik Kurulu kalkmalıdır.
- f) Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti’nin vazgeçilmez temel prensiplerinden birisidir.
- g) Anayasa’nın, bütün anayasalarda bulunan rutin maddeleri aynen kalmalıdır.
- h) Cumhurbaşkanı TBMM tarafından gizli oyla seçilmelidir. Cumhurbaşkanlığı’na TBMM üyeleri, Anayasa Konseyi üyeleri, eski senato ve Meclis Başkanları, eski Yargıtay Başkanları, eski Başbakanlar, eski Genelkurmay Başkanları aday olabilmelidir. “Cumhurbaşkanı seçimlerinde ilk üç turda mevcudun 2/3’sini, müteakip turlarda salt çoğunluğun ve 10. turda da en çok oyu alan Cumhurbaşkanı seçilmiş sayılır.”
- k) Yeni Anayasa’da Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluşuna ait madde yer almalı, bu Başkanlık siyasi partiler karşısında tarafsız olmalıdır.¹¹²

6- Ekrem Alican: Yeni Anayasa’nın “bir yandan demokratik, sosyal hukuk devletinin temel ilkelerini ve müesseselerini ayakta tutup yürütürken, diğer yandan da 1980 öncesi kargaşanın bir defa daha tekrarlanmamasını ve milli bütünlüğü zedeleyici her türlü aşırılıkların bir anayasal hak imiş gibi savunulmamasını sağlayacak” şekilde yapılması gerektiğini belirterek şu önerilerde bulunmuştur:

- a) Okullarda mecburi din eğitimi ve öğretimi yapılanmalıdır.
- b) Yürütme organı, diğer organlar yanında mutlaka güçlü hale getirilmelidir.
- c) Anayasa Mahkemesi’nin görev ve yetkilerine açıklık getirilmeli, TBMM’nin üstünde bir nevi yasama organı gibi görev yapmasını önleyici hükümler getirilmelidir.
- d) Üniversite özerkliği sadece bilim özerkliği şeklinde olmalıdır.¹¹³

¹¹² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 89-134.

¹¹³ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 137-146.

7- İsmail Rüştü Aksal: 16 Haziran 1982 tarihinde Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği mektupta; "... Anayasa hukuku ve uygulamaları gibi, hukukun en güç, en tartışmalı bir ihtisas dalında, gerçekçi, tutarlı, somut önerilerde bulunabilmek için kendimi yeterince hazırlıklı ve yetkili görmüyorum." diyerek Anayasa konusunda herhangi bir görüş bildirmemiştir.¹¹⁴

8- Kemal Satır: 11 Haziran 1982 tarihli yazısında yeni Anayasa yapılırken dikkate alınması gereken ilkeleri özetle şöyle sıralamaktadır:

a) Anayasa'da, sosyal devlet ilkesi mutlaka ifade edilmeli ve sosyal devletin sosyalist devlet olmadığı kesin olarak tespit edilmelidir.

b) Yeni Anayasa, vatandaşlar arasında barış sağlayan kırınglıkları giderecek sevgi ve saygı kaynağı olmalıdır.

c) Cumhurbaşkanı mevcut yetkilerle Meclis tarafından seçilmelidir.

d) Anayasa Mahkemesi uygulamada aksayan kısımlar ıslah edilerek muhafaza edilmelidir.

e) Meclis grupları, parti disiplini düşüncesi ile parti genel merkezlerinin emrinden kurtarılmalıdır.

f) Cumhurbaşkanı seçimindeki tikanıklığı önlemek için; ilk üç oylamada üçte iki çoğunluk sağlanamadığı takdirde iki gün ara verildikten sonra yapılacak seçimlerde yine nispet üçte iki olmalıdır. Bundan sonra yapılacak üç oylamada da Cumhurbaşkanı seçilemezse genel seçime gidilmelidir.

g) Politikanın orduya sokulmasına imkan vermemek için seçmen yaşının 21 olarak devam etmesi gerekir.¹¹⁵

9- Sebati Ataman: Anayasa Komisyonu'na yazdığı 8 Haziran 1982 tarihli kısa raporunda devletin temel felsefesi olarak gördüğü Atatürk Milliyetçiliği üzerinde durmuştur. Atatürk'ün milliyetçilik ideolojisinin "milli hakimiyet, laiklik, ortak dil, ekonomik yaşayış birliği, yurttan sulh cihanda sulh ilkesi" olmak üzere beş temel ilkeye dayandığını belirten Ataman 1961 Anayasası'nın Türk devletinin temel felsefesini belirleyen bu önemli konuyu hafife aldığını vurgulamakta ve yeni Anayasa'da devletin temel felsefesi olan Atatürk

¹¹⁴ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, s. 147.

¹¹⁵ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 148-153.

milliyetçiliğinin bütün ilke ve özellikleriyle açıkça tanımlanmasının çok lüzumlu olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁶

10- Kemal Güven: 1961 Anayasası ile ilgili aksaklık ve önerilerini şöyle sıralamaktadır:

a) Anayasa'nın 78. maddesi ile düzenlenen TBMM üyeliği ile bağdaşmayan işler kesin olarak Anayasa'da yer almalı, üyelikle bağdaşmayan işlerin sınırları daha da genişletilmelidir.

b) Meclislerin çalışma süreleri artırılmalıdır.

c) Meclislerin rahatça toplanıp çalışabilmesi için toplantı yeter sayısı belirli bir düzeye indirilmelidir.

d) Cumhurbaşkanı uygun bulmadığı kanunu bir defaya mahsus olarak TBMM'ye geri göndermelidir.

e) Cumhuriyet senatosu muhafaza edilmelidir.

f) Cumhurbaşkanı seçim ve tarafsızlığı ile ilgili 95. madde Cumhurbaşkanı'nın kısa sürede seçilmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

g) Milli Güvenlik Kurulu'na ana muhalefet partisi lideri de katılmalıdır.

h) İşçi-memur ayrımı yeni Anayasayla objektif ölçüler içerisinde bir çözüme kavuşturulmalıdır.

ı) Üniversitelere idari ve bilimsel özerklik tanınmalıdır.

i) Mahalli idareler güçlendirilmelidir.

j) Sıkıyönetim ilanını gerektirmeyecek olaylarla ilgili olağan üstü hal düzenlemesi yapılmalıdır.¹¹⁷

11- Tarhan Erdem: Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği 7 Haziran 1982 tarihli raporunda siyasi hayattaki aksaklıkları tespit ettikten sonra yeni Anayasa konusundaki önerilerini şöyle sınırlamaktadır:

¹¹⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 155-158.

¹¹⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 159-164.

a) Anayasa'nın amacı hızlı ve verimli çalışan bir halk meclisi ile yasaları doğru uygulayan bir hükümet kurulmasına yönelik olmalıdır. Bu amaçtaki her kavram ve deyim çok açık ve tek anlamlı biçimde tanımlanmalıdır.

b) Yeni Anayasa'da ayrıntılara gidilmemelidir.

c) Anayasa Mahkemesi, Mahkeme bağımsızlığı, idarenin yargı denetimi, üniversitelerin bilimsel özerkliği devam etmelidir.

d) Yeni Anayasa tasarısı halk oyuna sunulurken, seçim kanunu ve Meclis İçtüzüğü de hazır olmalıdır.¹¹⁸

12- Ekrem Ceyhun: Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na en kapsamlı ve sistemli görüş bildiren kişilerden biridir. Raporunun giriş bölümünde “yeni bir Anayasa'nın hedefi veya hizmet edeceği maksat, Türkiye'nin sık sık bunalımlara sürüklenmeden idare edilmesinin sağlanması olmalıdır.” diyen Ceyhun; yeni Anayasa'nın temel ilkelerini özetle şöyle sıralamaktadır:

a) Milli irade üstün irade olmalıdır.

b) Anayasa mutlaka hürriyetçi olmalıdır.

c) Anayasa'da milliyetçilik ilkesi yer almalı, Anayasa komünizme, faşizme ve her türlü demokratik cumhuriyet dışı idareye karşı kapalı olmalıdır.

d) Eğitim ve kültürün milliliği mutlaka korunmalıdır.

e) Türk vatandaşı din ve vicdan hürriyetine mutlak manada sahip olmalıdır.

f) Devletin “Sosyal devletlik” vasfı mutlaka korunmalıdır.

Ekrem Ceyhun bu ilkeler ışığında Anayasa'da üzerinde durulması zaruret bulunan hususları şöyle belirtmektedir:

a) Anayasa'nın dibacesi barışçı ve birleştirici olmalı; bölücü, kin, nefret, intikam tohumları taşımamalıdır. 1961 Anayasası'nın dibacesinde yer alan husumet cümleleri yeni Anayasada yer almamalıdır.

b) Yasama organını oluşturan Millet Meclisi 450, Cumhuriyet Senatosu 150 üyeli olmalı, üyelerin tamamı seçimle gelmelidir.

¹¹⁸ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.16, ss. 165-167.

c) Yargı konusunda Mahkemeler bağımsız olmalıdır.

d) Yürütme organı; Cumhurbaşkanı iki meclisin salt çoğunluğu ile seçilmelidir. 10 turda salt çoğunluk sağlanamadığı takdirde her iki meclis içinde yeniden seçime gidilmeli, yeni Meclis Cumhurbaşkanı'nı seçmelidir. Yeni Meclis 10 turda bir seçim yapamıyorsa "bu takdirde ve bu hale mahsus olmak üzere Cumhurbaşkanı'nı millet seçmelidir. Cumhurbaşkanı mutlaka Meclis üyeleri arasından seçilmelidir."

Hükümet güçlendirilmeli, bakanların tayin ve azli Başbakan'a ait olmalıdır.

e) Milli Güvenlik Kurulu müessese olarak muhafaza olunmalıdır.

f) Anayasa Mahkemesi kaldırılmalı, Yüce Divan görevi Yüksek Hakimler tarafından deruhte edilmelidir.

g) Devlete, rejime, millet ve ülke bütünlüğüne karşı işlenen suçlara Devlet Güvenlik Mahkemeleri bakmalıdır.

h) TRT'nin özerk değil, devletin yanında olması esas alınmalıdır.

ı) Üniversiteler özerk olmalıdır.

i) Mahalli idareler hizmetlerini daha iyi yapabilecek şekilde yetkiye ve imkanlara kavuşturulmalıdır.

k) Siyasi partiler izne bağlı olmaksızın kurulabilmeli, ancak devlet, rejim, ülke ve millet bütünlüğü aleyhine faaliyette bulunması halinde kapatma için dava açılmalıdır.

l) Eğitim ve kültürün milliliği esası Anayasaya girmelidir. Din eğitimi ve öğretiminin devletçe yönlendirilmesi ve korunması gereklidir.

m) Dernek kurma serbest olmalı, ancak siyasi amaçlı dernekler derhal kapatılmalıdır.

n) Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı izne bağlı olmamalı, ancak, milli güvenliği, genel ahlakı ihlal etmesi halinde hükümetçe yasaklanmalıdır.

o) İşçi ve işverenin karşılıklı menfaatlerini adil bir denge içinde koruyan sendika kurma, toplu sözleşme grev ve lokavt müessesesi olmalı, ancak genel greve müsaade edilmemelidir.¹¹⁹

13- İhsan Sabri Çağlayangil: Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği 5 Haziran 1982 tarihli raporunda öncelikle 1961 Anayasası'nda uygulamada karşılaşılan bazı aksaklıklara değinmekte ve 1961 Anayasası'nın reaksiyoner bir görüşle hazırlanmasının uygulamada problemler yarattığını örnekler vererek anlatmaktadır. Çağlayangil, Anayasa'ya girmesi gereken temel ilkeler konusunda ise özetle şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

a) “Yeni Anayasa beden ölçülerine bakılmadan yapılırsa Türk milletine ya bol ya da dar gelecektir. “Bu durum gösterir ki şimdiki ihtiyaç; sadece mükemmel ve asırın icaplarına uygun olmakla kalmayan ve sayın Evren'in de dediği gibi Türk milletine yaraşan bir anayasa meydana getirmektir.”

b) “Bu yolu bize en iyi Atatürk gösterecektir. O'nun izinden yürümek her zaman olduğu gibi milleti selamete çıkarmaya yetecektir.” diyen Çağlayangil'e göre Türkiye mutlaka hürriyetçi demokratik sistemle idare olunmalı ve bu noktaya bütün anayasal kuruluşlar hassasiyetle riayet etmelidirler.

c) Yeni Anayasa'da “Cumhurbaşkanı; Başbakan ve Güvenlik Kurulu ile istişareden sonra resen olağan üstü hal ilan edebilir yolunda bir hüküm konulabilirse şirazesi bozulan ortamın askeri müdahaleye başvurulmadan düzeltilmesi mümkün olacaktır.”

d) Anayasa'da referandum ve erken seçim imkanı kolaylaştırılmak suretiyle bunalımların patlama noktasına gelmesi önlenmelidir.

e) Seçim sistemi istikrarlı ve güçlü bir idareyi çıkaracak şekilde düzenlenmeli, siyasi hayatta iki partili sisteme yönelinmelidir.

f) “Cumhurbaşkanlığı'nın Meclis tarafından seçilmesi Türk siyasi hayatının bünyesine daha uygundur... Türkiye'ye prezidansiyel sistem yaramaz...”

g) “Çift meclis sistemi zararlı değildir... Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin iç ve dış itibarını koruyacak müeyyide ve tedbirler mutlaka anayasada yer almalıdır...”

h) “Ekonomik alanda karma ekonomi sisteminin devamı gerekir...”¹²⁰

¹¹⁹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 169-195.

¹²⁰ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 196-215.

14- Cahit Karakaş: 4 Haziran 1982 tarihinde Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği raporunda; ülkeyi 12 Eylül'e getiren üzücü sonuçlardan sadece 1961 Anayasası'nı sorumlu görmenin yanlış olacağını vurgulamakta ve "1961 Anayasası Türk insanını ve toplumunu layık olduğu düzeyde ele alarak insan hak ve özgürlüklerine dayalı, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletinin temel öğelerini bünyesinde taşımaktadır..." demektedir.

Cahit Karakaş sadece yasama organı ile ilgili bazı Anayasa maddeleri hakkında şu görüşlerini dile getirmektedir:

a) TBMM'nin kuruluşu ile ilgili 1961 Anayasası'ndaki 63. madde aynen korunmalıdır.

b) Cumhuriyet senatosunun kuruluşu ile ilgili 70. madde değiştirilerek senatoda partili üyelerin sayısal üstünlüğü önlenmeli, devletin üst düzeyinde görev yapmış kişilerin sayısı artırılmalıdır.

c) TBMM çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak aralıksız bir ay veya bir yasama yılında aralıklı da olsa üç ay katılmayan üyenin milletvekilliğinin düşeceği kesin olarak belirtilmelidir.

d) Meclislerde toplantı yeter sayısı üye tam sayısının üçte biri olmalıdır.

e) TBMM'nin denetim görevini sağlıklı bir şekilde yürütebileceği bir sistem getirilmelidir.

f) Cumhurbaşkanı TBMM'ce ve kendi üyeleri arasından seçilmelidir. Cumhurbaşkanı seçiminde TBMM tam sayısının üçte iki çoğunluğu aranmalıdır. Bu durum "Cumhurbaşkanı seçiminde değişik grupların bir araya gelmelerini sağlayıcı ve onları anlaşmaya zorlayıcı nitelik" taşıyacaktır. "Böylece TBMM'nin büyük çoğunluğunun oylarıyla seçilen bir Cumhurbaşkanı'nın yasama organı yanındaki gücü ve birleştirici niteliği ortaya çıkmış olacaktır..."¹²¹

15- Selahattin Cizrelioğlu: 28 Mayıs 1982 tarihinde Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na gönderdiği kısa yazısında; "... mevcut Anayasa dibace kısmı çıkarılmak şartıyla, müesseseleri ve hükümleriyle, millet tarafından referandumla ilk kabul edildiği şekliyle, iyi bir Anayasadır ve yeni bir Anayasaya gerek yoktur." şeklinde bir görüş bildirmiştir.¹²²

¹²¹ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, ss. 216-222.

¹²² DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.16, s. 223.

Anayasa konusunda görüşleri istenilen siyaset adamlarından Emin Paksüt ve Besim Üstünel'in görüşleri DM Anayasa Komisyonu Tutanaklarında bulunmamaktadır. MGK'ya danışmanlık yaptığı ve Anayasa Düzeni Hakkında Kanunu hazırladığı bilinen Emin Paksüt görüşlerini doğrudan Konseye bildirmiş olabilir.

1.5- DM Anayasa Komisyonu'nun Hazırladığı Anayasa Taslağı

Daha önce belirtildiği gibi Komisyon çalışmalarının çoğu bilgi toplama ile DM üyelerinin genel eğilimlerinin tespiti ve yeni Anayasa'nın temel ilkelerinin belirlenmesi amacıyla yapılan seminerlere tahsis edilmiştir. Bazı üyelerin Anayasa tasarısının genel bir planının yapılması ve çalışmaların bu plan üzerinde yürütülmesi ve bu çalışmaları yapacak alt komisyonların hemen başlarda kurulması tekliflerine rağmen¹²³, komisyonlar kurmak yerine tek ve iki kişilik çalışma gruplarının uzun zaman alan seminerler vermesi tercih edilmiştir. Bu sebeple Anayasa Komisyonu hazırlık çalışmalarında oldukça uzun sayılabilecek 5 aylık bir zaman harcamıştır.

Ancak Mayıs ayı başlarında alt komisyonlar kurularak çalışmaların daha sistemli yürütülmesi gündeme getirilmiştir. Nitekim DM Anayasa Komisyonu 4 Mayıs 1982 günü yaptığı toplantıda:

“1- Anayasa'nın yazımından sorumlu bir genel redaksiyon komitesi seçilmesine,

2- Anayasa'nın bölümleri için alt komisyonlar oluşturulmasına,

3- Anayasa Komisyonu Başkanı'nın genel redaksiyon komitesi ile alt komisyonların doğal üyesi olmasına,

4- Alt Komisyonların, komisyondaki tartışmalar ışığında ilkeleri saptayarak genel redaksiyon komitesine vermesine, genel redaksiyon komitesinin ilgili alt komisyon ile temas ederek, madde metinlerini yazıp, komisyona getirmesine karar verildi.”¹²⁴

¹²³Bu konuda Kemal Dal ve Hikmet Altuğ'un teklifleri için bkz.: **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.1, (24.12.1981), ss. 497-499, 500-501.

¹²⁴ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.6, (4.5.1982), s. 172.

Anayasa Komisyonu'nun 6 Mayıs 1982 tarihli toplantısında da Anayasa'nın temel bölümlerinin hazırlanması için şu alt komisyonlar kurulmuştur:

1- Başlangıç ve Genel Esaslar bölümü Alt Komisyonu: Kemal Dal, Hikmet Altuğ, Tevfik Fikret Alpaslan, İhsan Göksel, Rafet İbrahimoglu, Teoman Özalp, Feyyaz Gölcüklü.

2- Siyasi Haklar ve Ödevler ile Yasama Meclisleri Alt Komisyonu: Kemal Dal, Teoman Özalp, Feyyaz Gölcüklü ve Turgut Tan.

3- Yürütme ve İdare Alt Komisyonu: Orhan Aldıkaçtı, Turgut Tan, Recep Meriç, Feridun Ergin, Kemal Dal.

4- Yargı Alt Komisyonu: Muammer Yazar, Mümin Kavalalı, Şener Akyol, Turgut Tan.

5- Genel Redaksiyon Komitesi: Feyzi Feyzioğlu, Mümin Kavalalı, Hikmet Altuğ ve İhsan Göksel.¹²⁵

Oluşturulan bu alt komisyonlar kurum kuruluş ve kişilerden gelen görüşleri kendi alanlarına göre ayırıp değerlendirecekler ve Komisyondaki seminerler ile tartışmalar ışığında yeni Anayasa'nın ilkelerini saptayarak genel redaksiyon komitesine vereceklerdi. Ancak Anayasa Komisyonu'nun 11 Mayıs 1982 günü yaptığı iktisadi ve sosyal hakların görüşüldüğü bir toplantıda alt komisyonların çalışma metodu konusunda bir tartışma çıkmıştır.

Toplantıda Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı; Alt komisyonların kendi bölümleri ile ilgili konularda genel nitelikleri tespit ederek Komisyona getirmeleri, bunlar Komisyonda karara bağlandıktan sonra, Redaksiyon Komitesiyle birlikte alt komisyonun madde metnini hazırlayıp tekrar Komisyona getirmesinin daha yararlı olacağını söylemiştir. Bu görüşe karşı çıkan Muammer Yazar, öncelikle Anayasa'nın temel düşüncesini, esaslarını tespit ederek alt komisyonların bu esaslara göre kendi bölümlerinin niteliklerini belirlemeleri gerektiğini, bu esaslar tespit edilmedikçe her hangi bir komisyonun yapacağı işin eksik kalacağını savunur. Şener Akyol da "... şimdi bir bina yapıyoruz. Bu bina betonarme mi olacak? Karkas mı olacak? Ahşap mı olacak? Gibi bir ana umdeyi tespit..." etmediklerini, ama şu anda görüşülen iktisadi ve sosyal hakların

¹²⁵ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.6, (6.5.1982), ss. 361-362.

bununla doğrudan bağlantısının olmadığını söyler. Komisyon Başkanı da sırası gelen bölümlerde ana ilkeler hakkında karar alabileceklerini söyler. Tartışma ve müzakereler sonucunda alt komisyonların, kendi bölümleri ile ilgili komisyon dışından gelen bütün görüşleri toplaması, komisyondaki müzakereleri ve değerlendirmeleri de dikkate alarak bir takım ilkeleri ve gerekçeleri yazarak ana Komisyona sunması, Komisyonun onayından sonra ilgili alt komisyonla birlikte Genel Redaksiyon Komitesi'nde maddeleri kalem olarak tekrar ana Komisyonun onayına sunulması benimsenmiştir.¹²⁶

Anayasa Komisyonu 10 Haziran 1982 günü DM tatile girmeden yeni Anayasa'nın yetiştirilmesi konusunda bir karar almıştır. Bu karara göre çalışma programı şöyle tespit edilmiştir:

a) “10-20 Haziran arası her gün Saat 9.30 – 12.30 arasında alt komisyonlar çalışacaktır.

b) Yine bu tarihler arasında her gün saat 14.30'dan itibaren bitiş saati çalışma durumuna göre belirlenecek şekilde Anayasa Komisyonu komisyon halinde çalışacaktır.

c) 20 Haziran tarihi, bu programa göre alt komisyonların kendilerine verilen bölümler konusunda madde taslaklarını bitirmeleri için son tarihtir.

d) 20 Haziran – 28 Haziran arası dönemde Redaksiyon Komitesi alt komisyonların madde taslakları üzerinde çalışacaktır.

e) Yine bu tarihler arasında, 20 Haziran – 28 Haziran tarihleri arasında alt komisyonlar kendileriyle ilgili bölümlerin ve o bölümlerdeki maddelerin gerekçelerini kaleme alacaklardır.

f) 28 Haziran – 30 Haziran arasında Genel Redaksiyon Komitesi alt komisyonların yazmış olduğu gerekçe taslaklarını inceleyeceklerdir.

g) 30 Haziran – 5 Temmuz arası Anayasa Komisyonu Anayasa Taslağı'na kesin şeklini verecektir.

h) 5 Temmuz – 9 Temmuz arasında basılma ve dağıtım işleri yapılacaktır.¹²⁷

¹²⁶ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (11.5.1982), ss. 3-24.

¹²⁷ DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C.7, (10.6.1982), ss. 209-210.

Komisyon Başkanı belirlenen tarihlerin son tarihler olduğunu vurgulamış, geçici maddeleri de metin ortaya çıktıktan sonra kaleme alacaklarını belirtmiştir. Ayrıca Komisyonda yapılan müzakerelerde; Anayasa tasarısının başlangıç (dibace) kısmı ile genel gerekçesinin de bütün maddeler ortaya çıktıktan sonra yazılması benimsenmiştir.¹²⁸

Anayasa Komisyonu 10 Temmuz 1982 tarihinde yeni Anayasa taslağını bitirme taahhüdüne girdikten sonra çalışma temposunu artırma yoluna gitmiştir. Bundan sonra zaman darlığı sebebiyle müzakerelerde 1961 Anayasasının genel sistematigi esas alınmış, bir anlamda temel çalışma metni olarak göz önünde bulundurulmuştur.

Yapılan çalışma programı çerçevesinde; Alt Komisyonlarda hazırlanan ve Ana Komisyonda müzakere edilerek Genel Redaksiyon Komitesi tarafından kaleme alınan madde taslaklarının görüşülmesinde maddelerin okunmasından sonra müzakere edilerek oylanması ve maddeye katılmayan üyelerin “muhalifim” veya “söz hakkım saklıdır” diyerek sonra raporlarını yazmaları benimsenmiştir.¹²⁹

Anayasa Komisyonunda maddelerin görüşülmesine 20 Haziran 1982 tarihinde başlanmış, 15 Temmuz 1982 tarihinde tamamlanmıştır. Komisyon Başkanı Orhan Altıkaçtı; 15 Temmuz tarihli oturumun sonlarına doğru yarın sabahdan itibaren gerekçenin yazılmasına başlayacaklarını, ayrıca Anayasa’nın bütün maddelerini bir gün daha kalarak müzakere edeceklerini ifade etmesine rağmen, komisyon tutanaklarında son çalışmalar bulunmamaktadır.¹³⁰

Diğer taraftan tutanaklara göre son oturumda Feyzi Feyzioğlu; Anayasa’nın dibacesi için bir taslak hazırladığını söyler. Ancak Komisyon Başkanı dibaceyi DM müzakereleri başladıktan sonrada sunabileceklerini, acele edilmemesi gerektiğini ifade eder.¹³¹

¹²⁸ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.7, (10.6.1982), ss. 218-224.

¹²⁹ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C.9, (20.6.1982), ss. 274-275.

¹³⁰ Toplam 15 cilt olan Anayasa Komisyonu tutanakları 15 Temmuz 1982 tarihinde sona ermektedir. Bundan sonraki görüşmelerde tutanak tutulmadığı anlaşılmaktadır.

¹³¹ **DM Anayasa Komisyonu Tutanakları**, C. 15. (15 Temmuz 1982) s. 527.

Anayasa Komisyonu hazırladığı taslağı 17 Temmuz 1982 tarihinde 166. sıra sayısı ile bastırıp DM Başkanlığı'na sunmuştur. Tatile çıkmış olan DM üyelerine gönderilen bu ilk taslakta madde gerekçeleri, başlangıç kısmı ve geçici maddeler bulunmamaktadır.¹³² Ayrıca Tasarının bu ilk halinde 12. maddede temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği ibaresinin yer almaması, 7. ve 182. maddelerde yollama yapılan madde numaralarının boş bırakılması, 125. madde ile yeni bir anayasal kuruluş olarak düzenlenen Devlet Danışma Konseyi'nin 134. maddede Cumhuriyet Konseyi olarak adlandırılması, olağanüstü hali düzenleyen 13. madde de "Anayasa'nın 127. ve 128. maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilanına karar verilmesi hallerinde" şeklinde atıf yapılan 127 ve 128. maddelerin Bakanlar Kurulu'nun göreve başlama ve güvenoyu konularını düzenleyen dolayısı ile olağanüstü hal ile hiç ilgisinin olmaması, tasarının Cumhuriyetin Temel İlkelerini düzenleyen 2. maddesi ile 199. maddesinde "başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan." ve "... Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç kısmı.." şeklinde Anayasa'nın başlangıç kısmına iki defa atıf yapılmasına rağmen başlangıç kısmının bulunmaması ve bazı maddelerdeki ifade bozuklukları Tasarının DM Başkanlığı'na verilmeden son bir kontrolden dahi geçirilemediğini göstermektedir.¹³³

Anayasa Komisyonu Tasarırı 30 Temmuz 1982 tarihinde, DM Başkanlığı'na ikinci kez sunmuştur. Sıra sayısı 166'ya 1. Ek olarak sunulan bu raporda; Anayasa Tasarısı ile birlikte gerekçe olarak düşünülmüş bir sunuş yazısı, madde gerekçesi niteliğinde maddelerle ilgili açıklamalar ile karşı oy yazıları bulunmaktadır. Raporda yer alan Anayasa Tasarısı metninde, ilk baskıdaki bazı maddi hatalar düzeltilmiştir.¹³⁴

Anayasa Komisyonu'nun sunuş yazısında şu hususlar vurgulanmaktadır:

"Anayasa Komisyonu göreve başlarken, her şeyden önce Sayın Devlet Başkanımızın Yüce Meclisi açış nutuklarında belirttikleri gibi 12 Eylül öncesinde milletçe ızdırabını çektiğimiz olayların tekrarına imkan vermeyecek bir Anayasa hazırlamak görevinin bilinci içindeydi. Bu bilinçlerdir ki demokrasinin temel kurallarını bozmadan milli bünyenin gereklerine göre düzenlenecek bir Anayasa'nın en iyi ve ömürlü bir Anayasa olacağı görüşü temel alınmış ve dolayısıyla Anayasa'nın hazırlanmasında milli bünyemizin özellikleri ve buna uygunluk üzerinde özenle durulmuştur."

¹³² S. Sayısı 166 olarak dağıtılan bu metin için bkz. **DM Tutanak Dergisi**, YY:1.C.7, B:120'nin sonuna ekli (4.8.1982).

¹³³ 17 Temmuz'da DM Üyelerine gönderilen metinde mevcut olan bu maddi hataların, bir kısmı yukarıda atıf yapılan DMTD'nde ki baskıda düzeltilmiştir.

¹³⁴ Tam metin için bkz. **DM Tutanak Dergisi**, YY:1.C.7.B:120'nin sonuna ekli (4.8.1982).

“Bilindiği gibi kabulünü izleyen ilk yıllardan itibaren 1961 Anayasasının kişi hak ve özgürlüklerini gerçekleştirip teminat altına almaya, kısaca demokrasi rejimini sağlamaya elverişli olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır. Gerçekten gerekçesinde belirtildiği ve maddelerinde de düzenlediği gibi 1961 Anayasası, yürütmeyi, yasamaya tabi bir organ olarak düzenlemiş ve yargı kuvvetini belirli koşullar içinde yürütme ve yasamayı denetlemek yetkileri ile donatmış; kişi hak ve özgürlüklerin ise özüne dokunulmadan kanunla sınırlanabilmesi ve ancak hakim kararı ile kayıtlanabilmesi ilkelerine dayandırmıştı.”

“Bu düzen, özellikle modern devlette yürütme kuvvetinin denetimi altında Devlet faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi anlayışına belirli bir şekilde ters düşüyordu, fakat 1961 Anayasasının uygulanmaya başlamasından sonra Anayasa’nın yetkili kıldığı organların ve özellikle yargı denetimi ile yükümlü olan organların zaman zaman politik eğilimlere kendilerini kaptırdıkları gözlenmiştir.”

“Komisyonumuz böylece 1961 Anayasasının yürürlüğe girdiği andan itibaren Türkiye Cumhuriyetini bölmek isteyenlerin kişi hak özgürlüklerine ilişkin statünün boşluklarından yararlanarak yaptıkları, yorumlar, ileri sürdükleri iddialarla Devlet otoritesini ve gücünü zayıflatmaya ve Türkiye Cumhuriyetinin demokratik rejimini değiştirmeye, Devleti bölüp parçalayarak bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik çabalarının sebeplerini araştırırken sonucun sadece 1961 Anayasa’nın metninden kaynaklanmadığının, 12 Eylül’den önceki duruma varılmasında idare edenlerin anlayış ve uygulayış tarzlarının da etkisinin bulunduğu kanaatine varmıştır.”

“İşte bu değerlendirmelerden hareketle Komisyonumuz 1961 Anayasasının kişi hak ve özgürlüklerinde görülen boşluklarını doldurmak, yürütme ve yasama ilişkilerinde parlamenter rejimin bütün gereklerini uygulamak, yürütmeyi kuvvetlendirmek ve yargı denetiminin de hukuki sınırlar içerisinde yapılmasını sağlamak felsefesine dayanarak bu tasarıyı oluşturup Danışma Meclisi’ne saygı ile sunmaktadır.”¹³⁵

Tasarının 200 maddesinden 92 maddesi komisyonda oy birliği ile kabul edilmiş diğer maddeler hakkında farklı sayılarda karşı oy yazıları yazılmıştır.

Nitekim, 15 Üyeli Komisyonun Başkan Orhan Aldıkaçtı ile üye Rafet İbrahimoglu dışındaki bütün üyeleri tasarının tümü veya bazı maddeleri hakkında karşı oy yazıları yazmışlardır. Bu üyelere Feyyaz Gölcüklü; Tasarının 33 maddesi hakkında, Turgut Tan ise, 69 maddesi hakkında karşı oy yazısı yazmıştır.

¹³⁵ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C:7, B:120’nin sonuna ekli (4.8.1982), ss, 3-4.

Kemal Dal önce Tasarının tümü üzerinde görüşlerini belirtmiş sonra 7 madde için ayrı ayrı karşı oy yazısı yazmıştır. Dal, Tasarının tümü üzerinde yaptığı değerlendirmede; önce hazırlama ve yapma sürecinde uygulanan usul hatalarını eleştirerek bu hatalar sonucu, "...Anayasa Tasarısı ahenkli ve sistemli değildir. Aceleden 1961 Anayasasının sistematüğını takip etmek zorunda kalmıştır. Yürütme bölümünde bu sistemsizlik ve aceleye gelme açıkça görölmektedir. İdari kuruluşlar rastgele ve karışık düzenlenmiştir..." demekte ve esasa ilişkin olarak da şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"...Temel Felsefede 1961 Anayasası ile büyük bir ayrılık yaratılmamıştır,

Genel havası ile milli iradeye sıkı surette bağılı milliyetçi hukuka bağılı, demokratik laik insan haklarına bağılı bir Cumhuriyet kurmaya çalışan bir Anayasa,

Anayasa kesin olarak komünizme, faşizme, teokrasiye ve her türlü diktatörlüğe kapalı Özel teşebbüsü destekleyen, hürriyetin hepsini tanıyan, fakat kullanılmasını keyfilikten kurtaran bir temel felsefe kabul etmiştir.

Buna Atatürk İlkelerinin zamanımıza göre yorumlanması diyebiliriz.

Siyasi organizasyonda parlamenter sistem kabul edilmiştir. Ama yasamada tek meclis, yürütmede Cumhurbaşkanı'nın kuvvetli olduğı bir parlamenter sistem getirilmiştir..."

"...Bu durumda TBMM tarafından seçilen güçlü bir Cumhurbaşkanı ve yetkisi pek belli olmayan bir Başbakan ve Bakanlar Kurulu oluşturuldu. Tasarının bu düzenlemesi ilerde problemler çıkaracaktır... Gelecekte Cumhurbaşkanı ve Başbakan uyumsuzluğu muhtemeldir."¹³⁶

Feyzi Feyzioğlu'da Tasarının tümü üzerinde şu eleştirileri yapmaktadır:

"...Takdim olunan Anayasa tasarısı "Başlangıç"sız, "Genel gerekçe ile madde gerekçeleri" eklenmemiş tasarı ile birlikte düzenlenmesi icap eden "Geçici Maddelere hiç değinilmemiş ve hatta maddeler içinde yollama yapılan diğer maddelerin dahi yerleri boş bırakılmış ve sistematüğında yapılması zorunlu düzeltmelere hiç el atılamamış bir metin olarak Danışma Meclisi Başkanlığı'na sunulmuş ve basına açıklanmıştır..."

¹³⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:120'nin sonuna ekli (4.8.1982).ss. 81-86

“Anayasa Tasarısında, bazı bölümler ve bölümler içindeki bazı maddeler yasanın genel sistematığına uymayan bir dağılımdadır. Bunların yerli yerine konulması gereğinde Komisyonunda görüş birliğine varılmış, fakat zaman ayarlamasının iyi yapılamamış olması yüzünden buna da vakit kalmamıştır.” Feyzioğlu tümü üzerindeki görüşlerinden sonra 22 madde hakkında karşı oy yazısı yazmıştır.¹³⁷

Diğer üyeler İhsan Göksel, Mümin Kavalalı, Recep Meriç, Teoman Özalp ve Muammer Yazar’da çeşitli maddeler hakkında karşı oy yazıları yazmışlardır.¹³⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi, yeni Anayasa Tasarısının en büyük kaynağı Anayasa Komisyonu Raporunda eleştirilen 1961 Anayasası’dır. Anayasa Tasarısını bu açıdan değerlendiren Hikmet Sami Türk şu tespitleri yapmaktadır:

“...Tasarı, genel sistematığı itibariyle 1961 Anayasasının kalıbı içine oturtulmaya çalışılmıştır. Gerçekten Tasarının ilk üç kısmında... 1961 Anayasasının kısım ve bölüm ayırımları başlıklarıyla birlikte korunmuş; buna karşılık 1961 Anayasası’nın Dördüncü kısmı, buradaki iki maddenin Tasarının üçüncü kısmının iki ayrı bölümüne kaydırılması sonucundan kaldırılmış; 1961 Anayasası’nın Altıncı kısmı ise, yine aynı başlıklı Dördüncü kısım olarak Tasarının sonuna konmuştur...”

“Tasarının iç sistematığına... geçildiğinde her zaman 1961 Anayasasındaki düzene uyulmadığı, bazen anlamı itibariyle de önemli yer değiştirmeleri yapıldığı görülmektedir. Nitekim Tasarıda “Olağanüstü haller” (madde 135-138), “Vergi ve benzeri mali yükümlülükler” (M.139), “Diyanet İşleri Başkanlığı” (M.169), “Anayasa Mahkemesi” (M.179-187) ve “Sayıştay (M.192) 1961 Anayasasındakinden oldukça farklı kısım, bölüm veya sırasında bulunmaktadır...”

“...Anayasa Tasarısı, büyük ölçüde 1961 Anayasasından aktarılmış gözükmektedir. 1961 Anayasası hükümleri, bazı maddelerde küçük anlatım değişiklikleri dışında olduğu gibi, bazı maddelerde yeni bir takım fıkra, cümle veya ibareler eklenmiş, ya da bazı fikir, cümle veya ibareler çıkarılmış olarak, diğer bazı maddelerde ise bunların ötesinde değişiklikler yapılmış olarak alınmış durumdadır. Böylece tasarıda 1961 Anayasası’nda olduğu gibi veya

¹³⁷ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:120’nin sonuna ekli 4.8.1982).ss. 87-90.

¹³⁸ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:120’nin sonuna ekli (4.8.1982), ss. 91-100.

değiştirilerek alınmış hükümler içeren maddeler yanında, bu hükümler yeni bir takım fırka, cümle veya ibare eklemek suretiyle yazılmış karma maddelere de rastlanmaktadır...”¹³⁹

Hikmet Sami Türk; Anayasa Tasarısı’nın diğer kaynakları arasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1949 Bonn Anayasası, 1958 Fransız Anayasası, 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve MGK tarafından çıkarılan yasaları saymakta ve bunların Tasarının tümü içindeki oranlarını yaklaşık olarak vermekte ve şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“1961 Anayasası %60, diğer kaynaklar %10, yeni hükümler %30.”

“...Anayasa Tasarısı %30 oranında yeni hükümleriyle, hatta başka kaynaklardan aldığı hükümleri kullanış biçimiyle 1961 Anayasası’ndan tamamıyla farklı ruh ve yapıda bir Anayasa getirmektedir. Farklar, sadece temel haklar ve özgürlükler ya da siyasi rejim konusunda amacı aşan bir takım yeni düzenlemelere gidilmesi ile değil, aynı zamanda Türkiye’de yeni bir ekonomik ve toplumsal model oluşturulmak istenmesiyle ilgilidir...”¹⁴⁰

Bülent Tanör’de benzer şekilde yeni Anayasa’nın Kaynakları içinde; 1961 Anayasasını (1971 ve 1973’de değiştirilmiş şekliyle), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni MGK tarafından çıkarılan yasaları ve 1958 Fransız Anayasası’nı saymaktadır.¹⁴¹

DM Başkanlığı’na sunulan Anayasa Tasarısı dört kısımda toplanan 200 maddeden oluşmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi 2. ve 199. maddelerinde yapılan göndermelerden henüz yazılmamış bir “başlangıç” kısmı ile bazı geçici maddeler ekleneceği anlaşılmaktadır. Nitekim Anayasa Komisyonu “Başlangıç” kısmı ile 12 maddeden oluşan Geçici maddeleri DM Müzakereleri sırasında 18 Eylül 1982 tarihinde tamamlayarak DM Başkanlığı’na sunabilmiştir. Tasarı, Türkiye’nin daha önceki Anayasaları ile karşılaştırıldığında en uzun Anayasa olma özelliğine sahiptir.

¹³⁹ Hikmet Sami Türk, “Ana Çizgileriyle 1982 Anayasa Tasarısı” **Ankara Üni.Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XL,Sayı:1-4 (1988). ss. 69-71.

¹⁴⁰ Türk_a.g.m, ss. 72-77.

¹⁴¹ Bülent Temör, **İki Anayasa 1969 ve 1982**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986, ss. 108-114.

Anayasa Tasarısının uzunluğu, bir takım yeni sosyal haklar ve Anayasal kuruluşlar getirmesinden ziyade tasarının kazuist yöntemle hazırlanmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴² Belirli ölçüde 1961 Anayasası'nda da izleri görülen bu yönteme somut olaylar ve durumlardan hareket edilerek bunlardan her biri için Tasarıda ayrı ayrı hükümler konulmuştur. İşte böyle bir yaklaşım içinde Tasarıda; bir anayasada yer alması uygun olmayan ayrıntılara yer verilmiştir. Örneğin; bir akıl hastası veya serseri hakkında ne gibi tedbirler uygulanabileceği (M.18), Merkez Bankasının Hazineye ne miktarda kısa vadeli avans hesabı açabileceği veya döviz giriş ve çıkışlarıyla ilgili hangi kambiyo işlemlerini yapabileceği (M.140,141), kamu iktisadi teşebbüslerinde bütçe döneminin hangi tarihte başlayacağı (M.143), ekonomik hayatı etkileyecek gerçek dışı veya zamansız haberlerin önlenmesi (M.26), en çok on işçi çalıştıran küçük işyerlerinde toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt yapılamaması (M.59) gibi hükümler bulunmaktadır. Görüldüğü ancak bir yasada olabilecek tedbirler Anayasa Tasarısına girmiş bulunmaktadır.

¹⁴² Türk, **a.g.m**, s. 66

2. ANAYASA TASLAĞI'NIN DMDE YAPILAN GÖRÜŞMELERİ

2.1. Birinci Tur Görüşmeler:

DM Başkanlık Divanı, 30 Haziran 1982 tarihinde yapılan 113. Birleşimde Anayasa'nın Genel Kurulda görüşmeleri ile ilgili olarak aldığı kararı DM Genel Kurulu'na sunmuştur. Bu karar şöyledir:

“1. DM Genel Kurulunda Anayasa üzerindeki görüşmelere, 2 Ağustos 1982 günü başlanmasına ve 21 Eylül 1982 gününe kadar görüşmelerin tamamlanmasına,

2. Anayasa'nın tümü üzerindeki görüşmelerin araya herhangi bir kanun müzakeresi veya herhangi bir konu alınmaksızın kesintisiz yapılmasına,

3. Anayasa çalışmalarının devam ettiği günlerde ayrıca karar alınmadıkça, Anayasa Komisyonu hariç, komisyon çalışmalarının yapılmamasına,

4. Anayasa görüşmeleri tamamlanıncaya kadar Genel Kurulun resmi tatil günleri dışında haftanın Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri toplanmasına,

Ancak, görüşmelerin belirlenen tarihi aşması ihtimali karşısında Genel kurul Kararıyla tatil günlerinde de toplantı yapılmasına,

5. Anayasa'nın tümü üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından sonra, Çarşamba günlerinin kanun tasarısı ve tekliflerinin görüşülmesine ayrılmasına;

6. “...maddeler üzerindeki görüşmelerde Genel Kurulun gerekli görmesi halinde gece oturumu yapılmasına, görüşmelerde üyeler tarafından önerilecek değişikliklerin mutlaka önerge ile istenmesine, ...” ayrıca söz almak isteyen üyelerin başvuruda bulunup sıraya girmesine ve gündem dışı söz talebiyle, zorunlu haller dışında izin talebinde bulunulmamasının temenni edildiği belirtilmektedir.¹⁴³

Başbakanlık Divanının bu kararı Genel Kurulca da kabul edilmiş, dolayısı ile içtüzük dışında özel bir usul tespit edilmiştir. Ancak, bu karar DM Genel Kurul toplantılarında eleştirilere ve tartışmalara yol açmıştır.¹⁴⁴ Bu sebeple İchtüzük değişikliği yapılarak, bu Başkanlık Divanı Kararı İchtüzük hükmü haline getirilmiştir.

¹⁴³ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.6, B: 113.(30.6.1982), ss. 375-376.

¹⁴⁴ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.6, B:114(1.7.1982), ss. 390-404.

DM'nin 5 Temmuz 1982 günü yapılan 115. Birleşiminde görüşülerek kabul edilen İçtüzüğe eklenen madde şöyledir.

“Anayasa Teklifinin Görüşülmesi Usulü:

Ek Madde 1. Anayasa Tasarısının görüşülmesinde, önce tasarının tümü hakkında söz verilir. Tümü Üzerindeki görüşmeler tamamlanınca, maddelere geçilmesi açık oya sunulur.

Maddelere geçilmesinin kabul edilmemesi, tasarının komisyona geri verilmesi anlamını taşır.

Anayasa tasarısı Genel Kurul'da iki defa görüşülür. İkinci görüşmeye birinci görüşmenin bitiminden itibaren 72 saat geçmeden başlanamaz.

Birinci görüşme sırasında verilen önergelerin lehinde ve aleyhinde beşer dakikayı geçmemek üzere ikişer

Üyeye söz verilir.

İlk görüşmede reddedilen maddelerle değişiklik önerileri, kabul edilen maddeler komisyona geri verilir.

İkinci görüşmede tasarının tümü üzerinde görüşme yapılmaz, ancak değişiklik önerileri görüşülür

İkinci görüşme sırasında verilen önergeler üzerine, Komisyona geri verilen maddeler hakkında, diğer üyeler tarafından da Komisyondaki görüşmeler sırasında değişiklik önerileri verilebilir.

İkinci görüşmede, tasarının maddeleri hakkında verilecek değişiklik önergelerinin, komisyon hariç tasarının görüşülmeye başlanmasından önce verilmesi ve 10 üyenin imzasını taşıması gerekir.

İkinci görüşmede önerge sahiplerinden yalnız birisi önergeyi açıklayabilir. Komisyonun cevap verme hakkı saklıdır. Bundan sonra önergeler açık oya sunulur. Önergenin kabulü için üye tam sayısının salt çoğunluğu gereklidir.

Tasarı maddelerinin görüşülmesi tamamlanınca tasarının tümü açık oya sunulur.

Yukarıdaki fıkralarda belirtilmeyen hususlar hakkında İçtüzüğün ilgili hükümleri uygulanır.”

Ayrıca geçici bir madde ile de DM yasama yılının başlangıç tarihi, gerekli hallerde üye tam sayısının 1/5'inin teklifi ve Genel Kurulun kararı ile değiştirilebileceği kabul edilmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁵ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.6, B:115 (5.7.1982), ss. 431-467.

DM Genel Kurulu Anayasa Tasarısının 2 Ağustos 1982 günü görüşülmesine, başlanmasına karar vermesine rağmen, Tasarının gerekçesi ile karşı oy yazıları bütün üyelerin eline ancak 2 Ağustos günü geçebilmiştir. Hâlbuki yasama meclislerinin genel kurullarına sevk edilen komisyon raporları veya diğer metinlerin görüşülmesine başlanmasından önce, bunların üyelerce incelenebilmesi için yeterli bir sürenin geçmesi gerekir. Nitekim bu süre İçtüzüğü'nün 50. maddesinde DM Genel Kurulu için en az kırksekiz saat olarak belirlenmiştir.¹⁴⁶ Bu sebeple 2 Ağustos 1982 günü toplanan DM Genel Kurulu Tasarının görüşülmesini kırksekiz saat erteleyerek 4 Ağustos 1982 günü görüşmelere başlanmasına karar vermiştir.¹⁴⁷

Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu” (S.Sayısı 166,166’ya 1. Ek) nun birinci tur görüşmelerine DM’nin 4 Ağustos 1982 günü yapılan 120. Birleşiminde başlanmıştır. Birleşimde oturumu Başkanvekili M. Vefik Kitapçığıl yönetmiş, katip Üyelikleri Evliya Parlak ve İmren Aykut yapmıştır. Anayasa Tasarısı’nın 4 Ağustos 1982 tarihinde başlayan birinci tur görüşmeleri 18 Eylül 1982 tarihine kadar sürmüş, bu süre içerisinde 34 birleşimde 126 oturum yapılmıştır.

Danışma Meclisi Genel Kurulu’nda yapılan Anayasa tasarısı üzerindeki görüşmeleri MGK Başkanı Kenan Evren ve MGK üyeleri de izlemişlerdir.

Anayasa Tasarısının tümü üzerinde söz almak üzere 84 üye Başkanlık Divanı’na başvurmuştur. Ancak, daha sonra söz alan üyelerle birlikte bu sayı 94’e yükselmiştir.

Başkan ilk sözü Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı’ya vermiştir. Aldıkaçtı önce Anayasa Komisyonunun çalışma metodunu ve çalışmalarda ağırlıklı olarak ele aldıklarını söylediği 1961 Anayasası’nın eksikleri ve uygulamada aksayan yönlerini anlattıktan sonra şunları söylemiştir:

“Komisyonumuz 1961 Anayasası hakkındaki sonuçları bu şekilde tespit ederken bu Anayasa’nın yürürlüğe girdiği andan itibaren Türkiye Cumhuriyetini bölmek isteyenlerin, kişi hak ve özgürlüklerine ilişkin statünün boşluklarından yararlanarak yaptıkları yorumlar, ileri sürdükleri iddialarla devlet otoritesini ve gücünü zayıflatmaya çalıştıklarını ve Türkiye Cumhuriyeti’nin demokratik rejimini değiştirmeye, devleti bölüp parçalayarak devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelik çabalara giriştiklerini görmüştür...”

¹⁴⁶ DM İçtüzüğü Madde:50, ss. 25-26

¹⁴⁷ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:119 (2.8.1982), ss. 3-6.

“İşte bu sonuçları ortadan kaldırmak için Anayasa Komisyonumuz, evvela Anayasa’nın felsefesini tespit etmek istemiştir... [Sonuçta], özgürlükleri tahrip etmek isteyen fikirlerin Anayasamızca korunamayacağı neticesine vardık...”

“Bu amaca varmak için, Atatürk İlkelerinin devletin temellerine oturtulması gereğini anladık. Fert hak ve hürriyetlerinin sınırlanması ve kayıtlanmasının daha açık, yani 1961 Anayasasında ve 1971 değişikliğinde yapıldığından daha açık ve tartışılmaz ilkelere bağlanması gereğini düşündük.”

“1961 Anayasasında fert temel hak ve hürriyetinin gerçekleştirilmesi için engel olan bütün hususların devlet tarafından yerine getirilmesi ilkesini Anayasa’nın Sosyal Hakları ve Ödevler bölümünden alarak Temel İlkeler bölümüne getirip, modern devletin ancak sosyal bir devlet olabileceğini, modern devletin bütün fertlerin mutluluğunu gerçekleştirmekle yükümlü bir devlet olduğunu tespit etmeye çalıştık...”

“...Gelen cevaplarda ve dinlediğimiz arkadaşların büyük çoğunluğunda, Komisyonumuzun da büyük çoğunluğunda tek meclis sisteminin revaçta olduğu ve Anayasa’nın tek meclis sistemine oturtulması sonucuna varılmıştır...”

“...Yürütme kuvvetinin iki başı; Cumhurbaşkanı ve Başbakan ele alınarak statüleri ayrı ayrı düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanlığının parlamenter rejimin ruhuna uygun olarak sorumsuzluk ilkesi benimsenmiş ve sorumluluk gerektirmeyen hallerde Cumhurbaşkanı’na tek başına imza yetkisi verilmiştir...”

“Diğer taraftan, Bakanlar Kurulu, Başbakan’a özel bir yer verilerek oluşturulmuştur. Başbakan ilk defa olarak, parlamenter rejimin menşei İngiltere’de olduğu gibi, Bakanlar Kurulu’nun gerçek lideri haline getirilmiştir...”

“Yargı kuvveti de hukuki sınırlar içerisinde hareket edebilen bir kuvvet olarak düzenlenmiştir. Eski hallerin tekrarına imkan vermeyecek bir düzenin oluşturulmasına çalışılmıştır...”¹⁴⁸

Daha sonra söz alan ilk üye Abdülbaki Cebeci; özellikle tasarının dilini, uzunluğunu, Tasarının eksikliklerle Genel Kurula sunulmasını eleştirmiş ve şöyle demiştir:

“Cumhuriyet Ordusunun güven verdiği böyle bir ortamda hazırlanan yeni Anayasa Tasarımız, Ulusun eriştiği bu mutlu ortamın bir yansıması ve ürünü olmalıydı. Ne yazık ki elimizdeki Tasarı, yapısı yönünden olduğu ölçüde, öngördüğü hükümler yönünden... toplumun durulmuş olan yaşam ortamını sarsmış, toplum gruplarını birbirine düşürecek bir durum yaratmıştır.”

“Oysa 12 Eylül yönetiminin düşündüğü ve beklediği Anayasa hiç kuşkusuz kurucu, toplayıcı, yönlendirici ve bağlayıcı, yani sorumluluk yaratıcı bir Tasarı olmalıydı...”¹⁴⁹

¹⁴⁸ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:120, (4.8.1982)ss. 13-17.

¹⁴⁹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:120, (4.8.1982)ss. 18-21.

Kazım Öztürk ise; sekiz ay gibi geniş bir zamanda tam bir Anayasa Tasarısı hazırlayamadığı ve 15 üyeden 13'nün çeşitli bölümlerle ilgili karşı oy yazıları bulunmasından dolayı Anayasa Komisyonunu eleştirmiştir. Ayrıca, başta tek meclis sistemi olmak üzere tasarının bazı maddelerinin yeniden düşünülmesini teklif etmiştir.¹⁵⁰

Anayasa Tasarısının geç hazırlanmasını ve hala başlangıç ve geçici maddelerinin yazılmamış olmasını kınadığını belirten Feridun Güray; “Anayasa Tasarısının Cumhuriyetimizi, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı demokratik laik ve sosyal bir devlet olarak tanımlanması (...) Ay yıldızlı bayrağımızın ve İstiklal Marşımızın Anayasa metninde yer alması takdire değer bir durumdur” demiştir.

Tasarı üzerinde oldukça uzun bir konuşma yapan Turhan Güven 1982 Anayasa Tasarısının, 1961 Anayasası'ndan ayrılan en önemli yanlarından birinin tartışma zemininin bulunması olduğunu, Komisyon Üyelerinin maddelerde muhalefetine bulunmasının da bu tartışma zeminini gösterdiğini belirterek şunları söylemiştir:

“Tasarının sistem olarak neyi tercih ettiği hususu da açıklığa kavuşmamaktadır. Tasarı başkanlık sisteminden yola çıkmış, ona itibar göstermiş sonradan bir yol kavşağına gelmiş, buradan ayrılmış, yeniden çoğulcu parlamenter sisteme yönelmenin bir takım sıkıntılarına girmiştir.”

“Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artırılmalıdır. Bir tasdik merci olmaktan çıkarılmalıdır. Ancak bu yetki artırması yapılırken milli iradenin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümet ile olan dengenin korunmasında da büyük ölçüde hassasiyet gösterilmelidir. Yani, yürütmenin güçlendirilmesi düşünülürken parlamenter sistemin karakterine uymayan düzenlemelerden kesinlikle kaçınılmalıdır.”¹⁵¹

Kamer Genç; Taslakta çok büyük eksiklik ve devletin bütünlük ve birliği ile bağdaşmayan tutarsızlıklar olduğunu söyleyerek şöyle devam etmiştir: Komisyonun getirdiği taslakta:

“...sol eliyle bir hak ve özgürlük veriyor sağ eliyle gidiyor onun hepsini alıp geri getiriyor...”

“...Hak ve özgürlükleri sınırlamalarla anlamsız kılan, fakirin derdine deva, zenginin savurganlığına ve sefahatına hiçbir sınırlama getirmeyen bu talakla memleketimizde sosyal barışın sağlanacağına inanmadığım için bu konuda Danışma Meclisi'nin memleket gerçeklerini en iyi şekilde ifade edecek bir anayasa yapımı için hazırlıklara girişmesi...” gerektiğini belirtmiştir.¹⁵²

¹⁵⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:120, (4.8.1982)ss. 22-29.

¹⁵¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:120, (4.8.1982)ss. 35-49.

¹⁵² **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:120, (4.8.1982)ss. 49-56.

Daha sonra söz alan Ertuğrul Zekai Ökte; tarih ve millet önünde çok önemli bir görev yaptıklarını söyleyerek başladığı konuşmasında Tasarı hakkında şunları söylemiştir:

“...Tasarı hak ve özgürlükler açısından teferruatlı ve karışık bir sistem getirmiştir. Genel kısıtlama halleri dışında, ayrıca her hürriyetin özel kısıtlamalarla bağlanması dikkat çekicidir. (...) gelecekte bir çok ihtilafların sebebin teşkil edecektir...”

“Devletin görevleri konusunda tasarının büyük bir emekle ve dikkatle hazırlandığını görüyoruz (...) Bu konuda cesur bir Anayasa.”

“...Bu tasarıyla devlet, kişinin efendisi olmaktan çıkmış hizmetkarı olmuştur ki doğrudur. Devlet kişinin ve milletin hizmetkarıdır...”

“Bu tasarıya göre, siyasi iktidar Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Siyasi iktidarın tek sahibi Cumhurbaşkanındır. O halde hiç tereddüte, şüpheye, bir takım labirentlere girmeye gerek yoktur. Açıkca, bu bir başkanlık rejimi için hazırlanan tasarıdır; fakat sonunu getirememiştir...”

“Cumhurbaşkanı’na bu görevleri veriyorsak o zaman Cumhurbaşkanı’nı millet iradesinden çıkarmak zorundayız. Aksi halde kuvvetler birbiriyle rakip hale gelir. (...) Niçin millete gitmiyoruz? Sistemin ruhu bundadır. Bunu düzeltin tasarımı olduğu gibi kabul edin. Tasarı güzeldir. Tasarı gerçekten medeni alemin örnek alacağı bir tasarıdır. (...) Anayasa’nın en bozuk yeri, bir tek noktadır. O da sistemi kuramamış olmasıdır.”¹⁵³

Muzaffer Ender’de 1961 Anayasasının eksikliklerini ve aksayan yönlerini açıkladıktan sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır;

“Yeni Anayasadan ne beklenecektir? Kanaatimce 1961 Anayasasının 20 yıl uygulanmasından edinilen tecrübelerle göre, toplum düzeninde artık benimsenmiş olan hükümler kalmalı, Cumhuriyetimizi, Ülkemizi, Milletimizi, Devletimizi, Atatürkümüzü, milli birlik ve beraberliğimizi tehlikeye düşürmüş veya düşürmesi muhtemel maddeler hiçbir açık kapıya meydan vermeyecek şekilde temelden değiştirilmeli, toplumdaki sosyal ve siyasal gelişmelere göre gerekirse yeni kuruluşlara yer verilmeli, ferdi hak ve hürriyetler özüne sadık kalınarak; ama devlet otoritesine zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir.

Nitekim yeni Anayasa’nın Atatürk Milliyetçiliği temeline oturtularak bu anlayışla hazırlandığını memnuniyetle müşahade etmiş bulunuyoruz.

Burada duyulacak tek endişe, yeni Anayasada yer alacak bu görüş ve kuruluşların hak, yetki ve görevlerinin dozunu iyi tayin etmek, tepkiden doğan bir hırsla vururken öldürmemektir.”¹⁵⁴

¹⁵³ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 73-78.

¹⁵⁴ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 78-81.

1961 Anayasasının realist olmadığını, özünde tepki yattığını yetki, görev ve sorumluluk dengesini kuramadığını belirten Özer Gürbüz ise yeni Anayasa Tasarısı hakkında şu eleştirileri yapmıştır:

“Aynı boşluk ve eksiklikleri incelemekte olduğumuz Anayasa Taslağında da görmekteyiz...”

“...Danıştay’daki bir davanın iki ayda bitirileceğini düşünerek Anayasaya buna ait süre koymak suretiyle gerçekçilikten uzaklaşmıştır...”

“Geçmiş bazı olaylara tepki olarak çalışma barışını tehlikeye sokacak, toplu sözleşmeyi, grevi, sendikaları etkisiz hale getirecek biçimde, çalışanlar aleyhine hükümler getirmiştir...”

“Yargının gücü ve bağımsızlığı zedelenmiştir...”

“1961 Anayasasında görülen icradaki tutukluluklar yeni Taslakla giderilmek istenmiş; ancak bu kez icranın görevlerini kötüye kullanabileceği endişesini verecek kadar yetkileri artırılmıştır...”

“Devlet başkanının yetkilerini artırırken her zaman tarafsız bir devlet başkanı bulunabileceği ölçü olarak alınmış, yarın siyasal kadroların seçeceği devlet başkanlarının bu geniş yetkilerle yeni sorunlar yaratabileceği düşünülmemiştir...”

“Genelde sosyal devlet denmiş, sosyal devlet prensibinden uzaklaşmıştır.”

“Basın hürdür denmiş, bu hürriyetler zedelenmiştir. Hatta hakların özü tehlikeye düşürülmüş ve güvenceye alınmamıştır.”¹⁵⁵

Mehmet Hazer ise “Metodik bir çalışma programı uygulamadığı için aceleye gelen Anayasa Komisyonu Tasarısında başlangıç gibi, geçici maddeleri gibi önemli konular unutulmuştur veya başka sebeplerle yazılmamıştır...” dedikten sonra Tasarının üzerinde durulmaya değer bir bütünlük gösterdiğini söylemiştir.¹⁵⁶

Başkanvekili Fenni İslimyeli’nin başkanlığında yapılan 121. birleşimin ikinci oturumunda söz alan İbrahim Göktepe ise; Tasarıda eğitim ve öğretimin Atatürk İlkeleri doğrultusunda çağdaş bilim ve öğrenim esaslarına göre yapılmasını takdirle karşıladığını söyleyerek, sadece bu hükümden dolayı Anayasa’ya evet demeye hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 81-90.

¹⁵⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 91-95.

¹⁵⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 96-112.

Evliya Parlak'da yeni Anayasa Tasarısında; 12 Eylül hareketinin Türkiye'de sağladığı huzuru, barışı ve mutluluğu demokratik ortam içerisinde de koruyacak hükümler bulunduğu gibi, gelecekte demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmasında endişe duyulacak veya yeni bunalımlar yaratabilecek hükümler de olduğunu vurgulayarak, Meclise düşen görevin olumlu bir düşünce içerisinde Tasarıyı iyi bir şekle getirmek olduğunu söylemiştir.¹⁵⁸

Daha sonra söz alan Selçuk Kantarcıoğlu, Taslağın hem ilmi, hem de milli olduğunu belirterek mevcut olan eksikliklere birlikte çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir. Kantarcıoğlu konuşmasında başta eğitim, kültür ve dil konuları olmak üzere taslak üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur.¹⁵⁹

DM Genel Kurulu'nun 6 Ağustos 1982 günü yapılan 122. Birleşiminde Tasarının tümü üzerinde görüşmelere devam edilmiştir. 122. Birleşimde ilk sözü alan Aydın Tuğ; Tasarının fazla uzun ve ayrıntılı olmasını eleştirmiş, Anayasa'nın sade, basit ve temel ilkelere dayalı olmasını teklif etmiştir.¹⁶⁰ Daha sonra söz alan Enis Muratoğlu; geçmişte yaşanan olayları göz önünde tutarak hazırlanan Tasarı'nın aksayan bazı taraflarının bulunduğu, ancak komisyona iade edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Süleyman Sırrı Kırçalı ise; öncelikle Anayasa Komisyonunun Genel Kuruldaki tenkit ve tavsiyeler doğrultusunda gerekli değişiklikleri yapmasını tavsiye etmiştir.¹⁶¹

İsmail Arar yaptığı konuşmada Anayasa Tasarısını şu cümlelerle eleştirmiştir:

“... Anayasa Tasarısı inandırıcı, doyurucu, birleştirici ve toplayıcı bir nitelikte olmaması, vatandaşların temel hak ve hürriyetleri ile devletin ve devlet organlarının görev ve yetkileri arasındaki hassas dengeyi koruyamamış olması, uygulamada tereddütlere yol açabilecek müphem, hatta yeni siyasal ve sosyal bunalımlara yol açabilecek sakıncalı hükümler getirmesi, bir anayasada bulunmaması gereken ayrıntılara girmiş olması (...) Türkiye'nin gerçeklerine uymaması ve Türk insanının ileriye dönük özlem ve isteklerine cevap vermemesi bakımından çoğumuzda düş kırıklığı yaratmıştır...”

¹⁵⁸ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 112-122.

¹⁵⁹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 123-133.

¹⁶⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:122, (6.8.1982), ss. 139-149.

¹⁶¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:122, (6.8.1982), ss. 153-161.

“Tetkik ve tasvibinize sunulan Anayasa Tasarısının hukuki nitelik, içtüzük ve Meclis teamülleri bakımından görüşmelere esas alınıp alınamayacağı, üzerinde ciddiyetle durulmaya değer bir konudur.”¹⁶²

Beşir Hamitoğulları ise, yeni Anayasa yaparken Türkiye’yi 12 Eylül’e getiren koşulların unutulmaması gerektiğini belirtmiş ve Tasarıda istikrar vaad edilmesine rağmen, Tasarının yapısının bir istikrar yaratabilecek nitelikte olmadığını söylemiştir. Hamitoğulları konuşmasının devamında Tasarıda Cumhurbaşkanı’na verilen yetkilerin çok olmadığını, ancak yedi yıllık dönem için Cumhurbaşkanı olmasını temenni ettiği “Orgeneral Evren’in” bu yetkileri çok yerinde kullanacağına inandığını, ondan sonrası için aynı şeyi söylemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Anayasa oylaması ile birlikte devlet başkanı seçiminin de yapılmasını teklif etmiştir.¹⁶³

123. Birleşimde ilk sözü alan Fikri Devrimsel; henüz yazılmamış olan Anayasa Taslağı’nın başlangıç kısmına 12 Eylül hareketinin meşruiyetini gösteren ve açıklayan ifadeler konulmasını teklif etmiştir.

Ayrıca Tasarının işçiye, köylüye, memura, yargıya ve basına sırt çevirdiğini söyleyen Devrimsel; Anayasa’nın bu eksikliklerini “Atatürk ilkeleri bazına, yani Kemalizm felsefesine içtenlikle oturtulmamış olması”na bağlamıştır ve Tasarının tepkiden de öte korkuya ve kızgınlığa dayandığı kanaatinde olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴

Fuat Azgur ise; “Bu hali ile Tasarının parlamenter sistem bakımından eleştiriye elverişli yönlerinin bulunduğu ileri sürülse bile, göz önünde tuttuğu prensipler bakımından ülkemizin ve toplumumuzun gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun, başarılı bir tasarı...” olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵

Zeki çakmakçı; 1961 Anayasası’nda olduğu gibi, 1982 Anayasa Tasarısının da bir tepki Anayasası niteliğinde olduğunu söylemiştir.¹⁶⁶

Anayasa Tasarısı’nın tümü üzerinde yapılan görüşmelerin uzaması üzerine 21 Eylül 1982 tarihine kadar müzakerelerin tamamlanamayacağı gerekçesiyle verilen önergeler doğrultusunda DM Genel Kurulu aldığı bir kararla çalışma saatlerini artırma yoluna gitmiştir. Maddelere geçildikten sonra da günde en az 8 maddenin görüşülmesi tamamlanıncaya kadar oturuma devam edilmesi kararı alınmıştır.¹⁶⁷

¹⁶² DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:122, (6.8.1982), ss. 161-172

¹⁶³ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:122, (6.8.1982), ss. 172-179.

¹⁶⁴ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123, (9.8.1982), ss. 198-210.

¹⁶⁵ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123, (9.8.1982), ss. 211-217.

¹⁶⁶ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123, (9.8.1982), ss. 218-221.

¹⁶⁷ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123, (9.8.1982), ss. 226-234.

Daha sonra söz alan Hamza Eroğlu; Anayasa'nın öncelikle inandırıcı, uzlaştırıcı, barışçı, birleştirici ve toplayıcı olması gerektiği üzerinde durarak şunları söylemiştir:

“Komisyon, 12 Eylül öncesinde milletçe çekilen ıstırapın, milletçe çektiğimiz ıstıraplı olayların tekrarına imkan vermeyecek bir Anayasa hazırlama görevinin bilinci içinde olmuş, hareket noktası bakımından isabetli bir teşhiste bulunulmuştur.”

“Ancak Komisyon Raporunda Genel Gerekçe olarak 12 Eylül 1980'in bir değerlendirmesini yapmak, 12 Eylül 1980'in dayandığı felsefi görüşü ayrıntılı bir şekilde izah etmeliydi. Bizi 12 Eylül 1980'e getiren nedenlere gerekçe de açıkça yer vermeliydi.”¹⁶⁸

İsa Vardal ise Anayasa Tasarısının dayanacağı temeller ile sahip olacağı özelliklerin MGK tarafından kabul edilen 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun ile Devlet Başkanı'nın DM'ni açış konuşmasında işaret ettiği hususlar olduğunu belirtmiş, Tasarı ile Türkiye'nin tekrar 1980 öncesine götürülmek istendiğini söylemiş ve “Şayet Türkiye'yi bir daha 12 Eylül'e getirmek istemiyorsak, dengeyi iyi kurmamız gerekir” demiştir.¹⁶⁹

Konuşmasına Türk-İş'in durumunu anlatarak başlayan Mustafa Alpdündar ise;

“Çalışanlar ve toplumumuz bu Anayasa Tasarısı karşısında gerçekten derin bir endişe ve üzüntüye kapılmıştır. Bize göre, bu Anayasa Tasarısı benimsendiği takdirde, sağlıklı bir demokrasi kurulamaz ve geleceğe de güvenle bakılamaz.” demiş ve Tasarı özgürlükler, işçi hakları ve demokrasi açısından eleştirmiştir.¹⁷⁰

Feridun Şakir Ögünç de; Anayasa Tasarısını işçi haklarına önem vermediği ve işverenlerin görüşlerine ağırlık verildiği gerekçesiyle eleştirmiştir.¹⁷¹

Mehmet Pamak Tasarı üzerinde özetle şu görüşlere yer vermiştir:

¹⁶⁸ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123 (9.8.1982), ss. 235-239.

¹⁶⁹ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123 (9.8.1982), ss. 249-254.

¹⁷⁰ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123 (9.8.1982), ss. 255-261.

¹⁷¹ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:123 (9.8.1982), ss. 267-272.

“Anayasa Tasarısında Türk Bayrağına, İstiklal Marşına ve Türk Dil Akademisi’ne yer verilmiş olması son derece isabetli ve Anayasa’ya millilik vasfını kazandıran bir tutum olmuştur...”

“Kanaatime göre, Türk demokrasisinde ve Cumhuriyetinde başkanlık sistemi faydalı olacaktır. Doğrudan doğruya milletin seçeceği devlet başkanı, aynı zamanda yürütmenin başı olarak vazife yapmalıdır...”

“1961 Anayasası’nda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin önemli vasıflarından biri olarak milli devlet ilkesine yer verildiği halde yeni Anayasa Tasarısında bu vasıf kaldırılmıştır. Bu önemli bir vasıftır ve yeni Anayasada da mutlaka korunmalıdır.”¹⁷²

Cavidan Pekcan ise; Türk toplumunun Başkanlık sistemini kabul edeceğine, Başkanlık sisteminin Türk toplumuna uygulanabileceğine inanmadığını belirterek şöyle devam etmiştir:

“Danışma Meclisi’ne önemli bir görev düşmektedir. Ülke gerçeklerini ve tarihi gelişimini de göz önünde tutarak yürütmeyi güçlendirirken, bir sistem tartışmasına girmeden, yürütme ile yasama arasındaki dengeyi kurarak bağımsız bir yargı organıyla özgürlükçü parlamenter bir sistemi kabul etmektedir.”¹⁷³

Anayasa Tasarısının güçlü devlet ilkesine göre hazırlanmış olduğunu belirten Tülay Öney; 12 Eylül öncesinde başarılı sınav vermediği düşünülen işçilerin, sendikaların, basın ve hatta yargı organlarının adeta cezalandırıldığını ileri sürmüştür.¹⁷⁴

Mahir Canova ise; Anayasa Tasarısının uzunluğu, düzeni ve dili açısından gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁵

Cemil Çakmaklı da Anayasa Tasarısında yakın geçmişteki bazı kişisel hataların kurumlara yüklenerek, bazı kurumların budanmış olduğunu, yürütmenin uygulamadığı bazı yasa ve tüzük maddelerinin gereksiz yere Anayasa hükmü haline getirilerek Tasarının çok teferruatlı hale getirilmiş olduğunu söyleyerek “... yarın bu metne Anayasa yerine kalkıp Tüzük Yasa deseler, iki satır laf etme şansı ve hakkı bu Meclis üyelerinde herhalde olmayacaktır.” demiştir.¹⁷⁶

¹⁷² DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 289-296.

¹⁷³ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 296-299.

¹⁷⁴ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 299-301.

¹⁷⁵ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 306-312.

¹⁷⁶ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 322-327.

Şadan Tuzcu Anayasa Tasarısının iddia edildiği gibi bir tepki tasarısı olmadığını, aksine “yaşanan acı gerçeklerden çıkarılan akılcı neticelerden zamanımıza birkaç eksiğiyle uydurulmuş bir tasarı görünümünde...” olduğunu söylemiştir.¹⁷⁷

Ertuğrul Alatlı ise; 12 Eylül’ün amacına ulaşabilmesi için, “Harekat emri veren Komutan ile Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin Devlet Başkanı seçimi ve Devlet Başkanlığı müessesesi kanununa bu maksadın istihsalı için, konulan geçici madde uyarınca Devlet Başkanı ve yardımcılıklarına getirilmelidir.

Bu suretle, bir taraftan; Devlet Başkanlığı yetkilerinin kullanılmasıyla ilişkili, istikbale dönük, gelenekler oluşturulurken, öte yandan; Milli Güvenlik Konseyi ve üyelerinin en azından yedi senelik bir süreç için, 12 Eylül 1980 sabahı yüklenmek zorunda kaldıkları çok ağır tarihi sorumluluğu sürdürerek, sağlam sonuca ulaştırmaları mümkün olur.” diyen Alatlı şöyle devam etmiştir; 12 Eylül ile ulaşılan hedef ulaşılanlar tarafından makul bir süre elde bulundurulup pekiştirilmezse“ (...) yeni 27 Mayısların, yeni 12 Eylüllerin geleceğini şimdiden söylemek kehanet sayılmamalıdır.”¹⁷⁸ demiştir.

Cahit Tutum öncelikle Anayasa Tasarısının özensiz ve genel gerekçesiz bir şekilde hazırlanarak DM getirilmesini eleştirmiş ve şunları söylemiştir:

“Bu Anayasa’nın daha çok konservatif düşüncelerin ve özellikle geçmişte geçirilen toplumsal olayların etkisi altında hazırlanmış merkezci, otoriter ve vesayetçi bir Anayasa olduğu ithamı ileri sürülebilir.”

“... Tek Meclis, toplantı ve karar yeter sayısı gibi bir takım düzenlemelerle yasama sürecini büyük ölçüde kısaltmakta; yürütmeye kriz anında kullanacağı bolca yetkiler tanıdığı görülmekte...”

“Tasarıyla yürütmenin Cumhurbaşkanlığı kanadı, olabildiğince takviye edilirken, öbür kanadı, yani Başbakan ve Bakanlar Kurulu kanadı büyük ölçüde zayıflatılmaktadır...”

“Yürütmenin statüsü bana göre açık ve seçik olarak ortaya konulmamıştır...”¹⁷⁹

M. Fevzi Uyguner, Anayasa Komisyonunun üzerinde çalışabilecek iyi bir tasarı getirmiş olduğunu belirterek, tasarıyı genel hatlarıyla olumlu bulduğunu söylemiştir.

Necip Bilge Anayasa Tasarısı hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemiştir:

¹⁷⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 327-331.

¹⁷⁸ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 331-338.

¹⁷⁹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 338-343.

“... Anayasamızın çok ayrıntılı hükümler içermemesi yolunun seçilmesini, sadece ilkeler veya ilke niteliğindeki hükümleri saptayarak gerisini kanunlara bırakmanın daha doğru olacağı kanısındayım...”

“Cumhurbaşkanı seçiminin millet tarafından değil, meclis tarafından yapılmasının, memleket gerçeklerine daha uygun düşeceği kanısındayım...”

“Temel hakların sınırlandırılmasında birtakım belirsizlikler ve hatta biraz fazlalık olduğu görülebilir...”

“Tasarıda yeni organ olarak düzenlenen Devlet Danışma Konseyiyle Devlet Denetleme Kurulu’nun düzenleme biçimleri doyurucu değildir...”

“Tasarıda yargı organlarının bağımsızlığını zedeleyen bazı hükümler vardır...”¹⁸⁰

Turgut Yeğenağa’da yaptığı kısa konuşmada; Ekonomik ve sosyal Konsey’in bir Anayasal Kuruluş olarak kurulmasına ve KİT’lerin denetiminin Sayıştay’a bırakılmasına karşı çıkmıştır.¹⁸¹

DM’nin 11 Ağustos 1982 günü yapılan 125. birleşiminde söz alan Abdurrahman Yılmaz ise Anayasa Tasarısında olumlu bulduğu hususları şöyle sıralamıştır:

“1- İnsanın kutsallığı, fikir ve düşüncelerine hiçbir şekilde dokunulamayacağı ilke olarak benimsenmiştir.

2- 12 Eylül öncesi vahim günlerin bir daha yaşanmaması için Devletin güçlü kılınması amaçlanmıştır.

3- Türk Devleti’nin temeli Atatürk ilkelerine oturtulmuştur.

4- Yüce Divan görevi Anayasa Mahkemesi’nden alınmış Yargıtay’a verilmiştir.

5- Sakatların, çevrenin, yaşlıların, yabancı ülkelerde yaşayan Türklerin, gençliğin, sporun, tarih ve kültür varlıklarının sanatın ve sanatçının korunmasına dair hükme Anayasa’da yer verilmesi takdir edilecek şeylerdir.”¹⁸²

Daha sonra söz alan İmren Aykut; Tasarının sendika, toplu sözleşme ve grev haklarını düzenleyen hükümlerinin Türk işçi ve sendikacılık hareketini etkileyecek bazı sınırlamalar getirmiş olduğunu, güçlü devlet görüşünü benimsediğini, ancak güçlü devletin ekonomik tedbirlerle yaratılabileceğini söyleyerek polisiye tedbirlerle çeşitli yasalarla güçlü devlet yaratılabileceğine inanmadığını belirtmiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 356-360.

¹⁸¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:124, (10.8.1982), ss. 361-362.

¹⁸² **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:125 (11.8.1982), ss. 375-377.

¹⁸³ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:125 (11.8.1982), ss. 377-381.

Abdullah Pulat Gözübüyük ise daha çok Anayasa Tasarısının Türkçesi ve hukuk dili üzerinde durmuş, laik, demokrasi, sosyal, özgürlük, önlem, neden, onur, ekonomi, konsey, sektör, fon, endüstri, yaşam vb. kelimelerin kökleri açısından değerlendirerek Türkçe karşılıklarının kullanılmasını teklif etmiştir.¹⁸⁴

Dündar Soyer, kanunlarla düzenlenebilecek hususların Anayasa maddeleri içine alınmasının doğru olmayacağını belirttikten sonra, şöyle demiştir:

“12 Eylül Harekatı Türk tarihinde büyük önemi tescil ettirilecek bir inkılap hareketidir. Millet kaderinde bir dönüm noktasıdır. Bu itibarla, Anayasa’nın başlangıç kısmında, dibacesinde bu hareketin temel felsefesi açıklanmalıdır. Yani yeni Anayasa ve onun meşruluğuna vücut veren gerekçe ulusal bir mesaj halinde gelecek kuşaklara aktarılacaktır ve tabi bu Anayasa’nın metni içerisinde, Anayasa’nın temel felsefesini ve ilkelerini yansıtacaktır.”¹⁸⁵

Daha sonra söz alan Halil İbrahim Karal ise Anayasa Tasarısını öncelikle usul yönünden eleştirerek şunları söylemiştir:

“... Elimizdeki taslak yarım bir taslaktır. Taslağın en önemli kısımları yoktur. Taslağın madde gerekçesi vardır; fakat genel gerekçesi yoktur. Genel gerekçesiz bir Anayasa’nın tartışılması çok güç bir tartışmadır.”

“... Diğer bir eksizlik tasarımın dibacesi, başlangıç kısmının olmamasıdır. Anayasalarda dibace, başlangıç kısmı çok önemlidir. Bu da yoktur. Belki bunlardan da daha önemlisi ve içinde bulunduğumuz ortama göre son derece önemli olan geçici maddeler yoktur.”

“Efendim, bunları biz sonra maddeler görüşülürken getiririz mantığı geçersizdir. En azından bir tüzük ihlali vardır. Tasarının yarısını tümü üzerinde görüşmekten mahrum ediyorsunuz. Hatta hukuk dışı duruma düşüyorsunuz. Çünkü bu konular tümü üzerinde konuşulmamış, görüşülmemiş maddeler olarak kalacaktır. (...) Anayasa Komisyonunu uyarıyorum; bu hukuk dışı duruma düşmemeleri için tümü üzerinde görüşmeler devam ederken bu eksiklikleri Genel Kurula sunmaları gerekir.”¹⁸⁶

Abbas Gökçe ise; Anayasa Tasarısını eleştirirken yıkıcı olmadan, yapıcı olmaya ve insaf ölçülerini elden kaçırmamaya dikkat edilmesi tavsiyesinde bulunmuş ve şöyle devam etmiştir:

“Kanaatime göre, 1961 Anayasası baz alınarak hazırlanan bu Anayasa da kendinden önceki anayasalarda olduğu gibi, geniş ölçüde bir tepki anayasası olmaktan ileri gidememiştir. Oysa, hazırlanacak anayasanın bir sentez anayasası olması gerekirdi. Ancak, sentez anayasaları uzun ömürlü olacaktır.”¹⁸⁷

¹⁸⁴ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:125 (11.8.1982), ss. 382-389

¹⁸⁵ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:125 (11.8.1982), ss. 392-396

¹⁸⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:125 (11.8.1982), ss. 397-404

¹⁸⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:125 (11.8.1982), ss. 404-409

DM'nin 12 Ağustos 1982 günü yapılan 126. birleşiminde Tasarı üzerindeki genel görüşmelere devam edilmiştir. Bu birleşimde ilk sözü alan Ahmet Sanver Doğu Tasarı'nın yapısal karakterini "yarı montaj, yarı imalat" şeklinde niteleyerek şöyle devam etmiştir:

"Yeni Türk Anayasasına şekil verecek felsefenin her şeyden önce Devleti koruma, başka bir deyişle Devleti tahribe imkan vermeyecek, boşluk bırakmama çarelerini ihtiva eden bir yapıda olması gerekmektedir. Sevinerek ifade etmek isterim ki, Tasarıda bu felsefeye açıkça yer verilmiştir. (...) Bu sayede 1961 Anayasasının tefsirindeki maksatlı davranışlara açık kapı bırakılmamış, zayıf ve parçalanmış devlet anlayışlarına ışık tutacak "Türkiye halkları" hezeyanlarına peşinen mal olmamış, tek ve güçlü devlet gerçeği kabul edilerek, millet mefhumuna itibar ve ağırlık verilmiştir. Anayasada yerini bulan kuvvetler dengesi veya kuvvetler ayrımı prensiplerine gelince, güçlü devletin gereği icranın 1961 Anayasasındaki renksiz ve soluk görüntüsünün giderilmeye çalışıldığı hemen müşahade edilmektedir."¹⁸⁸

Daha sonra söz alan Nazmi Önder ise Anayasa Taslağını genelde olumlu bulduğunu belirterek şunları söylemiştir:

"Tasarıda yasamada tek meclis, yürütmeye ise Cumhurbaşkanı'nın kuvvetli olduğu bir parlamenter sistem getirilmiştir. Mutlaka güçlü devletin başkanına da güç verecek yetkilerin olması gereklidir..."

"Din müessesesinin, toplumumuzda işgal ettiği yerin önemi ölçüsünde ele alınarak değerlendirilmesi görüşündeyim. (...) Bunun için mutlaka din derslerinin ilk, orta ve liselerde mecburi dersler arasına alınması sağlanmalıdır."

"Tasarıda tarım ve tarımla uğraşanların korunması hususlarıyla ilgili maddelerin yeniden ele alınıp, ülkemizin şartlarına ve tarım sektörümüzün özelliklerine göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir..."¹⁸⁹

Yavuz Altop ise; Anayasa Tasarısının milli bünyemize uygunluğu üzerinde yeterli ve ölçülü bir şekilde durulmamış olduğunu belirttikten sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"... 12 Eylül öncesinin Anayasal düzeninde yer alan ve hür parlamenter demokrasinin temel kavram ve kurumları olan temel haklardan, yargı organlarına kadar hemen her şeye geçmişin acı tecrübeleri etkisinde kuşkuyla bakılırken, yürütme organına, siyasal iktidara aynı gözle bakılmaması gerçekçi olmamıştır."

¹⁸⁸ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 453-456

¹⁸⁹ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 456-459

“Bu gerçekçi olmayan bakışın etkisinde, yürütme organı Tasarıda ölçüsüz bir biçimde güçlendirilirken, temel demokratik haklar ve demokratik kurumlar (Basın, yargı organları gibi...) siyasal iktidarın antidemokratik sınırlamalarına açık bırakılmışlardır.

Tasarı adeta, 1961 Anayasası’nın yozlaştırılmasında sorumlu sayılabilecek tüm kurum ve güçlere bir tepki niteliğini taşıırken, bu sorumlulukta siyasal iktidarın da büyük payı olduğunu unutmışa benzemektedir.”¹⁹⁰

Daha sonra söz alan İsmail Şengün; özellikle Türkiye’nin ekonomik problemleri ve enflasyon üzerinde durmuş ve ekonomik ve sosyal fırsat eşitliği, gelir dağılımındaki adaleti göz önünde tutacak ilkelerin Anayasa’ya girmesini teklif ederek “... Anayasa Tasarısı, milli güvenlik ile ekonomik ve sosyal haklar bölümleri, planlama ve Merkez Bankası bölümleri üzerinde daha yoğun çalışmalar yapılmasını gerektireceğini.” belirtmiştir.¹⁹¹

Alâeddin Aksoy; Anayasa Tasarısı hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Genel esprisi ve muhtevası itibarıyla Anayasa Tasarısı, bazı eksiklikleri tamamlandığı fazlalıkları çıkarıldığı veya törpülediği, cümle ve tabir eksiklikleri giderildiği takdirde, ülkemizin ve milletimizin 12 Eylül ortamı öncesine sürüklenmesini önleyecek, özlemine duyduğumuz güçlü devlet ve sosyal adaletçi devletin kurulmasında en büyük güç kaynağı olacaktır. Bu Anayasayla fert ve devlet kaynaşacak, devlet fikri ve esprisi dumura uğratılmadan, devlet daima ferdi koruyacaktır.”¹⁹²

Mustafa Yücel ise Anayasa Tasarısının 12 Eylül öncesi geçirilen tecrübelerin etkisi altında kaleme alındığını belirttikten sonra Tasarıya şu eleştirileri yöneltmiştir:

“Yeni Tasarıda güçlüye karşı zayıfın korunması ana düşünce olarak ele alınması gerekirken, zayıfa karşı güçlü korunmuş, Türk insanına güvenilmemiş, Türk halkının özgür iradesinden korkulmuştur.

“Cumhurbaşkanı, başbakan ilişkilerinde Tasarı, yürütmenin iki başından birini göz ardı etmiştir. Getirilen anlayışın bir çağdaş parlamento rejiminde yeri yoktur.”

¹⁹⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 459-462

¹⁹¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 467-470

¹⁹² **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 473-476

“Yeni Tasarı temel hak ve özgürlükler konusunda kısıtlayıcı hükümler getirmiştir. Anayasaların sınırlama getirmeleri genellikle otoriter davranışları yansıtır. Kişilik hakları tayin edilirken kamunun bilgi edinme hakkı unutulmuştur.”

“Yeni Tasarı ile getirilen hükümler basın özgürlüğünde son 32 yıldan beri görülmemiş ölçüde kısıtlama yolunu açmıştır.”¹⁹³

Mehmet Velid Köran; Anayasa adının “Esas Teşkilat Kanunu” olmasını teklif ederek, hazırlanan tasarıda dil ve sistem birliği olmadığını belirtmiştir. Köran konuşmasına devamla, din ve vicdan hürriyetinin yanı sıra Tasarıya ibadet hürriyetinin de geçmesini, Cumhurbaşkanı seçiminin mutlaka Meclis içinden seçilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁴

Anayasa Tasarısının tümü üzerinde son olarak söz alan Ömer Adnan Orel; şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Tasarının istinaf ettirildiği güçlü devlet, adil koruyucu devlet, dengeli hak ve hürriyetler ve görevler, reddedilmiş ideolojiler, Atatürk milliyetçiliği fikirlerini benimsiyorum.”

“Bu Tasarı, Türkiye’nin aleyhine yürütülen sinsi savaşlara karşı onu koruyacak ve bunlara cevap verecek düzene Türkiye’yi kavuşturacaktır.”¹⁹⁵

Anayasa Tasarısı’nın tümü üzerinde DM üyelerinin görüşlerini açıklamalarından sonra önce Anayasa Komisyonu üyelerinden Turgut Tan ve Feyzi Feyzioğlu kendi adlarına söz almışlar, daha sonra Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı yapılan eleştirilere Komisyon adına cevap vermek üzere kürsüye gelmiştir.

Orhan Aldıkaçtı; Anayasa Komisyonu’nun çalışmalara başlarken derhal olağanüstü rejimin son bulmasını isteyenler tarafından biran önce Anayasa metnini Meclis’e sunmaları için baskı yaptıklarını, hâlbuki Komisyonda üyelerin tam olarak birbirini tanımadığını, ayrıca, DM’nin de görüşlerini tam olarak bilmediklerini anlatmıştır. Amaçlarının Türkiye’yi 12 Eylül öncesine dönmeye imkân vermeyecek, Türk Milletine layık, milli geleneklerimize uygun bir anayasa yapmaktı diyen Aldıkaçtı; detaylı bir şekilde Anayasa Komisyonu’nun çalışma metodunu ve planını anlatarak Tasarının hangi aşamalardan geçtikten sonra Meclis’e getirildiğini açıklamıştır.

¹⁹³ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 481-485

¹⁹⁴ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 501-504

¹⁹⁵ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:126 (12.8.1982), ss. 505-510

Yaptıkları çalışmaların doğru ve yeterli olduğunu savunan Aldıkaçtı; Anayasa'nın temel ilkelerini belirledikleri bir sırada Temmuz ayı başlarında Anayasa Tasarısının Meclis'e sunulması gerektiğini kendilerine kabul ettirilmek istendiğini söylemiştir. Bu sebeple 17 Temmuz'da çalışmaları eksik olarak tamamlayarak Genel Kurul'a sunduklarını, bu eksikliklerden dolayı öncelikle özür dilediğini ifade etmiştir.

Anayasa'nın başlangıç kısmını da asıl metinle birlikte sunmak istediklerini fakat yetiştiremediklerini belirten Orhan Aldıkaçtı geçici maddelerle ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Geçici hükümlerin bulunmadığı ileri sürülmüştür. Doğrudur, kasten geçiş hükümleri konmamıştır. Çünkü olağanüstü durum henüz devam etmektedir. Olağanüstü durumun hangi koşullar içerisinde normal duruma geçeceği belli olmadan geçiş hükümleri koymanın bir anlamı yoktur (...) 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, yani geçiş hükümleri kasıtlı olarak konmamıştır, yoksa unutma eseri veyahut ta yanılma değildir.”

Daha sonra Komisyon üyelerinin karşı oy yazılarına açıklık getiren Aldıkaçtı; Anayasa'nın 200 maddesinden 92'sinin oybirliğiyle kabul edildiğini, muhalefet oyu verenlerin hiç birinin “Ben Anayasayı kabul etmiyorum” demediğini, Tasarırı kabul ettikten sonra katılmadıkları maddelere karşı oy veya muhalefet şerhi yazdıklarını söylemiştir.

Anayasa'nın dili konusunda söyleyecek sözü olmadığını belirten Aldıkaçtı; Anayasa'nın temel bir felsefeden yoksun olduğu eleştirisine karşı şunları söylemiştir:

“... Biz yeni bir Anayasa koyuyorduk. Yeni bir Anayasa yapıyorduk ve yapmamız gerekiyordu. (...) Bu Anayasa 12 Eylül'den önceki durumlara dönmeye elverişli olmayacak bir Anayasaydı. Bu Anayasayı yaparken Esas Teşkilat Hukukumuzun temel ilkelerini bir tarafa atabilir miydik? (...) Biz, elbette ne yapacağımızı biliyorduk ve yapacağımız hususta, insan haklarına dayalı, parlamenter rejim, milli egemenlik ilkesine ve parlamenter rejime dayalı bir Anayasa oluşturmaktı.”¹⁹⁶

Orhan Aldıkaçtı'nın konuşmasından sonra; Tasarının içeriği, yani maddeleri üzerinde yapılan eleştirilere Anayasa komisyonu adına; kişi hak ve hürriyetleri hakkında Feyyaz Gölcüklü, sosyal haklar ve ödevlerle ilgili olarak Şener Akyol, Feridun Engin, siyasi haklar ve yasama meclisi konusunda Kemal Dal, yargı ve Devlet Danışma Konseyi hakkında Mümin Kavalalı ve Muammer Yazar, Yürütme bölümü ile ilgili olarak Turgut Tan, sağlık, yükseköğretim ve eğitim konuları ile ilgili olarak Hikmet Altuğ cevap vermişlerdir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:127, (16.8.1982), ss. 529-539

¹⁹⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:127, (16.8.1982), ss. 540-615

Daha sonra tekrar söz alan Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı; Anayasa Tasarısının genel esasları ve parlamenter rejim konusunda açıklamalarda bulunduktan sonra, 7-8 aylık bir çalışma ürünü olan bu Tasarıda gerekli olan değişiklikleri yaparak Anayasa Tasarısını süratle bitirip gerekli makama tevdi edelim demiştir.¹⁹⁸

Anayasa Tasarısı'nın tümü üzerinde 94 üye konuşma yapmış, yapılan bu konuşmalardaki eleştiri ve tekliflere Anayasa Komisyonunun Başkan ve bazı üyeleri tarafından cevap verilmesinden sonra tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmıştır.

Anayasa Tasarısı'nın tümü üzerindeki görüşmeler 8 birleşimde yapılan 31 oturumda tamamlanmıştır. Bu oturumlardan 94 DM üyesi ile Anayasa Komisyonu'ndan 12 üye söz almış, dolayısıyla 106 üye konuşma yapmıştır.

Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından sonra maddelere geçilip geçilmeyeceği hususu Genel Kurul'da oylanmıştır. Ad okunarak yapılan açık oylamaya 136 üye katılmış, 135 kabul oyu ile tasarının maddelerine geçilmesi kabul edilmiştir. Tek red oyu Kamer Genç tarafından verilmiştir.¹⁹⁹

DM Genel Kurulu'nun 17 Ağustos 1982 tarihinde yapılan 128. birleşimin birinci oturumunda Anayasa Tasarısının maddeleri üzerinde görüşmelere başlanmıştır. Oturum; Başkanvekili M. Vefik Kitapçığıl'ın Başkanlığında yapılmış, Kâtip üyelikleri Mehmet Pamak ve Evliya Parlak yapmıştır.

Oturumda maddelere geçmeden önce, Tasarının maddelerinde yer alan “özgür” ve “özgürlük” kelimeleri yerine “hür” ve “hürriyet” kelimelerinin kullanılmasını teklif eden 52 üyenin verdiği önerge okunmuştur. Lehte ve aleyhte birer üyenin konuşmasından sonra önerge oylanarak kabul edilmiştir.²⁰⁰

Daha sonra Anayasa Tasarısının maddelerine geçilmiş ve “I. Devletin şekli ve Devlet şeklinin Değişmezliği:

Madde1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Anayasa'nın bu hükmü değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez.” şeklindeki 1. madde okunmuştur.

¹⁹⁸ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:127, (16.8.1982), ss. 616-623

¹⁹⁹ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:127, (16.8.1982), ss. 626-629

²⁰⁰ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.7, B:128, (17.8.1982), ss. 633-636

Bu madde ile ilgili Genel Kurulda 15 değişiklik önergesi verilmiştir. Birbirine yakın olan bu önergelerde Anayasa'nın 1. maddesinin "Devletin Şekli" başlığı altında "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" şeklinde düzenlenmesi Tasarı metninin ikinci fırcasının 198. veya başka bir madde de yer alması ve bu maddenin müzakeresiz kabulü teklif edilmektedir. Farklı bir önerge veren Mahir Canova "Türkiye Devleti" deyiminin yerine "Türk Devleti Cumhuriyettir" ya da "Türk Devleti Cumhuriyet Devletidir" şeklinde maddenin düzenlenmesini teklif etmiştir. Önergelerin okutulmasından sonra Tasarının 1. maddesi;

"I. Devletin Şekli

Madde 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir." Şeklinde oy birliği ile kabul edilmiştir.²⁰¹

DM Genel Kurulu'nda alınan karar gereğince günde 8 madde görüşülmesi kabul edildiği halde, ilk iki günde ancak 10 madde görüşülmüş 7 madde kabul edilebilmiştir. İlan edilen programa göre 21 Eylül 1982 tarihine kadar Anayasa görüşmelerinin tamamlanması gerektiğinden DM Genel Kurulu'nda müzakerelerin hızlandırılması için tedbirler alma yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede üyelerin konuşmaları 5'er dakika ile zaman zaman sınırlandırılmış, maddeler üzerinde verilen önergelerin çokluğu dikkate alınarak (örneğin: 2. madde üzerinde 22 önerge, 4. madde üzerinde 13, 5. madde üzerinde 14 önerge verilmiştir.) verilecek önergelerin bir gün önceden verilmesi ve aynı olan önergelerin birleştirilerek görüşülmesi kararlaştırılmıştır.²⁰² Daha sonra fazla zaman aldığı gerekçesiyle Tasarı maddelerine ilişkin gerekçelerin Genel Kurul'da okunmaması kararı alınmıştır.²⁰³

Tasarının DM görüşmeleri sırasında maddelerle ilgili olarak verilen önergeler Anayasa Komisyonuna verilmiş, ilgili madde önergeler de dikkate alınarak yeniden düzenlenerek Genel Kurul'a getirilmiştir.

Anayasa Komisyonu; Tasarının yapısı bozulmadan derli toplu bir şekilde DM Genel Kurulu'ndan çıkması için mücadele etmiş, hatta Komisyon Başkanı Orhan Aldıkaçtı bu amaçla bazı üyelerle Meclis dışında toplantılar yapmıştır. Bu toplantılarda Aldıkaçtı şunları söylemiştir. "Anayasa'nın nitelikleri üzerinde fikir birliği olanlar bir araya gelmeli ve bu fikirlerin ışığında anayasa genel kurulda savunulmalıdır..."

²⁰¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:128, (17.8.1982), ss. 638-642

²⁰² **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.8, B:130, (19.8.1982), ss. 105-109.

²⁰³ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.8, B:131, (19.8.1982), s. 188.

“Atatürk ilkelerine bağlı kişilerin bir araya gelerek anayasayı çıkartmaları gerekir. (...) Ben liberal görüşteyim. (...) Bizim liberalliğimiz çağdaştır ve Atatürk ilkeleriyle bir bütündür. Buna isterseniz, Atatürkçü liberalizm de diyebilirsiniz.”²⁰⁴

Bu toplantılar giderek DM’de gruplaşmalara yol açmış, fakat askeri yönetim bu gruplaşmalara müdahale ederek sona erdirmiştir.²⁰⁵ Askeri yönetimin bu yaklaşımı DM’de bazı üyeler tarafından desteklenmiştir. Bu konuda Mehmet Hazer yaptığı konuşmada gruplaşmalara karşı çıkarak şunları söylemiştir.

“... Danışma Meclisi’nde gruplaşmalar, bölünmeler yoktur. Bir parti düzeni içinde çalışmayan, grup kararına bağlı olmayan Danışma Meclisi Üyeleri, fikir ve kanaatlerini tek tek, açık ve serbestçe beyan etmektedirler...”

“Böyle olunca da, görüşlerde üslupta farklılıklar olması tabiidir. Bu farklılıkları Atatürkçü liberaller, sosyal demokratlar ya da radikalar diye sınıflandırmak ise tamamıyla anlamsız ve isabetsizdir, çünkü Atatürk ne liberaldi, ne de sosyalist.”²⁰⁶

Anayasa Komisyonu, Tasarının Başlangıç ve Geçici maddelerini DM Başkanlığı’na oldukça geç bir tarihte 18 Eylül 1982 tarihinde sunabilmiştir.

Yalçın Doğan’a göre;

“Danışma Meclisi Anayasa tasarısını hazırlarken, MGK’de de benzer bir çalışma yürütülmüştü...”

“Anayasa tasarısının Konsey’de görüşülmesinden çok kısa bir süre sonra geçici maddeler Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı’ya gönderildi. Aldıkaçtı geçici maddeleri bir Cumartesi günü Komisyona götürürken, Meclisin başkanlık divanına uğradı. “şimdi biz bunu hemen Komisyondan Genel Kurul’a göndereceğiz. Hazırlanan bu maddelerin bizimle hiçbir ilgisi yok. Genel Kurul’da çok fazla tartışılmadan kabul edilip, MGK’ye gönderilsin.” dedi.²⁰⁷

²⁰⁴ Yalçın Doğan, **Dar Sokakta Siyaset (1080-1983)**, 5. Baskı, Tekin yayınevi, İstanbul, 1986, ss. 167-168.

²⁰⁵ Doğan, **a.g.e.**, s. 174.

²⁰⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.7, B:121, (5.8.1982), ss. 91-92.

²⁰⁷ Doğan, **a.g.e.**, s. 188.

Nitekim Tasarının geçici Maddelerinin Genel Kurul’da görüşülmeye başlandığı 18 Eylül 1982 günü Muzaffer Sağışman tarafından verilen bir önerge ile bu maddeler için farklı bir görüşme usulü benimsenmiştir. Bu önergede; zaman darlığı dikkate alınarak Anayasa Tasarısının geçici maddeleri üzerinde bir lehte bir aleyhte iki üyeye söz verilmesi, ayrıca üç üyenin de soru sormasıyla madde üzerinde görüşmelerin tamamlanması teklif edilmekteydi.²⁰⁸ Geçici maddeler Genel Kurul’da kabul edilen bu önerge doğrultusunda daha süratli bir şekilde görüşülerek kabul edilmiştir.²⁰⁹

Tasarının yürürlük maddesinden önce, dolayısıyla en son görüşülen bölümü Başlangıç kısmı olmuştur. Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan metinde Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı ve bütünlüğü ile Cumhuriyetin temel niteliklerine vurgu yapılmaktadır. Tasarının başlangıç kısmının Genel Kurul’da görüşülmesi sırasında, bazı üyeler verdikleri önerge ve yaptıkları konuşmalarda bu Anayasa’nın hazırlanmasında esas olan 12 Eylül 1980 Askeri müdahalesi ve Kurucu Meclis’e başlangıçta mutlaka yer verilmesini savunmuşlardır.²¹⁰ Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı, Tasarının başlangıç kısmında 12 Eylül 1980 müdahalesine neden yer vermediklerini şöyle açıklamıştır:

“Bu başlangıç kısmını oluştururken 12 Eylül’e kasten yer vermedik. Sorunu düşündük ve 12 Eylül’ün aslında Türk Milletinin varlığını, bağımsızlığını, bölünmezliğini kurtaran bir tarih olmakla beraber, acı bir tarih olduğunu da aynı zamanda ve bu tarihin Anayasa’nın başlangıç kısmında yer almaktansa, bu olayın hedeflerini Anayasada belirtmeyi ve bu hedeflere dayana Anayasayı ortaya koymayı ve bu ilkeleri duyurmayı uygun bulduk efendim. Mesele bundandır. Yoksa Anayasamızın her tarafından 12 Eylül, edebiyatçı bir deyişle buram buram kokar efendim. Bütün hedefleri, 12 Eylül’ün hedefleridir ve hepimizin hedefleridir, zaten bu konuda aramızda bir ayrılık yok, hepimiz bu aynı amacı çeşitli şekilde belirtmek istedik...”²¹¹

Tasarının başlangıç kısmının kabul edilmesinden sonra yürürlük maddesi olan 200. maddenin oylanarak kabul edilmesi üzerine birinci tur görüşmeler tamamlanmıştır.

²⁰⁸ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153 (18.9.1982), ss. 432.

²⁰⁹ Geçici 12 madde 18 Eylül Cumartesi günü 2 oturumda tamamlanmış, üzerinde fazla bir tartışma olmamıştır. **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153 (18.9.1982), ss. 481-514.

²¹⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153 (18.9.1982), ss. 516-526.

²¹¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153, (18.9.1982), s. 523

Anayasa Tasarısının birinci tur görüşmelerine 4 Ağustos 1982 günü başlanmış 18 Eylül 1982 tarihinde yapılan 153. birleşimin 4. oturumunda tamamlanmıştır. Görüşmelerde tümü üzerinde 8 birleşim 95 oturum yapılarak toplam 34 birleşim 125 oturumda birinci tur görüşmeler sonuçlandırılmıştır. Tasarının tümü üzerinde 94 üye, maddeler üzerinde ise 2858 defa söz alınmış, 1418 önerge verilmiştir.²¹²

2.2- İkinci Tur Görüşmeler

DM İçtüzüğüne 5 Temmuz 1982 günü 9 sayılı karar ile eklenen 1 ek madde ile Anayasa Tasarısının Genel Kurulda iki defa görüşülmesi, ikinci görüşmeye birinci görüşmenin bitiminden itibaren 72 saat geçmeden başlanmaması kabul edilmişti. Ancak birinci tur görüşmelerin uzaması sebebiyle 18 Eylül 1982 günü tekrar içtüzük değişikliği yapan DM Genel Kurulu iki görüşme arasındaki bekleme süresini 48 saate indirerek 24 saat zaman kazanma yoluna gitmiştir.²¹³ Aynı gün DM Genel Kurulunda alınan başka bir kararla da; Anayasa Tasarısının ikinci tur görüşmelerine 21 Eylül 1982 tarihinde başlanmasına, maddelerle ilgili olarak verilecek değişiklik önergelerinin 20 Eylül 1982 günü saat 13.00'e kadar Başkanlığa verilmesine ve 26 Eylül 1982 günü ikinci tur müzakereler tamamlanamadığı takdirde çalışmalar Kurban Bayramının ikinci gününden itibaren devam edilmesine karar verilmiştir.²¹⁴

DM Genel Kurulu'nun 21 Eylül 1982 günü yapılan 154. Birleşiminin 1. oturumunda Anayasa Tasarısının ikinci tur görüşmelerine başlanmış, 23 Eylül 1982 günü yapılan 156. Birleşimin 1. oturumunda görüşmeler tamamlanabilmiştir. Oturum Başkanlığını Başkanvekili M. Vefik Kitapçıgil, Katip Üyelikleri Evliya Parlak ve Mehmet Pamak yapmışlardır. DM Başkanvekili M. Vefik Kitapçıgil ikinci tur görüşmelere başlarken şunları söylemiştir:

“İlk görüşmede, Tasarının bugünkü halini almada 12 Eylül evveli olaylarının, bilhassa bu sahada iflasın eşiğine gelmiş bulunmasının Türk Milletinin anayasal hakları değil, bu hakların dışında yaşam hakkından mahrum edilmesi gibi, günde 20-25 vatandaşın hayatını kaybetmesi gibi, olaylar Anayasa hazırlığında büyük etki yapmıştır. İkinci görüşmede de yine aynı etkinin olacağında şüphe yoktur.”²¹⁵

²¹² **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153, (18.9.1982), ss. 530-532.

²¹³ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153, (18.9.1982), s. 480

²¹⁴ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:153, (18.9.1982), ss. 528-529.

²¹⁵ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:154, (21.9.1982), s. 537

Daha sonra Azmi Eryılmaz tarafından verilen bir önerenin kabul edilmesiyle DM üyelerinin yanı sıra Komisyon üyelerinin de konuşma süreleri 5 dakika ile sınırlandırılmıştır.

Anayasa Tasarısının ikinci defa Genel Kurulda görüşülmesinin sebebini Oturumu yöneten Başkanvekili M. Vefik Kitapçığı şöyle açıklamıştır:

“...Birinci görüşmeler sonucunda beliren fikirlerin ışığında, metinlerin redaksiyonu, eklenen ve çıkarılan maddelerle birlikte sistematığının yeniden gözden geçirilerek maddi hataların giderilmesi ve madde numaralarının yeniden düzenlenmesi ve varsa üyelerin önerelerini hazırlamalarına fırsat verilmesidir.”²¹⁶

Nitekim Tasarının ikinci tur görüşmelerinde çok esaslı değişiklikler ile maddeler üzerinde uzun tartışmalar olmamış, ikinci tur görüşmeler 3 Birleşimde yapılan 10 oturumda tamamlanmıştır.

Anayasa Tasarısının ikinci tur görüşmelerinde de bazı maddeler üzerinde değişiklik önereleri verilmiştir. Örneğin Başlangıç kısmı ve 2. maddede yer alan “Atatürk milliyetçiliğine” tabiri yerine “Atatürk’ün de benimsediği, Türk milliyetçiliğine” ifadesinin konulması için Mehmet Pamak, Nurettin Ayanoglu, E. Zekai Ökte ve 15 üye önerge vermiştir. Bu önergeye karşı çıkan Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı; “Bizim için, Anayasa Komisyonu için Atatürk milliyetçiliği ile Türk milliyetçiliği arasında hiçbir fark yoktur...” demiştir. Aynı şekilde Tasarının Cumhuriyetin temel ilkelerini ortaya koyan 2. maddesine “adalet” yerine “sosyal adalet”, “Atatürk milliyetçiliğine bağlı” ifadesinden sonra “Cumhuriyetçi, inkılâpçı, demokratik ve laik bir hukuk devletidir.” İfadesinin eklenmesi için Utkan Kocatürk, Bekir Tünay ve 10 üye tarafından verilen önergeye de Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı; 2. maddenin “Başlangıç” kısmıyla beraber bir bütün teşkil ettiğini, Atatürk fikri ve Atatürkçülüğün Anayasa’nın bütün maddeleri ve ruhunda bulunduğunu söyleyerek karşı çıkmıştır. Sonuçta verilen önergeler Genel Kurul’da kabul edilmemiştir.²¹⁷ Diğer taraftan Tasarının diğer pek çok maddesi ile ilgili herhangi bir önerge verilmemiş doğrudan oylanarak kabul edilmiştir.

²¹⁶ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.10, B:153, (18.9.1982), s. 528.

²¹⁷ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.10, B:154, (21.9.1982), ss. 538-545.

DM Genel Kurulunda Anayasa Tasarısı üzerindeki görüşmelerin 21 Eylül 1982 tarihinde tamamlanması kararı alınmasına rağmen,²¹⁸ görüşmeler iki gün gecikmeyle 23 Eylül günü tamamlanabilmiştir. Madde görüşmelerinin tamamlanmasından sonra Anayasa Tasarısının tümü ad okunarak oylanmıştır. 23 Eylül 1982 tarihinde 156. Birleşimin 1. oturumunda yapılan oylamaya 139 üye katılmış, 12 çekimser, 7 ret oyuna karşılık 120 kabul oyu ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı DM Genel Kurulunda kabul edilmiş, 19 üye oylamaya katılmamıştır.²¹⁹ Anayasa Tasarısına Mehmet Aydar, Fikri Devrimsel, Abdülkadir Erener, S. Feridun Güray, Özer Gürbüz, Hayati Gürtan, Halil İbrahim Karal, Tülay Öney, Nermin Öztuğ, Paşa Sarioğlu, Cahit Tutum ve Bahtiyar Uzunoglu ret oyu vermişler, Ertuğrul Alatl, Mustafa Alpdündar, Abdülbaki Cebeci, Kamer Genç, Vahap Güvenç, Feridun Şakir Ögünç ve Mehmet Pamak çekimser kalırken diğer üyeler olumlu oy vermişlerdir.²²⁰

Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı; Tasarının Genel Kurulda kabul edilmesi üzerine yaptığı teşekkür konuşmasında; Anayasa'nın her şeyden önce Türkiye'nin 12 Eylül öncesine dönmesini engelleyen bir zihniyetle hazırlandığını, Türkiye'yi bölmek, parçalamak isteyenlere karşı zırlı bir duvar halinde çıkılmak istendiğini vurgulamıştır. DM Başkanı Sadi Irmak ise, Anayasa Tasarısının demokrasinin, Atatürkçülüğün ve Atatürk'ün bir zaferi olduğunu söylemiştir.²²¹

Tasarı Anayasa Komisyonu tarafından Başlangıç ile 200 esas ve 12 geçici madde olarak DM Başkanlığı'na sunulmuştu. Anayasa Tasarısı DM Genel Kurulunda yapılan görüşmeler sonunda Başlangıç ile 193 esas ve 11 geçici madde halinde kabul edilmiştir.²²² DM Genel Kurulunda Tasarı üzerinde yapılan önemli değişiklikleri şöyle özetlemek mümkündür:

Anayasa Tasarısının 1. maddesinde yer alan “Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir”

“Anayasa'nın bu hükmü değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez.” Hükmünün 2. fıkrası DM Genel Kurulunda 11. madde olarak düzenlenmiştir.

²¹⁸ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.6, B:113, (30.6.1982), ss. 375-376.

²¹⁹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:156, (23.9.1982), s. 843.

²²⁰ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:156, (23.9.1982), ss. 890-891.

²²¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:156, (23.9.1982), ss. 844-845.

²²² **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:156'nın sonuna ekli (23.9.1982).

Tasarının Egemenliği düzenleyen 5. maddesinin son fıkrasında yer alan “Milletlerarası yetkileri bulunan kuruluşlara üyeliği öngören andlaşmalar hükümleri saklıdır” fıkrasına Genel Kuruldan büyük tepki gelmiş, bunun devlete ipotek koymak olacağı ileri sürülmüştür. Sonuçta Avrupa Birliği’ne girme hedefine yönelik olan bu fıkra maddeden tamamen çıkarılmıştır.²²³

Komisyon Tasarısının “Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılamaması”nı düzenleyen 13. maddesi Genel Kurulda eleştirilmiş, yapılan görüşmeler sonunda “...komünizme, faşizme veya dini temellere dayalı bir devlet düzeni” ifadesi çıkarılmıştır.²²⁴

Komisyon Tasarısında “Kişi özgürlüğü” Madde:18, ve “Kişi güvenliği” Madde:19, genel Kurulda “Kişi hürriyeti ve güvenliği Madde:19” olarak tek madde haline getirilmiştir. 19. madde yeniden düzenlenirken “...bir suç işlenmesi tehlikesi”ni tutuklama sebepleri arasında sayan Komisyon Tasarısındaki ifade çıkarılmıştır.

Komisyon Tasarısının “Din ve vicdan özgürlüğünü” düzenleyen 24. maddesinde de Genel Kurulda önemli bir değişiklik yapılmıştır. Genel Kurul’da bu madde görüşülürken, devletin din eğitimi yapmasının, vatandaşların devlete bağlılığını pekiştireceği ahlaklı fertler yetiştirmek için din eğitiminin gerekli olduğu ifade edilmiştir.²²⁵ Komisyon Tasarısında; “...din eğitim ve öğretimi; ancak kişilerin kendi isteğine; küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır” şeklinde iken Genel Kurulda; din ve ahlak eğitimi ve öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu hale getirilmiş, ancak İslam dinine bağlı olmayanlar için isteğe bağlı kılınmıştır. Ayrıca, Genel Kurulda 24. maddeye bir fıkra olarak “İbadetler, dini ayin ve törenler serbesttir; bunlar kamu düzenine, genel ahlaka ve bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olamaz” ifadesi eklenmiştir.²²⁶

Komisyon Tasarısının “Basın özgürlüğünü” düzenleyen 28. maddesine Genel Kurulda “Resmi dilden başka bir dilde yayın yapılması izine bağlıdır. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır” şeklinde bir fıkra eklenmiştir.

²²³ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.8, B:129, (18.8.1982), ss. 47-63.

²²⁴ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.8, B:129, (18.8.1982), ss. 162-176.

²²⁵ Beşir Hamitoğulları “Anayasamızın ihtiyacı, İslamla Atatürkçülük arasında yaşayan bir sentez kurmaktır.” derken, Mahmut Nedim Bilgiç; “... Vatan ve milletine sadık nesiller yetiştirmenin en sağlam yollarından bir tanesi onların gönlüne ve kafasına Allah sevgisini ve manevi değerleri gerçek mahiyetiyle yerleştirmek” olduğunu söylemiştir. **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.9, B:140 (1.9.1982), ss. 291-300.

²²⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.9, B:140 (1.9.1982), ss. 306-308.

Anayasa Komisyonu Tasarısına; Genel Kurulda “Şehitlerin dul ve yetimleriyle malul ve gazilerin korunması” (Madde: 67) ile “Korunmaya muhtaç çocuklar” (Madde: 70) hakkında iki yeni madde eklenmiştir.

Anayasa Komisyonunun hazırladığı taslakta Cumhurbaşkanı’nın “Nitelikleri ve tarafsızlığı”, “Seçimi”, “Görev ve yetkileri” ve “sorumsuzluğu”nu düzenleyen 110-114. maddeler ile ilgili genel Kurulda çok sayıda önerge verilmiştir. Bu önergelerden Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından beş yıllık süre ile seçilmesi yönündeki önergeler reddedilirken²²⁷, Cumhurbaşkanı’nın yetkilerinin artırılması doğrultusunda birçok önerge verilip kabul edilmiştir. Anayasa Komisyonu bu önergeler doğrultusunda Cumhurbaşkanı’nın “Görev ve yetkilerini” düzenleyen 112. madde ile “Sorumsuzluğu”nu düzenleyen 113. maddesini yeniden kaleme alarak Genel Kurula sunmuştur.²²⁸

Böylece yeniden düzenlenen 112. ve 113. maddeler ile Cumhurbaşkanı’nın yasama, yürütme ve yargıya ilişkin bütün yetkileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmış, Cumhurbaşkanı parlamenter rejim içerisinde kuvvetlendirilmiş, kriz zamanlarında devleti işletecek mekanizmaları çalıştırma ve önemli atama yetkileri ile donatılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı’na “Anayasa Mahkemesi’nden iptal kararının yeniden incelenmesini istemek” yetkisi de verilmiş, ancak bu yetki daha sonra MGK’ce Anayasa değişikliğine ilişkin kanunları halkoyuna sunma yetkisine dönüştürülecektir.

Komisyon Tasarısında yer alan Devlet Danışma Konseyi’nin kuruluşu, görevleri, üyelik ve çalışması ile ilgili 118.-125. maddeler de Genel Kurulda çıkarılmıştır. Bu konuda Genel Kurulda maddeler üzerinde yapılan görüşmeler sırasında herhangi bir müzakere yapılmamış, Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı’nın 118.-125. maddeleri geri aldıklarını açıklaması ile bu maddeler Tasarıdan çıkarılmıştır.²²⁹

MGK Başkanı Kenan Evren, anılarında Devlet Danışma Konseyi’nin Devlet Konseyi adıyla MGK Genel Sekreterliğinde hazırlattıklarını belirtmekte ve şunları söylemektedir:

“Başlangıçta Devlet Konseyi fikrine Milli Güvenlik Konseyi üyesi arkadaşlarım karşı çıkmadılar. Emin Paksüt’ün buluşu olan bu Konseyi benimsemişlerdi. Verdiğim direktif üzerine çalışmalar sürdürülürken, aradan bir müddet geçtikten sonra, Konsey üyesi arkadaşlarım bana gelerek, bu Konsey fikrini beğenmediklerini bildirdiler. Sebebini

²²⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.9, B:141, (2.9.1982), ss. 375-402.

²²⁸ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.10, B:152, (17.9.1982), ss. 438-450.

²²⁹ **DM Tutanak Dergisi**, YY:1, C.9, B:141, (2.9.1982) s. 408.

sorduğumda; böyle kalabalık bir meclis içerisinde bulunmak istemediklerini, bunun yerine kendilerinden oluşacak bir konseyi tercih ettiklerini söylediler. Ben kendilerine bu Konseyin çok faydalı olacağını(...) söyledimse de ikna olmadılar. Daha fazla ısrar etsem, aramızda bu yüzden bir anlaşmazlık çıkacak ve tabii bu anlaşmazlık başka sahalara da sirayet edecekti. Şimdiye kadar hiçbir pürüz çıkarmadan yürüttüğümüz görevlerin bundan sonra böyle bir meseleden dolayı bozulmasını arzu etmediğimden, Genel Sekreter Orgeneral Necdet Üruğ'a bu hal şeklinden vazgeçilmesi hususunda emir verdim ve neticede; faydalı olacağına inandığım Devlet Konseyi de kurulamamış oldu.”²³⁰ Bu ifadelerden Devlet Danışma Konseyi'nin Anayasa Tasarısında yer alması ve daha sonra çıkarılmasının MGK Başkanı Kenan Evren'in talimatları ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Anayasa Komisyonu Tasarısında Milli Güvenlik Kurulu'nu düzenleyen 134. madde de; “Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemi, Cumhurbaşkanı'nca belirlenir.”, “Kurulun aldığı kararlar (...) Bakanlar Kurulu için, uyulması gereken tavsiye niteliğindedir.” şeklinde idi. Bu madde Genel Kurulda verilen önergelerle yeniden düzenlenmiş “...Kurulun (....) alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınır.”

“Milli Güvenlik Kurulu'nun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanı'nca düzenlenir.” Şeklinde 126. madde olarak kabul edilmiştir.²³¹

Komisyon Tasarısının 168. maddesi ile Türk Dil Akademisi kurulması öngörülmekte idi. Genel Kurulda 79 üye tarafından verilen ortak bir önerge ile Türk Dil Akademisi yerine “Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla kamu tüzel kişiliğine sahip, Atatürk Akademisi...” kurulması 144. madde olarak kabul edilmiştir.²³²

Komisyon Tasarısı metninde yer alan Anayasa'nın halk oylamasında oy kullanmayanların ilk genel ve mahalli seçimlere katılamayacakları ve aday olamayacakları şeklindeki 5. maddesi Genel Kurul tarafından Anayasa Tasarısı metninden çıkarılmıştır.²³³

Yukarıda sıralanan önemli değişikliklerin yanı sıra DM Genel Kurulunda birçok madde üzerinde redaksiyon ve madde birleştirmeleri yapılmış, bazı bölüm ve maddelerin yerleri değiştirilerek Tasarının sistematığında önemli düzenlemeler yapılmıştır.

²³⁰ Kenan Evren'in Anıları, C.3, ss. 288-289.

²³¹ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.9, B:142, (3.9.1982), ss. 483-503.

²³² DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.9, B:147, (9.9.1982), ss. 52-72.

²³³ DM Tutanak Dergisi, YY:1, C.9, B:156, (23.9.1982), ss. 832-833.

3. ANAYASA TASARISININ MGK'DE GÖRÜŞÜLMESİ VE KABULÜ

3.1- MGK Anayasa Komisyonu raporu ve DM Metninde Yapılan Değişiklikler

DM Genel Kurulu'nda 23 Eylül 1982 tarihinde yapılan 156. Birleşimde görüşülerek kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı 24 Eylül 1982 tarihinde MGK Genel Sekreterliği'ne sunulmuştur. (DM: 1/463, DM S. Sayısı 166)²³⁴

DM Anayasa Tasarısını hazırlarken, MGK'de de paralel bir çalışma yürütülmüştü. Bu sebeple MGK DM'den bağımsız olarak ayrı bir Anayasa Tasarısı hazırlamış olduğundan elinde iki ayrı Anayasa Tasarısı vardı.

Bu konuda MGK Başkanı Kenan Evren şunları söylemektedir:

“... Anayasadan kaynaklanan birçok aksaklıkları tespit etmiş ve bu aksaklıkları giderecek bir Anayasa taslağının hazırlanması direktifini Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği'ne vermiştik. Bu konu ile Genel Sekreter çok yakından ilgileniyor ve çeşitli uzmanlar burada görev yapıyordu.”

“Danışma Meclisi henüz Anayasayı ele almadan, Genel Sekreterlikte Anayasa taslağı aşağı yukarı hazır durumda idi. Önümüzde çok zaman olduğundan, Anayasa konusuna hemen el atmadık. Esasen Danışma Meclisi'nde Anayasa hazırlanmadan bizim hazırladığımız Anayasa üzerinde çalışmamız da doğru olmazdı. Ancak; Danışma Meclisi Genel Kurulu'nda görüşmeler başlayıp maddeler kabul edildikçe, kabul edilen maddeler bize geliyor ve sonunda sıkışmamak için o maddeler üzerinde görüşmelerimizi gayri resmi olarak yapıyorduk.”²³⁵

MGK Genel Sekreterliği bünyesinde Hakim Tümgeneral Muzaffer Başkaynak Başkanlığında, Hv. Hakim Kd. Albay Zeki Güngör, Hakim Kd. Albay İsmet Onur, Hakim Kd. Albay İlhan Köseoğlu, Hakim Kd. Albay Feridun Balatlıoğlu ve Hakim Albay Ersin Eserol'dan oluşan Anayasa Komisyonu Anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirilmişti.

²³⁴ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B: 188'in sonuna ekli (18.10.1982).

²³⁵ Kenan Evren'in Anıları, C. 3, s. 276.

Yalçın Doğan; MGK'deki Anayasa çalışmalarına asker hukukçuların yanı sıra, o günlerde Konseye yakın “danışman” ve sivil kadroların katkıları olduğunu bilmeyen yoktu demektedir.²³⁶ MGK Başkanı Kenan Evren, anayasa'nın hazırlanmasında Emin Paksüt'ün büyük yardımlarının olduğunu belirtmektedir.²³⁷

2485 Sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun'a göre Anayasa ve yasa yapımında son söz hakkına sahip olan MGK'de; DM Başkanlığı'ndan gelen Anayasa tasarısı üzerinde önemli değişiklikler yapma yoluna gidilecektir.

Bu konuda Kenan Evren şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Anayasa'nın tümünün Danışma Meclisi'nde kabulünü müteakip yaptığımız çalışmalar sırasında; üniversitelerimizden, basından, çeşitli kuruluşlardan yapılan eleştirileri dikkate alıyor ve haklı gördüklerimiz varsa, o istikamette değişiklikleri gerçekleştiriyorduk. Danışma Meclisi'nce kabul edilen Anayasa taslağının bazı maddeleri hakikaten katı kuralları getiriyordu. O gibi maddeleri toplumdan gelen reaksiyonlar karşısında yumuşattık. Bu yüzden Danışma Meclisi'nce kabul edilen Anayasada bir hayli değişiklik oldu. Eğer Danışma Meclisi'nin kuruluşu hakkında çıkardığımız kanunda Milli Güvenlik Konseyi'ne bu yetkiyi tanımamış olsaydık. Anayasada da değişikliklere gidemeyecektik. Milli Güvenlik Konseyine Danışma Meclisi üzerinde bir yetki tanımamız, bazı çevrelerce tenkit edildi. Ancak şimdi ümitler bize çevrilmiş ve katı bölümlerin yumuşatılması bizden istenmeye başlanmıştı.”²³⁸

DM'ce kabul edilen Anayasa Tasarısı Devlet Başkanı Kenan Evren'in başkanlığında MGK üyeleri, Başbakan Bülent Ulusu, MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ, Devlet Bakanı İlhan Öztrak, Adalet Bakanı Cevdet Menteş, Maliye Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu, İçişleri Bakanı Selahattin Çetiner, Dışişleri Bakanı İlter Türkmen, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Bozer, MGK Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak ile birkaç sivil uzman üç gün süreyle Anayasayı incelemişlerdir.

“Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesine olanak sağlayan, Milli Güvenlik Konseyi üyelerinin statüsünü Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine dönüştüren, eski siyasilere on yıllık siyaset yasağı getiren, MGK'nin görev süresini seçimden sonra oluşacak yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı'nın oluşumuna dek saptayan anayasanın geçici maddeleri MGK Sekreteryası ile Genelkurmay'da hazırlanacaktı...”²³⁹

²³⁶ Doğan, a.g.e., s. 188.

²³⁷ Kenan Evren'in Anıları, C. 3, s. 282.

²³⁸ Kenan Evren'in Anıları, C. 3, s. 276.

²³⁹ Doğan, a.g.e., ss. 187-188.

DM tarafından sunulan Anayasa Tasarısı MGK Anayasa Komisyonu tarafından MGK’de yapılan hazırlıklarla birlikte incelemeye tabii tutulmuştur. Yapılan inceleme sonucunda Anayasa Komisyonu hazırladığı raporu 17 Ekim 1982 tarihinde MGK Başkanlığı’na sunmuştur. (1/397).²⁴⁰

Raporda DM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Anayasa Tasarısını tetkik ve Anayasa metninin düzenleme, çalışma ve tartışmaları yapılırken Anayasa ve kamu hukukuna ait genel ilkelerin yanı sıra göz önünde bulundurululan esaslar ve kaynaklar özetle şöyle sıralanmaktadır:

- 1- 12 Eylül Harekatının amacını belirten MGK’nin 1 Numaralı bildirisi,
- 2- 12 Aralık 1980 tarih ve 2356 Sayılı MGK Hakkında kanunun gerekçesi,
- 3- Devlet Başkanı ve MGK Başkanı’nın demeç ve bildirileri,
- 4- 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun’un başlangıç kısmında belirtilen esaslar ve hüküm,
- 5- 9 Temmuz 1961 tarih ve 334 sayılı Anayasa,
- 6- 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren kabul edilmiş bulunan Kanun hükümlerinden 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanunun 6. maddesine göre Anayasa hükmü niteliğinde olanlardan, Anayasa’nın hazırlanmasında yararlanılması gerekenler,
- 7- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi,
- 8- Diğer devletlerin Anayasaları,
- 9- DM Anayasa Komisyonu’nun tasarıya ilişkin genel gerekçesi ile madde gerekçeleri ve tasarıya ilişkin olarak DM’de yapılan görüşmelerin tutanakları,
- 10- MGK’nin 70 sayılı gereğince Anayasa Tasarısı üzerinde basın, yüksek yargı organları, üniversiteler, sendikalar, dernekler ve diğer kurum ve kuruluşlarca belirtilen görüş ve öneriler dikkate alınmıştır.

²⁴⁰ **MGK Tutanak Dergisi**, C. 7, B: 118’in sonuna ekli (18.10.1982).

Komisyon raporunda Anayasa Tasarısı hazırlama sürecinde izlenen yöntem şöyle açıklanmaktadır:

“Anayasa’nın önemi ve özelliği dikkate alınarak diğer kanun tasarısı ve tekliflerine ilişkin komisyon çalışmalarından farklı bir yöntem izlemek suretiyle Türk toplumuna yaraşır bir Anayasa hazırlamak için Milli Güvenlik Konseyi Tasarısı üzerindeki çalışmalarını bir komisyon çalışması şeklinde sürdürmüş, Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri ile Genel Sekreterlik Hukuk İşleri, Kanunlar ve Kararlar Dairesi bünyesindeki Anayasa Komisyonu’nun Başkan ve üyeleri de bu çalışmalara katılmışlardır. Çalışmalarda ilgili bakanların kendi konuları hakkındaki fikirleri ve uygulayıcı uzman kişilerin de görüşleri alınmıştır.”

“Komisyonumuz, bu çalışmaların ışığı altında ve özellikle Milli Güvenlik Konseyi’nin görüş, düşünce ve tespitlerine dayanarak, belirlenmiş bulunan ilkeler doğrultusunda Türk Milletinin bünyesine en uygun bir şekilde düzenlenmiş bulunan Anayasa metnini Milli Güvenlik Konseyi’nin müzakeresine hazır hale getirmiştir.”

“... Sürdürülen çalışmalarda, Danışma Meclisi Genel Kurulu’nca hazırlanmış bulunan Anayasa Tasarısı’nın düzenleyici hükümlerine açıklık getirilmiş ve bazı maddelerinde yer alan çerçeve niteliğindeki hükümler de amacına uygun bir biçimde düzenlenmiştir.”

“Aynı şekilde Anayasa Tasarısı’nın derhal uygulanacak hükümleri ile varılması gereken hedefleri gösteren hükümlerine de açıklık getirilmiştir.”

DM’ce 193 esas, 11 geçici madde halinde MGK’ye sunulan tasarısı metninde MGK Anayasa Komisyonu tarafından önemli değişiklikler yapılmış, bir kısım maddeleri çıkarılmış, bazı maddeler birleştirilmiş, bazıları yeniden kaleme alınmış, ek ve geçici maddeler ilave edilmiş, bazı katı maddeler yumuşatılırken, bir kısmı daha katı hale getirilerek 177 esas, 15 geçici madde haline getirilen tasarısı yedi kısım halinde düzenlenmiştir.²⁴¹

MGK Anayasa Komisyonu raporunda; DM metninin aynen veya madde numarası veya kenar başlığı değiştirilmek suretiyle 40 maddesinin kabul edildiği belirtilmekte ve bu madde numaraları şöyle sıralanmaktadır:

Aynen kabul edilen maddeler: 1, 8, 9, 16, 21, 25, 30 ve 39. maddeler.

²⁴¹ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 118’in sonuna ekli (18.10.1982), ss. 65-66.

Sadece madde numarası veya kenar başlığı değiştirilerek aynen kabul edilen maddeler şunlardır:

DM metnindeki 2. madde 2, 4. madde 5, 5. madde 6, 6. madde 10, 10. madde 11, 36. madde 37, 46. madde 45, 58. madde 172, 59. madde 173, 65. madde 59, 66. madde 60, 73. madde 64, 79. madde 70, 80. madde 71, 88. madde 80, 93. madde 85, 96. madde 88, 106. madde 98, 107. madde 99, 115. madde 106, 119. madde 110, 120. madde 111, 123. madde 115, 125. madde 117, 131. madde 123, 149. madde 141, 156. madde 147, 160. madde 151, 178. madde 163, 182. madde 167, 165. madde 170 ve 189. madde 174 olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca DM metninde yer alan 57, 141, 142, 187 ve 188. maddelerin tamamen çıkarıldığı; 107, 114, 131, 132 ve 137. maddelerin metne eklendiği belirtilmektedir.

Değiştirilen maddeler ve değişiklik gerekçeleri:

Madde 3: Değişik yorumlara sebebiyet verilmemesi için bu madde amacına uygun bir biçimde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 4: Danışma Meclisi'nin kabul ettiği metnin "Devlet şeklinin değişmezliği" kenar başlıklı 11. maddesi "Değiştirilmeyecek hükümler" kenar başlığı altında Anayasa'nın 1,2 ve 3. maddelerini kapsayacak şekilde 4. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 7: Maddenin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi olan "Anayasa ile Cumhurbaşkanı'na ve Bakanlar Kurulu'na verilen kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi saklıdır." Hükmü madde metninden çıkarılmıştır. Zira bu yetkinin amaç ve kapsamı Anayasa'nın bu konularla ilgili maddelerinde açıkça belirtilmiş bulunmaktadır.

Madde 12: Maddenin ikinci fıkrasının sarahati karşısında "Temel hak ve hürriyetler, ancak bu ödev ve sorumluluklara bağlı olarak kullanılabilir" şeklindeki üçüncü fıkrası maddeden çıkarılmıştır.

Madde 13: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 13. madde ile bu madde metni arasındaki fark "Diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunması" İbarelerinin maddeden çıkarılmasında ibarettir. Gerçekten 12. maddenin ikinci fıkrasında yer almış bulunan "Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder" şeklindeki hükmün açıklığı karşısında, 13üncü maddede ayrıca diğer kişilerin hak ve hürriyetlerinin korunmasının da bir sınırlama sebebi olarak tekrar gösterilmesine gerek bulunmamıştır.

Diğer yönden, 13. madde, Anayasa'nın İkinci Kısım, Birinci Bölümünde yer alan temel haklar ve ödevlere ilişkin genel hükümler arasında bulunduğundan, İkinci Kısımın diğer bölümlerinde yer alan temel haklar ve hürriyetler için ilgili maddelerinde ayrı ayrı genel sınırlama sebepleri gösterilmemiş, ancak bu genel sınırlama sebeplerinin dışında herhangi bir özel sınırlama sebebi öngörülümüşse bunun belirtilmesi ile yetinilmiştir. Kuşkusuz genel sıralama sebepleri, temel haklar ve hürriyetlerin tümü için gerekli olacaktır. Madde metninde bu konuda açıklık da bulunmaktadır. Ancak bu genel sıralama sebeplerinden hangilerinin hangi temel hak ve hürriyetler için sınırlama sebebi olarak uygulanacağı kanunla belli edilmiştir. Kanun koyucu bir kısım temel hak hürriyetler için gerektiğinde genel sınırlama sebeplerinin tümünü dikkate alarak düzenleme yapabileceği gibi, diğer bir kısım temel hak ve hürriyetler içinde genel sınırlama sebeplerinden gerekli olanları belirtmek suretiyle sınırlama yapabilecektir.

Madde 14: Maddenin birinci fıkrasında yer alan “Bu amaçla kullananlar, kötüye kullandıkları o hak ve hürriyetleri kaybederler. Hak kaybı hükmü mahkemelerce verilir” şeklindeki hüküm, madde metninden çıkartılmıştır. Tetkik edilen yabancı devlet anayasalarından Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 18. maddesinde buna benzer bir hüküm yer almaktadır. Ancak Federal Almanya Cumhuriyet Anayasası'nın 18. maddesinde, temel hak ve hürriyetlerin tamamı için değil bazı temel hak ve hürriyetler sayılmak suretiyle ve bunların hür demokratik temel düzene karşı kötüye kullanılması halinde kaybedileceği; hakkın kaybına ve bunun ölçüsüne Federal Anayasa Mahkemesi'nin karar verebileceği şeklinde düzenleme yapıldığı görülmüştür. Danışma Meclisi'nce kabul edilen madde metninde, temel hak ve hürriyetlerin tümü için böyle bir hüküm getirilmiş ise de, bazı temel hak ve hürriyetlerin özellikleri itibarıyla kaybının söz konusu olamayacağı bir gerçektir. Kaldı ki, Türk Anayasa Hukukunda da bu güne kadar böyle bir sisteme yer verilmediği gibi, temel hak ve hürriyetleri bu madde hükümlerine aykırı biçimde kullananlar, ceza kanunlarının hükümlerine göre tecziye edilebileceklerinden anılan hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Maddede yapılan diğer değişiklikler ise redaksiyon niteliğindedir.

Madde 15: Maddeye seferberlik hali de eklenmek suretiyle redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 17: Savaş hükümlerinin madde ile doğrudan doğruya ilgili bulunmaması nedeni ile “savaş hali” madde metninden çıkarılarak madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 18: Anayasa'nın vatan hizmeti başlıklı 72. maddesinde düzenlenmiş bulunan askerlik hizmeti, 18. maddede belirtilen zorla çalıştırma niteliğinde olmadığından, "Askeri nitelikte olan veya askerlik görevi yerine geçen" ibareleri madde metninden çıkarılmıştır. Maddedeki açıklığa göre, ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları kapsamı içinde kuşkusuz Milli Savunma yükümlülüğü ile ilgili vatandaşlık ödevleri de yer almaktadır. Bu bakımdan 72. madde kapsamı dışındaki hizmetler, bu hükmün kapsamına girebilecek niteliktedir. Ayrıca maddeye tutukluluk kelimesi de eklenmek suretiyle tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmaların da zorla çalıştırma niteliğinde olmadığı belirtilmiştir.

Madde 19: Maddenin dördüncü fıkrasında yapılan bir değişiklikle toplu suçlarda yakalanma veya tutuklama sebebinin en geç hâkim huzuruna çıkarılmadan bildirilmesi öngörülmüştür. Maddenin beşinci fıkrası amaca uygun biçimde redaksiyona tabi tutulmak suretiyle düzenlenmiştir. Maddenin altıncı fıkrasındaki düzenlemeye göre, yapılmakta olan soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına derhal bildirilecektir. Bu fıkra da yer alan kesin zorunluluk durumu soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarıyla doğrudan doğruya ilgili olduğunda ancak bu nedenle uygulanabilecek bir hükümdür. Böyle bir kesin zorunluluk yoksa yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu yakınlarına derhal bildirilecektir. Özetlemek gerekirse, esas olan yakalanan veya tutuklanan kişinin durumunun yakınlarına derhal bildirilmesidir. Ancak madde istisnai bir durumu da dikkate almış bulunmaktadır.

Madde 20: Ceza yargılaması usulünde, adli kovuşturmanın yanında bir soruşturma safhası bulunmaktadır. Bu nedenle uygulama da tereddütlerin giderilmesi için madde metninde yer alan "adli kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır" şeklindeki hüküm "adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır" şeklinde düzenlenmiştir.

Madde 22: Maddeye "İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir" fıkrasına eklenmiştir. Böylece, haberleşme hürriyetinin ve gizliliğinin istisnai olarak kısıtlanabileceği kamu kurum ve kuruluşlarının kanunla belirtileceği öngörülmüştür.

Madde 23: Maddedeki yurt dışına çıkma hürriyetini sınırlayan sebepler arasına "ülkenin ekonomik durumu" eklenmek suretiyle madde yeniden düzenlenmiştir. Ülkenin dış ödemeler dengesi, döviz durumu gibi hususlar ekonomik durum kavramı içinde değerlendirilerek ve halen ülkenin ekonomik durumu göz önünde bulundurulmak suretiyle söz konusu değişiklik yapılmıştır.

Madde 24: 14. madde hükümleri de göz önünde bulundurularak maddeye açıklık getirmiş ve maddenin dördüncü fıkrasında yer alan “Din ve ahlak eğitim ve öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olup Devletin denetimi ve gözetimi altında yapılır. İslam dinine mensup olmayan kişilerin din derslerini takibi isteklerine bağlıdır” şeklindeki hükmü Din ve ahlak eğitimi ve öğretimi Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. “Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu ders arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır” şeklinde değiştirilmek suretiyle din eğitim ve öğretimin, Devletin denetimi ve gözetimi altında olmak kaydı ile kişilerin kendi isteğine, küçüklerin kanuni temsilcisinin talebine bağlı olduğu ancak, din kültürü ve ahlak öğretiminin ilk ve ortaöğretim kurumlarında, okutulması gerekli zorunlu dersler arasında yer aldığı gösterilmiştir.

Madde 26: Maddenin birinci fıkrasında “benzeri yollarla” ibaresi eklenmek suretiyle bu fıkra hükmüne Radyo – Televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel olmadığı şeklinde açıklık getirilmiştir. Ayrıca ikinci fıkradan sonra bir fıkra eklenerek düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan dillerin kullanılmayacağı ve bu yasağa aykırı hareket halinde, toplatma ile ilgili usul ve esaslar belirtilmiştir. Yasaklanmış olan dil veya dilleri kanun belirleyecektir.

Madde 27: Maddeye yeniden eklenen bir fıkra ile yayma hakkının Anayasa’nın değiştirilmesi mümkün olmayan 1., 2. ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamayacağı belirtilmiş ve madde redaksiyona tabi tutularak üç fıkra halinde düzenlenmiştir.²⁴²

Madde 28: Maddenin ikinci fıkrasında yer alan “Resmi dilden başka bir dilde yayın yapılması izne bağlıdır” şeklindeki hüküm gerek bu konudaki kanunun düzenlenmesinde ve gerekse uygulamada amacı dışındaki yorumlara neden olup her yayın için ayrı ayrı izin alınması gibi bir hüküm niteliğinde anlaşılabilceğinden bu hüküm redaksiyona tabi tutularak “Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz” şekline dönüştürülmüştür. Böylece, kanunun yasaklamadığı dillerde yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına gerek olmadığı da vurgulanmış olmaktadır. 27. maddeye eklenmiş bulunan ikinci fıkra hükümleri de göz önünde bulundurularak dördüncü fıkra metnine 27. madde atıf maddesi olarak eklenmiştir. Ayrıca, beşinci fıkra da yer alan “Tedbir yolu ile dağıtımı önleyecek sorumlu merci... kanunda açıkça gösterilir”

²⁴² **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 118, (18.10.1982), ss. 67-69.

şeklindeki hüküm kanun koyucuya ışık tutacak nitelikte olmadığından bu fıkra hükmü toplatmaya ilişkin maddenin yedinci fıkrası ile ahenk teşkil edecek şekilde yeniden düzenlenmiş ve kaide olarak dağıtımın tedbir yoluyla durdurulmasına hakim karar verebileceği belirtilmiştir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise yine fıkra belirtilen suçlarla ilgili olmak kaydıyla kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emri ile de tedbir yoluyla dağıtım önlenebilecektir. Ancak bu halde de yine hakime gidilmesi ve dağıtım önleme kararının yerinde olup olmadığının mahkemece değerlendirilmesi esası getirilmiştir.

Madde metninde yer alan devlete ait gizli bilgilerin, hangi bilgileri kapsadığı, kanunla belli edilecektir.

Madde 29: Maddenin birinci fıkrasından sonra “Sürekli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir...” fıkrası eklenmiştir. Ancak, bu fıkra hükmü süreli veya süresiz yayının önceden izin almadan çıkarılması hükmünün uygulanmasına engel değildir. Ayrıca, kanun koyucuya yapılacak düzenlemede ışık tutulması amacıyla sürekli yayın çıkaranların kanunla gösterilecek bilgi ve belgeleri yetkili mercie vermeleri gerektiği esası getirilmiştir. Yetkili merci, bu bilgi ve belgeleri kanuna aykırılığın tespiti halinde yayınlamakta olan yayının durdurulması için mahkemeye başvurabilecektir.

Madde 31: Kanunların düzenlenmesinde demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uyulması gerektiği genel hukuk kuralı olup, bu hususun Anayasa hükmü olarak sadece bu maddede yer alması yanlış anlamlara ve yorumlara neden olabileceğinden “demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine” sözcükleri madde metninden çıkarılmak suretiyle yeniden düzenlenmiştir.

Madde 32: Maddenin ikinci fıkrasına, düzeltme ve cevap yayınlanmadığı takdirde yayınlanmasına gerek olup olmadığının hâkim tarafından en geç yedi gün içinde karar verilmesi hükmü getirilmek suretiyle düzeltme ve cevap hakkının kullanılmasının sürüncemede kalmaması öngörülmüştür.

Madde 33: Dernek kurma hürriyetine ilişkin olarak yapılacak kanuni düzenlemede dikkate alınmak üzere maddeye yeni bir ikinci fıkra eklenmiş ve derneklerin hâkim kararıyla kapatılabileceği kuralı getirilmiş, kanunla yetkili kılınan merciin ancak hâkim kararına kadar derneği faaliyetten alıkoyabileceği hükmü muhafaza edilerek İçişleri Bakanlığınca derneklerin kapatılmasına imkân veren fıkra hükmü madde metninden çıkarılmış ve bu doğrultuda madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 34: Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına ilişkin bu maddeye özel sınırlama sebepleri getirilerek şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idare merciin gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebileceği şeklinde maddeye yeni bir fıkra eklenmiş, ayrıca eklenen dördüncü fıkra ile belirtilen durumlarda belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasaklanabileceği hükmü getirilmiştir. Aynı fıkrafta, gösterilen sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde kanunun ön gördüğü hallerde ve yine kanunun üç ayı geçmemek koşuluyla tespit edeceği sürede bütün toplantı ve gösteri yürüyüşünün yasaklanabileceği hükmü getirilmiştir. Aynı fıkrafta, gösterilen sebeplere dayalı olarak bir il'e bağlı ilçelerde kanunun ön gördüğü hallerde ve yine kanunun üç ayı geçmemek koşuluyla tespit edeceği sürede bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanabileceği belirtilmiştir.

Madde 35: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 43. maddenin birinci fıkrasında yer alan "Bu haklar, diğer temel haklar gibi Anayasa'nın güvencesi altındadır." cümlesi maddeden çıkarılmış ve redaksiyona tabi tutulmuştur. Anılan hükmün maddeden çıkarılmasının nedeni, Anayasada sayılan tüm temel hak ve hürriyetler gibi mülkiyet ve miras hakkının da herhangi bir açıklamaya gerek olmaksızın Anayasa'nın güvencesi altında olmasıdır. Kaldı ki, diğer temel hak ve hürriyetler için ilgili maddelerinde bu kurala yer verilmemiştir.

Mülkiyet ve miras haklarının önemi ve Türk toplumunun köklü gelenekleri göz önünde tutularak "bu haklar ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir" hükmü aynen korunmuştur. Metindeki bu ancak ibaresi sınırlayıcı nitelikte görülmemiş, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasına ilişkin 13. maddede belirtilen genel sınırlama sebeplerinin tümü anılan 13. maddenin son fıkrasında yer alan açık hükümlere göre, bu haklar bakımından da geçerli olduğundan, maddede yer alan bu hüküm sınırlama sebepleri arasında öncelikle uygulanabilecek bir sebebi belirtir nitelikte kabul edilmiştir.

Madde 36: Anayasa'nın 9. maddesinde yer alan "Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır" şeklindeki kesin hükmün açıklığı dikkate alınarak madde metninde yer alan "Adil yargılama" ibaresi metinden çıkarılmıştır. Türk Milleti adına yargı yetkisi kullanan bağımsız mahkemelerin, adil yargılama esası içinde yargı yetkisini kullanacakları bir gerçektir.

Madde 38: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 37 ve 38. maddeler 38. madde halinde birleştirilmiş, ayrıca Danışma Meclisi'nce kabul edilen 37. maddenin ikinci fıkrasında yer alan "Vatandaşlıktan çıkarma, silah

kaçakçılığı ve uyuşturucu madde suçlarıyla, ilgili olarak kanunla ön görülen istisnalar saklıdır.” ibareleri madde metninden çıkarılıp madde yeniden düzenlenmiştir. Zira müsadere genel veya özel olmakla birlikte günümüzde modern ceza hukukunda sadece suç veya suçluya inhisar ettirilmek suretiyle ceza hukuku yönünden uygun bir tedbir haline getirilmiştir.

Madde 40: Madde hükümlerine göre, Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, bu ihlal ister resmi görevli, ister başkaları tarafından yapılsın yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanması isteme hakkına sahiptir. Bu ilke göz önünde bulundurularak madde genel anlamda hüküm ifade edecek şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 41: Ailenin korunmasına ilişkin madde yeniden düzenlenmiş ve aile planlaması ile ilgili esaslara da madde metninde yer verilmiştir.

Madde 42: Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevine ilişkin madde yeniden düzenlenmiş, “Atatürk inkılâp ve ilkeleri” ibareleri, terim birliğini sağlamak için “Atatürk ilkeleri ve inkılapları” şeklinde, yine maddede yer alan temel eğitim ilk kademesi olan ilköğretim sözcükleri yerine ilköğretim sözcüğü kullanılmış ve maddeye eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak dillerle ilgili yeni bir fıkra eklenmiştir.

Okur – yazarlığı yaygınlaştırmak, uygulamaya ilişkin bir konu olup, uygulanmasına da başlanıldığı göz önünde bulundurularak bu hususun bir Anayasa hükmü olarak belirtilmesine gerek görülmemiştir, bu konuyu düzenleyen fıkra maddeden çıkartılmıştır. Açıklanan nedenlerle madde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 43: Danışma Meclisi’nce kabul edilen 44. maddenin birinci fıkrasında yer alan “kazanılmış haklar saklıdır” sözcükleri yanlış anlamlara neden olabileceğinden madde metninden çıkartılmıştır. Kuşkusuz kazanılmış haklar kanunların öngördüğü biçimde saklı olacaktır. Ancak, böyle yerleşmiş bir hukuk prensibinin bu maddede ayrıca düzenlenmesi kazanılmış haklar deyimine değişiklik getirmek istendiği şeklindeki yorumlara neden olabileceği düşüncesiyle yukarıda açıklandığı üzere madde metninden çıkarılıp, madde buna göre yeniden düzenlenmiştir.

Madde 44: Danışma Meclisi’nce kabul edilen 45. maddenin ikinci fıkrasında yer alan “Tarım Reformu gereği olarak uygulanacak toprak dağıtımında o yöredeki Devlete ait amaca uygun topraklarla ıslah yoluyla tarıma elverişli hale sokmaya müsait topraklardan ve özel mülkiyet ait olup,

işletilmeyen veya verimsiz işletilen toprakların bu amaçla kamulaştırılmış olan kısımlarından yararlanılır.” şeklindeki hükmün, toprak Reformunun uygulanmasında Anayasa hükmü ile zorunlu bir konuda kanunla düzenleme yapılmasına imkân verecek şekilde madde redaksiyona tabi tutulmuş ve dağıtılan toprağın öngörülen şekilde işletilmemesi halinde toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esasların da kanunla belirtileceği hükmü getirilmiştir.

Madde 46: Danışma Meclisi tarafından kabul edilen kamulaştırmaya ilişkin 47. maddenin birinci fıkrasında yer alan “ve yapılmadığı takdirde kamu yararının ağır şekilde zarar göreceği hallerde” hükmü kamu yararı bakımından gerekli olan kamulaştırmaların yapılmasına engel bir hüküm niteliğinde görüldüğünden madde metninden çıkartılmıştır.

Diğer taraftan ikinci fıkrada kamulaştırma bedelinin tespitinde esas olacak objektif ölçüler için kanun koyucuya bazı veriler gösterilmiş bulunması yerinde görülmekle birlikte, fıkra metninde yer alan “Hakkaniyet ve adalet esaslarına göre” hükmünün kanun koyucunun tespit ettiği ilkeler dışında bilirkişi incelemelerinde yeni ölçüler getirebileceğini anlamının giderilebilmesi ve dolayısıyla yanlış uygulamaya sebebiyet verilmemesi için bu hüküm madde metninden çıkartılmıştır. Ayrıca maddenin üçüncü ve dördüncü fıkraları birleştirilmek suretiyle madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 47: Danışma meclisince kabul edilen 48. maddede yer alan “Rayiç bedeli, kesintisiz, nakden ve peşin olarak ödenmek şartıyla devletleştirebilir” şeklindeki hüküm “devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir” şeklinde değiştirilmiş ve maddenin son fıkrası yanlış yorumlara neden olunmaması için madde metninden çıkartılmıştır.

Madde 48: Danışma Meclisi’nin 49 ve 50. maddeleri 48. madde olarak birleştirilmek ve redaksiyona tabi tutulmak suretiyle yeniden düzenlenmiştir.

Madde 49-50-51-52-53-54: Çalışma ile ilgili hükümler toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavtı düzenleyen maddeler birlikte tetkik edilerek Danışma Meclisi’nce bu konulara ilişkin olarak kabul edilen 51-56. maddeler 49-54. maddeler olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu maddelerle ilgili düzenlemede; işçi–işveren ilişkilerindeki tarihi gelişim göz önünde bulundurularak, bugüne kadar kazanılmış olan hakların korunması amaçlanmış, ancak bu hakların herhangi bir şekilde kanuna aykırı

olarak kullanılmasını önleyici hukuki tedbirler üzerinde de titizlikle durulmuştur. Yapılan tetkik de Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağı kenar başlıklı 57. madde ile Yüksek Hakem kuruluna ilişkin 188. madde de göz önünde bulundurulmuştur.

51. maddenin “Devlet işçi-işveren ilişkilerinde menfaatler dengesini ve çalışma barışını korur” şeklindeki ikinci fıkrası, “Devlet, işçi-işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır” şeklinde değiştirip, bu fıkra maddenin 3. fıkrası olarak düzenlenmiş ve aynı maddenin 3. fıkrasındaki “Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek ve işsizliği önlemeye elverişli iktisadi bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır” hükmü, ikinci fıkra olarak “Devlet çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır” şeklinde değiştirilerek Devletin;

- Çalışanların hayat seviyesini yükseltmek,
- Çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak,
- İşsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak,

İçin gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiş ve madde 49. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

52. maddenin, özel olarak korunacakları belirtilen ikinci fıkrasına “bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar” da eklenmek suretiyle çalışanlardan bu durumda olanların da çalışma şartları bakımından özel olarak korunmalarının gerektiği vurgulanmıştır.

Maddenin “ücretli tatiller, yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir” şeklindeki üçüncü fıkrası ücretli tatillerin “hafta ve bayram tatillerini” kapsadığını ve ücretli yıllık izin hakkı da bulunduğunu açıklığa kavuşturacak şekilde değiştirilmiş ve madde 50nci madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Sendika kurma hakkı ile ilgili 53. maddenin ilk dört fıkrası aynen kabul edilmiş, ancak maddeye birinci fıkradan sonra bir fıkra ikinci fıkra olarak eklenmiştir.

Birinci fıkra hükmüne göre sendikalar ve üst kuruluşları önceden izin almaksızın kurulacaktır. Yeni eklenmiş bulunan ikinci fıkra “sendikalar ve üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir...” hükmündedir. Bu fıkra izin

niteliğinde olmayıp, kurulacak sendikalar ve üst kuruluşlarının kanunda gösterilen yetkili mercie gerekli bilgi ve belgeleri vermeleri için kanun koyucuya ışık tutacak niteliktedir. Bu bilgi ve belgelerin yetkili mercie verilmesi ile sendika tüzel kişiliği kurulmuş olacak ve sendika faaliyete başlayacaktır. Yetkili merci bilgi ve belgelerin kanun hükümlerine aykırı olduğunu tespit ettiği takdirde sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurabilecektir.

Maddeye eklenen yeni bir fıkra ile de “herhangi bir işyerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz” hükmü getirilmiştir. Esasen maddenin üçüncü fıkrası “sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir” şeklinde olup, dördüncü fıkrası da “hiç kimse sendikaya üye olmaya üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz” şeklindedir. Maddeye yeniden eklenmiş bulunan fıkra yukarıdaki fıkralarda öngörülen hükümleri tamamlar niteliktedir. Diğer taraftan işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olacakların belli bir süre işçi olarak çalışmış olanlar arasından seçilmesini temin etmek, işçi olarak hiç çalışmayan veya çok kısa bir süre işçi olarak çalıştıktan sonra başka alanlarda hizmet yapanlar yerine, bu alanda daha tecrübeli ve bilgili oldukları için işçi haklarını gereği gibi koruyabilecekleri kanısı ile en az on yıl işçi olarak çalışmış olanların sendika ve üst kuruluşlarında görev yapmasını sağlamak amacıyla maddeye bir fıkra eklenmiştir.

Maddenin son fıkrasına eklenen yeni bir hüküm ile sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri ile yönetim ve işleyişlerinin Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine aykırı olmayacağı da vurgulanmıştır.

Madde redaksiyona da tabi tutulmak suretiyle 51. madde olarak düzenlenmiştir.

54. madde 52. madde olarak yeniden düzenlenirken maddenin “sendikal faaliyette bulunma işyerinde çalışmamayı haklı göstermez” şeklindeki üçüncü fıkrası “işyerinde sendikal faaliyette bulunma o işyerinde çalışmamayı haklı göstermez” şeklinde değiştirilerek ikinci fıkraya alınmıştır. Yapılan bu değişiklik ile işyerinde işyeri temsilcisi olarak görev yapanların işyerindeki bu görevleri nedeniyle o işyerinde çalışmamayı hak olarak öne sürmeleri önlenmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasına açıklık getirilerek, sendikalar üzerindeki Devletin idari ve mali denetimi vurgulanmış, fıkranın son cümlesindeki “üye, aidatını sendika doğrudan öder.” hükmü “üye aidatını sendikaya ödenme şekli

kanunla düzenlenir” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik yapılırken üyenin aidatını sendikaya doğrudan ödenmesi şeklindeki hükmün, Anayasada yer alması gereken bir kural olmadığı, kaldı ki ödeme biçiminin kanun koyucu tarafından kanunun bütün yönleri incelenmek suretiyle düzenlenmesinin uygulama yönünden daha yararlı olacağı düşünülmüştür.

Maddenin son fıkrasındaki “tüzüklerinde tespit edilecek grev ve lokavt fonlarını milli bankalarda muhafaza ederler” hükmü, bir bakıma grev ve lokavt fonlarının toplu iş sözleşmesi sırasında karşılıklı olarak öğrenilebilmesi endişesine neden olabilecek, böyle bir hükmün Anayasa kuralı olması halinde ise sendikaların toplu iş sözleşmesi sırasında, karşı tarafın bu konudaki kendi mali kaynaklarını ve güçlerini bildikleri endişesiyle toplu iş sözleşmesi hakkını bu yönden gereği gibi kullanıp sonuca ulaştırılmayacakları yolundaki varsayımlarını gidermek için bu hüküm metinden çıkarılmıştır. Sendikaların mali denetiminde yararlı olacağı düşüncesiyle tüm nakitlerinin Devlet bankalarında muhafaza edilmesini öngören “tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler” hükmü maddeye eklenmiştir, bir geçici madde ile de halen diğer bankalarda bulunan nakitlerin Devlet bankalarına intikali için belli bir süre tanınmıştır.

55. madde 53. madde olarak yeniden düzenlenirken birinci fıkrada yer alan “ücret ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler” ibareleri “ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler” şeklinde değiştirilmiştir. Gerçekten toplu iş sözleşmesinin konusu ücret ve çalışma şartlarını düzenlemekten ibaret değildir. Ücret dar anlamda kabul edildiği takdirde, tarafların özellikle işçilerin ekonomik ve sosyal durumları toplu iş sözleşmesi sırasında söz konusu olmayabilir. Bu bakımdan “ücret” sözcüğü “ekonomik ve sosyal durumlarını” şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca maddenin üçüncü fıkrası madde metninden çıkarılmıştır.

Madde hükümlerine göre toplu iş sözleşmesinin tanımı, unsurları, yapılma şartları ve doğuracağı hukuki sonuçların düzenlenmesi kanuna bırakılmıştır.

Danışma Meclisi’nce kabul edilmiş bulunan 56. madde 54. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede grev hakkına değinilmiş ve buna karşılık olarak da işverenin lokavta başvurusunun usul ve şartlarıyla kapsam ve istisnaların kanun ile düzenleneceği belirtilmiştir. Aynı şekilde grev hakkının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları da kanunla düzenlenecektir. Lokavt ancak greve karşı

uygulanabilecektir. Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan “grev esnasında grev uygulanan işyerlerinde işçilerin ve sendikaların yaptıkları zararlardan sendika sorumludur” şeklindeki hüküm “grev esnasında greve katılan işçi ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur” şeklinde değiştirilmiştir. Buradaki maddi zarardan amaç greve katılan işçi veya sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu meydana gelen tahripler ve benzeri zararlardır. Grev nedeniyle işyerinin kanun hükümlerine göre çalışılmaması, üretim yapmaması veya üretim eksikliği yüzünden meydana gelen ekonomik zarar bu hükmün kapsamı dışındadır.

Maddenin beşinci fıkrasındaki “grev ve lokavtın yasaklandığı veya ertelendiği durumlarda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu tarafından çözülür” şeklindeki hüküm “grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda erteleme sonunda uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu’na çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kurulu’na başvurulabilir. Yüksek Hakem Kurulu’nun kararı kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.” şeklinde değiştirilmiştir. Fıkra metninde yapılan bu değişiklik ile grev ve lokavtın “ertelendiği durumlarda” değil “ertelendiği durumlarda ertelenmenin sonunda” çözümün Yüksek Hakem Kurulu’na yapılacağı belirtilmiştir. Ertelendiği durumlarda ibaresi, ertelenme kararının verildiği gün veya birkaç gün sonra uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulu’na çözüleceği anlamında yorumlanabileceğinden böyle bir yorum ertelenme müessesesiyle telif edilemez. Uygulamaya açıklık getirebilmek için ertelenmenin sonunda konunun çözüm için Yüksek Hakem Kurulu’na gideceği vurgulanmıştır. Grev hakkı ve lokavt ile erteleme müessesesinin birlikte tetkik edilerek erteleme süresinin sonunda çözüm için zorunlu olarak Yüksek Hakem Kurulu’na gidileceği de göz önünde bulundurularak erteleme süresinin gerçekçi bir biçimde kanun ile tespit edilmesi gerekmektedir. Diğer yönden Yüksek Hakem Kurulu’nun çözüme ilişkin kararları toplu iş sözleşmesi hükmünde olacağından bu kararların kesin olması da zorunlu görülmüştür. Yüksek Hakem Kurulu’nun kuruluş ve görevleri kanun ile düzenlenecektir.

Maddenin “greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, hiçbir şekilde engellenemez” şeklindeki son fıkrası “greve katılmayanların işyerinde çalışmaları greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ile anılan hükmün maksadı dışında yorumlanmaması amaçlanmıştır.

Küçük işyerlerinde grev ve lokavt yasağına ilişkin 57. maddenin Anayasada yer almasının, özellikle 7-8 işçi çalıştıran işyerlerinin bu madde kapsamına girmek için işçi çıkarma yoluna gidebilecekleri, büyük işyerlerinden bir kısmının yine aynı amacı sağlamak için bölünebileceği şeklindeki sakıncalarının yanı sıra, ülkenin muhtelif yerlerinde ve değişik faaliyetler şeklinde sürdürülen işyerlerinde çalışan işçilerin Bakanlar Kurulu'na çalışma şartlarının tespitindeki güçlük de göz önünde tutularak bu konunun kanun koyucu tarafından bütün yönleri ile değerlendirilebileceği düşüncesi ile 57. madde Anayasa metninden çıkarılmıştır.

Yüksek Hakem Kurulu'na ilişkin 188. maddede yer alan hükümlerin özellikle grev hakkını etkisiz hale getirebilecek hükümleri içerdiği görülerek, 188. madde Anayasa metninden çıkarılmış; Yüksek Hakem Kurulu'nun görev ve yetkileri yukarıda da açıklandığı üzere 54. maddeye eklenmiş bulunan hükümlerle düzenlenmiştir.

Madde 55: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 60. maddenin ikinci fıkrası, amaca uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiş ve "Asgari ücretin tespitinde, ülkenin iktisadi gücü, işkolları ve bölgelerin sosyal ve iktisadi özellikleri dikkate alınır" şeklinde hükmün Anayasa kuralı olması halinde başka bir ölçüye göre asgari ücret tespit edilemeyeceğinden bu konudaki Anayasa kuralının çerçeve bir hüküm niteliğinde olması uygun görülerek böyle bir düzenlemeyle yetinilmiştir.

Ayrıca bu fıkranın içeriği yönünden ücret sözcüğü içinde, çalışma ve emek karşılığı olan aylık gibi her türlü ödemeler de öngörülen, birinci fıkrada yer alan ve aylık, sözcükleri metinden çıkartılmıştır.

Madde 56: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 61 ve 62. maddeler birleştirilmek suretiyle sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması kenar başlıklı 56. madde yeniden düzenlenmiş ve sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama, sosyal bir hak haline dönüştürülmüş, ayrıca sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir şeklindeki bir düzenleme ile de kanun koyucuya ışık tutulması amaçlanmıştır.

Madde 57: Konut hakkına ilişkin Danışma Meclisi'nce kabul edilen 63. madde 57. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede, devletin konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alırken göz önünde bulunduracağı hususları ayrı ayrı sayma yerine, daha kapsamlı girişimlere imkân yaratılarak uygulamaya esneklik kazandırılmıştır.

Madde 58: Danışma Meclisi'nin 64. maddesi prensip olarak aynen dikkate alınmış, ancak madde metninde yer alan öğrenimleri süresince onları destekler hükmü Anayasa'nın 42. maddesi ile düzenlenmiş bir konuyu kapsadığından, bu maddede de tekrar yer verilmesine gerek bulunmayarak madde metninden çıkartılmıştır.

Madde 61: Şehitlerin dul ve yetimleriyle malul ve gazilerin korunması, sakatların ve yaşlıların korunma hakkı ile korunmaya muhtaç çocuklar başlıklı Danışma Meclisi'nce kabul edilen 67, 68, 69 ve 70. maddeler sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenleri kapsadığından birleştirilmek suretiyle 61. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 62: Danışma Meclisi'nin 71. maddesinde yer alan “Yaşayan” sözcüğü esas itibariyle çalışanları içerdiğinden çalışan sözcüğü şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 63: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 72. maddenin ikinci fıkrasında yer alan “zararlar Devletçe ödenir.” hükmü ölçüsüz uygulamalara neden olabileceğinden ve amaçlanan yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler olduğundan, anılan ikinci fıkra bu amaca uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 65: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 74. maddedeki iktisadi sözcüğü terim birliğini sağlamak amacıyla ekonomik sözcüğü olarak değiştirilmiştir.

Madde 66: Türk Vatandaşlığına ilişkin Danışma Meclisi'nce kabul edilen 75. maddenin dördüncü fıkrasındaki “Devlete ve” sözcükleri madde metninden çıkarılmıştır. Zira “Vatana bağlılıkla bağdaşmayan” sözcükleri bugüne kadar uygulanmış bir çerçeve hüküm niteliğindedir. Bu nedenle vatan kelimesi anlamı da dikkate alınarak madde 1961 Anayasasına benzer şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 67: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 76. madde metnine, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların gerektiğinde halkoylamasına sunulabileceği de göz önünde tutularak “Halkoylaması” sözcüğü eklenmiştir.

Madde 68: Danışma Meclisi'nin 77. maddesi 68. madde olarak düzenlenmiş ve parti üyesi olabilmek için seçmen yaşında olduğu gibi yirmibir yaşını ikmal etme koşulu getirilmiştir. Ayrıca, maddeye ilave edilen bir fıkra ile siyasi partilerin kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde yan kuruluşlar meydana getiremeyecekleri, vakıf kuramayacakları ve yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamayacakları hükmü eklenmiştir.

Maddeye eklenen diğerk bir fıkrak ile de siyasi partilere giremeyecek kamu görevlileri belirtilmiştir. Bu fıkrada bir taraftan sayma sistemine gidilirken, diğerk taraftan değışik yorumlara sebebiyet verilmemesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri deyimine madde metninde yer verilmiştir. Ayrıca, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliğı taşımayan diğerk kamu görevlileri ile öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensuplarının da siyasi partilere giremeyecekleri açık bir şekilde belirtilmiştir.

Madde 69: Danışma Meclisi’nce kabul edilen 78. maddenin ikinci fıkrasında yer alan “.... ile maddi ve manevi yönlerden güç birliğı yapamazlar” ibarelerine açıklık getirilerek “.... ile siyasi ilişki ve işbirliğı içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar” şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, “Anayasa Mahkemesi’nin kararında, partinin kapatılmasına fiil ve beyanlarıyla sebebiyet verdikleri belirtilen parti kurucularıyla genel merkez yönetim organları üyeleri, başka isim ve programlarla da olsa yeni parti kuramazlar ve kurulmuş partilerde yönetim ve denetim görevi alamazlar.” şeklinde yedinci fıkrak temelli kapatılan siyasi partiler hakkında yapılacak uygulamayı kesin hatlarıyla belirlemek için yeni baştan düzenlenmiştir. Maddeye eklenen yeni bir fıkrak ile de siyasi partilerin yabancı devletler ve uluslar arası kuruluşlar ile yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan mali yardım alamayacakları, bunlardan herhangi birinin karar veya talimatlarının bağlayıcılığını kabul edemeyecekleri hükmü getirilmiştir.

Madde 72: Vatan hizmetini düzenleyen Danışma Meclisi’nin kabul ettiğı 81. maddede yer alan “.... ne şekilde yerine getirileceğı” deyimini “.... ne şekilde yerine getirileceğı veya getirilmiş sayılacağı” şeklinde değıştirilmiştir. Yabancı ülkelerde işçi sıfatı ile çalışmakta olan ve oturma hakkına sahip bulunan askerlik yükümlüsü işçilerin, belli miktarda yabancı ülke parasını ödemeleri ve iki aylık askerlik temel eğitime tabi tutulmaları suretiyle, vatan ödevini yerine getirmiş sayılacakları kabul edilmektedir. Buna benzer şekilde vatan ödevinin yerine getirilmiş sayılacağı hallerin gelecekte kanunlarla düzenlenmesine imkan vermek ve kanun koyucuya bu yönden ışık tutmak amacıyla maddede gerekli değışiklik yapılmıştır.

Madde 73: Danışma Meclisince, Dördüncü Kısımda Mali ve İktisadi Hükümler arasında kabul edilmiş bulunan vergi ve benzeri mali yükümlölükler kenar başlıklı 173. madde, verginin bir ödev olması nedeniyle, vergi ödevi kenar başlıklı 73. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 74: Dilekçe hakkına ilişkin Danışma Meclisi’nin 82. maddesi redaksiyona tabi tutularak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 75: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin milletçe genel oyla seçilen üye sayısının dört yüz elli yerine, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun kabul ettiği gibi dört yüz olması esası benimsenerek Danışma Meclisi'nce kabul edilen 83. madde 75. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 76: Danışma Meclisi tarafından kabul edilen milletvekili seçilme yeterliği kenar başlıklı 84. madde yeni baştan düzenlenmiş ve milletvekili olmaya engel mahkûmiyetler açık bir şekilde belirtilmiş, ayrıca Danışma Meclisi'nce kabul edilen maddenin son iki fıkrası birleştirilip kamu görevlileri bakımından daha kapsamlı bir düzenleme yapılmak suretiyle yalnız hâkimlerle Silahlı Kuvvetler mensupları değil yeni düzenlemede gösterilen tüm kamu görevlilerinin görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacakları ve milletvekili seçilemeyecekleri hükmü getirilmiştir.

Madde 77: Meclis, seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasa'nın 116. maddesinde belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanı'na verilecek karara göre de seçimlerin yenilenebilmesi ilkesi benimsendiğinden, bu hüküm madde metnine eklenmek suretiyle Danışma Meclisi'nin 85. maddesi 77. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 78: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 56. maddenin Cumhurbaşkanı'nın seçimlerin bir yıl geri bırakılmasına Türkiye büyük Millet Meclisinden istemesine ilişkin ikinci ve altıncı fıkraları madde metninden çıkarılarak madde 78. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 79: Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların gerektiğinde Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulması kabul edildiğinden halkoylama işlemlerine ilişkin yönetim ve denetime açıklık getirmek amacıyla Danışma Meclisi'nce kabul edilen 87. maddeye son fıkra olarak "anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur" hükmü eklemek suretiyle madde, 79. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 81: Danışma Meclisi'nce kabul edilen ant içme kenar başlıklı 89. maddede yer alan "Atatürk İnkılâplarına" sözcükleri Atatürk'ün benimsediği ve uyguladığı ilkelere de yer verilmek ve bu ilkelere bağlı kalınmayı sağlamak amacıyla "Atatürk ilke ve inkılâplarına" şeklinde değiştirilmek suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin göreve başlarken yapacakları ant içmeye daha etkin bir anlam verilmiştir.

Madde 82: Danışma Meclisi'nce kabul edilen üyelikle bağdaşmayan işlerle ilgili 90. maddenin birinci fıkrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin sayılan bütün kuruluşların yalnız yönetim kurullarında değil denetim kurullarında da görev almamalarını sağlamak için maddeye “denetim” sözcüğü de eklenmek suretiyle 82. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 83: Danışma Meclisi tarafından 91. maddede kabul edilmiş bulunan, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yasama dokunulmazlığı konusu yeniden düzenlenmiştir. 83. madde ile yapılan bu düzenleme sonunda genel kaide olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulamayacakları kabul edilmiştir. Ancak, Meclis çalışmalarındaki sözleri ve ileri sürdükleri düşüncelerini o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmaması halinde Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacakları da belirtilmiş. Buna göre o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine bir kısım sözler ve ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanmasına Meclis Kararıyla engel olduğu takdirde, bu karara rağmen bunları dışarıda tekrarlayanlar sorumlu olacaklardır. Ayrıca, maddeye “Seçimden önce soruşturmasına başlanmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır.” hükmü de eklenmiştir. 14. maddede yer alan suçlardan birini seçimden önce işlemiş olanlar, milletvekili seçilmeden önce haklarında bu suça ilişkin olarak soruşturmaya başlanmış ise madde hükümlerine göre dokunulmazlıktan yararlanamayacaklardır.

Madde 84: Üyeliğin düşmesine ilişkin Danışma Meclisi'nce kabul edilen 92. madde 84. madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, Danışma Meclisi metninde yer alan “Bir yasama yılı içinde... kırkbeş gün katılmama” hükmü Meclis çalışmalarını aksatacak nitelikte görüldüğünden, bu hüküm bir ay içinde, beş birleşim gününe özürsüz olarak katılmayanların üyeliğinin düşmesine imkân verecek şekilde değiştirilmiştir. Ayrıca, maddeye eklenen yeni bir fıkra ile partisinden istifa eden milletvekilinin bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut olan herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilmeyeceği prensibi de getirilmiştir. Diğer yönden Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmasına karar verilen siyasi parti üyesi olan milletvekillerinin de üyeliğinin düşeceği hükmü getirilmek suretiyle parti üyesi olan milletvekillerinin parti yönetimi ile görevli olanlara, partinin kapatılmasına neden olabilecek davranışlardan kaçınmaları için uyarıda bulunmaları ve bu yönde daha dikkatli ve titiz davranmaları amaçlanmıştır.

Madde 86: Ödenek ve yolluklara ilişkin Danışma Meclisi tarafından kabul edilen 94. madde 1961 Anayasası'nın 82. maddesindeki “Yolluk miktarı”na benzer şekilde 86. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 87: Danışma Meclisi'nin 95. maddesine “Mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek” hükmü de eklenmek suretiyle 87. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 89: Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunlar hakkında yapılmış bulunan düzenlemeler göz önünde bulundurularak, Danışma Meclisi'nin kabul ettiği 97. madde yeniden düzenlenmiş ve bu düzenlemede ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen kanunları yayımlamak için Cumhurbaşkanı'na tanınmış bulunan on günlük süre, kapsamlı bir incelemeye imkân verebilmesi amacıyla onbeş gün olarak değiştirilmiştir.

Madde 90: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 98. maddedeki iktisadi sözcüğü terim birliğini sağlamak bakımından “Ekonomik” sözcüğü şeklinde değiştirilerek ve 90. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.²⁴³

Madde 91: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 99. maddeye sıkı yönetim hali eklenmek ve “Cumhurbaşkanı'nın Bakanlar Kurulu ile birlikte kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır” şeklindeki hükmü, diğer maddelerle ifade birliğini sağlamak bakımından “Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun kanun hükmünde kararname çıkarılmasına ilişkin hükümler saklıdır” şeklinde değiştirilmek suretiyle madde 91. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 92: Danışma Meclisi'nce kabul edilmiş bulunan 100. maddenin kenar başlığı maddenin içeriğine göre “Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme” şeklinde yeniden düzenlenmiş ve Cumhurbaşkanı'nın Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verme yetkisine açıklık getirilmek amacıyla madde ikinci fıkrasının baş kısmına “Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken” hükmü eklenmiştir.

Madde 93: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 101. maddenin ikinci fıkrası madde metninden çıkarılmış ve ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisinde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konunun

²⁴³ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B.118, (18.10.1982), ss. 69-79.

görüşülmesini sağlamak amacıyla bu konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemez hükmü getirilmiş ve böylece ara verme veya tatil sırasında toplantıya çağırılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, çağırılmayı gerektiren konu için toplanmadan ve toplandıktan sonra da çağrılmaya esas olan konunun görüşülmesi tamamlanmadan ara verme veya tatile devam etmesi engellenmiştir. Bu suretle, ara verme ve tatil sırasında yapılmış bulunan çağrı gereğinin, yerine getirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Madde 94: Başkanlık Divanının kurulması ve süresine ilişkin Danışma Meclisi’nce kabul edilen 102. madde 94. madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede bir yasama dönemi için iki seçim yapılacağı esas kabul edilmiş ve Başkan seçimine açıklık getirilerek, oturumu yöneten Başkanvekilinin de oy kullanmayacağı belirtilmiştir.

Madde 95: Danışma Meclisi’nce kabul edilen 103. madde 95. madde olarak kabul edilmiş, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görevlendirilmiş bulunan güvenlik görevlileri hakkında gerektiğinde genel hükümlerin uygulanabilmesini sağlamak amacıyla “emrine verilir” sözcükleri “tahsis edilir” şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 96: Danışma Meclisi’nin kabul etmiş bulunduğu 104. maddeye yeni bir fıkra eklenerek bakanlıkları ile ilgili görevleri gereği Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bir kısım oturumlarına katılmama durumunda bakanların kendi yerlerine oy kullanmak üzere diğer bir bakana yetki vermelerini sağlayacak bir hüküm getirilmiştir. Ancak, bu şekilde yetki verilen bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilecektir. Kuşkusuz bu şekilde yetki verebilecek olan bakan veya kendisine yetki verilen bakanın oy kullanma hakkına sahip bulunması yani milletvekili sıfatına haiz olması da gerekmektedir.

Madde 97: Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması kenar başlıklı Danışma meclisince kabul edilen 105. maddenin son fıkrasında yer alan “Meclis deki açık görüşmelerin yayımı hiçbir surette önlenemez” şeklindeki hüküm “Meclis deki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir” şekline dönüştürülmüştür. Bu hükmün uygulama şeklinin içtüzükte yer alacağı tabidir.

Madde 100: Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan 108. maddenin üçüncü fıkrası redaksiyona tabi tutulmak suretiyle 100. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 101: Danışma Meclisi’nin 109. maddesi redaksiyona tabi tutularak 101. madde şeklinde düzenlenmiştir.

Madde 102: Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin olan ve Danışma Meclisi'nce kabul edilen metnin 110. ve 116. maddelerinde yer alan hükümler 102. madde olarak tek bir maddede birleştirilmiş ve açık bir şekilde yazılmıştır. Bu konuya ilişkin olarak Danışma Meclisi'nce kabul edilen 110. maddedeki oylamaların beşer gün ara ile yapılacağı şeklindeki hükmün uygulamada Anayasada belli edilen süre içinde seçimin yapılmasına engel olabileceği kanısına varılmıştır. Örneğin herhangi bir nedenle beş gün ara ile değil de altı gün ara ile oylama yapılması zorunluluğuyla karşılaşıldığı takdirde belli edilen süre içinde dört tur oylama yapılmasına imkan kalmayabilecektir. Bu itibarla, “Beşer gün ara ile” sözcükleri yerine “En az üçer gün ara ile” sözcükleri getirilmek suretiyle uygulamaya elastikiyet getirilmiştir. Ayrıca, maddede belirtilen süre içinde Cumhurbaşkanı seçilmediği takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenileneceğinden, yeni Cumhurbaşkanı seçilinceye kadar görev süresi dolmuş bulunan Cumhurbaşkanı'nın görevinin devam edeceği hükmü maddeye eklenmiştir.

Madde 103: Cumhurbaşkanı'nın ant içmesine ilişkin Danışma Meclisi'nce kabul edilen 111. maddede yer alan “Atatürk inkılâplarına” deyimini milletvekili andına ilişkin 81. maddeye paralel şekilde “Atatürk ilke ve inkılâplarına” şeklinde değiştirilmek suretiyle 103. madde olarak kabul edilmiştir.

Madde 104: Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini gösteren ve Danışma Meclisi'nin kabul ettiği metnin 112. maddesinde yer alan hükümler Anayasa Tasarısından çıkarılmış bulunan maddeler ve hükümler göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede “Her yıl Eylül ayının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasını yapmak”, “Anayasa Mahkemesi'nde iptal kararını yeniden incelenmesini istemek”, “Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin ertelenmesini istemek, Tüzükleri imzalamak ve yayımlamak, ölüm cezalarının infazına karar vermek veya özel af yetkisine dayanarak ölüm cezasını müebbet ağır hapis cezasına çevirmek, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Genel Müdürü ile üç yönetim kurulu üyesini atamak, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanını seçmek, Diyanet İşleri Başkanını seçmek” şeklindeki hükümler madde metninden çıkarılmıştır. Tüzükleri imzalamak ve yayımlamak hükmü tüzüklerle ilgili özel bir madde olması ve esasen tüzüklerin de kararname ile yürürlüğe konulması dikkate alınarak madde metninde kararnameleri imzalamak görev ve yetkisi de bulunduğundan bu sebeplerle tüzüklere ilişkin bu hüküm ile ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek görevi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkilerini genel olarak düzenleyen 87. maddeye eklemiş bulunduğundan bu hüküm madde metninden çıkarılmıştır.

Ayrıca, Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş olan maddede yer alan “Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak” şeklindeki hüküm “Gerekli gördüğü hallerde bakanlar kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak” şeklinde dönüştürülmüş ve terim birliğini sağlamak amacıyla Danışma Meclisi’nce kabul edilen madde metninde yer alan “Bakanlar Kurulu ile birlikte olağanüstü hal ilan etmek, olağanüstü hallerde Bakanlar kurulu ile birlikte kanun kuvvetinde kararname çıkartmak” şeklindeki hükümler “Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak” şeklinde değiştirilmiştir.

Diğer yönden Anayasa’nın 131. maddesiyle Yükseköğretim üst kuruluşları düzenlenmiş bulunduğundan, maddeye Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek hükmü de getirilmiştir.

Madde bu şekilde değiştirilmek ve redaksiyona tabi tutulmak suretiyle 104. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 105: Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan Cumhurbaşkanlığının sorumsuzluğuna ilişkin 113. madde ile sorumluluğunu belirleyen 114. madde birleştirilerek 105. madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede Cumhurbaşkanı’nın tek başına imzalayacağı kararların ayrıca sayılmasında zorunluluk görülmemiştir. Diğer yönden, Cumhurbaşkanı’nın sorumlu tutulabilmesi için üye tamsayısının en az üçte ikisi ibaresi, üye tamsayısının en az dörtte üçü şeklinde değiştirilmiştir.

Madde 107: Danışma Meclisi’nin kabul ettiği metinde bulunmayan Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği kenar başlıklı madde, 107. madde olarak Anayasa metnine eklenmiştir. Böylece Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluş, teşkilat ve çalışma esasları personel işlemlerinin Cumhurbaşkanı kararnamesiyle düzenlemesi imkânı getirilmiştir.

Madde 108: Danışma Meclisi tarafından kabul edilen 117. maddenin üçüncü fıkrasında yer alan “Devlet Denetleme Kurulu dokuz üyeden oluşur” şeklindeki hüküm, bu hususun düzenlenmesinin kanun koyucuya bırakılması amacıyla madde metninden çıkarılmıştır ve madde redaksiyona tabi tutulmak suretiyle 108. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 109: Danışma Meclisi’nce kabul edilmiş bulunan 118. maddenin birinci fıkrasındaki oluşur sözcüğü kurulur sözcüğü şeklinde değiştirilerek, terim birliği sağlanmıştır.

Madde 112: Görev ve siyasi sorumluluk kenar başlıklı Danışma Meclisi'nce kabul edilen 121. madde 112. madde olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemede Bakanlar ile Başbakan arasındaki ilişki açık bir şekilde belirtilmiştir. Diğer yönden, Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanların ant içme esasları, tabi oldukları kayıt ve şartlar, yasama dokunulmazlıklarına ilişkin esaslar ile ödenek ve yolluklarını düzenleyen yeni bir fıkra da madde metnine eklenmiştir.

Madde 113: Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan 122. maddenin “Bakanlıklar, kanunun koyduğu esaslara göre kanunla kurulur ve kaldırılır.” şeklinde değiştirilmek suretiyle 113. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 114: Danışma Meclisi'nin kabul ettiği Anayasa metninde bulunmayan “Seçimlerde geçici bakanlar kurulu” kenar başlıklı bu madde, 1961 Anayasasının 109. maddesine benzer şekilde ancak yeni Anayasa'nın prensipleri de göz önünde bulundurulmak suretiyle düzenlenmiştir.

Madde 116: Danışma Meclisi tarafından düzenlenmiş olan 124. maddenin gerekçesinde “Bu madde ile yenilik getirilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun güvenoyu alamaması veya istemesi veyahut gensoru sonunda güvensizlik oyu ile karşılaşması halinde Başbakan, Cumhurbaşkanından Meclis seçimlerinin yenilenmesini isteyebilmektedir.” denmektedir. Başbakana böyle bir yetki verilmesine gerek ve zorunluluk görülmediğinden, maddede yazılı belli durumlarda Meclis Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verme yetkisi Cumhurbaşkanı'na tanınmış ve madde redaksiyona tabi tutulup 116. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 118: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 126. madde 118. madde olarak düzenlenmiştir. Milli güvenlik konularıyla doğrudan doğruya ilgili olan makam ve bakanların Milli Güvenlik Kurulu Üyesi olmaları esası getirilmiştir.

Gündem özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakanlar veya diğer kişiler de çağrılıp görüşleri alınabilecektir. Milli Güvenlik Kurulu'nun Başkan ve üyeleri maddenin birinci fıkrasında sayılardan ibaret olacaktır. İkinci fıkraya göre çağrılanların yalnızca görüşleri alınacaktır.

Ayrıca, maddeye yeni iki fıkra eklenerek Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulunun, Başbakan başkanlığında toplanacağı da vurgulanmış ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevlerinin kanunla düzenleneceği belirtilmiştir.

Madde 119: Danışma Meclisi’nce kabul edilen 127. madde metninde yer alan iktisadi sözcüğü terim birliği açısından “Ekonomik” sözcüğü olarak değiştirilip madde 119. olarak yeniden düzenlenmiştir.

Madde 120: Danışma Meclisi’nin kabul ettiği 128. maddeye “Milli Güvenlik Kurulu’nun da görüşünü aldıktan sonra” hükmü eklenmiş ve “iki ayı geçmemek” hükmü, tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı ile ilgili 119. maddeye paralel olarak “altı ayı geçmemek” şeklinde değiştirilip madde buna göre redaksiyona tabii tutularak 120. madde şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemeye göre şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı gerektiği taktirde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu’nun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edilebilecektir.

Madde 121: Danışma Meclisi’nin kabul ettiği 130. madde, 122. madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede maddenin birinci fıkrasında yer alan iki ayı geçmemek, hükmü olağanüstü hal ilanı süresi olan altı ay ile uygunluk sağlanması amacıyla dört ayı geçmemek şeklinde değiştirilmiştir. Danışma Meclisi tarafından kabul edilen maddenin ikinci fıkrasında iktisadi nedenlere dayalı olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri hükmü, 119. madde gereğince ilan edilen olağanüstü hallerin yalnız ekonomik nedenlere dayalı olarak ilan edilmediği tabii afet veya tehlikeli salgın hastalıklar nedeni ile de olağanüstü hal ilan edilebileceği dikkate alınarak “119. madde uyarınca ilan edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri” şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca aynı fıkra da bulunan “Her türü için geçerli” olmak üzere ibareleri yanlış yorumlanabileceğinden “her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere” şeklinde değiştirilmiş ve madde terim birliğini sağlamak amacıyla redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 122: Danışma Meclisi’nin kabul ettiği 130. madde, 122. madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede, birinci fıkra redaksiyona tabi tutulmuş, maddenin üçüncü fıkrasında yer alan hükümlerin kanunla düzenlenmesinin uygun olacağı görüşüyle bu fıkra ile Anayasa’nın 15. maddesi hükümlerine göre temel hak ve

hürriyetlere ilişkin olarak gerekli düzenlemeler kanunla yapılacağından ve sıkıyönetim komutanları da bu kanun hükümlerine göre görevli ve yetkili olacaklarından maddenin dördüncü fıkrası ile beşinci fıkrasında yer alan “savunma ve hazırlık durumları” hükmü yanlış yorumlara neden olabilir düşüncesiyle madde metninden çıkartılmıştır.

Anayasa’nın 91. maddesinde sıkıyönetim halinde de kanun hükmün de kararname çıkartılmasına ilişkin hükümlere yer verilmiş bulunduğundan bu maddeye paralel şekilde düzenlenmiş bulunan iki fıkra, ikinci ve üçüncü fıkralar olarak madde metnine eklenmiştir.

Madde 124: Danışma Meclisi tarafından kabul edilen 132. maddenin birinci fıkrası, 1961 Anayasasının 113. maddesine benzer olarak ancak 1. fıkraya “Başbakanlık” sözcüğü de eklenmek suretiyle düzenlenmiştir.

Özellikle kamu tüzel kişileri tarafından birbirine benzer nitelikte çıkarılan ve büyük kısmı mahalli nitelikte olan bütün yönetmeliklerin Anayasa hükmü gereği Resmi Gazete’de yayımlanması zorunluluğunun neden olduğu gereksiz israfı önlemek bakımından maddenin son fıkrası “hangi yönetmeliklerin Resmi Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir” şeklinde düzenlenmiştir.

Madde 125: Yüksek Askeri Şura’nın, Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli personelin terfi ve emeklilikleriyle ilgili kararların özellik ve önemi dikkate alınarak, bunların idari yargı denetimi dışında kalmasını,

İdari yargı yetkisinin hududuna açıklık getirilmesini, hangi hallerde ve şartlarda yürütmenin durdurulmasına karar verilebileceğinin belirtilmesini, sağlamak amacıyla madde metni yeniden düzenlenmiştir.

Madde 126: Danışma Meclisi’nin kabul ettiği 134. madde, 126. madde olarak düzenlenmiştir.

Maddenin ikinci fıkrasında yer alan “vali, ilde Devletin ve Bakanlar Kurulu’nun temsilcisi, il idaresinin başı ve merciidir” şeklindeki hüküm bir Anayasa kuralı niteliğinde hüküm olamayıp İl İdaresi Kanunuyla düzenlenmesi gereken konuları içermesi nedeniyle madde metninden çıkarılmıştır.

Diğer yönden kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilmesine imkan vermek için maddenin üçüncü fıkrası bu amaç doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir.

Madde 127: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 135. maddenin birinci fıkrasındaki belde sözcüğü belediye olarak değiştirilmiş, beşinci fıkrasında yer alan “bu organların üyelerinin idari makamlarca geçici bir tedbir olarak görevden alıkonulmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir” hükmü, “bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir” şekline dönüştürülmüş, böylece bu yetki ilgili idari makamların en üst kademesi olan İçişleri Bakanına tanınmıştır.

Madde redaksiyona da tabi tutulmak suretiyle 127. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 128: Danışma Meclisi'nin kabul ettiği 136. madde 128. madde olarak ele alınmış, maddeye Kamu İktisadi Teşebbüsleri de ilave edilmek suretiyle genel idare esaslarına göre kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlilerin memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütüldüğü hususu vurgulanmış ve madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 129: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 137. ve 138. madde hükümleri birleştirilmek ve redaksiyona da tabi tutulmak suretiyle 129. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 130: Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan 140. madde, 130. madde olarak yeniden düzenlenmiştir. bu düzenlemede 4.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile getirilmiş bulunan ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun Hükümlerine göre Anayasa hükmü niteliğindeki esaslardan Anayasada yer alması gerekenler göz önünde bulundurulmuştur.

Ayrıca maddeye yeni bir fıkra eklenerek kazanç amacına yönelik olmamak şartıyla vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tabi yükseköğretim kurumları kurulabileceği hükmü de getirilmiştir. Maddenin son fıkrası hükümlerine göre vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları mali ve idari konular dışında kalan akademik çalışma, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden devlet tarafından kurulan yükseköğretim kurumları hakkında hükümlere tabi olacaklardır.

Madde 131: 130. maddede açıklanan gerekçe ile yükseköğretim üst kuruluşları kenar başlıklı bu madde, Anayasa metnine eklenmiştir.

Madde 132: Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumlarının kendi özel kanunlarındaki hükümlerine tabi olacaklarına ilişkin olarak düzenlenmiş bulunan bu maddede Anayasa metnine eklenmiştir.

Madde 133: Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş olan 143. madde 133. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 134: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 144. madde 134. madde olarak düzenlenmiştir. Madde düzenlenirken 143. maddede yer alan “Radyo-Televizyon İdaresi Genel Müdürü ile yönetim kurulu üyelerinden üçü Cumhurbaşkanı'nca atanır” şeklindeki hüküm madde metninden çıkarılmış ve organların seçiminin kanunla düzenleneceği esası getirilmiştir.

Bu düzenlemede kurumun adı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu olarak değiştirilmiş ve Kuruma verilen önemli görevler nedeniyle Atatürk'ün manevi himayelerinde Cumhurbaşkanı'nın gözetim ve desteğinde olduğu vurgulanarak, Başbakanlığa bağlı olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kurumu oluşturan birimler madde metninde tek tek sayılmıştır.

Madde 135: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 145. madde, 135. madde olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemede maddede belirtilen kuruluşların, kuruluş amaçları tek tek gösterilmek suretiyle açıklık getirilmiş, Danışma Meclisi'nce kabul edilen maddenin dördüncü fıkrasında yer alan ve kamu kurum ve kuruluşlarıyla kamu iktisadi teşebbüslerinde devamlı olarak çalışanların meslek kuruluşlarına üye olmayacaklarına ilişkin hüküm, “...meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.” şeklinde değiştirilmiştir. Böylece meslek kuruluşlarına üye olma bu kişilerin iradelerine bırakılmış ve diğer yönden de üye olmadan da kamu kurum ve kuruluşlarında çalışabilme hakkı tanınmıştır. Maddeye eklenen dört, beş ve altıncı fıkralarla bu kuruluşlar üzerinde Devletin idari ve mali denetimi, amaçları dışında faaliyet gösteren ve siyasetle uğraşan meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevlerine son verilme esasları ile siyasi partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşlarının; meslek kuruluşları ve üst kuruluşları organlarının seçimlerine etkili olmalarını engelleyecek hususlar düzenlenmiştir. Madde redaksiyona da tabi tutulmuştur.

Madde 136: Danışma Meclisi'nce kabul edilen 190. madde redaksiyona tabi tutulmuş ve Diyanet İşleri Başkanının Cumhurbaşkanı'nca atanacağına ilişkin ikinci fıkra madde metninden çıkarılarak 136. madde olarak düzenlenmiştir.

Danışma Meclisi'nce Kabul Edilen 139, 141 ve 142. Maddeler

1. Anayasa'nın 68. maddesinde memurlarla işçi niteliğini taşımayan diğer kamu görevlilerinin siyasi partilere giremeyecekleri açık bir şekilde belirtilmiş 53. maddesinde toplu iş sözleşmesi hakkı çalışanlardan yalnızca işçilere

tanınmış, 33. maddesinde ise dernek ve vakıflar hakkında siyasi faaliyet yasağı getirilmiş bulunduğundan Danışma Meclisi'nce kabul edilen ve bu maddeler ile Anayasa'nın genel esaslarından bir kısmının tekrarı niteliğinde görülen 139. madde bu nedenle metninden çıkartılmıştır.

2. Yükseköğretim kurumları 130. madde kapsamında kurulabileceğinden Danışma Meclisi'nce kabul edilen 141. madde metninden çıkarılmıştır.

3. Danışma Meclisi'nce kabul edilen bilim ve teknolojinin geliştirilmesine ilişkin 142. madde, bu konunun Devletin genel görevleri arasında yer alması Anayasada özellikle vurgulanmasına gerek bulunmadan yerine getirilmesi olağan olduğundan 142. maddede bu nedenle metninden çıkarılmıştır.

Madde 138: “Emir ve talimat” deyimini genelgeyi içermediğinden genelge ise daha kapsamlı olup, üst makamın bütün bağlılarına gönderdiği yazılı ve uyulması gerekli hususlar olduğundan, tereddütleri önlemek için “genelge gönderemez” ifadesi ikinci fıkraya ilave edilmiştir.

Madde 139: Hakimlik teminatının tamlayıcı bir unsuru olması bakımından madde metnine diğer özlük hakları da ilave edilmiştir.

Madde 140: Yargı hizmetinin bir bütün olduğu, hakim ve savcılar eliyle yürütüleceği ve bu kişilerin meslekten yetişmiş olmaları gereği, ilk derece idari mahkemelerinin de bu bütünlük içerisinde olduğu göz önünde tutularak, maddenin birinci fıkrası redaksiyona tabi tutulmuştur. Kamu davasının açılması görevinin Cumhuriyet Savcısına ait olduğu, Adalet Bakanının kamu davasını açması için Cumhuriyet Savcısına yazılı olarak emir verebileceği ve adli işlerde zabıta görevlilerinin Cumhuriyet Savcısı'nın emrinde olacağına ilişkin hükümler, Anayasa metninde yer almasına gerek bulunmayan ve kanunla düzenlenecek hususlar olduğundan madde metnine alınmamıştır. Adalet hizmetindeki idari görevlerin yargı hizmetinin yürütülmesi ile yakın ilişkisi nedeniyle bu görevlerde hakim ve savcı mesleğinden olanların çalıştırılmalarına ve bunlara tanınan haklardan aynen yararlanmalarını sağlayan bir fıkra maddeye eklenmiştir.

Madde 142: Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usullerini düzenleyecek kanunlarla mahkemelerin derecelendirilmesi de mümkün olabileceğinden, Danışma Meclisi metninin 150. maddesinin ikinci fıkrası madde metnine alınmamıştır.

Madde 143: Savaş ve sıkıyönetim hallerinde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlar, askeri mahkemelerin görevleri arasına girmekte ve bu mahkemeler görevsizlik kararı vermek durumunda kalmaktadır. Daha önceki uygulamada, bu hal gerçekleşmiş, karar safhasına gelen davalar görevsizlik kararıyla sıkıyönetim askeri mahkemelerine devredilmiştir. Bu sakıncayı ortadan kaldırmak, yargı hizmetine sürat kazandırmak amacıyla, madde metninden “Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır.” cümlesi çıkarılmış; maddeye sıkıyönetim ilan edilmesi halinde kanunla belli edilen esaslara göre bu mahkemelerin Sıkıyönetim askeri mahkemesine dönüştürülebilmesi maddeye bir fıkra olarak eklenmiştir. Ayrıca bu maddeye, görevlendirilecek hakim ve savcılarının görev sürelerini dört yıl olarak belirleyen ve süresi bitenlerin yeniden atanmalarını sağlayan bir fıkra ilave edilmiştir.

Madde 144: Hakim ve savcılık mesleğinin adli ve idari hakim ve savcılarını kapsadığı, hakim ve savcılarının idari görevleri yönünden Adalet bakanlığına bağlı oldukları göz önünde tutularak madde metni redaksiyona tabi tutulmuş; atama işlemleri 159. maddede gösterildiğinden, bu maddedeki Hakimler ve savcılar Yüksek Kurulu ibaresi çıkarılmıştır. Genelgelerin hakimler için sadece idari nitelikte olanlarının bağlayıcılığı belirtilmiştir.

Madde 145: Savaş ve sıkıyönetim hallerinde askeri mahkemelerin iş hacminin artması, askeri hâkim sayısının sınırlı olması sebepleriyle, bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmesi imkan veren hüküm ile askeri hakimlerin yargı hizmeti dışında, teşkilatında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerinin kanunda düzenleneceğini belirten hüküm, madde metnine dahil edilmiştir. Askeri yargı organlarının kuruluş ve işleyişleri, askeri hâkimlerin özlük işlerinde mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatına ilişkin genel hükümlerden aynen yararlanacakları, bunun yargı hizmetinin bağımsızlığını tabi bir sonucu olduğu ilke olarak benimsenmiştir, ancak asker kişi olmaları ve silahlı kuvvetler bünyesi içerisinde görev yaptıkları hususu göz önünde tutularak, yargı hizmeti dışında ilişkilerinin kanunla düzenleneceği, bu düzenlemenin sadece bu hususa ait olduğu belirlenmiştir.

Madde 146: Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçileceklerde aranılacak nitelikler, kayıtlar ve yüksek mahkemeler ile Sayıştay ve yükseköğretim kurumlarından gösterilecek adayların miktarı, seçim usulleri gösterilmek suretiyle madde yeniden düzenlenmiştir. Devlet yapısını ve organlarının

işleyişini iyi bilmeleri ve uygulamanın içinde bulunmaları sebebiyle üst kademe yöneticileri ile yargı hizmetine uzun yıllar avukat olarak katılmış bulunanların da bu mahkemede görevlendirilmeleri uygun görülmüştür. Danışma Meclisi metninin 155. maddesinin birinci fıkrası bu maddeye alınmış, diğer fıkraları uygulamada yaratacağı sakıncalar nedeniyle gereksiz görülüp alınmamıştır.

Madde 148: Kanunların şekil bakımından Anayasa aykırılığı iddiasıyla açılacak davalar için tanınan "...kanunun yayımlanma süresi..." ile kayıtlı sürenin, uygulamada, başlangıç ve hesaplanmasının değişik yorumlara neden olabileceği, sağlıklı inceleme ve dava açma hazırlıklarına yeterli olamayacağı göz önünde tutularak maddenin bu konuya ilişkin bölümü, "kanunun yayımladığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez" şeklinde değiştirilmiştir.

Yüce Divan görevinin Anayasa Mahkemesi tarafından yerine getirilmesi ilke olarak benimsenmiş olduğundan, bu mahkemenin görevleri arasında bu hususa yer verilmiş ve Danışma Meclisi'nce kabul edilen metnin 166. maddesi tasarıdan çıkarılmıştır.

Madde 149: Asli sıfatı üye olan Anayasa Mahkemesi Başkanvekilinin toplantıya katılmaması halinde Mahkeme çalışamaz duruma düşeceğinden, ismen sayılması sakıncalı görülüp metinden çıkarılmış, Mahkemenin Başkan ve on üye ile toplanacağı şeklinde düzenleme yapılmış; sadece Anayasa değişikliklerinde üçte iki çoğunlukla iptale karar verilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalarda duruşma zorunluluğu öngörülmüş, diğer işlerde gerek görüldüğünde ilgililerin çağrılıp, dinlenmesi mahkemenin takdirine bırakılmıştır.

Madde 150: İptal davası açma hakkının iktidar partisine verilmemiş olması çelişki yaratacağından metne iktidar eklenmiş ve ayrıca dava hakkı parti başkanlarına değil, parti meclis gruplarına tanınmış, iktidarda birden fazla partinin bulunabileceği düşünülerek buna ilişkin düzenleme yapılmıştır. Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, üye sayılarının eşitliği halinde, son genel seçimde fazla oy alanın önceliği gelenek olarak benimsenmiş olduğundan düzenlemede fazla ayrıntıya inilmemiştir.

Madde 152: Anayasa Mahkemesi'nin red kararının bazı hallerde usule ilişkin olduğu göz önünde tutularak, bunlar hariç bırakılmak amacıyla işin "esasına girerek" ibaresi eklenmiş; uygulamada istikrar sağlamak maksadı ile beş yıl olan süre on yıla çıkarılmıştır.

Madde 153: Yüksek Mahkemenin kararlarına karşı Cumhurbaşkanı'nın itirazda bulunmasının mahzurları göz önünde tutularak buna ilişkin hüküm ile yürürlükten kaldırılan hükümlerin iptaline karar verilemeyeceği yolundaki fıkra ve olayla sınırlı, yalnız tarafları bağlayıcı iptal kararları hakkındaki fıkra, hukukun genel ilkeleriyle çelişki yaratacağı düşünülerek metinden çıkarılmış, madde redaksiyona tabi tutularak düzenlenmiştir.

Madde 154: Cumhuriyet Başsavcısına ve Cumhuriyet Başsavcı vekiline Anayasa ile verilen görevler dışında, bunların asıl görev ve fonksiyonlarının Yargıtay'ın kuruluşunda olduğu; mahkemelerin derecelendirilmeleri ve bazı hükümlerin Yargıtay'dan önce incelemeye tabi tutulabileceği; Yargıtay üyelerinin adli yargı hâkimleri arasından seçileceği göz önünde tutularak, tasarının 164 ve 165. maddeleri bir madde halinde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 155: Tasarıdaki “Başkanın sözcüsü” ibaresi Başsavcı olarak değiştirilmiş, Danıştay üyelerinin dörtte üçünün sadece idari yargı hakim ve savcıları arasından seçilmesi ilkesi benimsenmiş, kanun tasarıları hakkında Başbakan'ın da görüş istemesi uygun görülmüş ve madde bu esaslar çerçevesinde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 156: Askeri Yargıtay'da üye seçiminin, diğer yüksek mahkemelerde olduğu gibi gizli oyla yapılması uygun görülmüş ve ayrı bir yargılama usulüne gerek olmaması sebebiyle buna ait husus metinden çıkarılmıştır.

Madde 157: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin görevine açıklık getirilerek, askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların denetiminin bu mahkemede görüleceği belirtilmiş, önceki maddedeki gerekçe ile seçimde gizli oy getirilmiş, üyelerin niteliklerine ve rütbelerine ilişkin kayıtlamalar kanuna bırakılmış, “Başkanın sözcüsü” Başsavcı olarak değiştirilmiş, Başkan, Başsavcı ve daire başkanlarının hakim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanacağı ifade edilmiştir.

Madde 158: Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanlığının, Anayasa Mahkemesi'nin kendi üyeleri arasından seçeceği bir üye tarafından yapılacak olması karşısında, Başkanvekilliğinin kadro ve makam olarak belirtilmesi sakıncalı görülmüş, bunun kanunla düzenlenecek bir husus olduğu düşünülerek metinden çıkarılmış; üyelerinin nitelik ve seçimlerinin kanunla düzenleneceği maddede belirtilmiştir.

Madde 159: Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin belirlenen ilkeler çerçevesinde sayılarında değişiklik yapılmış; Cumhuriyet Başsavcısı veya vekilinin Kurul üyesi olması benimsenmemiş; tasarının çeşitli maddelerindeki görevleri bu madde içerisinde toplanmıştır.

Madde 160: Genel ve katma bütçeli dairelerin gelir, gider ve malları içerisinde, bu daireler tarafından sermayesinin yarısı veya daha fazlasına katılmak suretiyle oluşturulan sabit ve döner sermayeli veya fon şeklinde kurulan kurum ve teşebbüslerin mevcut olması ve geçmiş uygulamanın da bu yönde bulunması sebebiyle bunlara ait hüküm ile yargı yetkisinin ancak Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılabileceği göz önünde tutularak, Sayıştay'ın ilk ve son derece hesap mahkemesi olduğunu belirleyen ibare metinden çıkarılmıştır. Sayıştay yüksek mahkemeler arasında gösterilmemiş, ancak gördüğü hizmetin mahiyeti ve çalışma usulünün yakınlığı nedeniyle, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu gibi yargı bölümü içerisinde muhafaza edilmiştir. Temyiz Kurulu kararlarına karşı kanunda belirtilen ilgililer tarafından karar düzeltilmesi isteminde bulunabileceği vurgulanmış; Sayıştay kararlarının idari dava konusu olup olmayacağı hususu geçmiş uygulamalarda anlaşmazlıklara neden olduğundan idari yargı yoluna başvurulamayacağı belirtilmiş; vergi ve benzeri mali yükümlülükler ve ödevler hakkında, hüküm ve uygulama uyuşmazlıklarının sürüp gitmesinin önüne geçmek, istikrar sağlamak bakımından bu konulara ilişkin Danıştay kararlarının esas alınacağı metne ilave edilmiştir.

Madde 161: Bütçenin hazırlanması veya uygulanmasıyla ilgili 161. maddenin 1. fıkrasında yer alan “en fazla bir yıllık bütçelerle yapılır” hükmündeki en fazla kelimeleri madde metninden çıkarılmış ve bütçelerin yıllık olarak hazırlanması esas kabul edilmiştir. Ayrıca aynı maddenin son fıkrasının “bütçe kanununa, bütçeyle ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz” şeklindeki hükmünün açıklığı karşısında, maddenin son fıkrası metinden çıkarılmıştır.

Madde 162: Anayasa tasarısında tek Meclis sistemi kabul edildiğinden, bütçenin görüşülme süresini kısaltma amacıyla; 162. maddenin 1. fıkrasındaki üç aylık süre yetmiş beş güne, 3. fıkrasındaki iki aylık süre de elli beş güne indirilmiştir.

Madde 164: Kesin hesap kanunu tasarısıyla ilgili 164. maddenin 1. fıkrasında yer alan altı aylık süre yeterli bulunmamış ve sürenin yedi aya çıkarılması uygun görülerek madde metni buna göre değiştirilmiştir.

Madde 165: Payının yarısından fazlasına Devletin sahip olduğu kamu kuruluş ve ortaklıklarının Türkiye Büyük Millet Meclisince, Yüksek Denetleme Kurulu raporlarıyla düzenlenecek diğerk raporlar da esasa alınarak denetlenmesine imkân verecek şekilde madde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 166: Terim birliğinin sağlanması amacıyla 1. fıkrasındaki “İktisadî” sözcüğü, “Ekonomik” olarak değiştirilmiş, maddenin 2. fıkrasıyla 3. fıkrası birleştirilmiş ve 4. fıkrası 3. fıkra olarak kanun koyucuya yön verecek şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Yapılmış bulunan düzenleme karşısında kanun koyucu tarafından bütün yönleri ile değerlendirilmesi gereken bir konuyu içeren son fıkra, metinden çıkarılmıştır.

Madde 168: Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesiyle ilgili bu madde, redaksiyona tabi tutulmuş ve açıklık getirilmiştir.

Madde 169: Ormanların korunması ve geliştirilmesiyle ilgili bu maddenin 3. fıkrası münhasıran orman suçlarını kapsar nitelikte genel ve özel af çıkarılmayacağı, ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen orman suçlarının ise hiçbir şekilde genel ve özel af kapsamını alınmayacağına belirtecek şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Maddenin son fıkrası iki konuyu içermekte olup, “Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler” hükmü 31.12.1981 tarihi ile bağlantılı olmayıp devamlı hüküm niteliğinde olduğundan, bunu açıklığa kavuşturacak şekilde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 171: Devletin, kooperatifler üzerindeki gözetim ve denetimini belirtecek şekilde madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Madde 175: Danışma Meclisi metninin 191. maddesi 175. madde olarak yeniden düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede Cumhurbaşkanı’nın Anayasa değişikliklerini yeniden görüşölmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne geri gönderebileceğı, Meclisin geri gönderilen Anayasa değişikliğine ilişkin kanunu aynen kabul etmesi halinde Cumhurbaşkanı’nın bu kanunu halkoylamasına sunabileceğı belirtilmiştir.

Madde 176: Danışma Meclisi metninin 192. maddesi redaksiyona tabi tutularak 176. madde olarak düzenlenmiştir.

Madde 177: Danışma Meclisi metninin Anayasa'nın yürürlüğe girmesine ilişkin 193. maddesi, yine Danışma Meclisi'nce kabul edilen yürürlükle ilgili hükümleri kapsayan geçici 1. madde ile birlikte göz önünde bulundurularak; yürürlük hükümleri 177. madde olarak düzenlenmiştir.

29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunun 2. maddesinde, Anayasa'nın geçici hükümlerine göre yürürlüğe gireceği belirlenmektedir. Bu bakımdan yürürlük maddesinin uygulanmasında geçici maddelerdeki hükümler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Yeni kabul edilen anayasanın yürürlüğü hakkındaki maddeler, diğer kanunların yürürlük maddelerinden değişik bir şekilde hazırlanmaktadır. Bu farklılığa neden olan en önemli etkenlerden biri de Anayasada yer alan maddelerden bir kısmının, bu maddelere dayalı olarak hazırlanıp kabul edilecek kanunlarla uygulamaya konulabilecek hükümler ihtiva etmesidir. Aynı şekilde kurulması ön görülen yeni organlarda bunlara ilişkin kanunlarla düzenlenecektir. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üyelerinin seçimi hakkındaki hükümler ve bunlarla aynı nitelikteki diğer hükümler; kanun koyucuya hitap etmekte olup, kanunun hazırlanması bakımından yürürlükte olacaktır ki, kanun koyucu bunlara dayanarak kanunları düzenleyecek ve dolayısıyla Anayasa'nın bu konudaki hükümleri bu esaslar içinde uygulanacaktır.

Bu Anayasa hükümlerine göre Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayıncaya kadar yasama görevinin ne şekilde yerine getirileceğinin belirtilmesi bakımından maddeye bu yönde de açıklık getirilmiştir.

Aynı şekilde a işaretli bendde belirtilen konulardaki hükümlerin bir taraftan yürürlüğe girme esasları düzenlenirken diğer taraftan anılan hükümler yürürlüğe girinceye kadar uygulanacak hükümlerde gösterilmiştir.

Özet olarak, geçici maddelerdeki hükümlerde göz önünde bulundurulmak suretiyle düzenlenmiş bulunan yürürlük maddesi genel olarak;

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girecek hükümler,
2. İlgili hükümlerine dayanılarak çıkarılacak kanun hükümleri ile uygulamaya konulacak hükümler,

3. Yeni organların kurulması öngörülen hallerde, bu organların kuruluş kanunlarındaki esaslara göre uygulanacak hükümler,

4. Yürürlük maddesinde belirtilen bu şekildeki istisnalar dışında derhal yürürlüğe girecek hükümler

5. İlgili kısımlardaki hükümler yürürlüğe girinceye kadar uygulanacak hükümleri belirtmektedir.

187. Maddenin Metinden Çıkarılma Gerekçesi

Danışma Meclisi metninin 187. maddesi denizciliğin ve hayvancılığın geliştirilmesini amaçlamaktadır. Devletin her alandaki görevleri arasında pek tabii olarak denizciliğin ve hayvancılığın geliştirilmesine ilişkin görevleri de önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, Anayasada belli konular için özel hüküm getirilmesi, aynı derecede önemli diğer konular için bu nitelikte özel hüküm getirilmemesi yanlış yorumlara neden olabileceğinden madde bu nedenle metinden çıkarılmıştır.

Geçici Madde 1: Danışma Meclisi tarafından kabul edilmiş bulunan Geçici 2. madde Geçici 1. madde olarak düzenlenmiştir.

Bu düzenlemede 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı kanunun açık hükümleri göz önünde bulundurularak madde redaksiyona tabi tutulmuştur.

Geçici Madde 2: Danışma Meclisi'nce kabul edilen Geçici 3. madde, geçici 2. madde olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemede Cumhurbaşkanlığının (7) yıllık görev süresine bağlı olarak tayin edilen süre, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra başlamak kaydıyla (6) yıl olarak değiştirilmiş ve altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı konseyinin hukuki varlığının sona ereceği şeklindeki hükme açıklık getirilmiştir.

Maddenin (d) bendi ise metinden çıkarılmıştır.

Geçici Madde 3: Danışma Meclisi'nce kabul edilen Geçici 4. madde redaksiyona tabi tutularak Geçici 3. madde olarak düzenlenmiştir.

Geçici Madde 4: Danışma Meclisi metninin geçici 5. maddesi, Geçici 4. madde olarak aynen kabul edilmiştir.

Geçici Madde 5: Danışma Meclisi metninin Geçici 6. maddesi redaksiyona tabi tutularak Geçici 5. madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde 6: Danışma Meclisi metninin Geçici 7. maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle Geçici 6. madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde 7: Danışma Meclisi metninin Geçici 8. maddesi redaksiyona tabi tutularak Geçici 7. madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde 8: Danışma Meclisi metninin Geçici 9. maddesi, Geçici 8. madde olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemede (7) yıllık süre (6) yıl olarak değiştirilmiş ve bu 6 yıllık sürenin başlangıç tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanının kurulduğu tarih olarak alınmıştır.

Geçici Madde 9: Mahalli idare seçimlerinin yapılma zamanını belirlemek için hazırlanmış bulunan bu Geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde 10: 146. maddede Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu, işleyişi, üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri yeniden düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin yeni düzenlemeye intibakını sağlamak, kazanılmış hakları saklı tutmak ve asıl üye sayısı on bire ininceye kadar dava ve işlerde toplanma yeter sayısını belirtmek için bu geçici madde düzenlenmiştir.

Geçici Madde 11: Devlet Başkanınca, Anayasa'nın ilgili maddelerinin yürürlüğünden önce kabul edilmiş kanunların geçici maddelerine göre Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna, Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından seçilen üyeler ile Cumhuriyet Başsavcılığına, Başsavcı vekilliğine, Danıştay Başkanlığı'na, Başsavcılığına, Başkan vekilliklerine ve Daire Başkanlıklarına seçilmiş olanların bu görevlerini seçildikleri dönem için sürdüreceklerine açıklık getirmek, ayrıca 6 Ocak 1982 gün ve 2576 sayılı Kanunun idari mahkemeler başkan ve üyeliklerine atamalara ilişkin hükümlerinin saklılığını korumak amacıyla bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde 12: 159. maddede Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun, kuruluşunda değişiklik yapılmış, Adalet bakanlığı özlük İşleri genel Müdürü kurul üyeliğinden çıkarılmış bu kurula Yargıtay üyeleri arasından üç asıl ve üç yedek üyenin katılması öngörülmüştür.

Anayasa'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte Adalet Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürünün kurul üyeliği sona erecektir. Bu arada kurula Yargıtaydan seçilecek bir asıl ve bir yedek üyenin seçiminin yirmi gün içerisinde yapılması ve seçilen üyelerin göreve başlamasına kadar geçecek süre içerisinde toplantı yeter sayısını oluşturacak yedek üyenin kurula katılmasına imkan verecek bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde 13: 52. maddedeki “sendikalar... tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler.” hükmünün uygulanmasına bir intikal süresi tanımak için bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici Madde 14: Danışma Meclisi metninin Geçici 10. maddesi redaksiyona tabi tutulmak suretiyle Geçici 14. madde olarak kabul edilmiştir.

Geçici Madde 15: Anayasa’nın halkoylamasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukuki veya fiili herhangi bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanların, Anayasa’nın halkoylamasına sunulduğu tarihinden itibaren 5 yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimler ile mahalli seçimlere ve diğer halkoylamalarına katılamayacaklarını ve seçimlerde aday olamayacaklarını belirtmek üzere hazırlanmış bulunan bu geçici madde metne eklenmiştir.

Geçici madde 11’in metinden çıkarılma gerekçesi

Geçici ikinci maddede Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerinin görev süresi belirtilmiş ve bu süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlığına sahip oldukları vurgulanmıştır.

Görev süresi sona erdikten sonra da dokunulmazlığın devam edeceğini öngören Danışma Meclisi metninin Geçici 11. maddesinde yer alan bu hüküm, dokunulmazlık müessesesiyle bağdaşmadığı, Cumhurbaşkanı’nın ise sorumsuzluk ve sorumluluğunu düzenleyen 105. madde hükümlerinin açıklığı karşısında bu geçici madde metinden çıkarılmıştır.²⁴⁴

Anayasa Komisyonu hazırladığı bu raporu 17 Ekim 1982 tarihinde MGK Başkanlığı’na sunmuştur.

3.2- MGK’de Anayasa Tasarısının Görüşülmesi ve Kabulü

Anayasa üzerinde önceden yapılan çalışmalar sebebiyle Anayasa Tasarısı’nın tutanaklara yansıyan resmi görüşmeleri MGK’nin 18 Ekim 1982 günü yapılan 118. birleşiminde 4 oturumda görüşülerek bir gün içinde tamamlanmıştır. (MGK S. Sayısı: 450) MGK’de yapılan çalışmalar sırasında Bakanların görüşleri alındığı için toplantıya Hükümet sözcüsü katılmamıştır.

²⁴⁴ Geniş bilgi için bkz. **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B.118’in sonuna ekli (18.10.1982), ss. 67-92.

MGK’de başlayan görüşmelerde Anayasa Tasarısı’nın tümü üzerinde tek konuşmayı Anayasa Komisyonu Başkanı Hakim Tümgeneral Muzaffer Başkaynak yapmıştır. Başkaynak yaptığı kısa konuşmasında şunları söylemiştir:

“Millet yönetimini emanet üstlenmiş bulunan Silahlı Kuvvetler, bu emaneti sahibine vermek için, Türk Milletinin bozulan demokrasisini, her türlü çarpık düşünce, tefsir ve uygulamaya açık bulunan Anayasasını, demokrasi gereklerine ve gerçeklerine uygun olarak ihya etmek için Milli Güvenlik Konseyi’nce Türk Milleti adına vücut verdiği Danışma Meclisi’ne yeniden hazırlatmış bulunmaktadır.”

“Anayasa Kanun Tasarısı metni Milli Güvenlik Konseyi’nce çok uzun, titiz ve hassas bir yöntemle incelemeye tabii tutulmuş bulunmaktadır. Konsey, bu konuda, ayrıntılı bir biçimde, Genel Sekreterlik Hukuk Komisyonu ile çalışmış, ayrıca bu konuda Başbakan’ın başkanlığında ilgili bakanların görüşlerini ve önerilerini tespit etmiş, gerektiğinde de teorisyen ve uygulayıcı uzmanlardan bilgi almış bulunmaktadır.”

“Komisyonumuz, bütün bu çalışmaların ışığı altında ve özellikle Milli Güvenlik Konseyi’nin görüş, düşünce ve tespitlerine dayanarak, huzurunuzda bulunan kanun tasarısını, Heyetinizin müzakeresine hazırlamış bulunmaktadır.”²⁴⁵

MGK, görüşmelerde Anayasa Komisyonu’nun sistematik hale getirdiği 7 kısım, 177 esas ve 15 geçici maddeden oluşan tasarımı esas almıştır. Görüşmelerde madde gerekçeleri okunmadan doğrudan maddeler okunmuştur. MGK’nin Anayasa Tasarısı üzerinde önceden çalışmalar yapması sebebiyle maddelerin büyük bir kısmı üzerinde herhangi bir müzakere yapılmadan rutin bir şekilde oylanarak kabul edilmiştir.

MGK Başkanı Kenan Evren; Tasarının “Başlangıç” kısmını maddeler bittikten sonra okutarak oylanacağını belirtmiş ve doğrudan maddeler üzerinde görüşmelere geçilmiştir.

Anayasa Tasarısının Birinci kısmında “Genel Esaslar” başlığı altında yer alan 1-11. maddeler üzerinde hiçbir konuşma olmadan aynen oylanarak kabul edilmiştir.

²⁴⁵ MGK Tutanak Dergisi, C. 7, B: 118 (18.10.1982), s. 335.

BİRİNCİ KISIM

Genel Esaslar

I. Devletin şekli

“Madde 1 — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.”

II. Cumhuriyetin nitelikleri

“Madde 2 — Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.”

III. Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti

“Madde 3 — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marşı “İstiklal Marşı”dır.

Başkenti Ankara’dır.”

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

“Madde 4 — Anayasa’nın 1. maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile 2. maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3. maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.”

V. Devletin temel amaç ve görevleri

“Madde 5 — Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.”

VI. Egemenlik

“Madde 6 — Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa’nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.”

VII. Yasama yetkisi

“Madde 7 — Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez.”

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

“Madde 8 — Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.”

IX. Yargı yetkisi

“Madde 9 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.”

X. Kanun önünde eşitlik

“Madde 10 — Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

XI. Anayasa’nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

“Madde 11 — Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallardır.

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.²⁴⁶”

Daha sonra Tasarının İkinci Kısımının görüşmelerine geçilmiştir.

²⁴⁶ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B: 118, (18.10.1982), ss. 335-337.

İKİNCİ KISIM
TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER
BİRİNCİ BÖLÜM
GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

“Madde 12 — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.”

II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

“Madde 13 — Temel hak ve hürriyetler. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasa’nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.”

III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması

“Madde 14 — Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.”

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

“Madde 15 — Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.”

V. Yabancıların durumu

“Madde 16 — Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.”

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı

“Madde 17 — Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın

bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.”

II. Zorla çalıştırma yasağı

“Madde 18 — Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.”

III. Kişi hürriyeti ve güvenliği

“Madde 19 — Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen :

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir.”

IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

“Madde 20 — Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.”

B. Konut dokunulmazlığı

“Madde 21 — Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.”

C. Haberleşme hürriyeti

“Madde 22 — Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.”

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

“Madde 23 — Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.”

VI. Din ve vicdan hürriyeti:

“Madde 24 — Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.”

Anayasa görüşmeleri üzerinde ilk müzakere 24. madde üzerinde olmuştur. 24. madde üzerinde söz alan MGK üyesi Tahsin Şahinkaya; Okullarda din dersi, diğer zorunlu dersler gibi okutulacak ise de belki gelecekte “Anayasada hüküm vardır, mekteplerde din dersleri mutlaka okutulması gerekir” diye bunun daha geniş çapta okutulması tehlikesinin olabileceğini, bu sebeple “ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okunan dersler arasında yer alır” denilirse aynen tarih, coğrafya ve matematik dersleri gibi yer alacağından daha yumuşatıcı ve daha makul bir şekilde ifade edileceğini söylemiştir. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak yaptığı açıklamada şunları söylemiştir:

“... İlk ve ortaöğretimde özellikle tarih, coğrafya, matematik, fizik, kimya dersleri genel kültür dersleri meyanındadır. Maddenin yazılış biçimine göre din kültürü de o dersler meyanında verilecektir. Ne var ki, bundan önceki tatbikatlarda bunun verilmesi zorunlu olmasına rağmen, Anayasada yer aldığı için veya emredici hüküm bulunmaması nedeni ile, bu konuda öğrencilerimiz veya Türk vatandaşları yeterince bilgi sahibi olamamışlardır. (...) buradaki murat, bunun tarih, coğrafya ve kimya dersleri gibi kültür olarak verilme zorunluluğunu vurgulamaktadır...”

Bu konuşmalar üzerine söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; “... Bir milleti dinsiz yapmak mümkün değil,

Bu çocuklar din kültürünü okulda almayacak, ailesi vermeyecek. Nereden verilecek? O zaman, isteyen kişi, mahalle mektebine gönderilecek, bir hoca tutacak veya din kurslarına gönderecek, orada öğretecek.

Bunu orada öğreteceğine, işte burada hiç olmazsa din kültürünü alır, ondan sonra onu ilerletecekse ilerletir; kursa gider, hoca tutar, ne yaparsa yapar; ona da kimse mani değil.” demiştir.

Madde üzerinde söz alan MGK üyesi Nurettin Ersin ise şunları söylemiştir.

“Zorunlu dersler arasında yer alır» konusunun tabii 'bir ihtiyaçtan doğduğu için konulmuş olduğu aşikârdır. Yoksa, ille laikliğe aykırı bir ders eğitimi manasını taşımıyor. Cümlemin başında da, “din kültür ve öğrenimi” ifadesi bulunduğu göre, Komisyonun da şimdi açıkladığı gibi, “zorunlu dersler” denmesinde, bu açıklamadan sonra, bir mahzur yoktur.

Bunun, ileride gelecek iktidarlar zamanında istismar edilmemesi için, zabıtlara bu şekilde geçmesinde büyük yarar vardır. Çünkü 1961 Anayasasında böyle bir kayıt yoktu, serbest bırakılmıştı; bu serbestlik, din kültürünün verilmesinde hiçbir zaman başarılı olmamış ve birçok kişi din bilgisinden mahrum kalmıştı.

Bizim maksadımız, bu din kültür ve öğrenimini bu tarzda vermektir. Yoksa asla kimseyi dinin bütün gereklerine doğru zorlamak değil; din kültürü almasını sağlamaktır. Çünkü ülkelerde toplumun birleştirici unsuru olarak din mevcut olduğuma göre, bunu herkesin bilmesi kadar çok tabii bir şey yoktur. Özellikle Türk toplumu büyük bir ekseriyetle İslam Dinine girdiğine göre, o halde bu imkânı kendilerine sağlamak ve bilgilerini başka yerden alacakları yerde, devletin kontrolü altında almalarını sağlamak çok daha uygun olacaktır.

Binaenaleyh, burada, «zorunlu» kelimesinin bu tarzda açıklaması, hiçbir zaman laikliğe aykırı değil ve istismara müsait bir şekilde kullanılmamalıdır.”

Nurettin Ersin konuşmasının sonunda, 24. maddenin 4. fıkrasında yer alan ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu derslerin yanına “Okutulan zorunlu dersler” ifadesinin konulmasını teklif etmiştir. Nurettin Ersin’in bu teklifi kabul edilerek 4. fıkraya “... okutulan zorunlu dersler arasında yer alır”, yani “okutulan” kelimesi ilave edilerek 24. madde oylanarak kabul edilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁷ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B: 118, (18.10.1982), ss. 339-343.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti:

“Madde 25 — Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti:

“Madde 26 — Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlayabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan diller kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlandırılması sayılmaz.”

Madde üzerinde söz alan Nurettin Ersin 3. fıkrasında “diller kullanılamaz” ifadesinin yerine “Düşüncelerin açıklanması ve yayınlanmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” ifadesinin kullanılmasını teklif etmiştir.

MGK Genel Sekreteri Necip Torumtay’da ses bantları yerine “ses ve görüntü bantları” denilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.

Her iki teklif uygun görülerek 26. maddenin 3. fıkrası şu şekilde düzenlenerek kabul edilmiştir.

“Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.”

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

“Madde 27 — Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, 1., 2. ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.”

27. madde üzerinde söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; 2. fıkrada “yayma hakkı”ndan sonra “Anayasa’nın 1., 2., 3. maddeleri hükümleri” denilmesinin uygun olacağını belirtmiş ve bu teklif uygun görülerek 2. fıkra “Yayma hakkı, Anayasanın 1., 2. ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.” şeklinde düzeltilerek kabul edilmiştir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

“Madde 28 — Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlandırılmasında, Anayasa’nın 26. ve 27. maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri, uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenabilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hakim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim 'tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelili veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'de yayımlanan sürelili yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelili yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.”

B. Sürelili ve süresiz yayın hakkı

“Madde 29 — Sürelili veya süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Sürelili yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Sürelî yayınların çıkarılması, yayın şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı siyasal, ekonomik, mali ve teknik şartlar koyamaz.

Sürelî yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.”

C. Basın araçlarının korunması

“Madde 30. — Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhinde işlenmiş, bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.”

D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

“Madde 31 — Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13. maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.”

E. Düzeltme ve cevap hakkı

“Madde 32 — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayımlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.”

A. Dernek kurma hürriyeti

“Madde 33 — Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, 13. maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Kuruluş amaç ve şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğinin, milli egemenliğinin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından gecikilmesinde sakınca bulunan hallerde, hâkim kararına kadar kanunen yetkili kılınan merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirilmesine veya bu hürriyeti kullanmalarının yasaklanmasına engel değildir.”

Bu madde hükmü vakıflara ve bu nitelikteki kuruluşlara da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı;

“Madde 34 — Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idari merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ananiteliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir ile bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.”

XII. Mülkiyet hakkı

“Madde 35 — Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.”

A. Hak arama hürriyeti

“Madde 36— Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.”

B. Kanuni hâkim güvencesi:

“Madde 37 — Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu makamdan başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.”

37. madde üzerinde konuşan MGK Başkanı Kenan Evren; maddenin 2. fıkrasında yer alan “Bir kimseyi kanunun tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.” ifadesinin Askeri Ceza Kanunu ve Komutanların verdiği disiplin cezası ile çelişip çelişmediğini sormuştur.

Hakim Alb. İsmet Onur bu soruya verdiği cevapta; Askeri Ceza Kanunu ile çelişmediğini, komutanların disiplin yoluyla verdikleri cezaların da mahkeme adına hüküm ifade etmediğini, disiplin takdir hakkını kullanmak olduğunu açıklamıştır. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak ise, 1960 öncesi mahkemeler tarafından yargılanıp ceza verilmesi lazım gelen bazı eylem ve işlemlerin, mahkemelerin elinden alınıp, tahkikat komisyonlarına verildiğini, bunu önlemek için aynı fıkranın 1961 Anayasası'na da konulduğunu bu hüküm ile yargı yetkisini kullanan mercilerin yetkilerini kanunla yargı yetkisi bulunmayan; ama sırf ceza yetkisi bulunan bir mercie vermemeyi öngördüğünü belirtmiştir. Bu açıklamalardan sonra 37. madde oylanarak kabul edilmiş ve 38. maddeye geçilmiştir.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

“Madde 38 — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılmaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.”

XIV. İspat hakkı

“Madde 39 — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.”

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

“Madde 40. — Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

Kişinin, resmi görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

“Madde 41 — Aile, Türk toplumunun temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.”

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

“Madde 42 — Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir, Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.”

III. Kamu yararı

A. Kıyılardan yararlanma

“Madde 43 — Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanım amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.”

B. Toprak mülkiyeti

“Madde 44 — Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.”

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

“Madde 45 — Devlet, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.”

D. Kamulaştırma

“Madde 46 — Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedelinin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir. Kanun kamulaştırma bedelinin tespitinde vergi beyanını, kamulaştırma tarihindeki resmi makamlarca yapılmış kıymet takdirlerini, taşınmaz malların birim fiyatlarını ve yapı maliyet hesaplarını ve diğer objektif ölçüleri dikkate alır. Bu bedel ile vergi beyanındaki kıymet arasındaki farkın nasıl vergilendirileceği kanunla gösterilir.

Kamulaştırma bedeli, nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.”

E. Devletleştirme

“Madde 47 — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.”

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

“Madde 48 — Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir, özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.”

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

“Madde 49 — Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır.”

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

“Madde 50 — Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.”

C. Sendika kurma hakkı

“Madde 51 — İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir iş yerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz.”

D. Sendikal faaliyet

“Madde 52 — Sendikalar, 13. maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

İşyerinde sendikal faaliyette bulunma, o işyerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar üzerindeki Devletin idari ve mali denetimi ile gelir ve giderleri, üye aidatının sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir.

Sendikalar gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler.”

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

“Madde 53 — İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.”

B. Grev hakkı ve lokavt

“Madde 54 — Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmalarının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddi zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda erteleme sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu’na çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kurulu’na başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulu’nun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulu’nun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.”

MGK Başkanı Kenan Evren grevde oluşacak maddi zararın açıklanmasını istemiştir.

Açıklama yapmak üzere söz alan Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak; şimdi okunan 54. maddenin üçüncü fıkrasındaki «maddi zarar», greve katılan işçilerin veya sendikaların kasti veya kusurlu olarak yapmış oldukları maddi zararları ihtiva etmektedir. Yoksa o fabrika veya işyerinin grev nedeniyle çalışamaz durumda kalması halindeki zarar ve ziyarı murat etmemekte olduğunu belirtmiştir.

VII. Ücrette adalet sağlanması

“Madde 55 — Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur.”

MGK Başkanı Kenan Evren; Danışma Meclisi asgari ücretin vergi dışı bırakılacağını yazmıştı; bu ibarenin niçin çıkarıldığını sormuştur.

Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak verdiği cevapta; “bunun birinci gerekçesi şu: Böylesine emredici bir hüküm yer aldığı zaman, asgari ücretin vergi dışı bırakılmasının ciddi hesabı henüz yapılmış değildir; bu bir yerde hükümet politikasıdır. Eğer kanun koyucu bunu dışarıda bırakacak ise, zaten kanunla bunu sağlar.

Bu tereddüt sebebiyledir ki, Danışma Meclisi, buna ilişkin konuyu da geçici madde ile düzenlemiştir. Henüz bunun içindeki zararını veya kârını hesaplayamamıştır; zamanını da iyi tespit edememiş olduğu için, emredici hükmü buraya koymuş olmasına rağmen, bir geçici madde ile bunun ne zaman uygulanacağını hükümetlere bırakmıştır.

Biz bunun burada yer almaması gerektiğini, bunun bir kanun konusu olduğunu, emredici hüküm olmaması gerektiğini söylüyoruz. Özellikle ileride bu ödemelerin ve ücretlerin nasıl şekli alacağı da belli değil bugün; kademeli mi yapacak, başka türlü mü yapacak, belli değil.

O bakımdan bunu mahzurlu bulduk ve metinden çıkardık.”

“Bu bir mali politikadır; 1961 Anayasası’nda yok, daha önceki anayasalarda yok; zannediyorum ki, Batı ülkelerinin anayasalarında da yok.” demiştir.²⁴⁸

²⁴⁸ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 354-355.

VIII. Sağlık, çevre ve konut

A. Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması

“Madde 56 — Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirme amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

B. Konut hakkı

“Madde 57 — Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.”

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

“Madde 58 — Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.”

B. Sporun Geliştirilmesi

“Madde 59 — Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

Devlet Başarılı sporcuyu korur.”

X. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

“Madde 60 — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”

B. Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler

“Madde 61 — Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.”

C. Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları

“Madde 62 — Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.”

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

“Madde 63 — Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.”

XII. Sanatın ve sanatçının korunması

“Madde 64 — Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.”

XIII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

“Madde 65 — Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASİ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

“Madde 66 — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk’tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılmaz.”

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

“Madde 67 — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Yirmi bir yaşını dolduran her Türk vatandaşı, seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silâh altında bulunan er ve erbaşılarla, askeri öğrenciler, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlüler oy kullanamazlar.”

III. Siyasi partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma

“Madde 68 — Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için yirmibir yaşını ikmal etmek şarttır.

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasi partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasi partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz.

Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları siyasi partilere giremezler.”

B. Siyasi partilerin uyacakları esaslar

“Madde 69 — Siyasi partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasa’nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır.

Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar.

Siyasi partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasi partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi'nce yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de takip eder.

Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesi'nce karara bağlanır.

Temelli kapatılan siyasi partilerin kurucuları ile her kademedeki yöneticileri; yeni bir siyasi partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları gibi, kapatılmış bir siyasi partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi parti de kurulamaz.

Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir suretle mali yardım alamaz veya bunlardan herhangi birinin karar veya talimatlarının bağlayıcılığını kabul edemezler. Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasi partiler de temelli kapatılır.

Siyasi partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenlenir.”

69. madde üzerinde söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; Avrupa Konseyi ve Avrupa parlamentosuna giden milletvekillerinin 8. fıkra hükmüne göre orada kendi kuruluş gayelerine uygun partilerin milletvekilleriyle yapacakları konuşmaların, orada alacakları kararların, Türkiye'yi temsil ettikleri için bağlayıcı olmaması gerektiğini, aksi halde Türkiye'nin hükümlerlik hakkı ortadan kalkar demiştir.²⁴⁹

²⁴⁹ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 357-358.

Bu konuda açıklama yapan Anayasa komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak; gerek Türkiye’de gerek başka ülkede kendi siyasi görüşleriyle uyum içinde bulunan diğer partilerle bir toplantıya katılırlar, konuşmalar yaparlar, karar da alabilirler, ama bunun Türkiye için bağlayıcı olmadığını belki istişari nitelikte olabileceğini belirtmiştir.

Bu açıklamalardan sonra 69. madde kabul edilerek 70. maddeye geçilmiştir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

“Madde 70 — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.”

B. Mal bildirimi

“Madde 71 — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.”

V. Vatan hizmeti

“Madde 72 — Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.”

VI. Vergi ödevi

“Madde 73 — Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilebilir.”

VII. Dilekçe hakkı

“Madde 74 — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.”

Birleşim 1. oturumunda Anayasa Tasarısının bir ve ikinci kısmında yer alan 74 madde kabul edilmiştir.²⁵⁰ Öğleden sonraki 2. oturumda üçüncü kısmın maddeleri üzerinde görüşmelere devam edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI BİRİNCİ BÖLÜM

YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

“Madde 75 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kuruludur.”

B. Milletvekili seçilme yeterliliği

“Madde 76 — Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, ağır hapis ve taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolaylı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

²⁵⁰ Müzakereler için bkz. **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 118 (18.10.1982), ss. 335-360.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.”

76. madde üzerinde söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; maddenin 2. fıkrasının 3. satırında yer alan “ağır hapis ve taksirli suçlar hariç” ifadesinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine yapılan müzakereler sonunda bu ifade “... taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar...” şeklinde düzenlenerek 76. madde kabul edilmiştir.²⁵¹

Madde 77 — Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasa’da belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanı’nca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

D. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

“Madde 78 — Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.”

²⁵¹ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 361-362.

E. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

“Madde 79 — Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulu’nun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.

Yüksek Seçim Kurulu’nun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asil ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasında üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kurulu’na Yargıtay ve Danıştay’dan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.”

F. Üyelikle ilgili hükümler

1. Milletin temsili

“Madde 80 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler.”

2. Andîçme

“Madde 81 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde andîçerler:

Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına

bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andıçerim.”

3. Üyelikle bağdaşmayan işler

“Madde 82 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmi veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulu’na verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.”

4. Yasama Dokunulmazlığı

“Madde 83 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa’nın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

5. Üyeliğin Düşmesi

“Madde 84 — İstifa eden, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen, kısıtlanan, partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren veya Bakanlar Kurulunda görev alan, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul eden, Meclis çalışmalarına özürsüz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayanların üyeliğinin düşmesine, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verilir.

Partisinden istifade eden milletvekili bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez.

Anayasa Mahkemesi’nin kararında partinin kapatılmasına eylem ve sözleri ile sebebiyet verdiği belirtilen milletvekilinin üyeliği ile temelli olarak kapatılan siyasi partinin, kapatılmasına ilişkin davanın açıldığı tarihte, parti üyesi olan diğer milletvekillerinin üyeliği, kapatma kararının Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na tebliğ edildiği tarihte sona erer.”

84. madde üzerinde söz alan MGK üyesi Nejat Tümer; milletvekilliğinin düşmesi ile ilgili hususlar içinde Bakanlar Kurulu’nda görev almanın çıkarılmasının uygun olacağını belirtmiştir. MGK Başkanı Kenan Evren; bunun daha önceleri olduğu gibi partisinden istifa ederek, iktidardaki bir parti içinde bakan olanlar için geçerli olduğunu, amaçlarının bakanlık verilerek partisinden ayrılmayı önlemek olduğunu açıklamıştır. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak da; bu hükmün milletvekili transferini önlemek için konulduğunu belirtmiştir. Daha sonra tekrar söz alan MGK Başkanı Evren; partisinden istifa etmiş olan milletvekillerine seçim hükümetlerinde bakan olma imkânının verilmesini, meclis içinde bağımsız üye varsa dışarıdan atamadan daha iyi olacağını belirtmiş ve “seçim hükümetleri hariç, bakanlar kurulunda görev alan” şeklinde maddenin düzenlenmesini teklif etmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda bu teklif kabul edilerek 84. maddeye partisinden istifa ederek başka bir partiye giren veya daha sonra gelmek üzere “seçim hükümetleri hariç” ifadesi eklenmiştir.

6. İptal istemi

“Madde 85 — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içinde karara bağlar.”

7. Ödenek ve yolluklar

“Madde 86 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.”

II. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin görev ve yetkileri

A. Genel olarak

“Madde 87 — Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kurulu’na belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesinhesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak,

Anayasa’nın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasa’nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.”

B. Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

Madde 88 — Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

Kanun tasarı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülme usul ve esasları içtüzükle düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanı'nce yayımlanması

“Madde 89 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen kanunları onbeş gün içinde yayımlar.

Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderir. Bütçe kanunları bu hükme tabi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanı'nce yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır.”

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Madde 90 — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik veya idari andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan ekonomik, ticari veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz.”

E. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

“Madde 91 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu’na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasa’nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasi haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

Yetki kanunu, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulu’nun istifası, düşürülmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaz.

Kanun hükmünde kararnamenin, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından süre bitiminden önce onaylanması sırasında, yetkinin son bulunduğu veya süre bitimine kadar devam ettiği de belirtilir.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanı’nın Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu’nun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmi Gazete’de yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmi Gazete’de yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulur.

Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

Yayımladıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce reddedilen kararnameler bu kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmi Gazete’de yayımlandığı gün yürürlüğe girer.”

F. Savaş hali ilânı ve silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme

“Madde 92 — Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.”

III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetleri ve ilgili hükümler

A. Toplanma ve tatil

“Madde 93 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine, Cumhurbaşkanı'nca toplantıya çağırılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemez.”

B. Başkanlık Divanı

“Madde 94 — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasi parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilen adaylar arasından Meclisçe gizli oyla seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, on gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Kâtip Üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis içtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasi partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.”

94. madde üzerinde söz alan MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ; 4. fıkra da yer alan “Meclisin toplandığı birleşimden itibaren on gün içinde seçilir”, altta da “Aday gösterildikten sonraki on gün içinde seçilir” dediğini, bunun süre olarak karışıklığa sebep olabileceğini belirtmiştir. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak ve üye İsmet Onur; adayların müracaat sürelerinin on gün olduğunu, bu on günün sonunda yapılacak seçimin de on günü geçmeyeceğini, dolayısıyla toplam yirmi gün içinde tamamlanacağını açıklamışlardır. Bu açıklamalardan sonra MGK Başkanı Kenan Evren ve MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ’un teklifleri ile 94. maddenin 4. fıkrası şu şekilde düzenlenerek kabul edilmiştir.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, on gün içinde tamamlanır.”

C. İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri

“Madde 95 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasi parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasi parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütölür. Emniyet ve diğerkolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet ilgili makamlarca Meclis Başkanlığı’na tahsis edilir.”

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

“Madde 96 — Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin katılamadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakana yetki verebilirler. Ancak bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.”

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

“Madde 97 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağılıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.”

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bilgi edinme ve denetim yolları

A. Genel olarak

“Madde 98 — Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.”

B. Gensoru

“Madde 99 — Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir,

Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulu’nun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulu’nun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukarıdaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükte belirlenir.”

C. Meclis soruşturması

“Madde 100 — Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasi parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

100. madde üzerinde söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; 2. fıkrada yer alan “... Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon...” ifadesinin ileride yanlış yorumlanabileceğini, bu sebeple, her parti tarafından gösterilecek adaylar arasından ayrı ayrı ad çekme suretiyle şeklinde düzeltilmesini teklif etmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda 100. maddenin 2. fıkrası aşağıdaki şekilde düzenlenerek kabul edilmiştir.

“Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.”²⁵²

²⁵² MGFK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 373-375.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. Cumhurbaşkanı

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

“Madde 101 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir.

Cumhurbaşkanlığı’na Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyesi sona erer.”

Kenan Evren anılarında; Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi taraftarı olduğunu, fakat Emin Paksüt ve Konsey Üyesi arkadaşlarını ikna edemediği için istemeyerek Meclis tarafından seçilmesi önerisine evet demek zorunda kaldığını belirtmekte ve şunları söylemektedir:

“Genel Sekreterliğin hazırladığı ilk taslakta Cumhurbaşkanı’nın üst üste iki defadan fazla seçilemeyeceği kaydı vardı. Eğer Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş olsaydı, buna peki diyecektim. Ama Meclis tarafından seçilmesi şekli benimsenince, Cumhurbaşkanlarının ikinci defa seçilebilmek için Meclis çoğunluğuna yaranma çabası içinde olmamaları bakımından üst üste iki defadan fazla seçilemez hükmü, bir defadan fazla seçilemez şeklinde değiştirdim...”

“Cumhurbaşkanı’nın iki defa üst üste seçilmesine karşı çıkarken; bunu da görüşmelerimiz sırasında öne sürdüm: Halk, Evren Paşa 14 sene Cumhurbaşkanlığında kalmak için bu maddeyi böyle düzeltti der...”²⁵³

²⁵³ Kenan Evren’in Anıları, C.3, s. 282.

B. Seçimi

“Madde 102 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır.

Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir.

En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanmazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın görevi devam eder.”

C. Andıçmesi

“Madde 103 — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andıçer;

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılâplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andıçerim.”

D. Görev ve yetkileri

“Madde 104 — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasa’nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasa’nın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne geri göndermek,

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi’nde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına ilişkin olanlar:

Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulu’na başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası andlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırmak,

Milli Güvenlik Kurulu'na Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak;

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulu'nun üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kurulu'na inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.”

Madde üzerinde söz alan MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ; 104. maddenin c. Yargı ile ilgili olanlar: fıkrasında yer alan “Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilini... seçmek” ifadelerinin önüne Yargıtay ilave edilmesini teklif etmiştir. Bu teklif kabul edilerek “... Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini...” şeklinde düzenlenmiştir. MGK Başkanı Kenan Evren ise; Cumhurbaşkanı'nın Yasama ile ilgili görevleri arasında DM'nin kabul ettiği, fakat çıkarılan “Her yıl Eylül

ayının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasını yapmak” cümlesinin ilave edilmesini teklif etmiştir. Yapılan müzakereler sonunda 104. maddenin a) Yasama ile ilgili olanlar bölümünün ilk fıkrasına “Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde açılış konuşmasını yapmak” cümlesi ilave edilerek 104. madde kabul edilmiştir.

E. Sorumsuzluk ve sorumluluk hali

“Madde 105 — Cumhurbaşkanı'nın, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanı'nın resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.”

MGK üyesi Tahsin Şahinkaya 105. maddenin başlığında yer alan “E. Sorumluluk ve sorumluluk hali” ifadesinin “E. Sorumluluk ve sorumsuzluk hali” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir. Bu teklif uygun görülerek madde oylanarak kabul edilmiştir.

F. Cumhurbaşkanı'na vekillik etme

“Madde 106 — Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır.”

G. Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği

“Madde 107 — Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.”²⁵⁴

²⁵⁴ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 375-379.

H. Devlet Denetleme Kurulu

“Madde 108 — İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı’nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluştaki kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuya yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu’nun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulu’nun üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanı’nca atanır.

Devlet Denetleme Kurulu’nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.”

II. Bakanlar Kurulu

A. Kuruluş

“Madde 109 — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanı’nca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı’nca görevlerine son verilir.”

B. Göreve başlama ve güvenoyu

“Madde 110 — Bakanlar Kurulu’nun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulu’nun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.”

C. Görev sırasında güvenoyu

“Madde 111 — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştüktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.”

D. Görev ve siyasi sorumluluk

“Madde 112 — Başbakan, Bakanlar Kurulu’nun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81. maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.”

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

“Madde 113 — Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özörlü olan bir bakana, diğör bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevki halinde hükümet istifa etmiş sayılır.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.”

F. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu

Madde 114 — Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce; seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde ise, bu karardan başlayarak beş gün içinde, bu bakanlıklara Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır.

116. madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki veya Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasi parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

Siyasi parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tespit ederek Başbakana bildirir. Teklif edilen bakanlığı kabul etmeyen veya sonradan çekilen partililer yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar atanır.

Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmi Gazete'de ilanından itibaren beş gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

Geçici Bakanlar Kurulu seçim süresince ve yeni Meclis toplanıncaya kadar vazife görür.”

G. Tüzükler

“Madde 115 — Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler Cumhurbaşkanı'nca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.”

H. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanı'nca yenilenmesi

“Madde 116 — Bakanlar Kurulunun, 110. maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmi Gazete'de yayımlanır ve seçime gidilir.”

İ. Milli Savunma

1. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

“Madde 117 — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanı'nca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Milli Savunma Bakanlığı'nın, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.”

2. Milli Güvenlik Kurulu

“Madde 118 — Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir.

Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınması zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınır.

Milli Güvenlik Kurulu’nun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanı’nca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.”

III. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı

“Madde 119 — Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.”

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı

“Madde 120 — Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu’nun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.”

3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme

“Madde 121 — Anayasa’nın 119 ve 120. maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilanına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmi Gazete’de yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulu’nun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

119. madde uyarınca ilan edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasa'nın 15. maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandırılacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmi Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur; bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul, İçtüzükte belirlenir.”

B. Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali

“Madde 122 — Anayasa'nın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu'nun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar, derhal Resmi Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir.

Bu kararname Resmi Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul İçtüzükte belirlenir.

Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler kanunla düzenlenir.

Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak görev yaparlar.”²⁵⁵

IV. İdare

A. İdarenin esasları

1. İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

“Madde 123 — İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.”

2. Yönetmelikler

“Madde 124 — Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Hangi yönetmeliklerin Resmi Gazete’de yayımlanacağı kanunda belirtilir.”

B. Yargı yolu

“Madde 125 — İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanı'nın tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır.

²⁵⁵ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 380-383.

İdari işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

İdari işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idari işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartların birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlandırabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.”

C. İdarenin Kuruluşu

1. Merkezi İdare

“Madde 126 — Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.”

2. Mahalli İdareler

“Madde 127 — Mahalli idareler; il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.

Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Mahalli idarelerin seçimleri, Anayasa'nın 67. maddesindeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahalli idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahalli idare organları veya bu organlarının üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

Mahalli idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulu'nun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.”

D. Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

“Madde 128 — Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.”

2. Görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence

“Madde 129 — Memurlar ve diğer kamu görevleri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğ er kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Asker kişiler ile hâkimler hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğ er kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğ an tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun g sterdiğı şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine a ılabılır.

Memurlar ve diğ er kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun g sterdiğı idari merciin iznine bağlıdır.”

129. maddenin 4. fıkrası MGK Başkanı Kenan Evren’in teklifi ile “Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.” şeklinde düzenlenerek madde kabul edilmiştir.

E. Yükseköğretim kurumları ve üst kuruluşları

1. Yükseköğretim kurumları

“Madde 130 —  ağdaş eğitim -  ğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim -  ğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip  niversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.

Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tabi yükseköğretim kurumları kurulabilir.

Kanun,  niversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, Devletin gözetimi ve denetimi altında olup, güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır.

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; rektörler Cumhurbaşkanınca, dekanlar ise Yükseköğretim Kurulu'na seçilir ve atanır.

Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulu'nun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılamazlar.

Üniversitelerin hazırladığı bütçeler; Yükseköğretim Kurulu'na tetkik ve onaylandıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulur ve genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak işleme tabi tutularak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri ve bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, öğretim elemanlarının görevleri, unvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetiştirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumlar ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri, yükseköğretime giriş, devam ve alınacak harçlar Devletin yapacağı yardımlar ile ilgili ilkeler, disiplin ve ceza işleri, mali işler, özlük hakları, öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine göre yürütülmesi, Yükseköğretim Kurulu'na ve üniversitelere Devletin sağladığı mali kaynakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, mali ve idari konuları dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tabidir.”

2. Yükseköğretim üst kuruluşları

“Madde 131 — Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığı’nca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanı’nca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanı’nca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilatı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.”

3. Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tabi olanlar

“Madde 132 — Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tabidir.”

F. Radyo ve Televizyon İdaresi ve kamuyla ilişkili haber ajansları

“Madde 133 — Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir.

Kanun; Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlâkı ve Anayasa’nın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını düzenler ve Kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini gözetir.

Haber ve programların seçilmesi, işlenmesi, sunulması ve milli kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesi, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları, organların seçimi, görev, yetki ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Yukarıdaki ikinci fıkra hükümleri, kamu iktisadi teşebbüsü niteliği taşıyan veya Devlet yahut diğer kamu tüzelkişilerinden mali yardım gören haber ajansları hakkında da uygulanır.”

G. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

“Madde 134 — Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanı'nın gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur.

Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu tüzelkişiliklerini muhafaza ederler. Bu kurumlar için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen mali menfaatler saklı olup kendilerine tahsis edilir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun; kuruluşu, organları, çalışma usulleri ve özlük işleri ile kuruluşuna dahil kurumlar üzerindeki yetkileri ve özlük işleri kanunla düzenlenir.”

H. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

“Madde 135 — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.”

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadi teşebbüslerinde asli ve sürekli görevlerde çalışanların meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.

Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

Siyasi partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları; meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh veya aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunda gösterildiği şekilde Devletin idari ve mali denetimine tabidir.

Amaçları dışında faaliyet gösteren ve siyasetle uğraşan meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirttiği merciin istemi üzerine, mahkeme kararı ile son verilir ve yerlerine yenileri seçtirilir.

Türk Devletin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun korunması ve Devletin Anayasada belirtilen temel niteliklerini tehdit edici faaliyetlerin önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mahallin en büyük mülki amiri bu organları geçici olarak görevden uzaklaştırabilir.

Görevden uzaklaştırma kararı; üç gün içinde mahkemeye bildirilir. Mahkeme görevden uzaklaştırma kararının yerinde olup olmadığına en geç on gün içinde karar verir.”

İ. Diyanet İşleri Başkanlığı

“Madde 136 — Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.”

J. Kanunsuz emir

“Madde 137 — Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.”

Birleşimin 2. oturumunda Anayasa Tasarısı’nın 137. maddesi kabul edilmiştir.²⁵⁶ 3. oturumda ise 138. maddeden itibaren görüşmelere devam edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI

I. Genel hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

“Madde 138 — Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmede olan bir dava hakkında Yasama Meclisi’nde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.”

B. Hakimlik ve savcılık teminatı

“Madde 139 — Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.”

²⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 118, (18.10.1982), ss. 360-388.

C. Hakimlik ve savcılık mesleği

“Madde 140 — Hakimler ve savcılar adli ve idari yargı hâkim ve savcıları olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür.

Hakimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hakim ve savcıların nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hakimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askeri hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

Hakimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmi ve özel hiçbir görev alamazlar.

Hakimler ve savcılar idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlıdır.

Hakim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idari görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tabidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.”

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

“Madde 141 — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.”

E. Mahkemelerin kuruluşu

“Madde 142 — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.”

F. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

“Madde 143 — Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur.

Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde bir Başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur.

Başkan, bir asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından; bir asıl ve bir yedek üye, birinci sınıf askeri hâkimler arasından; savcı yardımcıları ise Cumhuriyet savcıları ve askeri hâkimler arasından özel kanunlarında gösterilen usule göre atanır.

Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkan, üye ve yedek üyeleri ile savcı ve savcı yardımcıları dört yıl için atanırlar, süresi bitenler yeniden atanabilirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtay’dır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

Devlet Güvenlik Mahkemesinin, yargı çevresine giren bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmesi halinde, bu bölgelerle sınırlı olmak üzere kanunla belirlenen esaslara göre Devlet Güvenlik Mahkemesi, Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi’ne dönüştürülebilir.

MGK Başkanı Kenan Evren; 143. maddede hâkim sayılarının verilmesinin ileride mahsuru olacağını, artırılması gerekirse bunun mümkün olamayacağını belirtmiştir. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak yaptığı açıklamada; uygulamada Devlet Güvenlik Mahkemelerine İstanbul ve Diyarbakır hariç çok az dava geldiğini açıklamıştır. Anayasa Komisyonu üyesi İsmet Onur da maddenin aynen kalması gerektiğini savunmuş ve 143. madde mevcut haliyle oylanarak kabul edilmiştir.”²⁵⁷

²⁵⁷ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 390-391.

G. Hakim ve savcılarının denetimi

“Madde 144 — Hakim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (Hâkimler için idari nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığı’nın izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır. Adalet Bakanı soruşturma ve inceleme işlemlerini, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırabilir.”

H. Askeri yargı

“Madde 145 — Askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin; askeri olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askeri mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askeri suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askeri mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidirler.

Askeri mahkemelerin savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askeri yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askeri hâkimlerin özlük işleri askeri savcılık görevlerini yapan askeri hâkimlerin mahkemesinde görevli bulundukları komutanlık ile ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. Kanun, ayrıca askeri hâkimlerin yargı hizmeti dışındaki askeri hizmetler yönünden askeri hizmetlerin gereklerine göre teşkilâtında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerini de gösterir.”

II. Yüksek mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

“Madde 146 — Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur.

Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulu’nun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.

Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesi’ne asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, hukuk veya hukuk bilgisine programlarında yer veren siyasal bilimler, idari bilimler, ekonomi ve maliye alanında yükseköğrenim görmüş veya bu öğrenim kurumlarında en az onbeş yıl öğretim üyeliği veya kamu hizmetlerinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asıl üyeleri arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, asli görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.”

146. madde üzerinde söz alan MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ; Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçileceklerde hukuk veya hukuk bilgisine programlarında yer veren yükseköğretim mezunları şartının maddeden çıkarılmasını teklif etmiştir. Bu hüküm çıkarıldığı takdirde “üst kademede hizmet vermiş ve vermekte olan yöneticileri hangi tahsilde olursa olsun, bilfarz bir generali de buraya atamak mümkün olur” demiştir. Ayrıca üyelerde ihtisas olmakla beraber Anayasa Mahkemesi’nin siyasi bir organ olduğunu, siyasi kararların Anayasaya uygunluğuna bakacağını belirtmiştir. Bunun üzerine MGK Başkanı Kenan Evren, DM’den gelen ve 1961 Anayasası’ndaki metni okutmuştur. Yapılan müzakereler sonunda hukuk öğrenimi görme şartı kaldırılarak 146. maddenin 2. ve 3. fıkrası şu şekilde düzenlenerek kabul edilmiştir.

“Yükseköğretim kurumları öğretim üeleriyle üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesi’ne asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim görmüş veya öğrenim kurumlarında en az onbeş yıl öğretim üeliği veya kamu hizmetinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asil üyeler arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Anayasa Mahkemesi üeleri, asli görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.”²⁵⁸

2. Üyeliğin sona ermesi

“Madde 147 — Anayasa Mahkemesi üeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.”

3. Görev ve yetkileri

“Madde 148 — Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi’nde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanı’nca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; defî yoluyla da ileri sürülemez.

²⁵⁸ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B. 118, (18.10.1982), ss. 392-394.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanı'nı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

Yüce Divan kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.”

4. Çalışma ve yargılama usulü

“Madde 149 — Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale kararı verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesi'nce öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir.”

5. İptal davası

“Madde 150 — Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanı'na, iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.”

6. Dava açma süresi

“Madde 151 — Anayasa Mahkemesi’nde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzüğün Resmi Gazete’de yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.”

7. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

“Madde 152 — Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi’nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddi görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesi’nin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesi’nin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmi Gazete’de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.”

8. Anayasa Mahkemesi’nin kararları

“Madde 153 — Anayasa Mahkemesi’nin kararları kesindir, iptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmi Gazete’de hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.”

B. Yargıtay

“Madde 154 — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Birinci Başkanı, birinci başkanvekilleri ve daire başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulu’nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler; süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, Yargıtay Genel Kurulu’nun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtay’ın kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

C. Danıştay

“Madde 155 — Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulu’nca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz, şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek, idari uyuşmazlıkları çözümlemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulu'nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danıştay'ın, kuruluşu, işleyişi, Başkan, Başsavcı, başkanvekilleri, daire başkanları ile üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri, idari yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

D. Askeri Yargıtay

“Madde 156 — Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askeri Yargıtay üyeleri birinci sınıf askeri hâkimler arasından Askeri Yargıtay Genel Kurulu'nun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanı'nca seçilir.

Askeri Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askeri Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askeri Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.”

E. Askeri Yüksek İdare Mahkemesi

“Madde 157 — Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin askeri hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askeri hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığı'na her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanı'nca seçilir.

Askeri hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasında göre atanırlar.

Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.”

F. Uyuşmazlık Mahkemesi

“Madde 158 — Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idari ve askeri yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesi'nin kararı esas alınır.”

III. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

“ Madde 159 — Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul, seçimle gelen asıl üyeleri arasından bir başkanvekili seçer.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığı'nın, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usulleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir.

Adalet Bakanlığı'nın merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcıların muvafakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Adalet Bakanı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hizmetin aksamaması için hâkim ve savcılar geçici yetki ile görevlendirebilir.”

IV. Sayıştay

“Madde 160 — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştay'ın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idari yargı yoluna başvurulamaz.

Vergi, benzeri mali yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır.

Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Silahlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, Milli Savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.”²⁵⁹

²⁵⁹ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B.118, (18.10.1982), ss. 388-399.

DÖRDÜNCÜ KISIM
MALÎ VE EKONOMİK HÜKÜMLER
BİRİNCİ BÖLÜM
MALÎ HÜKÜMLER

I. Bütçe

A. Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

“Madde 161 — Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Mali yıl başlangıcı ile genel ve katma bütçelerin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı kanunla belirlenir.

Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

Bütçe Kanunu’na, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.”

B. Bütçenin görüşülmesi

“Madde 162 — Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile milli bütçe tahminlerini gösteren raporu, mali yıl başından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu Komisyona, iktidar grubu veya gruplarından yirmibeş üye katılır; Komisyonun kalan onbeş üyesi, oranlarına göre, diğer siyasi parti gruplarından ve bağımsızlardan oluşur.

Bütçe Komisyonunun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda, bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkında düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.”

162. madde üzerinde söz alan Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak 2. fıkra hakkında şu önergeyi vermiştir.

“Madde 162 — İkinci fıkra: Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda; iktidar grubuna veya gruplarına en az yirmibeş üye verilmek şartıyla, siyasi parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.”

Muzaffer Başkaynak’ın önergesi doğrultusunda madde yeniden düzenlenerek kabul edilmiştir.²⁶⁰

“Madde 163 — Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kurulu’na kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Cari yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve cari ve ileriki yıl bütçelerine mali yük getirecek nitelikteki kanun tasarı ve tekliflerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek mali kaynak gösterilmesi zorunludur.”

D. Kesinhesap

“Madde 164 — Kesinhesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları mali yılın sonundan başlayarak, en geç yedi ay sonra, Bakanlar Kurulu’nca Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanunu tasarisinin verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunar.

Kesinhesap kanunu tasarı, yeni yıl bütçe kanunu tasarıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe Komisyonu, bütçe kanunu tasarıyla kesinhesap kanunu tasarisini Genel Kurula birlikte sunar. Genel Kurul, kesinhesap kanunu birlikte yeni yıl bütçe kanunu tasarıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesinhesap kanunu tasarı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştay’ca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.”

²⁶⁰ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B.118, (18.10.1982), ss. 399-400.

E. Kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimi

“Madde 165 — Payının yarısından fazlasına Devletin sahip olduğu kamu kuruluş ve ortaklıkları, Türkiye Büyük Millet Meclisince; Yüksek Denetleme Kurulu raporları ile düzenlenecek diğer raporlar da esas alınarak denetlenir.

MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ 165. madde ile ilgili aşağıdaki önergeyi vermiştir.

“E) Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi

Madde 165 — Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklarının Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce denetlenmesi esasları kanunla düzenlenir.”

Necdet Üruğ tarafından verilen önerge doğrultusunda 165. madde oylanarak kabul edilerek 166. maddeye geçilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ekonomik Hükümler

I. Planlama

“Madde 166 — Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür, yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

II. Piyasaların denetimi

“Madde 167 — Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.”

167. maddenin 2. fıkrası olarak MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ şu önergeyi vermiştir.

“Bakanlar Kurulu dış ticaretin düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya yetkilidir.”

Önerge üzerinde açıklama yapan Üruğ; Kanunun AET ile ilişkiler açısından önemli olduğunu, AET ülkelerinin gümrükleri %12’ye çıkardıklarını, bizim de buna karşı tedbir alabilmek için Bakanlar Kurulu’na yetki verilmesi gerektiğini söylemiştir. Ancak MGK Başkanı Kenan Evren; bunun ek vergi anlamına geleceğini, verginin de kanunla konulması gerektiğini, Bakanlar Kurulu’nun AET mallarına karşı gümrüğü artırabileceğini belirterek önergeye karşı çıkmıştır. Bütçe Plan Komisyonu Başkanı Hüsnü Küçükahmet de; kanunlarımızda asgari ve azami hadlerin kanunla belirlenmesi şartıyla Bakanlar Kurulu’nun yetkisinin olduğunu, bu önerenin 167. maddeye 2. fıkra olarak eklenmesini doğru bulmadığını belirtmiştir. Tekrar söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; ihtiyaç duyulduğunda hükümetin Meclis’ten yetki alabileceğini, Anayasa’nın buna mani olmadığını belirterek, “Anayasa’ya böyle bir şey girmez” diyerek maddeyi oylatmamıştır.²⁶¹

III. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

Madde 168 — Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.”

²⁶¹ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B: 118, (18.10.1982), ss. 402-403.

IV. Ormanlar ve orman köylüsü

A. Ormanların korunması ve geliştirilmesi

“Madde 169 — Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasi propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.

Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.”

B. Orman köylüsünün korunması

“Madde 170 — Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi; bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi kanunla düzenlenir.

Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır.

Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.”

V. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

“Madde 171 — Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.”

VI. Üreticiler ile esnaf ve sanatkârların korunması

A. Tüketicilerin korunması

“Madde 172 — Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.”

B. Esnaf ve sanatkârların korunması

“Madde 173 — Devlet, esnaf ve sanatkârı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır.”

BEŞİNCİ KISIM

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

I. İnkılâp kanunlarının korunması

“Madde 174 — Bu Anayasa’nın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, bu Anayasa’nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz:

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve ilgasına Dair Kanun;

4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikâh esası ile aynı kanunun 110. maddesi hükmü;
5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;
6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun;
7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;
8. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine dair Kanun.”

MGK Başkanı Kenan Evren, birleşimin başında bilahare okutacağını söylediği “Başlangıç” kısmını 174. maddeden sonra okutmuştur.

“BAŞLANGIÇ

Ebedi Türk vatan ve milletin bütünlüğüne ve kutsal Türk Devletinin varlığına karşı, Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada;

Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 harekâtı sonucunda, Türk Milletinin meşru temsilcileri Danışma Meclisi’nce hazırlanıp, Milli Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O’nun eliyle vazolunan bu ANAYASA:

— Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O’nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda;

— Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak; Türkiye Cumhuriyetinin ilelebet varlığı, refahı, maddi ve manevi mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;

— Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;

— Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;

— Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;

— Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;

— Topluca Türk vatandaşlarının milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetine kesin saygı, karşılıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve “Yurtta sulh, cihanda sulh” arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;

FİKİR, İNANÇ VE KARARIYLA anlaşılmak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.”

Tasarının Başlangıç kısmı üzerinde söz alan MGK üyesi Tahsin Şahinkaya, “... Türk Milletinin meşru temsilcileri Danışma Meclisi’nce hazırlanıp Milli Güvenlik Konseyi’nce son şekli verilerek Türk Milleti tarafından...” devam eden cümleye, “temsilcileri” kelimesinden sonra bir “olan” kelimesi konursa metnin daha akıcı hale geleceğini söylemiştir. Tahsin Şahinkaya’nın teklifi uygun bulunarak Başlangıç kısmı oylanarak kabul edilmiştir.

Daha sonra MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ’un 69. madde üzerinde verdiği “tekriri müzakere” oylanarak kabul edilmiştir.

Necdet Üruğ 69. maddenin 8. fıkrasının şöyle değiştirilmesini teklif etmiştir.

“Siyasi partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir suretle ayni ve nakdi yardım alamazlar; bunlardan emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar. Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasi partiler de temelli kapatılır.”

Necdet Üruğ'un teklifi MGK tarafından uygun bulunarak 69. maddenin 8. fıkrası bu şekilde kabul edilmiştir.

69. maddeden sonra tekrar Necdet Üruğ tarafından 134. madde üzerinde verilen “tekriri müzakere” kabul edilmiştir.

Üruğ; 134. maddenin 2. paragrafının şöyle değiştirilmesini teklif etmiştir:

“Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen mali menfaatler saklı olup, kendilerine tahsis edilir.” Yani “Türk Tarih Kurumu”ndan sonra gelen “... tüzel kişiliklerini muhafaza ederler: Bu kurumlar” ibarelerinin silinmesini teklif etmiştir.

Bu teklif MGK tarafından oylanarak kabul edilmiştir.

Görüşmeler sırasında MGK Başkanı Kenan Evren teklifin nereden ve kimden geldiğini belirtmeden “Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği ve Denetleme Kurulu'nun Anayasa'dan çıkarılmasını istiyorlar.” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Bunun üzerine söz alan MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ; Genel Sekreterliği çıkartabileceklerini, ancak Devlet Denetleme Kurulu'nu çıkartamayacaklarını vurgulayarak şunları söylemiştir.

“... Bakanlıklar ve bütün kamu teşekkülleri üzerinde denetleme görevi veriyorsunuz, inceleme görevi veriyorsunuz; hiç kimse kapısından içeri sokmaz onları...” MGK Başkanı Kenan Evren; Genel Sekreterliği de Cumhurbaşkanı tayinlerde serbest olsun diye koyduklarını belirtmiştir.

Bu kısa konuşmadan sonra 101. madde üzerinde MGK üyesi Nejat Tümer tarafından verilen tekrar-i müzakere gündeme alınmıştır.

Nejat Tümer 101. maddenin son fıkrasının şu şekilde değiştirilmesini teklif etmiştir:

“Cumhurbaşkanı seçilenin, Cumhurbaşkanı olduğu sürece, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.”

MGK Başkanı Kenan Evren; bir milletvekili Cumhurbaşkanı seçildikten sonra iki sene sonra sağlık ve uyumsuzluk sebebiyle istifa ederse Meclise dönemeyeceğini söylemiştir. MGK üyesi Tahsin Şahinkaya; Cumhurbaşkanı’nın istifa ettikten sonra Meclis’e dönebileceğini maddeye kaydedebileceklerini ifade etmiştir. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak; bu görüşe karşı çıkarak madde ile Cumhurbaşkanlığı gibi bir makamı her şeyin üstünde tutmak amaçlandığını, Cumhurbaşkanı olan bir kişinin tekrar parlamentoya dönmesinin o makamı zafiyete uğratabilir diye düşünüldüğünü belirtmiştir. Müzakereler sonunda Nejat Tümer’in teklifi oylamaya sunulmamış, dolayısıyla 101. madde değiştirilmemiştir.

Daha sonra görüşmesi tamamlanan, ancak oylanmayan 167. maddeye bir fıkra eklenmesi ve kenar başlığının da değiştirilmesi şeklinde MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ’un teklifi gündeme alınmıştır. Üruğ’un teklifi şöyledir.

“II. — Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi:

Madde 167 — Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kurulu’na yetki, verilebilir.”

Teklif üzerinde tek söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; Maliye Bakanı’nın 1961’den itibaren çektikleri sıkıntıyı dile getirerek bunun zaruretini izah ettiğini, kendilerinin de kabul ettiklerini belirtmiştir. Sonuçta 167. madde değişik şekliyle oylanarak kabul edilmiştir.²⁶²

MGK’nin 118. birleşiminin 4. oturumunda Anayasa Tasarısı’nın altıncı kısmında yer alan Geçici maddeler görüşülmüştür.

²⁶² Geniş bilgi için bkz. **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 118, (18.10.1982), ss. 388-408.

ALTINCI KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

“Geçici Madde 1 — Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilânı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanı’na tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır.

Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanı oluşuncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla teşekkül etmiş olan Milli Güvenlik Konseyi’nin Başkanlığı’nı da yürütür.

İlk genel milletvekili seçimleri sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığı’nın herhangi bir surette boşalması halinde, Milli Güvenlik Konseyi’nin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanı’nı seçinceye kadar, Cumhurbaşkanı’na vekâlet eder ve O’nun Anayasadaki bütün görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanır.”

MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ, Geçici 1. maddenin 1. paragrafına “18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak içtiği and yürürlükte kalır.” cümlesinin eklenmesini teklif etmiştir. Meclis Kanunlar Müdürü Orhan Dülgerler de; 3. fıkrada yer alan “ilk genel milletvekili seçimleri” yerine, “İlk Milletvekili genel seçimleri” ifadesinin kullanılmasını önermiştir. İki değişiklik teklifi ile birlikte geçici 1. madde oylanarak kabul edilmiştir.

Kenan Evren Anılarında, geçici 1. madde ile düzenlenen Anayasa oylaması ile Cumhurbaşkanı seçiminin birleştirilmesi konusunda şunları söylemektedir:

“... Anayasa’nın ayrı sandıkta, Cumhurbaşkanı’nın ayrı bir sandıkta oylanmasının doğru olacağını, Anayasa oylamasının arkasına sığarak Cumhurbaşkanı seçilmek istemediğimi, hatta Cumhurbaşkanı adayı olarak tek başıma değil, bir-iki adayla birlikte oylama yapılmasını, mesela diğer bir adayın Nurettin Ersin paşa olabileceğini söyledim.”

“Bu konu üzerinde de çok münakaşa edildi. Benim ileri sürdüğüm bu hal şekline karşı çıkanlar; eğer Anayasa ayrı, Cumhurbaşkanı ayrı oylanacak olursa, faraza Anayasa daha çok kabul oyu alır da, Cumhurbaşkanı daha az oy alırsa veya tersi olursa, çeşitli spekülasyonlara sebebiyet verebilir. (...) Ben ileri sürdüğüm fikirlerde yalnız kaldım. (...) İstemeye istemeye kabul etmek zorunda kaldım. Fakat hala daha böyle oluşuna üzülürüm. Sanki seçilemeyeceğimden korkmuşum da Anayasa oylamasının arkasına sığınmışım psikozundan kendimi kurtaramadım.”²⁶³

“Geçici Madde 2 — 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Milli Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Başkanlık Divanı’nı oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunlara göre görevlerini devam ettirir.

Anayasa’nın kabulünden sonra 2356 sayılı Kanunun 3. maddesindeki Milli Güvenlik Konseyi üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını alırlar. Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz bulundukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyi’nin hukuki varlığı sona erer.

Cumhurbaşkanlığı Konseyi’nin görevleri şunlardır:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, laiklik ilkesine, Atatürk inkılâplarının, milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye’ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanı’nca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanı’na tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;

²⁶³ Kenan Evren’in Anıları, C.3, s. 283.

b) Cumhurbaşkanı'nın istemi ve tespit edeceği süre içinde:

Genel milletvekili seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu'nun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;

c) Cumhurbaşkanı'nın istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanı'na sunmak.”

MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ; 3. fıkradaki “Milli Güvenlik Konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını alırlar” ibaresinden sonra gelmek üzere “Milli Güvenlik Konseyi üyesi olarak 18 Eylül 1980 tarihinde içtikleri and yürürlükte kalır” ifadesinin eklenmesini teklif etmiştir. MGK Üyesi Tahsin Şahinkaya da “Genel Milletvekili seçimlerinin” ibaresinin “milletvekili genel seçimleri” olarak düzeltilmesini istemiştir. Yapılan değişikliklerle madde oylanarak kabul edilmiştir.

“Geçici Madde 3 — Anayasaya göre yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanı'nı oluşturması ile birlikte:

a) 27 Ekim 1980 gün ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun,

b) 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun,

c) 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun,

Yürürlükten kalkar ve Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisi'nin hukuki varlıkları sona erer.”

MGK üyeleri Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer ve Sedat Celasun Tasarının geçici 4. maddesi olarak şu önergeyi vermişlerdir:

“Geçici Madde 4 — 1) 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanunla feshedilmiş bulunan siyasi partilerden;

11 Eylül 1980'den sonra gerek parti tüzülkişiliği, gerek bunların merkez yöneticilerinden veya Parlamento üyelerinden herhangi biri hakkında Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının birinci babında yer alan Devletin şahsiyetine karşı

işlenmiş cürümlerden herhangi biri ile ilgili olarak kamu davası açılmış olanlarla, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar partisi ve ana-muhalefet partisi durumunda bulunan siyasi partilerin;

a) 1 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde, Genel Başkan, genel başkan yardımcıları veya vekilleri, genel sekreterleri, bunların yardımcıları ve merkez yönetim kurulu veya benzeri organların üyeleri; Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlayarak on yıl süre ile siyasi parti kuramazlar; Anayasa hükümlerine dayalı olarak kurulacak siyasi partilere üye olamazlar, bu partiler tarafından veya bağımsız olarak milletvekili genel ve ara seçimlerinde, mahalli seçimlerde aday gösterilemezler ve aday olamazlar. Siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kuramazlar ve siyasi partilerde fahri olarak bile herhangi bir görev alamazlar.

b) 1 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üye bulunan milletvekilleri ile senatörler, Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlamak üzere beş yıl süre ile siyasi parti kuramazlar, kurulacak siyasi partilerin merkez yönetim kurullarında veya benzeri organlarda görev alamazlar.

2) 1 Ocak 1980 tarihinde kontenjan senatörü veya Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesi olanlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bağımsız üyelerinden; haklarında Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının birinci babında yer alan Devletin şahsiyetine karşı işlenmiş cürümlerden herhangi biri ile kamu davası açılmış bulunanlar veya birinci fıkra da nitelendirilen siyasi partilerden birine girmiş olanlar birinci fıkranın (b) bendi hükümlerine tabi olurlar.”

Geçici 4. madde olarak bu önerge oylanarak kabul edilmiştir.

“Geçici Madde 5 — Yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunun Yüksek Seçim Kurulu'na ilanını takip eden onuncu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında, saat 15.00'de kendiliğinden toplanır. Bu toplantıya en yaşlı Milletvekili Başkanlık eder. Bu toplantıda milletvekilleri andiçerler.”

“Geçici Madde 6 — Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Millet Meclisi'nin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan İctüzüğünün, Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır.”

“Geçici Madde 7 — İlk milletvekili genel seçimi sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, yeni Bakanlar Kurulu kuruluncaya kadar, iş başında olan Bakanlar Kurulu’nun görevi devam eder.”

“Geçici Madde 8 — Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleri ile ilgili kanunlarla, Anayasada konulması veya değiştirilmesi öngörülen diğer kanunlar, Anayasa’nın kabulünden başlayarak Kurucu Meclisin görev süresi içerisinde, bu süre içerisinde yetiştirilemeyenler, seçimle gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilk toplantısını izleyen bir yılsonuna kadar çıkartılır.”

“Geçici Madde 9 — İlk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Başkanlık Divanı kurulduktan sonra altı yıllık süre içinde yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne geri gönderebilir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu, aynen kabul edip yayımlanması için tekrar Cumhurbaşkanı’na gönderebilmesi, ancak üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün olabilir.”

Anayasa Komisyonu üyesi İsmet Onur; maddenin sonundaki ibarenin, “...aynen kabul edip tekrar Cumhurbaşkanı’na gönderebilmesi” şeklinde düzeltilmesini teklif etmiştir.

Geçici 9. madde bu değişikliklerle birlikte oylanarak kabul edilmiştir.

“Geçici Madde 10 — Mahalli İdare seçimleri en geç Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ilk toplantısını izleyen bir yıl içinde yapılır.”

“Geçici Madde 11 — Anayasa’nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte Anayasa Mahkemesi asıl ve yedek üyesi olanların kadroları ile görevleri devam eder. Bunlardan Anayasa Mahkemesi’nce belli görevlere seçilenlerin bu suretle kazanmış oldukları sıfatları saklı kalır.

Anayasa Mahkemesi asıl üye sayısı onbire ininceye kadar boşalan asıl üye, kadrosuna, asıl ve yedek üye sayısı toplamı onbeşe ininceye kadar da boşalan yedek üye kadrosuna seçim yapılmaz. Anayasa Mahkemesi’nin yeni düzenlemeye intibakı sağlanıncaya kadar asıl üye sayısının onbirden, asıl ve yedek üye sayıları toplamının onbeşden aşağı düşmesi nedeniyle yapılacak seçimlerde bu Anayasa’nın kabul ettiği esasa ve sıraya uyulur.

Anayasa Mahkemesi asıl üye sayısı onbire ininceye kadar dava ve işlerde 22.4.1962 gün ve 44 sayılı Kanunun öngördüğü toplanma yeter sayısı uygulanır.”

“Geçici Madde 12 — 13.5.1981 gün ve 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu’nun geçici 1. maddesi uyarınca Yargıtay ve Danıştay’dan Kurulun asıl ve yedek üyeliğine; 1730 sayılı Yargıtay Kanununa 25.6.1981 gün ve 2483 sayılı Kanunla eklenen geçici madde uyarınca Cumhuriyet Başsavcılığı ile Cumhuriyet Başsavcivekilliğine; 6.1.1982 gün ve 2575 sayılı Danıştay Kanunu’nun geçici 14. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca Danıştay Başkanlığı’na, Başsavcılığına, başkanvekilliklerine ve daire başkanlıklarına, Devlet Başkanı’nca seçilmiş bulunanlar, seçildikleri dönem için bu görevlerine devam ederler.

6.1.1982 gün ve 2576 sayılı Kanunun geçici maddelerinin idari mahkemeler Başkan ve üyeliklerine atamalara ilişkin hükümleri de saklıdır.”

“Geçici Madde 13 — Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’na Yargıtay’dan seçilmesi gereken bir asıl ve bir yedek üyenin seçimleri Anayasa’nın yürürlüğe girdiği tarihi izleyen yirmi gün içinde yapılır.

Seçilen üyeler göreve başlayıncaya kadar Kurul, toplantı yeter sayısını oluşturacak yedek üyenin katılmasıyla çalışmalarını yapar.”

“Geçici Madde 14 — Sendikaların gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza etmelerine ilişkin yükümlülükleri, ilgili kanunlarının yürürlüğe girdiği ve herhalde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin göreve başladığı tarihten itibaren bir yıl içinde yerine getirilir.”

Geçici 14. madde üzerinde söz alan MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ; TBMM’nin toplantısı ile konunun ilgisinin olmadığını belirterek, maddeden TBMM’nin çıkarılarak Anayasa’nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl süre verilmesini teklif etmiştir.

Bu teklif kabul edilerek madde yeniden şöyle düzenlenerek kabul edilmiştir.

“Geçici Madde 14 — Sendikaların, gelirlerini devlet bankalarında muhafaza etmelerine ilişkin yükümlülükleri, Anayasa’nın yürürlüğe girdiği tarihten en geç iki yıl içinde yerine getirilir.”

“Geçici Madde 15 — 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Başkanlık Divanı’nı oluşturuncaya kadar geçen süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisi’nin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufla bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.”

“Geçici Madde 16 — Anayasa’nın halkoymasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukuki veya fiili herhangi bir mazereti olmaksızın halkoymasına katılmayanlar, Anayasa’nın halkoymasını takip eden beş yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahalli seçimlere ve diğer halkoymalarına katılamazlar, seçimlerde aday olamazlar.”

Geçici maddeler tamamlanarak yedinci kısımda yer alan son hükümlere geçilmiştir.²⁶⁴

YEDİNCİ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasa’nın değiştirilmesi

“Madde 175 — Anayasa’nın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasa’nın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasa’nın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, birinci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tabidir.

²⁶⁴ MGK Tutanak Dergisi, C.7, B: 118, (18.0.1982), ss. 409-415.

Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderdikten sonra, Meclis geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir.”

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

“Madde 176 — Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.”

III. Anayasa'nın yürürlüğe girmesi

“Madde 177 — Bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip Resmi Gazete'de yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve aşağıda gösterilen istisnalar dışında bütünüyle yürürlüğe girer.

a) İkinci Kısım II. Bölümdeki; kişi hürriyeti ve güvenliği, basın ve yayımla ilgili hükümler, toplantı hak ve hürriyetleri,

III. Bölümdeki çalışma ile ilgili hükümler, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt ile ilgili hükümler.

Yeni kanunlar çıkarıldığında veya mevcut kanunlarda değişiklik yapıldığında ve her halde en geç Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girer. Ancak bu hükümler yürürlüğe girinceye kadar mevcut kanunlar ve Milli Güvenlik Konseyi'nin bildiri ve kararları uygulanır.

b) İkinci Kısım'daki; seçme - seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerle ilgili hükümler; bunlara dayalı olarak yeniden hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu ile Seçim Kanununun yayımlanması ile birlikte yürürlüğe girer.

c) Üçüncü Kısım'daki; yasama ile ilgili hükümler, ilk milletvekili genel seçimi sonucunun ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Ancak bu bölümdeki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri, 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayınca kadar Milli Güvenlik Konseyince yerine getirilir.

d) Üçüncü Kısım'daki; Cumhurbaşkanı başlığı altındaki görev ve yetkileri ile Devlet Denetleme Kurulu, Bakanlar Kurulu başlığı altındaki tüzükler, Milli Savunma, olağanüstü yönetim usulleri, idare başlığı altındaki mahalli idareler ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu hariç diğer hükümler ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri hariç yargıya ilişkin bütün hükümler Anayasa'nın halkoylaması sonucunda kabulünün Resmi Gazete'de ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na ait yürürlüğe girmeyen hükümler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin göreve başlaması ile mahalli idareler ile Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin hükümler ise ilgili kanunların hazırlanması ile yürürlüğe girer.

Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabulünün ilanı ile birlikte yürürlüğe girecek hükümleri ve mevcut ve kurulacak kurum, kuruluş ve kurullar için yeniden kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişiklik yapılması gerekiyorsa, bunlara ilişkin işlemler mevcut kanunların Anayasa'ya aykırı olmayan hükümleri veya doğrudan Anayasa hükümleri, Anayasa'nın 11. maddesi gereğince uygulanır.

f) Kesinhesap Kanunu Tasarılarının görüşülme usulünü düzenleyen 164. maddenin ikinci fıkrası hükmü 1984 yılından itibaren uygulanmaya başlanır.”

Anayasa'nın yürürlüğe girmesini düzenleyen 177. madde üzerinde söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; 2. kısmında yer alan seçme-seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları hükmünden, “... hem Siyasi Partiler Kanunu'nun hem de Seçim Kanunu'nun birlikte çıkarılmasıyla siyasi faaliyetlerde bulunma hakkının yürürlüğe gireceği manası çıkıyor; halbuki evvela Siyasi Partiler Kanunu çıkacak, ondan sonra Seçim Kanunu çıkacak” diyerek bu hükmün Şöyle düzenlenmesini teklif etmiştir.

“Siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerle ilgili hükümler, yeniden hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu'nun;

Seçme ve seçilme hakları ile ilgili hükümler, yeniden hazırlanacak Seçim Kanunu'nun;

Yayımlanması ile yürürlüğe girer.”

MGK üyeleri Tahsin Şahinkaya ve Nurettin Ersin Siyasi Partiler ve Seçim Kanunlarının birlikte çıkarılarak sorunu çözebileceklerini söylerler. Kenan Evren; ikisinin birlikte çıkmasının zor olabileceğini söyler. Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak da; “Anayasa içinde, Seçim Kanunu, Partiler Kanunu ve siyasi faaliyet ve parti kurma hakkı olduğu için, kanunların yayımı ile beraber öbür haklar da onlara dayalı olarak müştereken, beraber yürürlüğe gireceğini” ifade etmiştir.

Anayasa Komisyonu üyesi İsmet Onur ise; Anayasa'nın hükümleri yürürlüğe girer; bu kanunlar çıktıktan sonra, o kanun hükümleri uygulanır ve boşluk telafi edilir demiştir.

177. madde üzerinde yapılan müzakereler sonucunda madde yeniden düzenlenerek aşağıdaki şekilde kabul edilmiştir.

“Madde 177 — Bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip, Resmi Gazete’de yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve aşağıda gösterilen istisnalar ile bu istisnaların yürürlüğe girmesine ait hükümler dışında bütünüyle yürürlüğe girer.

a) İkinci Kısım II. Bölümdeki; kişi hürriyeti ve güvenliği, basın ve yayımla ilgili hükümler, toplantı hak ve hürriyetleri,

III. Bölümdeki çalışma ile ilgili hükümler, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt ile ilgili hükümler,

Bu hükümler yeni kanunları çıkarıldığında veya mevcut kanunlarda değişiklik yapıldığında ve her halde en geç Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girer. Ancak bu hükümler yürürlüğe girinceye kadar mevcut kanunlar ve Milli Güvenlik Konseyi’nin bildiri ve kararları uygulanır.

b) İkinci Kısım’daki; siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerle ilgili hükümler, bunlara dayalı olarak yeniden hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu’nun;

Seçme ve seçilme hakkı ise yine bu hükümlere dayalı olarak hazırlanacak Seçim Kanunu’nun

Yayımlanması ile yürürlüğe girer.

c) Üçüncü Kısım’daki; yasama ile ilgili hükümler:

Bu hükümler ilk milletvekili genel seçimi sonucunun ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Ancak bu bölümdeki Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri, 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayıncaya kadar Milli Güvenlik Konseyi’nce yerine getirilir.

d) Üçüncü Kısım'daki; Cumhurbaşkanı başlığı altındaki görev ve yetkileri ile Devlet Denetleme Kurulu, Bakanlar Kurulu başlığı altındaki tüzükler, Milli Savunma, olağanüstü yönetim usulleri, idare başlığı altındaki mahalli idareler ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu hariç diğer hükümler ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri hariç yargıya ilişkin bütün hükümler Anayasa'nın halkoylaması sonucunda kabulünün Resmi Gazete'de ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na ait yürürlüğe girmeyen hükümler Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin göreve başlaması ile, mahalli idareler ile Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin hükümler ise ilgili kanunların yayımlanması ile yürürlüğe girer.

e) Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabulünün ilanı ile birlikte yürürlüğe girecek hükümleri ve mevcut ve kurulacak kurum, kuruluş ve kurullar için yeniden kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişiklik yapılması gerekiyorsa bunlara ilişkin işlemler mevcut kanunların Anayasaya aykırı olmayan hükümleri veya doğrudan Anayasa hükümleri, Anayasa'nın 11. Maddesi gereğince uygulanır.

f) Kesinhesap Kanunu tasarılarının görüşülme usulünü düzenleyen 164. maddenin ikinci fıkrası hükmü 1984 yılından itibaren uygulanmaya başlanır.”

Maddeler üzerinde yapılan görüşmelerin tamamlanmasından sonra Anayasa Tasarısı'nın tümü oylanarak kabul edilmiştir.²⁶⁵ Başlangıç kısmı ile 177 esas ve 16 geçici maddeden oluşan Anayasa 2709 sayılı Kanun olarak 20 Ekim 1982 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.²⁶⁶ Ancak yeni Anayasa'nın yürürlüğe girmesi için halkoylamasına sunulup onaylanması gerekiyordu.

3.3- 1982 Anayasa'nın Temel Özellikleri

MGK tarafından kabul edilen ve halkoylaması sonucu yürürlüğe girecek olan 1982 Anayasası “Başlangıç” ile 177 esas ve 16 geçici maddeden oluşan, Kıta Avrupası modeli, düzenleyici anayasalara benzeyen, ancak onlara nazaran oldukça uzun bir anayasadır.²⁶⁷

²⁶⁵ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 118, (18.0.1982), s. 424.

²⁶⁶ **RG**, Sayı: 17844, 30 Ekim 1982, ss. 1-57.

²⁶⁷ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, 3. B. Konya 2005, s. 36.

1982 Anayasası'nın başlıca özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1) 1982 Anayasası, devletin temel kuruluşunu ve temel hakları ana hatları ile belirleyen bir “çerçeve anayasası” değil, her konuyu, olayı ve sorunu bütün ayrıntılarıyla düzenlemek isteyen “kazuistik yöntem” ile hazırlanmış “düzenleyici anayasa” özelliği taşımaktadır.²⁶⁸

Ergun Özbudun'a göre; bunun sebebi; “... her siyasal ve sosyal soruna mutlaka hukuki bir çözüm bulma eğiliminde olan Türk siyasal kültürünün kanuncu niteliği rol oynamıştır. Ancak 1982 Anayasası, bu yönde çok daha ileri gitmiştir.”

“... Genel ilkelerle yetinmeyerek ayrıntılara kadar inen bir anayasa daha kısa bir süre içinde sosyal gelişmenin gerisinde kalma tehlikesiyle karşılaşabilir, değişen ihtiyaçlar sık sık anayasa değişikliğini gerekli kılabilir. Katılığı sebebiyle anayasa değişikliğinin her zaman mümkün olmaması ise, toplumda sıkıntılar doğurabilir (...) daha istikrarsız bir siyasal ortama yol açabilir.”²⁶⁹

2) 1982 Anayasası, değiştirilmesi adi kanunlardan daha zor usullere bağlı olan, katı veya sert bir anayasadır. 1982 Anayasası, 1961'e oranla daha katıdır. 1982 Anayasası'nda hiçbir şekilde değiştirilemeyecek ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek hükümlerin kapsamı genişletilmiştir. Anayasa değişiklik sürecine, 1961 Anayasası'nda olmayan bir “onay” safhası eklenmiştir. Cumhurbaşkanı, onaylamadığı anayasa değişikliğini halkoyuna sunma yetkisine sahiptir. Ayrıca, MGK'nin devlet hayatının pek çok yönünü ayrıntılı kanunlarla düzenlemesi ve Anayasa'nın geçici 15. maddesine göre bunların Anayasaya aykırılığının iddia edilememesi de devlet hayatında esnekliği azaltan faktörlerden biridir.²⁷⁰

3) 1982 Anayasası geçici hükümleri ile siyasal hayatın tam normalleşmesi açısından bir geçiş dönemi öngörmüştür. Bu hükümler şunlardır:

İlk Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabul edilmesiyle birlikte seçilmesi (Geçici m. 1), MGK'nın altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşmesi (Geçici m. 2), altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanı'nın anayasa değişikliklerini, bir defa daha görüşmek

²⁶⁸ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 99; Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 10. B. Turan Kitabevi, Ankara, 2002, s. 147.

²⁶⁹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 44-45.

²⁷⁰ Özbudun, **y.a.g.e.**, s. 45; Burhan Kuzu, **1982 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, ss. 39-41.

üzere TBMM'ye geri göndermesi durumunda aynı değişikliğin kabul edilebilmesi için dörtte üç çoğunluğunun oyunun gerekmesi (Geçici m. 9) 12 Eylül 1980 öncesi siyasi partilerin bazı yönetici ve milletvekilleri hakkında 5 ve 10 yıllık olmak üzere siyasi yasaklar getirmesi (Geçici m. 4).²⁷¹ Bu yasaklar 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halkoylaması ile kaldırılmıştır.

4) 1982 Anayasası devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendirmiştir. Bu güçlendirmeyi, bir yandan Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini artırarak, diğer yanda da, Bakanlar Kurulu içinde de Başbakanı üstün bir konum vererek sağlamıştır. Parlamenter sisteme uygun olarak "iki başlı yürütme" ya da "ikili yürütme" denen biçimi benimseyen 1982 Anayasası Cumhurbaşkanlığı makamını daha fazla güçlendirmiştir.²⁷²

5) 1982 Anayasası'nın hazırlanmasında hâkim rol oynayan temel yargı, 1961 Anayasası'nın otorite-hürriyet dengesini, otorite aleyhine bozmuş ve devleti güçsüz kılmış olduğudur. Bu sebeple 1982 Anayasası otorite-hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını artırmıştır.²⁷³ Bülent Tanör; "1982 Anayasası'nın özü, liberal anayasalardan ve 1961 Anayasası'ndan farklı olarak, özgürlük ve demokrasi değil, devlet ve otoritedir. Yeni anayasa özgürlüğü güvence altına alan bir belge olmaktan çok devletin (...) her kesime el atmasını mümkün ve meşru kılan bir yetkiler kılavuzu durumundadır." demektedir.²⁷⁴

6) 1982 Anayasası siyasal sistemde ortaya çıkan tikanıklıkları giderici çözüm yolları öngörmüştür. Bu yolları şöyle sıralayabiliriz:

a- Cumhurbaşkanı'na belli şartlarda TBMM seçimlerini yenileme yetkisi verilmiştir. (m. 119) Böylece belli süre içinde hükümetin kurulamamış olması nedeniyle ortaya çıkan kriz çözülebilecektir.

b- 1961 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanı seçiminde sistem tıkanmış, 1980'de Cumhurbaşkanı altı ay boyunca seçilememiştir. 1982 Anayasası 102. madde ile Cumhurbaşkanı'nın seçilememesi halinde derhal TBMM seçimlerinin yenilenmesi hükmünü getirmiştir.

²⁷¹ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 99-100; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 45-48; Kuzu, **a.g.e.**, ss. 33-37.

²⁷² Geniş bilgi için bkz. Gözübüyük, **a.g.e.**, ss. 227-250; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 285-311.

²⁷³ Geniş bilgi için bkz. Tanör, **İki Anayasa**, ss. 134-145; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 80-94; Tanör-Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 127-152.

²⁷⁴ Tanör, **İki Anayasa**, s. 154.

c- 1982 Anayasası Cumhuriyet Senatosunu kaldırarak tek meclis sistemini benimsemiştir. Bu da kanun çıkarma sürecini kısaltmıştır.

d- 1961 Anayasası'na göre; Meclislerin toplantı yeter sayısı üye tam sayısının salt çoğunluğuydu. 1961 Anayasası döneminde bu hüküm sebebiyle, Meclis çalışmaları zaman zaman aksamıştır. Bu tıkanmaya karşı 1982 Anayasası toplantı yeter sayısını üye tamsayısının üçte birine düşürmüştür.

e- 1982 Anayasası, siyasi partilerin Meclis'te grup kurmaları için gerekli milletvekili sayısını 10'dan 20'ye çıkararak, grupların Meclis çalışmalarını engelleyici şekilde kullanma ihtimallerini azaltmıştır.²⁷⁵ Ergun Özbudun'a göre; "Parlamentar sistem işlerlik kazandırma, gereksiz tıkanma ve bunalımları önleme amacını güden bu tür kurum ve kuruluşlar, dünya anayasa hukuku literatüründe "rasyonelleştirilmiş parlamentarizm" olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamda 1982 Anayasası'nın, rasyonelleştirilmiş parlamentarizm yönünde bir eğilim gösterdiği kabul edilebilir."²⁷⁶

7) 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'na oranla daha az katılımcı bir demokrasi modelini benimsemiştir.²⁷⁷ 1982 Anayasası belli ölçüde bir depolitizasyonu, yani sivil toplum kuruluşları ve geniş kitleleri siyasetten uzaklaştırmayı amaçlamıştır.

Ergun Özbudun'a göre siyasal faaliyetin sadece partiler ve seçilmiş devlet organları eliyle yürütülmesi suretiyle, ülke düzeyinde belli ölçüde bir depolitizasyon sağlanması isteği, Anayasa'nın çeşitli hükümlerine yansımıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir:

a- "Siyasi partiler yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz. Kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar."(m. 86)

b- "Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar." (m. 69/2)

²⁷⁵ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 100-101.

²⁷⁶ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 52.

²⁷⁷ Özbudun, **y.a.g.e.**, s. 53; Kuzu, **a.g.e.**, s. 37; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 101-102.

c- “Sendikalar (...) siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.” (m. 52/1)

d- “Siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapamaz.” (m. 54/7)

e- “Dernekler (...) siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar...” (m. 33/4)

f- “Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.” (m. 34/son)

g- “Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları; siyasetle uğraşamazlar, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler. Siyasi partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları; meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh ve aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar.” (m. 135/3,4)

h- TBMM seçim döneminin 5 yıla çıkarılması (Madde 77), her seçim döneminde ancak bir defa ara seçim yapılması (m. 78) yolundaki hükümler de ülkenin sürekli bir seçim tansiyonu içinde kalmasını önlemek suretiyle, depolitizasyon amacına hizmet edebilecek niteliktedir.²⁷⁸

8) Ersin Kalaycıoğlu’na göre; “1982 Anayasası ile Milli Egemenliğin yanı sıra Devlet Egemenliği de tescil edilmiştir...”²⁷⁹

9) İsmet Giritli, 1982 Anayasası’nın en belirgin niteliği ve yeniliğinin Atatürkçülüğe verdiği önem olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir: “1982 Anayasası Kemalist-Atatürkçü bir nitelik taşımakta ve Atatürkçülük her türlü düşünce ve mülhazanın üstünde bir yol gösterici temel ilke olarak Anayasa’da yer almaktadır.”²⁸⁰

²⁷⁸ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, ss. 52-55.

²⁷⁹ Ersin Kalaycıoğlu, “1960 sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, **Tarih ve Demokrasi, Tarık Zafer Tunay’a Armağan**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 112.

²⁸⁰ İsmet Giritli, “1982 Anayasası’nın Getirdiği Yenilikler ve Atatürkçü Niteliği”, **Hukuk Araştırmaları**, Eylül-Arık 1988, C.3, Sayı: 3, s. 13.

4- ANAYASA’NIN HALKOYUNA SUNULMASI

2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri uyarınca hazırlanan Anayasa’nın 177. maddesi yeni Anayasa’nın halkoyuna sunulmasını öngörmekteydi. Yeni Anayasa’nın halkoyuna sunulmasının gerçekleşebilmesi için Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesine Dair Kanun ile Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

4.1- Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesine Dair Kanun

MGK üyesi Orgeneral Nurettin Ersin tarafından teklif edilen “2485 sayılı Kanun Hükümlerine Göre Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması İçin Hazırlanacak Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Teklifi”nin genel gerekçesinde; Anayasa’nın halkoyuna sunulabilmesi için önceden oy verme yeterliğine sahip vatandaşların sağlıklı ve noksansız olarak tespitin zorunlu olduğu, 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun’da yer alan kurum ve kuruluşların günün şartlarına uygun şekilde getirilmesi için yeni düzenleme yapılmasına ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.²⁸¹

Kanun teklifi DM’nin 28 Haziran 1982 günü yapılan 111. birleşiminde yapılan 2 oturumda görüşülerek kabul edilmiştir. (DM S. Sayısı: 154)²⁸² DM Genel Kurulu’nda kabul edilen teklif 28 Haziran 1982 tarihinde MGK Genel Sekreterliği’ne sunulmuştur.²⁸³ DM’de kabul edilen Kanun teklifi Hakim Tuğgeneral Muzaffer Başkaynak Başkanlığı’ndaki MGK Adalet Komisyonu tarafından incelenerek hazırlanan rapor 29 Haziran 1982 günü MGK Başkanlığı’na sunulmuştur. (2/97)²⁸⁴

2485 Sayılı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun Hükümlerine Göre Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması İçin Hazırlanacak Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesine Dair Kanun Teklifi MGK’nın 1 Temmuz 1982 tarihinde

²⁸¹ **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.6, B: 111’in sonuna ekli (28.6.1982).

²⁸² **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.6, B: 111 (28.6.1982), ss. 255-298.

²⁸³ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 110’un sonuna ekli (1.7.1982).

²⁸⁴ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 110’un sonuna ekli (1.7.1982).

yapılan 110. birleşiminin 1. oturumunda görüşülmüştür. (MGK S. Sayısı: 430). Görüşmelerde tasarının tümü üzerinde tek konuşmayı Adalet Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak yapmıştır. Başkaynak konuşmasında şunları söylemiştir:

“Seçim kütüklerinin düzenlenmesi ve seçimlerin esas, temel ilkelerinin bildirilmesine ilişkin 298 sayılı yasa vardır; fakat bu yasa, anailke itibariyle, seçmen kütüklerinden ziyade, seçimlerin nasıl yapılacağını düzenlemektedir. Bu itibarla, Anayasa’nın halkoyuna sunulmasına ilişkin özel bir kanunun çıkarılması lazımdır, yani 2485 sayılı Kanunun öngördüğü, Anayasa’nın halkoyuna sunulmasına ilişkin özel bir kanun düzenlenmesine ihtiyaç vardır.

Yüksek Seçim Kurulunun teşkili, il seçim kurulunun teşkili, ilçe seçim kurulları ve sandık kurullarının teşkili 298 sayılı Kanunun öngördüğü biçimde; özellikle Yüksek Seçim Kurulu, il seçim kurulunun teşkili 298 sayılı Kanundaki gibi, ancak ilçe seçim kurulu ve sandık seçim kurullarının teşkili ise özellik arz edecek yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur.

Ayrıca, seçmen kütüklerinin düzenlenmesinde; kısıtlı olanlar, kamu hizmetlerinden yoksun bulunanlar ve özellikle cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü bulunanların da kütüğe yazılmaması veya oy verme günü tahliye edilmeleri koşuluyla oy vermelerine imkân sağlayacak ve yurt dışında bulunan işçilerin de, Türkiye’ye dönmeleri halinde, oy vermeden 15 gün önce müracaatları halinde, kendilerine de oy verme imkânını sağlayacak tarzda 16 maddelik yasa tasarısı Komisyonumuzca incelenmiş; prensipleri aynen benimsemiş, yüksek huzurunuzla kadar getirilmiştir”

Muzaffer Başkaynak’ın konuşmasından sonra maddelere geçilmesi kabul edilmiştir. Kanun teklifi üzerinde yapılan görüşmelerde diğer yasalarda olduğu gibi MGK Adalet Komisyonu’nun düzenlediği metin esas alınmıştır. Görüşmeler sırasında maddeler üzerinde herhangi bir değişiklik teklifi ve önergesi verilmemiş, sadece Komisyon tarafından teknik açıklamalarda bulunulmuştur.

18 maddeden oluşan kanun teklifinin önemli maddeleri ve yapılan müzakerelerin seyri anahatları ile şöyle cereyan etmiştir:

“Amaç ve Kapsam:

Madde 1 — 2485 numaralı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun hükümlerine göre Anayasa’nın halkoyuna sunulmasında oy vereceklerin kütüklere yazılması ve sandık listelerinin düzenlenmesi bu Kanun hükümlerine göre yapılır.

Bu Kanunda yer almayan hususlarda 298 numaralı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun ile ilgili diğer kanunların bu kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır.”

“Oylamaya Katılma Yeterliği.

Madde 2 — Anayasa’nın halkoyuna sunulmasında yirmibir yaşını bitiren her Türk vatandaşı oy verme hakkına sahiptir.

Bu maddenin uygulanmasında herkes, nüfus kütüğünde doğduğu ay ve günün yazılmış olup olmadığına bakılmaksızın, nüfus kütüğünde gösterilen doğum yılının son günü doğmuş gibi işleme tabi tutulur.”

2. madde üzerinde söz alan Adalet Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak; 298 sayılı kanunun 34. maddesinin aynen alındığını, 1960 ve daha öncesi doğumluların 21 yaşını bitirmiş olacakları için bu yazıma katılabileceklerini belirtmiştir.

“Kütüğe Yazılmayacak ve Oy Kullanamayacak Kimseler

Madde 3 — a) Kütük yazımı sırasında; kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar veya ceza infaz kurumlarında hükümlü veya tutuklu bulunanlar kütüğe yazılmazlar.

Ancak, yazım sırasında hükümlü veya tutuklu oldukları için kütüğe yazılamayanlardan bilahare tahliye edilenler, oy verme gününden önceki onbeşinci gün saat 17.00'ye kadar ikametgâhlarının bulunduğu yer İlçe Seçim Kurulu'na tahliye edildiklerine ilişkin belge ile birlikte başvurmaları ve oy verme yeterliğine sahip olmaları halinde sürenin geçmiş ve kütüğün kesinleşmiş olmasına bakılmaksızın kütüğe ve sandık listelerine dahil edilmelerine ilçe seçim kurullarınca karar verilir.

Önceden kütüğe yazıldıkları halde, oy verme tarihinde, kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olanlar veya ceza infaz kurumlarında hükümlü veya tutuklu bulunanlar oy kullanamazlar.

b) 298 numaralı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunun 7. maddesi kapsamına girenler kütüğe yazılmazlar ve oy kullanamazlar.”

3. madde üzerinde söz alan MGK Genel Sekreteri özel danışmanı Fikret Ekinci; Nisan 1982 itibariyle hükümlü sayısının 44.785; tutuklu sayısının 32.762 olduğunu, getirilen bu hükümle 76 veya 77 bin kişinin seçmen kütüğüne yazılamayacağını açıklamıştır.

“Kütükte Esas Alınacak Bölge

Madde 4 — Halkoyu oylamasında, milli sınırlar oy verme çevresidir.

İl seçim kurullarının görev ve yetkileri bakımından her il bir oy verme çevresidir.

Oy verme kütüğü, muhtarlık bölgesi esas alınarak yapılır.”

“İlçe Seçim Kurulu

Madde 5 — İlçe seçim kurulu, Yüksek Seçim Kurulunun tespit ve ilan ettiği tarih ve süre içinde bir başkan ile dört asıl ve dört yedek üyeden kurulur. Bu Kurulun görev süresi Yüksek Seçim Kurulunca tespit edilir. İlçedeki en yüksek dereceli hâkim kurulun başkanıdır. Bu kurul asıl üyeleriyle toplanır, bir üyenin katılmadığı toplantıya kendi statüsündeki en yaşlı yedek üye çağırılır.

İlçede aynı derecede birkaç hâkim bulunduğu takdirde en kıdemlisi, kıdemde eşitlik halinde en yaşlısı ilçe seçim kuruluna başkanlık eder.”

“İlçe Seçim Kurulu Üyelikleri

Madde 6 — İlçe seçim kurulu başkanı kurulun asıl ve yedek üyelerini aşağıdaki esaslara göre tespit ve tayin eder.

1- İki asıl ve iki yedek üye ilçe merkezinde görev yapan Devlet memurları arasından memuriyet süreleri de esas alınarak, iki asıl ve iki yedek üye halkoyu oylamasında oy kullanma yeterliği bulunan ve çevresinde iyi olarak tanınan okur - yazar kimseler arasından seçilir.

2- İlçe seçim kurulunun asıl ve yedek üyelerinin 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi parti veya yasama organı üyesi olmamaları gerekir.”

“Sandık Kurulu

Madde 7 — Sandık kurulu bir başkan ile dört asıl ve dört yedek üyeden kurulur.

İlçe seçim kurulu başkanı, ilçe seçim kurulu üyeleri ile görüşerek, sandığın kurulacağı oy verme bölgesi içindeki veya dışındaki oy kullanma yeterliği bulunan ve ilçe seçim kurulu üyelikleri için aranan niteliklere sahip kimseler arasından bir başkan ile dört asıl ve dört yedek üye tespit ve tayin eder.

Sandık kurulu başkanının görevi başına gelmemesi halinde, yerine en yaşlı kurul üyesi başkanlık eder, bu halde veya asıl üyelerden birinin bulunmaması halinde kurul yedeklerle tamamlanır.”

“Yazım

Madde 8 — Anayasa’nın halkoyuna sunulmasına esas olacak kütüğün düzenlenmesi için gerekli bilgileri toplamak amacıyla bütün Türkiye’de aynı zamanda, 1982 yılı Eylül ayının ilk pazar günü, Yüksek Seçim Kurulunun gözetim ve denetiminde yazım yaptırılır.

Yazım, görevlilerin insan oturan yerleri birer birer gezip oy kullanma yeterliğine sahip kimseleri görmeleri suretiyle yapılır.

Yazım günü saat 05.00’ten itibaren, yazımın bittiği alışılmış araçlarla ilan edilinceye kadar görevlilerden başka kimselerin bulundukları yerlerden ayrılmalari yasaktır.

Yazım ve denetim işleminin her halde aynı gün saat 19.00’a kadar bitirilmiş olması gerekir.

Oy kullanma yeterliğine sahip olanların yazım için gelen memurlara kendilerini yazdırmaları zorunludur. Bu zorunluluğa uymayanlar üç aydan altı aya kadar hapis ve beşbin liradan az olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Bu suçtan kesinleşmiş mahkûmiyeti bulunanlar beş yıl süre ile genel ve yerel seçimler ile bunlara bağlı ara seçimlerinde aday olamazlar ve oy kullanamazlar.”

8. madde üzerinde söz alan Muzaffer Başkaynak; 298 sayılı kanunda, seçmenlerin kütüklere yazılmamasını teşvik ve tahrik edenlere ceza verildiğini, bu kanunla hem bunlara, hem de kendilerini kütüğe yazdırmayanlara ceza öngörüldüğünü açıklamıştır.

Kanun teklifinin bundan sonraki maddeleri yurt dışında bulunanların nasıl kayıt yaptırabilecekleri, itiraz ve şikâyet, seçmen yazım giderleri, Yüksek Seçim Kurulu'nun alacağı ilke kararları gibi hususları düzenlemektedir.

Maddeler üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından sonra teklifin tümü oylanarak kabul edilmiş ve 2687 sayılı Kanun olarak yasalaşmıştır.²⁸⁵

4.2- Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun

2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun'un 2. maddesi Kurucu Meclis'e Anayasa'nın yanı sıra, Anayasa'nın Halkoyuna Sunuluş Kanunu hazırlama görevini vermektedir. Bu çerçevede DM Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun Tasarısı 22 Eylül 1982 tarihinde DM Başkanlığı'na sunulmuştur. (1/494)²⁸⁶

Kanun tasarısı DM Genel Kurulu'nun 23 Eylül 1982 tarihinde yaptığı 156. birleşimin 2. oturumunda görüşülmüştür. (DM S. Sayısı: 183). Birleşim; Başkanvekili M. Vefik Kitapçıgil'in başkanlığında yapılmış, Evliya Parlak ve Mehmet Pamak katip üyeliklerde bulunmuşlardır. DM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde tasarının tümü üzerinde söz alan üye olmamış, doğrudan maddelere geçilerek tek oturumda tasarının görüşülmesi tamamlanmıştır.²⁸⁷

13 maddelik Kanun Tasarısı DM Başkanlığı tarafından MGK Genel Sekreterliği'ne sunulmuştur.²⁸⁸ Kanun Tasarısı Hakim Tümgeneral Muzaffer Başkaynak Başkanlığı'ndaki MGK Anayasa Komisyonu tarafından incelenerek hazırlanan rapor 23 Eylül 1982 tarihinde MGK Başkanlığı'na sunulmuştur. (1/395)²⁸⁹ Raporda; DM tarafından kabul edilen tasarıya, halkoylamasına katılmayanlar hakkında yapılacak işlemi belirleyen yeni bir madde ilave edildiği belirtilmektedir.

Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun Tasarısı MGK'nın 24 Eylül 1982 günü yapılan 117. birleşiminin 1. oturumunda görüşülmüştür. (MGK S. Sayısı: 448)²⁹⁰ Görüşmelerde tasarının tümü üzerinde konuşan Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak şunları söylemiştir.

²⁸⁵ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 110, (1.7.1982), ss. 128-138; **RG**, Sayı. 17743, 3 Temmuz 1982.

²⁸⁶ **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.10, B: 156'nın sonuna ekli (23.9.1982).

²⁸⁷ **DM Tutanak Dergisi**, YY: 1, C.10, B: 156, (29.9.1982), ss. 856-870.

²⁸⁸ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 117'nin sonuna ekli (24.9.1982).

²⁸⁹ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 117'nin sonuna ekli (24.9.1982).

²⁹⁰ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 117, (24.9.1982), s. 302.

“Bu kanun, seçmen kütüklerine kayıtlı olan oy verecek kişilerin, bu yasa hükümlerine göre Anayasaya ret veya kabul tarzında oy vermelerini; kabul edenlerin beyaz kâğıt kullanacaklarını ret oyu kullananların mavi kâğıt kullanacaklarını, bunların filigranlı kâğıtlara yazılı bulunacağını, zarflara konulacağını, okunmaz tarzda atılacağını; yine, Yüksek Seçim Kurulunun bu konuları organize edeceğini, il seçim kurullarının, ilçe seçim kurullarının görevli bulunduğunu, 2687 sayılı Kanuna göre de sandık kurullarının teşekkül edeceğini öngörmektedir.

Yine, bu getirilen metne göre, kısıtlı bulunanlar oy kullanamayacaklar, sandık listesinde ismi bulunmayan kişilerin itiraz hakları olacak, sandık listesinde ismi bulunmuş olmasına rağmen kendisine oy verilmeyen kişilerin itiraz hakkı olacak, kendi bölgesinde kaymakamların ve valilerin seçimlerin normal gidip gitmediği yönünde itiraz hakları bulunacak, seçmen kütüklerinde kaydı bulunmuş olmasına rağmen mazeretsiz oyunu kullanmayanlar da beş yıl süreli seçme ve seçilme haklarını kullanamayacaklardır.”

Muzaffer Başkaynak’ın konuşmasından sonra maddelerin görüşülmesine geçilmiştir.

“Madde 1 — 29.6.1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri uyarınca hazırlanan Anayasa’nın halkoyuna sunulmasında bu Kanun hükümleri, 1.7.1982 gün ve 2687 sayılı 2485 Numaralı Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun Hükümlerine Göre Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması için Hazırlanacak Oy Verme Kütüklerinin Düzenlenmesine Dair Kanun hükümleri ile bu kanunlarda özel bir hüküm bulunmayan hallerde, 26.4.1961 gün ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun bu kanunlara aykırı almayan hükümleri uygulanır.”

“Madde 2 — Anayasa’nın halkoylaması 7 Kasım 1982 Pazar günü yapılır.”

“Madde 3 — Halkoyuna sunulma işlemleri, Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçim kurullarınca yürütülür.”

“Madde 4 — Yüksek Seçim Kurulu:

a) Anayasa’nın halkoyuna sunulması için gerekli bütün tedbirleri alır ve hazırlıkları yapar,

b) Halkoylamasının sağlıklı ve düzenli yürütülmesi için gerekli ilke kararlarını alır ve yayımlar,

Halkoylaması için beyaz ve mavi olmak üzere, iki ayrı renkte, beyazın üzerinde KABUL, mavinin üzerinde RED yazılı iki çeşit oy pusulasını yeteri kadar, eşit sayıda bastırır; zarf ve oy pusulalarını zarf dışından renk ayrılığını belli etmeyecek şekilde ve aynı ölçüde hazırlar.”

4. madde üzerinde söz alan MGK üyesi Nurettin Ersin; kötü niyetli birçok kimsenin “maviye at, beyaza at” diye tariflerde bulunabileceğini, bu sebeple oy pusulalarının ikisini de beyaz yaparak birine ret, diğerine kabul yazılmasının mümkün olup olamayacağını sormuştur. MGK Başkanı Kenan Evren; bu konuda radyo ve televizyondan halkın bilgilendirileceğini, ikisinin de beyaz olması durumunda okuma yazma bilmeyen vatandaşlar açısından daha büyük sıkıntılar çıkabileceğini belirtmiştir. MGK Genel Sekreteri Necdet Üruğ da 13 milyon okuma yazma bilmeyen vatandaşın olması sebebiyle renk seçiminin isabetli olduğunu, ayrıca kırmızı rengin renk körleri tarafından karıştırılabileceği ve bayrak rengi olması hasebiyle bayrağa sadakat duygusunun istismar edilmemesi için de mavi rengi seçtiklerini açıklamıştır. Yapılan konuşmalardan sonra 4. madde oylanarak kabul edilmiş ve 5. maddeye geçilmiştir.

“Madde 5 — Anayasa’nın halka tanıtılmasında:

a) 26.4.1961 gün ve 298 sayılı Kanunun propaganda serbestliğine ilişkin hükümleri uygulanmaz.

b) Anayasa metninin Resmi Gazetede yayımlanmasını takip eden günden 24 Ekim 1982 günü saat 18.00'e kadar, Milli Güvenlik Konseyinin 5 Ağustos 1982 gün ve 70 sayılı Kararı hükümleri çerçevesi içerisinde Anayasa’nın açıklanması ve tanıtılması serbesttir.

c) 25 Ekim 1982 tarihinden itibaren Anayasa’nın çeşitli vasıta ve yollarla halka tanıtılması ve açıklanmasına ilişkin esaslar Milli Güvenlik Konseyince belirlenir ve düzenlenir.”

5. Madde üzerinde söz alan Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Necdet Üruğ şu açıklamayı yapmıştır:

“20 Ekime kadar yani Anayasanın, Yüksek Konseyden geçip basılmasına kadar olan safha ve ondan sonraki dört günlük süre üzerinde 70 sayılı Konsey Kararının çerçevelerinde kalınmak kaydıyla, bir tartışma ve eleştirme için buna dört günlük bir zaman ayrılıyor, ayın 25’inde de bu suretle bütün eleştiriler kesiliyor; 70 numaralı Konsey Kararına göre, hiç kimse -müsaade edilen kuruluşlar, kurumlar ve kişiler- ne basında, ne toplantı ile ne de sözlü artık hiçbir şekilde görüşme yapamayacak.

(c) fıkrası ise, 25 Ekimden sonra, Anayasa’nın kamuoyuna tanıtılmasının nasıl yapılacağına dair esasları Milli Güvenlik Konseyinin belirleyeceğini tespit ediyor.”

Anayasa Komisyonu Başkanı Muzaffer Başkaynak ise; “Anayasa’nın halkoyuna sunulmasından önceki dört gün içerisinde, Anayasa hakkında 70 numaralı bildirinin çerçevesi içinde herkesi serbest bırakıyor. Yani halk, onları da dinlemiş, onlardan da birtakım izlenimler edinmiş olsun. Sonra kesiliyor. Milli Güvenlik Konseyi düzenleyecek; tabii, kendisi bizatihi müzakere edebileceği gibi, muhtelif vasıtalarla düzenleme yapabilecek.” demiştir.

Açıklamalardan sonra 5. madde oylanarak kabul edilmiştir.

“Madde 6 — 1.7.1982 gün ve 2687 sayılı Kanun hükümleri gereğince düzenlenmiş bulunan oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kayıtlı olan ve oy kullanma yeterliği bulunan her vatandaş halkoylamasına katılır ve oyunu kullanır.

Anayasayı kabul edenler, üzerimde KABUL yazılı beyaz renkli, kabul etmeyenler, üzerinde RET yazılı mavi renkli pusulayı kullanarak oy verirler.”

“Madde 7 — Oy verme günü saat 08.00'den 19.00'a kadar geçen zaman, oy verme süresidir. Ancak saat 19.00'a geldiği halde sandık başında oy vermek için bekleyen varsa bunların sandık kurulu başkanı tarafından sayımını müteakip oylarını kullanmaları sağlanır.

Kurucu Meclis üyeleri kimlik kartlarını göstermek suretiyle bulundukları mahal sandığında oylarına kullanabilirler.”

“Madde 8 — Anayasanın halkoyuna sunulmasında:

a) Sandık listesinde adı yazılı olduğu halde herhangi bir nedenle kendisine oy kullanılmayan kişi bu işleme karşı şikâyet ve itirazını sözlü veya yazılı olarak,

b) Oy sayımına ilişkin sandık tutanaklarına karşı şikâyet ve itiraz, o sandıkta oy hakkını kullanmış en az 10 kişi tarafından müştereken yazılıp imzalanacak bir dilekçe ile ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Kanunu’ndaki usul ve esaslara göre yapılır.

c) Valiler ve kaymakamlar sandık, ilçe ve il seçim kurulları tutanaklarına itiraz edebilirler.

8. madde üzerinde yapılan müzakereler sonunda Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Orhan Aydın'ın önerisi ile b fıkrasında yer alan "Oy sayımına ilişkin sandık tutanaklarına karşı şikâyet ve itiraz, o sandıkta oy kullanmış en az 10 kişi tarafından..." yerine "5 kişi" olması uygun görülmüş, MGK Başkanı Kenan Evren'in teklifi ile de c. Fıkrası "Valiler ve Kaymakamlar" yerine "Danışma Meclisi üyelerinin sandık, ilçe ve il seçim kurulları tutanaklarına itiraz hakları vardır." şeklinde yeniden düzenlenerek 8. madde kabul edilmiştir."

"Madde 9 — Sandık, ilçe ve il seçim kurullarınca düzenlenecek tutanaklarda:

- a) Sandık listesinde kayıtlı olanların sayısı,
 - b) Halkoylamasına katılanların sayısı,
 - c) Muteber olan oyların sayısı,
 - d) Muteber olmayan oyların sayısı,
 - e) Anayasaya kabul oyu verenlerin sayısı,
 - f) Anayasaya ret oyu verenlerin sayısı
- ayrı ayrı gösterilir."

"Madde 10 — a) Sandık kurulunca verilen kâğıdında (Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Seçim Kurulu) filigranı bulunan özel surette imal edilmiş çift mühürlü mavi ve beyaz renkli kâğıttan başka bir kâğıda basılı oy pusulaları,

b) Sandık kurulunca verilen tek biçim ve renkteki çift mühürlü bir zarftan başka zarfa konulmuş bulunan oy pusulaları,

e) Bir zarftan çıkan hem kabul, hem ret oy pusulaları geçerli değildir.

Ancak kullanılan oy pusulalarının rengi esas alınır ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunun 103 üncü maddesindeki yazılı diğer hususlar dikkate alınmaz.

Bir zarftan birden fazla aynı cins oy pusulaları çıktığı takdirde, bir oy olarak geçerli sayılır."

"Madde 11 — İl Seçim Kurulları, ilçe seçim kurullarından gelen tutanakları toplar, il birleştirme tutanağında beliren sonuçları derhal en ileri vasıta ile Yüksek Seçim Kurulu'na bildirir ve tutanağın onaylı bir örneğini gönderir.

Yüksek Seçim Kurulu, İl Seçim Kurullarından gelen birleştirme tutanaklarına göre Halkoyu sonucunu derhal ilan eder.

Muteber oyların yarısından çoğu kabul ise, Anayasa Türk Milleti tarafından kabul edilmiş olur.”

11. maddenin oylanarak kabul edilmesinden sonra, mazeretsiz halkoylamasına katılmayanlara verilecek cezai düzenleyen 12. maddeye geçilmiştir.

“Madde 12 — Oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliliği bulunduğu halde hukuki veya fiili herhangi bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanlar Anayasa’nın halkoylamasını takip eden 5 yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahalli seçimlere ve diğer halkoylamalarına katılamazlar, seçimlerde aday olamazlar.

Halkoylamasını takip eden 1 ay içinde kayıtlı oldukları ilçe seçim kurulu başkanlıklarına başvurarak halkoylamasına hukuki veya fiili mazeretleri nedeniyle katılmadıklarını ispat edenler hakkında bu kurul başkanlarınca alınan kararlar sonucu yukarıdaki fıkra da sayılan yasaklar uygulanmaz.”

12. madde üzerinde söz alan MGK Başkanı Kenan Evren; bu maddeyle herkesin halkoylamasına katılmasının sağlanmasının mümkün olmayacağını, çünkü para cezası gibi bir müeyyidenin olmadığını söylemiştir. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı Orhan Aydın ise; halkoylamasında oy kullanmamış da sonraki seçimde kullanmışsa karşı taraf itiraz eder ve bu durum ortaya çıkar demiştir. Buna karşılık Kenan Evren; bu durumun tespiti halinde dahi yapılacak herhangi bir işlem olmadığını, hangi partiye oy verdiği dahi belli olmadığını söylemiştir. Ayrıca, tespit edilen bazı kişilerin daha sonra yapılacak seçimlere “ne olacak gitmezsem? Zaten ben hiç gitmem ki” diyebileceğini belirtir. Özel Müşavir Fikret Ekinci; Böyle durumların köylerde olabileceğini, ancak bu maddenin özü ve esprisinin şehirlerdeki okumuş yazmış vatandaşlarımız için olduğunu belirtmiş ve maddenin kalmasında ısrarlı olduklarını söylemiştir. Müzakereler sonucu 12. madde aynen oylanarak kabul edilmiştir. Tasarının 13. ve 14. maddeleri yürürlük ve yürütme maddeleridir.

Maddeler üzerinde yapılan görüşmelerin tamamlanmasından sonra tümü oylanarak kabul edilmiş ve 2707 sayılı Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun yasalaşmıştır.²⁹¹

4.3- Anayasa'yı Tanıtma Faaliyetleri

MGK yayınladığı bildiri ve kararlar ile diğer konularda olduğu gibi, yeni Anayasa yapım ve tanıtım sürecini de yönlendirmiştir.

MGK 27 Şubat 1982 tarihinde yayınladığı 65 sayılı karar ile Anayasa tartışmalarını ve Anayasa hakkında görüş bildirmenin sınırlarını şöyle çizmiştir:

“11 Eylül 1980 tarihinde mevcut olan 2553 sayılı Kanun ile feshedilmiş bulunan Siyasi Partilerin Genel Başkanı, Genel Başkan Yardımcısı veya Vekili, Genel Sekreteri, Genel Sekreter Yardımcısı ile Genel Yönetim Kurulu üyesi sıfatına haiz olanlar dışında kalan bütün mensuplarının;”

“... Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığı'nca sözlü veya yazılı istekte bulunulması halinde, yeni Anayasa düzenine ilişkin konularda görüşlerini, bir siyasi partiye atıf yapmadan kişisel olarak bildirmeleri;”

“Yüksek Öğretim Kurumlarınca veya Sıkıyönetim Komutanlıklarının iznine bağlı olarak mesleki kurum ve kuruluşlarınca, Anayasa konusunda düzenlenen akademik ve bilimsel nitelikteki toplantılarda yeni Anayasa düzenine ilişkin konularda bir siyasi partiye atıf yapmadan kişisel görüşlerini açıklamaları;”

“Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanlığı'nın isteği halinde Anayasa konusuyla doğrudan ilgili kamu kurum ve kuruluşları Anayasa düzenine ilişkin konularda görüşlerini bildirebileceklerdir.”

Bunların dışında kalan ve her türlü siyasi faaliyette bulunmaları yasaklanmış olan dernekler, tüzel kişiler ve topluluklar bu konuda görüş açıklayamazlar.²⁹²

Bu çerçevede çeşitli kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, yüksek yargı organları, sendikalar, meslek kuruluşları ve eski siyasi parti mensupları yeni Anayasa konusunda görüş ve önerilerini DM Anayasa Komisyonu Başkanlığı'na bildirmişlerdir.

²⁹¹ **MGK Tutanak Dergisi**, C.7, B: 117, (24.9.1982), ss.302-327; **RG**, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

²⁹² **RG**, Sayı: 17604, 13 Şubat 1982.

4 Ağustos 1982 günü DM Genel Kurulu'nda Anayasa tasarısının görüşülmesine paralel olarak MGK Anayasa tartışmalarına yeni bir düzen vermek amacıyla 5 Ağustos 1982 tarihinde 70 no'lu kararı yayınlamıştır. Yeni siyasi partiler kanunu yayınlanıncaya kadar siyasi parti niteliğindeki bütün faaliyetlerin yasaklandığı 70 sayılı karara göre;

“Yeni anayasa taslağının, ülkemizin ve milletimizin güven, huzur ve refah içinde gerçek demokrasinin teminatları altında yücelebilmesine imkân verecek şekilde geliştirilip, mükemmelleştirilmesi maksadıyla bir yandan tüm vatandaşlarımızın, basınımızın, belirli kurum ve kuruluşlarımızın en geniş ve serbest şekilde Anayasa tartışmalarına katılmalarını sağlamak, düşünce ve görüşlerinden faydalanabilmek için;”

“1) Feshedilmiş siyasi partiler ve yürürlükteki mevzuata göre siyasi faaliyette bulunmaları yasak olan kamu tüzel kişileri ve dernekler ile bir bağlantı kurmamak ve kişisel ilişkilerini belirtmemek kaydıyla basın mensupları dahil tüm vatandaşlar, Anayasa taslağı üzerindeki kişisel düşünce ve önerilerini sözlü veya yazılı olarak açıklayabilirler.

2) Yüksek yargı organları, Sayıştay, Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kurum ve kuruluşları, basın kuruluşları, faaliyetleri yasaklanmamış olan sendika federasyonları ve konfederasyonları ile bilimsel amaçlı dernek ve özel statülü kuruluşlar yeni Anayasa taslağı üzerindeki düşünce ve önerilerini ya doğrudan veyahut tertipleyecekleri akademik ve bilimsel nitelikteki toplantılar, seminer ve konferanslar yolu ile ve ancak bu kurum ve kuruluşların tüzel kişiliğine ait olmak kaydıyla sözlü veya yazılı olarak açıklayabilirler.

3) Anayasa üzerinde görüş ve önerilerin yukarıdaki çerçeve içerisinde açıklanmasında münhasıran Anayasa taslağının geliştirilmesi maksadı içinde kalınacak, Anayasa'nın halk oylamasında, halkın vereceği reyin nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde bulunulmayacak ve yasaların suç saydığı diğer haller dikkate alınacaktır.”²⁹³

2707 sayılı Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'un 5. maddesi ile Anayasa metninin Resmi Gazete'de yayımlanmasını takip eden günden 24 Ekim 1982 günü saat 18'e kadar, MGK'nın 5 Ağustos 1982 gün ve

²⁹³ RG, Sayı: 17773, 5 Ağustos 1982.

70 sayılı kararı hükümleri çerçevesi içerisinde Anayasa'nın açıklanması ve tanıtılması serbest bırakılmıştır. Ancak, 25 Ağustos 1982 tarihinden itibaren Anayasa'nın çeşitli vasıta ve yollarla halka tanıtılması ve açıklanmasına ilişkin esasların MGK tarafından belirleneceği hükmü getirilmiştir.²⁹⁴

Bu kanun hükmüne göre, yeni Anayasa'nın Resmi Gazete'de yayınlanmasının ertesi günü 21 Ekim 1982 tarihinde MGK'nın 71 no'lu kararı yayınlanmıştır. Bu kararda; Anayasa tasarısının 4 Ağustos 1982 tarihinden bu yana geniş ölçüde serbest ve demokratik biçimde tartışıldığı, bundan sonraki aşamada tartışmaların durdurulduğu; Yeni Anayasa metni Resmi Gazete'de yayımlandığından "... Anayasa'nın Yüce Milletimize devlet adına resmen tanıtılması görevi, 24 Ekim 1982 ile 5 Kasım 1982 tarihleri arasında Radyo-Televizyon ve bazı illerimizi ziyaretleri sırasında Devlet Başkanı'nın yapacağı konuşmalarla yerine getirileceği" belirtilmekte ve "... Anayasa'nın geçici maddeleri ile Devlet Başkanı'nın Radyo-Televizyon ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanıtmaya konuşmaları hiçbir surette..." eleştirilemeyeceği ve "... bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamayacağı" vurgulanmaktadır.²⁹⁵

Anılarında "... Bugüne kadar basında çeşitli çevrelerde Anayasa üzerinde çok şey yazılmış ve söylenmişti. Yazılanlara ve söylenenlere bir şey dememiş, yalnız dinlemiştik. Şimdi konuşma sırası bizde..." diyen MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren; 24 Ekim – 5 Kasım 1982 tarihleri arasında 1982 Anayasası'nı devlet adına resmen tanıtmaya faaliyetlerini tek taraflı olarak yürütmüştür. Bu süreçte MGK Başkanı Kenan Evren; Anayasa'ya vatandaşların kabul oyu vermeleri için 15 adet konuşma yapmıştır. Bu konuşmalar 24 Ekim 1982 tarihinde Radyo-Televizyon konuşması ile başlamış, Trabzon, Rize, Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Kayseri, Adana, Antalya, İzmir, İzmit, Edirne, İstanbul ve Eskişehir illerinde sürmüş, 5 Kasım 1982 günü yine Radyo-Televizyon konuşması ile son bulmuştur.²⁹⁶

²⁹⁴ RG, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.

²⁹⁵ RG, Sayı: 17845, 21 Ekim 1982.

²⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim – 5 Kasım 1982)**, TBMM Basımevi, Ankara, 1982, ss. 1-149.

Devlet Başkanı Kenan Evren; Anayasayı tanııtma programını 24 Ekim 1982 tarihinde radyo-televizyon konuşmasıyla başlatmıştır. Kenan Evren bu ilk konuşmasında şunları söylemiştir:

“... Yeni Anayasamızı eline alacak olan her Türk vatandaşının bu Anayasaya evet demek için kendi kendisine şu soruları soracağını biliyorum:

“Devletimiz bu Anayasa ile güçleniyor mu? Anayasa Devlete kuvvet, memlekete huzur ve sükun getirecek mi? Evlatlarımız okullarına can korkusu olmaksızın gidip gelebilecekler mi? (...) Bizler bürolarımızda, dükkanlarımızda, tezgahlarımızda, işyerlerimizde, Devletin, kanunların, nizamların himayesinde, ekmek paramızı kazanabilmek için rahat ve huzur içinde çalışabilecek miyiz? Evlerimizden işyerlerine gelip giderken bizi gene kurşunlayanlar, yaylın ateşine tutanlar çıkacak mı? Akşamları evlerimizin penceresinde bir kurşuna hedef olmadan korkusuz oturabilecek miyiz? Geceleri yattığımızda anarşistler kapımızı kırmadan, evimizi basmadan, bombalamadan uyku uyuyabilecek miyiz? (...) fabrikalarımız, işletmelerimiz işgal ve tahrip korkusu olmadan verimli çalışabilecekler mi?”

“Ben bu suallere, güvençle, inançla şöyle cevap veriyorum:”

“... Sizler titiz ve dikkatli olur ve bu Anayasayı korursanız (...) destek olursanız, bir daha 12 Eylül öncesindeki o felaketli günleri yaşamayacaksınız.”

“Ben sizlerin vatan ve millet sevginize güvenerek, Devlete bağlılığınıza, Cumhuriyete sadakatinize güvenerek, bu Anayasaya kefalet ediyorum, kefil oluyorum. Kışkırtmalara zihin bozucu, fikir çelici maksatlı ve yanlış telkinlere kulaklarınızı tıkayınız.”

“... Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmesi arzu edilmiyorsa, her vatandaşın güven ve huzur dolu günler yaşaması bekleniyorsa (...) yarınlara umutla bakmak ve emin olmak ihtiyacı duyuluyorsa Anayasa’ya Evet denilmelidir.”²⁹⁷

Devlet Başkanı Kenan Evren; yeni Anayasayı tanııtma programında yaptığı konuşmalarda her şehirde ağırlıklı olarak Anayasada yer alan bir konu üzerinde durmuştur. Örneğin Trabzon’da temel hak ve hürriyetler, Erzurum’da din ve vicdan hürriyeti ile laiklik, Kayseri’de olağanüstü hal durumu, dernekler ve meslek teşekkülleri, Adana’da çalışma hayatı ve işçi hakları, İstanbul’da basın hürriyetine yönelik açıklamalarda bulunduktan sonra Anayasaya evet oyu kullanmalarını istemiştir.

²⁹⁷ Kenan Evren’in Yeni Anayasayı Tanıtma Programı, ss. 1-20.

Konuşmalarında eski siyasetçileri ve Anayasaya hayır denilmesi için propaganda yapanları da eleştiren Kenan Evren, son konuşmasında da; vatandaşların Anayasaya evet oyu vermeleri için öne sürdüğü gerekçe şöyledir:

“Bu ülkenin 12 Eylül öncesine tekrar gelmesini istiyor muyuz? İstemiyor muyuz?

Bütün sorular, bütün meseleler, işte bu bir tek soru içinde toparlanmakta. Bu bir tek soru içinde çözülmektedir.

Eğer, 12 Eylül öncesine dönmeyi ve o felaketli günleri ve yılları tekrar bu sefer belki de daha da feci bir şekilde ve kurtuluş ümitleri kaybedilmiş bir surette yaşamayı istemiyorsak, öbür gün sandık başında beyaz oy kullanarak, Anayasaya kabul diyecek ve böylece Anayasayı kabul edeceğiz.”²⁹⁸

Ayrıca Devlet Başkanı Kenan Evren; Anayasa oylaması ile kendisinin Cumhurbaşkanlığına gelişini ve MGK üyelerinin Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olarak kalmalarını Anayasa’nın bekçiliğini ve gerçekleştirilen icraatları korumak amacıyla yaptıklarını 31 Ekim 1982 günü Antalya’da yaptığı konuşmada şöyle açıklamaktadır:

“... Önümüzde yapılacak seçimlerden sonra da gidebilirdik. Ancak gerçekleştirdiğimiz bir hareketin sonunda meydana getirilen Anayasanın kısa bir süre içerisinde rafa kaldırılmaması ve onun kökleşmesi için bu kadar bir zaman Anayasanın ve diğeri icraatın savunuculuğunu ve bekçiliğini yapmamız lüzumludur. Aksi takdirde tekrar eski Anayasayı getirmeye kalkışanlar olabilir. Nitekim, 1971’de tutuklananlar, 1974 senesinde çıkarılan bir afla salıverildi. Gene gelenler bu Anayasayı rafa kaldırabilirler. Bu bakımdandır ki, o kadar bir süre (7 yıl) görev başında kalmayı uygun bulduk.”²⁹⁹

Kenan Evren propaganda kampanyası boyunca yaptığı konuşmalarında; sürekli olarak ülkenin 12 Eylül öncesine tekrar dönmemesi ve o felaketli günlerin yeniden yaşanmaması için vatandaşlardan Anayasa’ya beyaz oy kullanarak evet demelerini istemiştir.

Anayasayı tanııtma sürecinde tek yetki Devlet Başkanı Kenan Evren’e verilmiş, Anayasa’nın eleştirilmesine, halkın hayır oyu vermeleri doğrultusunda telkinde bulunulmasına ve yönlendirilmesine izin verilmemiştir.

²⁹⁸ y.a.g.e, s. 142.

²⁹⁹ y.a.g.e, s. 75.

4.4- Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması

Anayasa'nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun'un 2. maddesine göre 7 Kasım 1982 Pazar günü yapılacak olan Anayasa oylaması ile Cumhurbaşkanının seçimi birleştirilmiştir. Anayasa'nın geçici 1. maddesi şu hükmü getiriyordu:

“Anayasa'nın halk oylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halk oylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için Anayasa ile Cumhurbaşkanı'na tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak içtiği and yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasa'da öngörülen hükümlere göre yapılır...”

Yalçın Doğan'a göre; Amerikan yönetimi ve 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar askeri yönetime çeşitli kanallardan ulaşarak “Anayasa'nın halk tarafından oylanmasıyla Cumhurbaşkanı seçiminin ayrı ayrı yapılmasını” dile getirmişlerdir. Washington Ankara'da kendi büyükelçiliği kanalıyla gönderdiği görüşte “Evren halk tarafından sevilen bir liderdir. Popülaritesi yüksektir. Ayrı ayrı sandıklarda seçime ve oylamaya gidilmesi daha iyi olur.” Amerika'nın bu girişimine Ankara herhangi bir cevap vermedi.³⁰⁰ Celal Bayar ise 27-28 Eylül 1982 tarihlerinde Antalya'da bulunan Kenan Evren'e Antalya Valisi aracılığıyla bir mektup yazdı.

Son derece nazik bir üslupla kaleme alınan mektupta iki noktanın altı çiziliyordu:

“1- Siyasetçilere yasak getirmek acaba ne derece doğrudur?

2- Cumhurbaşkanının anayasanın halk oylaması sonucunda kabul edilmesiyle birlikte seçilmiş olması acaba ne kadar isabetlidir?

3- Bayar ekliyordu mektubunda: Paşa Hazretleri siz namzet olsanız seçilecek kudrettesiniz.”³⁰¹

Bülent Tanör; Anayasa oylaması ile Cumhurbaşkanı seçiminin birleştirilmesi ile “...adeta Evren'in prestiji ile Anayasaya oy sağlanmak isteniyordu”³⁰² demektedir ve şu yorumu yapmaktadır:

³⁰⁰ Doğan, a.g.e, ss. 191-192.

³⁰¹ Doğan, a.g.e, s. 192.

“...Kabul etmek gerekir ki 12 Eylül müdahalesi, rejimi ve lideri halk nezdinde oldukça yüksek prestij sahibiydiler. Böylece bunların sahibi oldukları kredi, adeta Anayasa lehine ciro edilmek isteniyordu.”³⁰³

Ayrıca halk oylamasında Anayasa’nın reddi durumunda ne yapılacağı konusunda bir açıklık yoktu. Bu durum Anayasa reddedildiği takdirde askeri yönetimin belirsiz bir süre daha devam edebileceği düşüncesini akla getirebilecek nitelikteydi.³⁰⁴ Dolayısıyla olumsuz oy vermek ister istemez belirsizliğe destek olmak, askeri rejimin sürmesine rıza göstermek anlamına geleceğini belirten Bülent Tanör de; “...Yani demokrasiye geçilmek isteniyorsa, demokratik bulunmasa bile bu metne oy verilmeliydi.” demektedir. Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan Aldıkaçtı da Anayasa’nın kabul edileceğini şu sözlerle dile getiriyordu: “Bizim Anayasamız kabul edilecektir. Kesin (...) çünkü Anayasa’nın kabul edilmesi demek, Siyasi Partiler Kanunu’nun yapılması ve seçime gidilmesi demektir.(...) Seçmen bunu değerlendirecek ve bir an evvel normal düzene geçilmesi için Anayasaya oy verecektir.”³⁰⁵

Ayrıca Anayasa’nın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun’un 12. maddesinde; oy verme kütüğü ve sandık listesinde kaydı bulunup da hukuki ve fiili mazereti olmaksızın oy kullanmayanların, halk oylamasını takip eden 5 yıl içinde hiçbir seçim ve halk oylamasına katılamayacağı belirtilmişti. Bu durum halkoylamasında oy kullanmayı reddederek protesto yapmayı amaçlayan kişileri psikolojik baskı altına almayı amaçlıyordu.

MGK Başkanı Kenan Evren’in tek yönlü Anayasayı tanıtma kampanyası sonucu 7 Kasım 1982 günü halkoylaması yapılmıştır. Halkoylaması sonucu Yüksek Seçim Kurulu’nun açıkladığı kesin sonuçlar şöyledir:

Kayıtlı seçmen sayısı	: 20.690.914	
Oylamaya katılanlar	: 18.885.488	
Katılma oranı	: %91.27	
Geçerli oy sayısı	: 18.841.990	
Kabul oyu	: 17.215.559	: %91.37
Red oyu	: 1.626.431	: %8.63

³⁰² Tanör, “Siyasal Tarih”, s. 45.

³⁰³ Bülent Tanör – Nemci Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasası’na Göre Türk Anayasa Hukuku**, s. 35.

³⁰⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 37.

³⁰⁵ Bülent Tanör, “1980 Sonrasının Anayasal Bilançosu” **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 14, (Ocak-Şubat 1986), s. 50.

İller içerisinde %97.05 ile en yüksek kabul oyu Kars'tan, %76.50 ile en düşük kabul oyu Bingöl'den çıkmıştır.³⁰⁶

Böylece Kurucu Meclis Hakkında Kanun uyarınca önce DM, sonra da MGK tarafından kabul edilen Anayasa Tasarısı 7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylaması sonucu %91.37 oranında evet oyuyla kabul edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası olarak 177. maddesine göre yürürlüğe girmiştir.³⁰⁷

7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halkoylamasında verilen %91.37 oranındaki kabul oyu iki sorunu birden çözmüştür. Biri, 1982 tarihli Anayasa kabul edilmiş, aynı anda MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren 7 yıllık bir süre için Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Ergun Özbudun; "Otoriter rejimlerin demokrasiye yavaş ve tedrici geçiş amacıyla bizzat hazırladıkları veya temsili niteliği olmayan kendi kontrollerindeki kurullara hazırlattıkları anayasaların, 1980 Şili ve 1982 T.C. Anayasalarında olduğu gibi, halkoyuna sunularak kabul edilmeleri, bu metinlere gerçek demokratik meşruluk kazandırmaktan uzaktır." demektedir ve şunları söylemektedir:

"Her şeyden önce, halkoylaması öncesinde anayasa üzerindeki tartışmaların ne ölçüde serbest cereyan ettiği sorulabilir. İkincisi, halkoylamasında birçok seçmen, anayasayı gerçekten benimsediklerinden değil, ya hiç değilse onun yarattığı sınırlı siyasal alanı kullanabilmek isteğiyle veya anayasanın reddedilmesinin otoriter rejimin daha uzun ve belirsiz bir süre devamına yol açacağı korkusuyla olumlu oy kullanabilirler. Üçüncüsü, en demokratik şartlar altında bile, yeni bir anayasanın temsili bir meclis tarafından değil, halkoylaması yoluyla yapılması sakıncalıdır. Halkoylamasında seçmenlerin rolü, önlerine konan yemeği tümüyle kabul etmek veya tümüyle reddetmekle sınırlıdır."³⁰⁸

³⁰⁶ RG, Sayı: 17874, 20 Kasım 1982.

³⁰⁷ Anayasa 2709 Sayılı Kanun olarak yayınlanmıştır. RG, Sayı: 17863, Mükerrer, 9 Kasım 1982.

³⁰⁸ Ergun Özbudun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 65.

Bülent Tanör de; “...Anayasa’nın hazırlanışında halkın gerçek bir katılımının bulunmadığı, bir evetleme/hayırlama operasyonunun varlığı hesaba katılırsa, bilim terminolojisi bakımından bir anayasa referandumundan değil, sadece bir plebisitten söz etmenin daha uygun düşeceği söylenebilir.” demektedir.³⁰⁹

Yavuz Sabuncu’ya göre; “1982 Anayasası’nın yapılışında izlenmiş olan yöntem Anayasa’nın sahipsiz bir konuma düşmesi sonucunu vermektedir. 1983 seçimlerinden sonra parlamentoya giren hemen tüm partiler ve siyasal iktidarlar “demokrasi adına Anayasa’nın değiştirilmesi gerektiğini hep söyleye gelmişlerdir. Bu nedenle de, Devlet Başkanı’nın kişiliğinde somutlaşmak üzere 12 Eylül müdahalesini gerçekleştiren Silahlı Kuvvetler anayasanın tek sahibi konumuna düşmüştür.”³¹⁰

³⁰⁹ Tanör, **İki Anayasa**, s. 107.

³¹⁰ Yavuz Sabuncu, **Anayasa’ya Giriş**, İmaj Yayıncılık, 4.B, Ankara, 1996, ss. 8-9.

SONUÇ

12 Eylül 1980 tarihinde ordunun bir darbe ile yönetime el koymasıyla başlayan ve 6 Aralık 1983 tarihine sona eren “Ordunun Fiili İktidarı” devresi Türk Parlamento tarihinin olağandışı bir dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde yasama organının bütün görev ve yetkilerini üstlenerek TBMM’ye yerleşen MGK devlet ve toplum hayatını yeniden yapılandırmayı amaçlayan çok sayıda yasa çıkarmıştır.

12 Eylül 1980 Askeri darbesi, Türk Anayasa hukuku açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çünkü MGK 29 Haziran 1981 tarihinde Kurucu Meclis Hakkında Kanun’u çıkararak; yeni bir anayasanın yapım sürecini başlatmıştır. Bu Anayasa 12 Eylül 1980 öncesinde Türkiye’de yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları çözmede ve krizleri aşmada yetersiz kalmakla suçlanan 1961 Anayasası’na bir tepki olarak doğmuştur.

Asıl görevi yeni bir Anayasa hazırlamak olan Kurucu Meclis, MGK ve DM olarak iki kanattan oluşmaktadır. Kanatlar arasında eşitlik değil, ast-üst ilişkisi vardır. Yasalarda olduğu gibi, Anayasa yapımında da tasarıyı ve metni oluşturmada hazırlık görevi DM’ye, Anayasa metnini kesinleştirme yetkisi, yani son söz hakkı MGK’nın idi. Dolayısı ile Kurucu Meclis’in sivil kanadını oluşturan 160 üyeli DM’nin gerek üyelerin seçimi, gerekse yetkileri açısından atanmış bir danışma organı olduğunu söylemek mümkündür.

DM Anayasa Komisyonu yeni Anayasa’nın hazırlanmasına ışık tutacak genel eğilimleri saptamak amacıyla çeşitli kurum ve kuruluşlar ile kişilerin (üniversiteler, yüksek yargı organları, valilikler, sendikalar, meslek kuruluşları, eski siyasetçiler vb.) görüşlerini MGK’nın verdiği izin ve belirlediği çerçeve içinde almıştır.

DM Genel Kurulu’nda görüşülen Anayasa tasarısı Kurucu Meclis’in ikinci ve üst organı niteliğinde olan MGK’da görüşülerek son şekli verilmiştir. Bu süreçte DM’ce 193 esas, 11 geçici madde halinde MGK’ya sunulan tasarı metninde önemli değişiklikler yapılmış, bir kısım maddeleri çıkarılmış, bazı maddeler birleştirilmiş, bazıları yeniden kaleme alınmış, ek ve geçici maddeler ilave edilerek 177 esas ve 16 geçici madde halinde yeniden düzenlenerek kabul edilmiştir.

Anayasa'nın yürürlüğe girmesi için yapılacak halkoylaması, öncesinde yapılan Anayasa'yı tanııtma sürecinde tek yetki Devlet Başkanı Kenan Evren'e verilmiş, Anayasa'nın eleştirilmesine, halkın hayır oyu vermeleri doğrultusunda telkinde bulunulmasına ve yönlendirilmesine izin verilmemiştir. 24 Ekim-5 Kasım 1982 tarihleri arasında tek taraflı olarak Anayasayı tanııtma kampanyası sürdüren Devlet Başkanı Kenan Evren; sürekli olarak ülkenin 12 Eylül 1980 öncesine tekrar dönmemesi için vatandaşlardan Anayasa'ya kabul oyu vermelerini istemiştir.

Devlet Başkanı Kenan Evren'in tek yönlü Anayasa'yı tanııtma kampanyası sonucu 7 Kasım 1982 günü yapılan halkoylaması sonucu %91.37 oranında evet oyuyla Anayasa kabul edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası olarak yürürlüğe girmiştir. Halkoylamasında verilen %91.37 oranındaki kabul oyu ile yeni Anayasa'nın yanı sıra, Devlet Başkanı Kenan Evren 7 yıllık bir süre için Türkiye'nin 7. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Anayasa hukukçuları tarafından plebisit olarak adlandırılan Anayasa'nın halkoyuna sunulması ve kabulü, askeri müdahaleyi yapanların kendi hukuk ve meşruiyetlerinin de kabulü anlamına gelmektedir.

12 Eylül yönetimi tarafından 1961 Anayasası'na bir tepki olarak hazırlanan 1982 Anayasası; otorite-hürriyet dengesinde otoritenin ağırlığını arttıran, devlet yapısı içinde yürütme organını güçlendiren, belli ölçüde depolitizasyonu amaçlayan, her olayı ve sorunu bütün ayrıntılarıyla düzenleyen "kazuistik yöntem"le hazırlanmış Türkiye'nin en uzun Anayasasıdır. Ersin Kalaycıoğlu'na göre; "1982 Anayasası ile milli egemenliğin yanı sıra devlet egemenliği de tescil edilmiştir."³¹¹

Askeri yönetim, sadece Anayasa yapım sürecini etkilemek ve yönlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Anayasa'ya koyduğu geçici maddelerle, Türkiye'de demokrasiye geçişin hayli uzun bir geçiş süreci sonunda gerçekleşmesini de sağlamıştır. Bu hükümler, MGK ve onun Başkanına, geçiş dönemi içinde önemli bazı yetki alanları bırakan ve yeni oluşacak sivil iktidarın hareket serbestliğini kısıtlayan bir nitelik taşımaktadır.³¹²

³¹¹ Kalaycıoğlu, a.g.e, s. 112

³¹² Özbudun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde**, s. 66

KAYNAKÇA

MGK TUTANAK DERGİLERİ

MGK Tutanak Dergisi, C:7, Birleşim: 110, (1.7.1982).

MGK Tutanak Dergisi, C:7, Birleşim: 117, (24.9.1982).

MGK Tutanak Dergisi, C: 7, Birleşim: 118, (18.10.1982).

DM TUTANAK DERGİLERİ

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C:1, Birleşim: 25 (25.12.1981).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C:1, Birleşim: 1, (23.10.1981).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 1, Birleşim: 9, (20.11.1981).

DM Tutanak Dergisi Yasama Yılı: 1, C: 1, Birleşim: 10, (23.11.1981).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 4, Birleşim: 50 (8.2.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 4, Birleşim 62 (3.3.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 4, Birleşim: 73 (29.3.1983).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 5, Birleşim: 89 (3.5.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 5, Birleşim: 99 (31.5.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C:7, Birleşim: 110 (1.7.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C:6, Birleşim: 111 (28.6.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1.C: 6, Birleşim:113, (30.6.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C:6, Birleşim: 113 (30.6.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 6, Birleşim:114, (1.7.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı: 1, C: 6, Birleşim:115, (5.7.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1.C:7, Birleşim:119 (2.8.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1.C:7, Birleşim:120 (4.8.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1,C:7, Birleşim:121 (5.8.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1,C:7, Birleşim:122 (6.8.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:7, Birleşim:123 (9.8.1982).

DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:7, Birleşim:124 (10.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:7, Birleşim:125 (11.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:7, Birleşim:126 (12.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:7, Birleşim:127 (16.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:7, Birleşim:128 (17.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:8, Birleşim:129 (18.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:8, Birleşim:130 (19.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:8, Birleşim:131 (19.8.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:9, Birleşim:140 (1.9.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:10, Birleşim:152 (17.9.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:10, Birleşim:153 (18.9.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:10, Birleşim:154 (21.9.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:10, Birleşim:156 (23.9.1982).
DM Tutanak Dergisi, Yasama Yılı:1, C:10, Birleşim:156 (23.9.1982).

DANIŞMA MECLİSİ ANAYASA KOMİSYONU TUTANAKLARI

DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:1, (2.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:1, (5.11.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:1, (3.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:1, (9.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 1, (14.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 1, (15.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:1, (16.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 1, (15.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 1, (24.12.1981).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 1, (14-23.12.1981, 5-7.1.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 2, (12.1-10-23.2.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 3, (24-25.2-2.3.1982).

DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:3, (3.3.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:3, (9.3.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:4, (10.3.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:4, (18.3.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:4, (30.3.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:4, (31.3.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:4, (5.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:4, (6.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:5, (8.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:5, (12.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:5, (13.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:5, (15.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:6, (21.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:6, (27.4.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:6, (4.5.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:6, (5.5.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:6, (6.5.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:7, (11.5.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:7, (12.5.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:7, (17.5.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:7, (10.6.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:9, (20.6.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:10, (23.6.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 15, (15.7.1982).
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C: 16, s.
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:16,
DM Anayasa Komisyonu Tutanakları, C:16,

RESMÎ GAZETELER

- Resmi Gazete, Sayı: 17103, Mükerrer, 12 Eylül 1980.
Resmi Gazete, Sayı: 17386, Mükerrer, 30 Haziran 1981.
Resmi Gazete, Sayı: 17604, 27 Şubat 1982.
Resmi Gazete, Sayı: 17743, 3 Temmuz 1981.
Resmi Gazete, Sayı: 17773, 5 Ağustos 1982.
Resmi Gazete, Sayı: 17823, 25 Eylül 1982.
Resmi Gazete, Sayı: 17845, 21 Ekim 1982.
Resmi Gazete, Sayı: 17844, 30 Ekim 1982.
Resmi Gazete, Sayı: 17863, Mükerrer, 9 Kasım 1982.
Resmi Gazete, Sayı: 17874, 20 Kasım 1982.

KİTAP VE MAKALELER

- Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, 3. B. Konya 2005.
Danışma Meclisi İçtüzüğü, TBMM Basımevi, Ankara, 1981.
DOĞAN, Yalçın. **Dar Sokakta Siyaset (1980–1983)**, 5. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
Evren, Kenan, **Kenan Evren’in Anıları**, C. 1-4, Milliyet Yayınları, İstanbul 1990.
Giritli, İsmet “1982 Anayasası’nın Getirdiği Yenilikler ve Atatürkçü Niteliği”, **Hukuk Araştırmaları**, Eylül-Arak 1988, C:3, Sayı: 3.
Gözer, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yay., Bursa, 2000.
Gözübüyük, Şeref, **Anayasa Hukuku**, 10. B. Turan Kitabevi, Ankara, 2002.
Gürbüz, Yaşar, **Anayasa Görüşler Taslak**, Araştırma Eğitim, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982.
Kalaycıoğlu, Ersin, “1960 sonrası Türk Siyasal Hayatına Bir Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, **Tarih ve Demokrasi**, **Tarık Zafer Tunay’a Armağan**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Kavalalı, Mümin, **Anayasa Komisyonu'na Üniversiteler, Yüksek Yargı Organları, Valilikler, Kurum ve Kuruluşlardan Gelen Görüşlerin Sistematik Özeti**, (Hizmete özel), Ankara, 1982.

Kuzu, Burhan, **1982 Anayasası'nın Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.

Özbudun, Ergun **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1989.

Sabuncu, Yavuz, **Anayasa'ya Giriş**, İmaj Yayıncılık, 4-B, Ankara, 1996.

Tanör, Bülent – Yüzbaşıoğlu, Necmi, **1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Tanör, Bülent, “1980 Sonrasının Anayasal Bilânçosu” **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:14, (Ocak – Şubat 1986).

_____, **İki Anayasa 1961 ve 1982**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986.

_____, “Danışma Meclisi'ne sunulan Anayasa Raporlarında Antiliberal Eğilimler”, **Edip Çelik'e Armağan. Değişen Dünyada İnsan, Hukuk ve Devlet**, Engin yayınları, İstanbul, 1995.

Türk, Hikmet Sami, “Ana Çizgileriyle 1982 Anayasa Tasarısı” **Ankara Üni. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:XL, Sayı:1-4 (1988).

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adına Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar (24 Ekim – 5 Kasım 1982), TBMM Basımevi, Ankara, 1982.

EK

1982 ANAYASASI METNİ

BAŞLANGIÇ

Ebedî Türk vatan ve milletinin bütünlüğüne ve kutsal Türk Devletinin varlığına karşı, Cumhuriyet devrinde benzeri görülmemiş bölücü ve yıkıcı kanlı bir iç savaşın gerçekleşme noktasına yaklaştığı sırada;

Türk Milletinin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, milletin çağrısıyla gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 harekâtı sonucunda, Türk Milletinin meşru temsilcileri olan Danışma Meclisi'nce hazırlanıp, Millî Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk Milleti tarafından kabul ve tasvip ve doğrudan doğruya O'nun eliyle vazolunan bu ANAYASA:

— Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda;

— Dünya milletler ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak; Türkiye Cumhuriyetinin ilelebet varlığı, refahı, maddî ve manevî mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde;

— Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamayacağı;

— Kuvvetler ayrımının, Devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belli Devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medenî bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu;

— Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;

— Her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu;

— Topluca Türk vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarda, millî sevinç ve kederlerde, millî varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ve millet hayatının her türlü tecellisinde ortak olduğu, birbirinin hak ve hürriyetine kesin saygı, karışıklı içten sevgi ve kardeşlik duygularıyla ve «Yurtta sulh, cihanda sulh» arzu ve inancı içinde, huzurlu bir hayat talebine hakları bulunduğu;

FİKİR, İNANÇ VE KARARIYLA anlaşılacak, sözüne ve ruhuna bu yönde saygı ve mutlak sadakatle yorumlanıp uygulanmak üzere,

TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye âşık Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur.

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

I. Devletin şekli

Madde 1 — Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

Madde 2 — Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

III. Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

Madde 3 — Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı “İstiklal Marşı”dır.

Başkenti Ankara’dır.

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

Madde 4 — Anayasa'nın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile 2. maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3. maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

V. Devletin temel amaç ve görevleri

Madde 5 — Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

VI. Egemenlik

Madde 6 — Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir.

Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

VII. Yasama yetkisi

Madde 7 — Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu yetki devredilemez.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

Madde 8 — Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

Madde 9 — Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

X. Kanun önünde eşitlik

Madde 10 — Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

XI. Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

Madde 11 — Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

İKİNCİ KISIM

TEMEL HAKLAR VE ÖDEVLER

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HÜKÜMLER

I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

Madde 12 — Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Madde 13 — Temel hak ve hürriyetler Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, Millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasa'nın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir.

III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması

Madde 14 — Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar.

Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

Anayasa'nın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şeklinde yorumlanamaz.

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

Madde 15 — Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

V. Yabancıların durumu

Madde 16 — Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KİŞİNİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

I. Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

Madde 17 — Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi hali ile meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

II. Zorla çalıştırma yasağı

Madde 18 — Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

III. Kişi hürriyeti ve güvenliği

Madde 19 — Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen

bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir. Hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir.

Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hâkim huzuruna çıkarılınca kadar bildirilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok onbeş gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

Yakalanan veya tutuklanan kişinin durumu, soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkmasının sakıncalarının gerektirdiği kesin zorunluluk dışında, yakınlarına derhal bildirilir.

Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir.

Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, kanuna göre, Devletçe ödenir.

IV. Özel hayatın gizliliği ve korunması

A. Özel hayatın gizliliği

Madde 20 — Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz. Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar saklıdır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz.

B. Konut dokunulmazlığı

Madde 21 — Kimsenin konutuna dokunulamaz. Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz.

C. Haberleşme hürriyeti

Madde 22 — Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir.

Haberleşmenin gizliliği esastır.

Kanunun açıkça gösterdiği hallerde, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınan merciin emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir.

V. Yerleşme ve seyahat hürriyeti

Madde 23 — Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;

Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;

Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.

Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ülkenin ekonomik durumu, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.

Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

Madde 24 — Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

Madde 25 — Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

VIII. Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti

Madde 26 — Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamlarının müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlandırılabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kâğıtlar, plâklar, ses bandları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hâkim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yinmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hakim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.

IX. Bilim ve sanat hürriyeti

Madde 27 — Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırmaya hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2. ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

X. Basın ve yayımla ilgili hükümler

A. Basın hürriyeti

Madde 28. — Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasa'nın 26. ve 27. maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazanlar veya bastıranlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenabilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hakim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Şifreli veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye'de yayımlanan sürelili yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelili yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.

B. Süreli ve süresiz yayın hakkı

Madde 29 — Süreli veya süresiz yayın önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.

Süreli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yetenidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.

Süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.

Süreli yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

C. Basın araçlarının korunması

Madde 30. — Kanuna uygun şekilde basım işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve millî güvenlik aleyhinde işlenmiş, bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.

D. Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı

Madde 31 — Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13. maddede yer alan genel sınırlamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

E. Düzeltme ve cevap hakkı

Madde 32 — Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.

Düzeltilme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

A. Dernek kurma hürriyeti

Madde 33 — Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir.

Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz. Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Dernekler, 13. maddedeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler.

Kuruluş amaç ve şartlarını kaybeden yahut kanunun öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen dernekler, kendiliğinden dağılmış sayılır.

Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir. Devletin Ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, millî egemenliğinin, kamu düzeninin, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ve suçların önlenmesi bakımlarından gecikilmesinde sakınca bulunan hallerde, hâkim kararına kadar kanunen yetkili kılınan merciin emriyle faaliyetten alıkonulabilir.

Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma haklarına başkaca sınırlamalar getirilmesine veya bu hürriyeti kullanmalarının yasaklanmasına engel değildir.

Bu madde hükmü vakıflara ve bu nitelikteki kuruluşlara da uygulanır.

B. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı

Madde 34 — Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Şehir düzeninin bozulmasını önlemek amacıyla yetkili idarî merci, gösteri yürüyüşünün yapılacağı yer ve güzergâhı tespit edebilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Kanunun gösterdiği yetkili merci, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması veya milli güvenlik gereklerinin ihlâl edilmesi veya Cumhuriyetin ananetliklerini yok etme amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde belirli bir toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklayabilir veya iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Kanunun, aynı sebeplere dayalı olarak bir ile bağlı ilçelerde bütün toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yasaklanmasını öngördüğü hallerde bu süre üç ayı geçemez.

Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler.

XII. Mülkiyet hakkı

Madde 35 — Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.

A. Hak arama hürriyeti

Madde 36— Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.

B. Kanuni hâkim güvencesi

Madde 37 — Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.

Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu makamdan başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

C. Suç ve cezalara ilişkin esaslar

Madde 38 — Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zamanaşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.

XIV. İspat hakkı

Madde 39 — Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

XV. Temel hak ve hürriyetlerin korunması

Madde 40 — Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.

Kişinin, resmî görevliler tarafından vâki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Ailenin korunması

Madde 41 — Aile, Türk toplumunun temelidir.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Madde 42 — Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

Devlet, maddî imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.

III. Kamu yararı

A. Kıyılardan yararlanma

Madde 43 — Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanım amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

B. Toprak mülkiyeti

Madde 44 — Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır. Kanun, bu amaçla, değişik tarım bölgeleri ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini tespit edebilir. Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.

Bu amaçla dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında başkalarına devredilemez ve ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebilir. Bu şartların kaybı halinde, dağıtılan toprağın Devletçe geri alınmasına ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.

C. Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması

Madde 45 — Devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer'aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak maksadıyla, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırır.

Devlet, bitkisel ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi ve gerçek değerlerinin üreticinin eline geçmesi için gereken tedbirleri alır.

D. Kamulaştırma

Madde 46 — Devlet ve kamu tüzelkişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, karşılıkları peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre, kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir.

Kamulaştırma bedelinin hesaplanma tarz ve usulleri kanunla belirlenir. Kanun kamulaştırma bedelinin tespitinde vergi beyanını, kamulaştırma tarihindeki resmî makamlarca yapılmış kıymet takdirlerini, taşınmaz malların birim fiyatlarını ve yapı maliyet hesaplarını ve diğer objektif ölçüleri dikkate alır. Bu bedel ile vergi beyanındaki kıymet arasındaki farkın nasıl vergilendirileceği kanunla gösterilir.

Kamulaştırma bedeli, nakden ve peşin olarak ödenir. Ancak tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi, kıyıların korunması ve turizm amacıyla kamulaştırılan toprakların bedellerinin ödenme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngörebileceği bu hallerde, taksitlendirme süresi beş yılı aşamaz; bu takdirde taksitler eşit olarak ödenir ve peşin ödenmeyen kısım Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddine bağlanır.

Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten küçük çiftçiye ait olanlarının bedeli, her halde peşin ödenir.

E. Devletleştirme

Madde 47 — Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.

Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.

IV. Çalışma ve sözleşme hürriyeti

Madde 48 — Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir, özel teşebbüsler kurmak serbesttir.

Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.

V. Çalışma ile ilgili hükümler

A. Çalışma hakkı ve ödevi

Madde 49 — Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir.

Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları korumak, çalışmayı desteklemek ve işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır.

Devlet, işçi - işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır.

B. Çalışma şartları ve dinlenme hakkı

Madde 50 — Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Dinlenmek, çalışanların hakkıdır.

Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir.

C. Sendika kurma hakkı

Madde 51 — İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir iş yerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Anayasada belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz.

D. Sendikal faaliyet

Madde 52 — Sendikalar, 13. maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

İşyerinde sendikal faaliyette bulunma, o işyerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar üzerindeki Devletin idarî ve malî denetimi ile gelir ve giderleri, üye aidatının sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir.

Sendikalar gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler.

VI. Toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt

A. Toplu iş sözleşmesi hakkı

Madde 53 — İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

B. Grev hakkı ve lokavt

Madde 54 — Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu'na çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kurulu'na başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulu'nun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulu'nun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

VII. Ücrette adalet sağlanması

Madde 55 — Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgarî ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur.

VIII. Sağlık, evre ve konut

A. Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması

Madde 56 — Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirme amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir.

Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.

B. Konut hakkı

Madde 57 — Devlet, şehirlerin özelliklerini ve evre şartlarını gözetten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyaını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.

IX. Gençlik ve spor

A. Gençliğin korunması

Madde 58 — Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin işığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin lkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.

Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyururucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

B. Sporun geliştirilmesi

Madde 59 — Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder.

X. Sosyal güvenlik hakları

A. Sosyal güvenlik hakkı

Madde 60 — Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.

B. Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler

Madde 61 — Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

C. Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları

Madde 62 — Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

Madde 63 — Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

XII. Sanatın ve sanatçının korunması

Madde 64 — Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.

XIII. Sosyal ve ekonomik hakların sınırı

Madde 65 — Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASÎ HAKLAR VE ÖDEVLER

I. Türk vatandaşlığı

Madde 66 — Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.

Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür. Yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir.

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz.

II. Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları

Madde 67 — Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasî parti içinde siyasî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.

Yirmibir yaşını dolduran her Türk vatandaşı, seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Silah altında bulunan er ve erbaşılar, askerî öğrenciler, ceza ve tevkif evlerinde bulunan tutuklular ve hükümlüler oy kullanamazlar.

III. Siyasî partilerle ilgili hükümler

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma

Madde 68 — Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için yirmibir yaşını ikmal etmek şarttır.

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasî partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasî partiler kurulamaz.

Siyasî partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları siyasî partilere giremezler.

B. Siyasî partilerin uyacakları esaslar

Madde 69 — Siyasî partiler, tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamazlar; Anayasa'nın 14. maddesindeki sınırlamalar dışına çıkamazlar; çıkanlar temelli kapatılır.

Siyasî partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasî ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddî yardım alamazlar.

Siyasî partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Siyasî partilerin malî denetimi Anayasa Mahkemesi'nce yapılır.

Cumhuriyet Başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukukî durumlarının Anayasa ve kanun hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarını takiben ve öncelikle denetler; faaliyetlerini de takip eder.

Siyasî partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcılığının açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesi'nce karara bağlanır.

Temelli kapatılan siyasî partilerin kurucuları ile her kademedeki yöneticileri; yeni bir siyasî partinin kurucusu, yöneticisi ve denetçisi olamayacakları gibi, kapatılmış bir siyasî partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasî parti de kurulamaz.

Siyasî partiler, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir suretle aynî ve nakdî yardım alamazlar; bunlardan emir alamazlar ve bunların Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü aleyhindeki karar ve faaliyetlerine katılamazlar. Bu fıkra hükümlerine aykırı hareket eden siyasî partiler de temelli kapatılır.

Siyasî partilerin kuruluş ve faaliyetleri, denetleme ve kapatılmaları yukarıdaki esaslar dairesinde kanunla düzenlenir.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı

A. Hizmete girme

Madde 70 — Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

B. Mal bildirimi

Madde 71 — Kamu hizmetine girenlerin mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma seneleri kanunla düzenlenir. Yasama ve yürütme organlarında görev alanlar, bundan istisna edilemez.

V. Vatan hizmeti

Madde 72 — Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

VI. Vergi ödevi

Madde 73 — Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilebilir.

VII. Dilekçe hakkı

Madde 74 — Vatandaşlar, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

CUMHURİYETİN TEMEL ORGANLARI BİRİNCİ BÖLÜM YASAMA

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi

A. Kuruluşu

Madde 75 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kuruludur

B. Milletvekili seçilme yeterliliği

Madde 76 — Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir.

En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, ağır hapis ve taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolaylı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.

Hakimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler.

C. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçim dönemi

Madde 77 — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri beş yılda bir yapılır.

Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebileceği gibi, Anayasa'da belirtilen şartlar altında Cumhurbaşkanı'nca verilecek karara göre de seçimler yenilenir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir.

Yenilenmesine karar verilen Meclis'in yetkileri, yeni Meclis'in seçilmesine kadar sürer.

D. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin geriye bırakılması ve ara seçimleri

Madde 78 — Savaş sebebiyle yeni seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verebilir.

Geri bırakma sebebi ortadan kalkmamışsa, erteleme kararındaki usule göre bu işlem tekrarlanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır ve genel seçimden otuz ay geçmedikçe ara seçime gidilemez. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, ara seçimlerinin üç ay içinde yapılmasına karar verilir.

Genel seçimlere bir yıl kala, ara seçimi yapılamaz.

E. Seçimlerin genel yönetim ve denetimi

Madde 79 — Seçimler, yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır.

Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün yolsuzlukları, şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur. Yüksek Seçim Kurulu'nun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.

Yüksek Seçim Kurulu'nun ve diğer seçim kurullarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu yedi asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasında üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile seçilir. Bu üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.

Yüksek Seçim Kurulu'na Yargıtay ve Danıştay'dan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.

Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetim ve denetimi de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre olur.

F. Üyelikle ilgili hükümler

1. Milletin temsili

Madde 80 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler.

2. Andiçme

Madde 81 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde andiçerler:

“Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakattan ayrılmayacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”

3. Üyelikle bağdaşmayan işler

Madde 82 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devlettten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir üyenin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulu’na verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Meclisin kararına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği ile bağdaşmayan diğer görev ve işler kanunla düzenlenir.

4. Yasama Dokunulmazlığı

Madde 83 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmek zorundadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.

Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

5. Üyeliğin Düşmesi

Madde 84 — İstifa eden, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilmeye engel bir suçtan dolayı hüküm giyen, kısıtlanan, partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren veya seçim hükümetleri hariç Bakanlar Kurulunda görev alan, üyelikle bağdaşmayan bir hizmet kabul eden, Meclis çalışmalarına özürsüz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayanların üyeliğinin düşmesine, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile karar verilir.

Partisinden istifade eden milletvekili bir sonraki seçimde, istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarınca aday gösterilemez.

Anayasa Mahkemesi'nin kararında partinin kapatılmasına eylem ve sözleri ile sebebiyet verdiği belirtilen milletvekilinin üyeliği ile temelli olarak kapatılan siyasî partinin, kapatılmasına ilişkin davanın açıldığı tarihte, parti üyesi olan diğer milletvekillerinin üyeliği, kapatma kararının Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na tebliğ edildiği tarihte sona erer.

6. İptal istemi

Madde 85 — Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya İçtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içinde karara bağlar.

7. Ödenek ve yolluklar

Madde 86 — Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek ve yollukları kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktar, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine sosyal güvenlik kuruluşları tarafından bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

Ödenek ve yollukların en çok üç aylığı önceden ödenebilir.

II. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri

A. Genel olarak

Madde 87 — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kurulu'na belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesinhesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak,

Anayasa'nın 14. maddesindeki fiillerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanına, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.

B. Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

Madde 88 — Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

Kanun tasarı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülme usul ve esasları içtüzükle düzenlenir.

C. Kanunların Cumhurbaşkanı'nca yayımlanması

Madde 89 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen kanunları onbeş gün içinde yayımlar.

Yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderir. Bütçe kanunları bu hükme tabi değildir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanı'nca yayımlanır; Meclis, geri gönderilen kanunda yeni bir değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu tekrar Meclise geri gönderebilir.

Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır.

D. Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Madde 90 — Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkra göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin halklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

E. Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

Madde 91 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere, Anayasa'nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleri ile dördüncü bölümünde yer alan siyasî haklar ve ödevler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

Yetki kanunu, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin, amacını, kapsamını, ilkelerini, kullanma süresini ve süresi içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılamayacağını gösterir.

Bakanlar Kurulu'nun istifası, düşürölmesi veya yasama döneminin bitmesi, belli süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmaz.

Kanun hükmünde kararnamenin, Türkiye Büyük Millet Meclisli tarafından süre bitiminden önce onaylanması sırasında, yetkinin son bulduğu veya süre bitimine kadar devam ettiği de belirtilir.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanı'nın Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun kanun hükmünde kararname çıkarmasına ilişkin hükümler saklıdır.

Kanun hükmünde kararnameler, Resmî Gazete'de yayımlandıkları gün yürürlüğe girerler. Ancak, kararnamede yürürlük tarihi olarak daha sonraki bir tarih de gösterilebilir.

Kararnameler, Resmî Gazete'de yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur.

Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşölür.

Yayımladıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclis'ine sunulmayan kararnameler bu tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce reddedilen kararnameler bu kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte, yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazete'de yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

F. Savaş hali ilânı ve silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme

Madde 92 — Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

III. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetleri ve ilgili hükümler

A. Toplanma ve tatil

Madde 93 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Eylül ayının ilk günü kendiliğinden toplanır.

Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir; ara verme veya tatil sırasında, doğrudan doğruya veya Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine, Cumhurbaşkanı'nca toplantıya çağılır.

Meclis Başkanı da doğrudan doğruya veya üyelerin beşte birinin yazılı istemi üzerine, Meclisi toplantıya çağırır.

Ara verme veya tatil sırasında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemez.

B. Başkanlık Divanı

Madde 94 — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasî parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, Meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren on gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, on gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Kâtip Üyelerinin ve idare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis içtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi bulundukları siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.

C. İçtüzük, siyasî parti grupları ve kolluk işleri

Madde 95 — Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütür.

İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine üye sayısı oranında katılmalarını sağlayacak yolda düzenlenir. Siyasî parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütün bina, tesis, eklenti ve arazisinde kolluk ve yönetim hizmetleri Meclis Başkanlığı eliyle düzenlenir ve yürütülür. Emniyet ve diğer kolluk hizmetleri için yeteri kadar kuvvet ilgili makamlarca Meclis Başkanlığı'na tahsis edilir.

D. Toplantı ve karar yeter sayısı

Madde 96 — Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin katılamadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakana yetki verebilirler. Ancak bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.

E. Görüşmelerin açıklığı ve yayımlanması

Madde 97 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzük hükümlerine göre kapalı oturumlar yapabilir, bu oturumlardaki görüşmelerin yayımı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararına bağlıdır.

Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir.

IV. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgi edinme ve denetim yolları

A. Genel olarak

Madde 98 — Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.

Soru, Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

Soru, Meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma yöntemleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir.

B. Gensoru

Madde 99 — Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasî parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak, gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulu'nun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

Bakanlar Kurulu'nun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukarıdaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar İçtüzükte belirlenir.

C. Meclis soruşturması

Madde 100 — Başbakan veya bakanlar hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve karara bağlar.

Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir süre verilir.

Meclis, raporu öncelikle görüşür ve gerek gördüğü takdirde ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır.

Meclisteki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

İKİNCİ BÖLÜM

YÜRÜTME

I. Cumhurbaşkanı

A. Nitelikleri ve tarafsızlığı

Madde 101 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir.

Cumhurbaşkanlığı'na Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür.

Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği sona erer.

B. Seçimi

Madde 102 — Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır.

Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir.

En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanmazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.

Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanı'nın görevi devam eder.

C. Andıçmesi

Madde 103 — Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde andıçer ;

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine andıçerim.”

D. Görev ve yetkileri

Madde 104 — Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasa'nın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.

Bu amaçlarla Anayasa'nın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır:

a) Yasama ile ilgili olanlar:

Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak.

Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,

Kanunları yayımlamak,

Kanunları tekrar görüŖülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri göndermek,

Anayasa deęiŖikliklerine iliŖkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,

Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya Ŗekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,

b) Yürütme alanına iliŖkin olanlar:

BaŖbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,

BaŖbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,

Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak,

Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,

Milletlerarası andlaŖmaları onaylamak ve yayımlamak,

Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin BaŖkomutanlığını temsil etmek,

Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,

Genelkurmay Başkanını atamak,

Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak,

Millî Güvenlik Kurulu'na Başkanlık etmek,

Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,

Kararnameleri imzalamak,

Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,

Devlet Denetleme Kurulu'nun üyelerini ve Başkanını atamak,

Devlet Denetleme Kurulu'na inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak,

Yükseköğretim Kurulu üyelerini seçmek,

Üniversite rektörlerini seçmek,

c) Yargı ile ilgili olanlar:

Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekilini, Askerî Yargıtay üyelerini, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

E. Sorumluluk ve sorumsuzluk hali

Madde 105 — Cumhurbaşkanı'nın, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanı'nın resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.

F. Cumhurbaşkanı'na vekillik etme

Madde 106 — Cumhurbaşkanı'nın hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanı'na ait yetkileri kullanır.

G. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği

Madde 107 — Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.

H. Devlet Denetleme Kurulu

Madde 108 — İdarenin hukuka uygunluğunun, düzenli ve verimli şekilde yürütülmesinin ve geliştirilmesinin sağlanması amacıyla, Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak kurulan Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın isteği üzerine, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında ve sermayesinin yarısından fazlasına bu kurum ve kuruluşların katıldığı her türlü kuruluşta, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında, kamuoyu yararlı derneklerle vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeleri yapar.

Silahlı Kuvvetler ve yargı organları, Devlet Denetleme Kurulu'nun görev alanı dışındadır.

Devlet Denetleme Kurulu'nun üyeleri ve üyeleri içinden Başkanı, kanunda belirlenen nitelikteki kişiler arasından, Cumhurbaşkanı'nca atanır.

Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, kanunla düzenlenir.

A. Kuruluş

Madde 109 — Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

Başbakan, Cumhurbaşkanınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır.

Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanı'nca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nca görevlerine son verilir.

B. Göreve başlama ve güvenoyu

Madde 110 — Bakanlar Kurulu'nun listesi tam olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulu'nun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

C. Görev sırasında güvenoyu

Madde 111 — Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştüktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden güven isteyebilir.

Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

D. Görev ve siyasî sorumluluk

Madde 112 — Başbakan, Bakanlar Kurulu'nun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.

E. Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

Madde 113 — Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.

Açık olan bakanlıklarla izinli veya özürlü olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekillik eder. Ancak, bir bakan birden fazlasına vekillik edemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevki halinde hükümet istifa etmiş sayılır.

Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

F. Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu

Madde 114 — Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları çekilir. Seçimin başlangıç tarihinden üç gün önce; seçim dönemi bitmeden seçimin yenilenmesine karar verilmesi halinde ise, bu karardan başlayarak beş gün içinde, bu bakanlıklara Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır.

116. Madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

Geçici Bakanlar Kuruluna, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki veya Meclis dışındaki bağımsızlardan olmak üzere, siyasî parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

Siyasî parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tespit ederek Başbakana bildirir. Teklif edilen bakanlığı kabul etmeyen veya sonradan çekilen partililer yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar atanır.

Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmî Gazete'de ilanından itibaren beş gün içinde kurulur.

Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

Geçici Bakanlar Kurulu seçim süresince ve yeni Meclis toplanıncaya kadar vazife görür.

G. Tüzükler

Madde 115 — Bakanlar Kurulu, kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek şartıyla tüzükler çıkarabilir.

Tüzükler Cumhurbaşkanı'nca imzalanır ve kanunlar gibi yayımlanır.

H. Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin Cumhurbaşkanı'nca yenilenmesi

Madde 116 — Bakanlar Kurulunun, 110. maddede belirtilen güvenoyunu alamaması ve 99. veya 111. maddeler uyarınca güvensizlik oyuyla düşürülmesi hallerinde; kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamadığı veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığı takdirde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulu'nun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Yenilenme kararı Resmî Gazete'de yayımlanır ve seçime gidilir.

İ. Millî Savunma

1. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

Madde 117 — Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir.

Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanı'nca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.

Millî Savunma Bakanlığı'nın, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

2. Millî Güvenlik Kurulu

Madde 118 — Millî Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.

Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağırılıp görüşleri alınabilir.

Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınması zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınır.

Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanı'nca düzenlenir.

Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir.

III. Olağanüstü yönetim usulleri

A. Olağanüstü haller

1. Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilanı

Madde 119 — Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

2. Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı

Madde 120 — Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddî belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddî şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu'nun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

3. Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme

Madde 121 — Anayasa'nın 119 ve 120. maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilanına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmî Gazete'de yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

119 uncu Madde uyarınca ilan edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasa'nın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandırılacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararnameler, Resmî Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur; bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul, içtüzükte belirlenir.

B. Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali

Madde 122 — Anayasa'nın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet

hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulu'nun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekli gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir.

Bu kararnameler Resmî Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. Bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul İçtüzükte belirlenir.

Sıkıyönetimin her defasında dört ayı aşmamak üzere uzatılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararına bağlıdır. Savaş hallerinde bu dört aylık süre aranmaz.

Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, idare ile olan ilişkileri, hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı ve savaş veya savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi halinde vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler kanunla düzenlenir.

Sıkıyönetim komutanları Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı olarak görev yaparlar.

IV. İdare

A. İdarenin esasları

1. İdarecinin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

Madde 123 — İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

2. Yönetmelikler

Madde 124 — Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Hangi yönetmeliklerin Resmî Gazete’de yayımlanacağı kanunda belirtilir.

B. Yargı yolu

Madde 125 — İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.

Cumhurbaşkanı’nın tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartların birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

C. İdarenin kuruluşu

1. Merkezî İdare

Madde 126 — Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

2. Mahallî İdareler

Madde 127 — Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir.

Mahallî idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Mahallî idarelerin seçimleri, Anayasa'nın 67. maddesindeki esaslara göre beş yılda bir yapılır. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının, organlık sıfatını kazanmalarına ilişkin itirazların çözümü ve kaybetmeleri, konusundaki denetim yargı yolu ile olur. Ancak, görevleri ile ilgili bir suç sebebi ile hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organlarının üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir.

Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulu'nun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir. Bu idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır.

D. Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler

1. Genel ilkeler

Madde 128 — Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslî ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

2. Görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence

Madde 129 — Memurlar ve diğer kamu görevleri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî merciin iznine bağlıdır.

E. Yükseköğretim kurumları ve üst kuruluşları

1. Yükseköğretim kurumları

Madde 130 — Çağdaş eğitim - öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzelkişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip üniversiteler Devlet tarafından kanunla kurulur.

Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tabi yükseköğretim kurumları kurulabilir.

Kanun, üniversitelerin ülke sathına dengeli bir biçimde yayılmasını gözetir.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, Devletin gözetimi ve denetimi altında olup, güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır.

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; rektörler Cumhurbaşkanınca, dekanlar ise Yükseköğretim Kurulu'nca seçilir ve atanır.

Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulu'nun veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

Üniversitelerin hazırladığı bütçeler; Yükseköğretim Kurulu'nca tetkik ve onaylandıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı'na sunulur ve genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak işleme tabi tutularak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve organları ile işleyişleri ve bunların seçimleri, görev, yetki ve sorumlulukları üniversiteler üzerinde Devletin gözetim ve denetim hakkını kullanma usulleri, öğretim elemanlarının görevleri, unvanları, atama, yükselme ve emeklilikleri, öğretim elemanı yetiştirme, üniversitelerin ve öğretim elemanlarının kamu kuruluşları ve diğer kurumlar ile ilişkileri, öğretim düzeyleri ve süreleri, yükseköğretime giriş, devam ve alınacak harçlar, Devletin yapacağı yardımlar ile ilgili ilkeler, disiplin ve ceza işleri, malî işler, özlük hakları, öğretim elemanlarının uyacakları koşullar, üniversitelerarası ihtiyaçlara göre öğretim elemanlarının görevlendirilmesi, öğrenimin ve öğretimin hürriyet ve teminat içinde ve çağdaş bilim ve teknoloji gereklerine göre yürütülmesi, Yükseköğretim Kurulu'na ve üniversitelere Devletin sağladığı malî kaynakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları, malî ve idarî konuları dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, Devlet eliyle kurulan yükseköğretim kurumları için Anayasada belirtilen hükümlere tabidir.

2. Yükseköğretim üst kuruluşları

Madde 131 — Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim - öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.

Yükseköğretim Kurulu, üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığı'nca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme usulleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanı'nca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanı'nca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.

Kurulun teşkilatı, görev, yetki, sorumluluğu ve çalışma esasları kanunla düzenlenir.

3. Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tabi olanlar

Madde 132 — Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tabidir.

F. Radyo ve Televizyon İdaresi ve kamuyla ilişkili haber ajansları

Madde 133 — Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir.

Kanun; Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlâkı ve Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını düzenler ve Kurumun yönetim ve denetiminde, yönetim organlarının oluşturulmasında ve her türlü radyo ve televizyon yayınlarında tarafsızlık ilkesini gözetir.

Haber ve programların seçilmesi, işlenmesi, sunulması ve millî kültür ve eğitime yardımcılık görevinin yerine getirilmesi, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları, organların seçimi, görev, yetki ve sorumlulukları kanunla düzenlenir.

Yukarıdaki ikinci fıkra hükümleri, kamu iktisadî teşebbüsü niteliği taşıyan veya Devlet yahut diğer kamu tüzelkişilerinden mali yardım gören haber ajansları hakkında da uygulanır.

G. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu

Madde 134 — Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk'ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulur.

Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu tüzelkişiliklerini muhafaza ederler. Bu kurumlar için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen malî menfaatler saklı olup kendilerine tahsis edilir.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun; kuruluşu, organları, çalışma usulleri ve özlük işleri ile kuruluşuna dahil kurumlar üzerindeki yetkileri ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

H. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

Madde 135 — Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.

Kamu kurum ve kuruluşları ile kamu iktisadî teşebbüslerinde aslî ve sürekli görevlerde çalışanların meslek kuruluşlarına girme mecburiyeti aranmaz.

Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar, siyasî partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.

Siyasî partiler, sendikalar ve sendika üst kuruluşları; meslek kuruluşlarının ve üst kuruluşları organlarının seçimlerinde aday gösteremezler ve belirli adayların leh veya aleyhlerinde faaliyette bulunamazlar ve propaganda yapamazlar.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunda gösterildiği şekilde Devletin idarî ve malî denetimine tabidir.

Amaçları dışında faaliyet gösteren ve siyasetle uğraşan meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirttiği merciin istemi üzerine, mahkeme kararı ile son verilir ve yerlerine yenileri seçtirilir.

Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun korunması ve Devletin Anayasada belirtilen temel niteliklerini tehdit edici faaliyetlerin önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mahallin en büyük mülkî amiri bu organları geçici olarak görevden uzaklaştırabilir.

Görevden uzaklaştırma kararı; üç gün içinde mahkemeye bildirilir. Mahkeme görevden uzaklaştırma kararının yerinde olup olmadığına en geç on gün içinde karar verir.

İ. Diyanet İşleri Başkanlığı

Madde 136 — Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

J. Kanunsuz emir

Madde 137 — Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz.

Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

Askerî hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YARGI

I. Genel hükümler

A. Mahkemelerin bağımsızlığı

Madde 138 — Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisi'nde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz.

Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

B. Hakimlik ve savcılık teminatı

Madde 139 — Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.

Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

C. Hakimlik ve savcılık mesleği

Madde 140 — Hakimler ve savcılar adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür.

Hakimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler.

Hakim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Hakimler ve savcılar altmış beş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

Hakimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar.

Hakimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar.

Hakim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idarî görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tabidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

Madde 141 — Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

E. Mahkemelerin kuruluşu

Madde 142 — Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

F. Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Madde 143 — Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya Devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulur.

Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde bir Başkan, iki asıl ve iki yedek üye ile bir savcı ve yeteri kadar savcı yardımcısı bulunur.

Başkan, bir asıl ve bir yedek üye ile savcı, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından; bir asıl ve bir yedek üye, birinci sınıf askerî hâkimler arasından; savcı yardımcısı ise Cumhuriyet savcıları ve askerî hâkimler arasından özel kanunlarında gösterilen usule göre atanır.

Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkan, üye ve yedek üyeleri ile savcı ve savcı yardımcısı dört yıl için atanırlar, süresi bitenler yeniden atanabilirler.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri kararlarının temyiz mercii Yargıtay'dır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin işleyişi, görev ve yetkileri ve yargılama usulleri ile ilgili diğer hükümler, kanunda gösterilir.

Devlet Güvenlik Mahkemesinin, yargı çevresine giren bölgelerde sıkıyönetim ilan edilmesi halinde, bu bölgelerle sınırlı olmak üzere kanunla belirlenen esaslara göre Devlet Güvenlik Mahkemesi, Sıkıyönetim Askerî Mahkemesi'ne dönüştürülebilir.

G. Hakim ve savcıların denetimi

Madde 144 — Hakim ve savcıların görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (Hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığı'nın izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır. Adalet Bakanı soruşturma ve inceleme işlemlerini, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırabilir.

H. Askerî yargı

Madde 145 — Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin; askerî olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adlî yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin mahkemesinde görevli bulundukları komutanlık ile ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. Kanun, ayrıca askerî hâkimlerin yargı hizmeti dışındaki askerî hizmetler yönünden askerî hizmetlerin gereklerine göre teşkilâtında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerini de gösterir.

II. Yüksek mahkemeler

A. Anayasa Mahkemesi

1. Kuruluşu

Madde 146 — Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur.

Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulu'nun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.

Yükseköğretim kurumları öğretim üeleriyle üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesi'ne asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim görmüş veya öğrenim kurumlarında en az onbeş yıl öğretim üeliği veya kamu hizmetinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asil üyeler arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Anayasa Mahkemesi üeleri, aslî görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

2. Üyelğin sona ermesi

Madde 147 — Anayasa Mahkemesi üeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Anayasa Mahkemesi üeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

3. Görev ve yetkileri

Madde 148 — Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İctüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi'nde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanı'nca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; defî yoluyla da ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanı'nı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

Yüce Divan kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

4. Çalışma ve yargılama usulü

Madde 149 — Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale karar verebilmesi için üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesi'nce öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki işbölümü kendi yapacağı İçtüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir.

5. İptal davası

Madde 150 — Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı, Cumhurbaşkanı'na, iktidar ve anamuhalefet partisi Meclis grupları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. İktidarda birden fazla siyasi partinin bulunması halinde, iktidar partilerinin dava açma hakkını en fazla üyeye sahip olan parti kullanır.

6. Dava açma süresi

Madde 151 — Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, kanun hükmünde kararname veya İçtüzüğün Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer.

7. Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi

Madde 152 — Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddî görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümle birlikte karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse, mahkeme buna uymak zorundadır.

Anayasa Mahkemesi'nin işin esasına girerek verdiği ret kararının Resmî Gazete'de yayımlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

8. Anayasa Mahkemesi'nin kararları

Madde 153 — Anayasa Mahkemesi'nin kararları kesindir, iptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi içtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmî Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazete'de yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

İptal kararları geriye yürümez.

Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazete’de hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.

B. Yargıtay

Madde 154 — Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanun başka bir adlî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adlî yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

Yargıtay Birinci Başkanı, birinci başkanvekilleri ve daire başkanları kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulu’nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler; süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, Yargıtay Genel Kurulu’nun kendi üyeleri arasından gizli oyla belirleyeceği beşer aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Yargıtay’ın kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

C. Danıştay

Madde 155 — Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek, idarî uyuşmazlıkları çözümlemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay Başkanı, Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulu'nca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Danıştay'ın, kuruluşu, işleyişi, Başkan, Başsavcı, başkanvekilleri, daire başkanları ile üyelerinin nitelikleri ve seçim usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

D. Askerî Yargıtay

Madde 156 — Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulu'nun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanı'nca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtay'ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

E. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

Madde 157 — Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi'nin askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askerî hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığı'nca her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanı'nca seçilir.

Askerî hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi'nin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

F. Uyuşmazlık Mahkemesi

Madde 158 — Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idari ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

Uyuşmazlık Mahkemesi'nin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir. Bu mahkemenin Başkanlığını Anayasa Mahkemesince, kendi üyeleri arasından görevlendirilen üye yapar.

Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesi'nin kararı esas alınır.

III. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

Madde 159 — Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul, seçimle gelen asıl üyeleri arasından bir başkanvekili seçer.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığı'nın, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usulleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir.

Adalet Bakanlığı'nın merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarının muvafakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Adalet Bakanı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hizmetin aksamaması için hâkim ve savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir.

IV. Sayıştay

Madde 160 — Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştay'ın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu kararlar dolayısıyla idarî yargı yoluna başvurulamaz.

Vergi, benzeri malî yükümlülükler ve ödevler hakkında Danıştay ile Sayıştay kararları arasındaki uyumsuzluklarda Danıştay kararları esas alınır.

Sayıştay'ın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Silahlı Kuvvetler elinde bulunan Devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, Millî Savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ KISIM
MALÎ VE EKONOMİK HÜKÜMLER
BİRİNCİ BÖLÜM
MALÎ HÜKÜMLER

I. Bütçe

A. Bütçenin hazırlanması ve uygulanması

Madde 161 — Devletin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzelkişilerinin harcamaları, yıllık bütçelerle yapılır.

Malî yıl başlangıcı ile genel ve katma bütçelerin nasıl hazırlanacağı ve uygulanacağı kanunla belirlenir.

Kanun, kalkınma planları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usuller koyabilir.

B. Bütçenin görüşülmesi

Madde 162 — Bakanlar Kurulu, genel ve katma bütçe tasarıları ile millî bütçe tahminlerini gösteren raporu, malî yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunar.

Bütçe tasarıları ve rapor, kırk üyeden kurulu Bütçe Komisyonunda incelenir. Bu komisyonun kuruluşunda; iktidar grubuna veya gruplarına en az yirmibeş üye verilmek şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.

Bütçe Komisyonunun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Genel Kurulda, bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkında düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar; bölümler ve değişiklik önerileri, üzerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar.

C. Bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları

Madde 163 — Genel ve katma bütçelerle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Harcanabilecek miktar sınırının Bakanlar Kurulu kararıyla aşılabileceğine dair bütçelere hüküm konulamaz. Bakanlar Kurulu'na kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapmak yetkisi verilemez. Carî yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarılarında ve carî ve ileriki yıl bütçelerine malî yük getirecek nitelikteki kanun tasarı ve tekliflerinde, belirtilen giderleri karşılayabilecek malî kaynak gösterilmesi zorunludur.

D. Kesinhesap

Madde 164 — Kesinhesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre kabul edilmemiş ise, ilgili oldukları malî yılın sonundan başlayarak, en geç yedi ay sonra, Bakanlar Kurulu'nca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulur. Sayıştay, genel uygunluk bildirimini, ilişkin olduğu kesinhesap kanunu tasarisının verilmesinden başlayarak en geç yetmişbeş gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunar.

Kesinhesap kanunu tasarısı, yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla birlikte Bütçe Komisyonu gündemine alınır. Bütçe Komisyonu, bütçe kanunu tasarısıyla kesinhesap kanunu tasarisını Genel Kurula birlikte sunar. Genel Kurul, kesinhesap kanunu birlikte yeni yıl bütçe kanunu tasarısıyla beraber görüşerek karara bağlar.

Kesinhesap kanunu tasarısı ve genel uygunluk bildiriminin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiş olması, ilgili yıla ait Sayıştay'ca sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamasını önlemez ve bunların karara bağlandığı anlamına gelmez.

E) Kamu iktisadî teşebbüslerinin denetimi

Madde 165 — Sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıklarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce denetlenmesi esasları kanunla düzenlenir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK HÜKÜMLER

I. Planlama

Madde 166 — Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür, yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

II. Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi

Madde 167 — Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir.

III. Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

Madde 168 — Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.

IV. Ormanlar ve orman köylüsü

A. Ormanların korunması ve geliştirilmesi

Madde 169 — Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, Devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanların tahrip edilmesine yol açan siyasî propaganda yapılamaz; münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz. Ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.

Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler ile 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler, şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında, orman sınırlarında daraltma yapılamaz.

B. Orman köylüsünün korunması

Madde 170 — Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılması, ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliğini sağlayıcı tedbirlerle, 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesi; bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması; orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen bu yerlere yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu halkın yararlanmasına tahsisi kanunla düzenlenir.

Devlet, bu halkın işletme araç ve gereçleriyle diğer girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırıcı tedbirleri alır.

Orman içinden nakledilen köyler halkına ait araziler, Devlet ormanı olarak derhal ağaçlandırılır.

V. Kooperatifçiliğin geliştirilmesi

Madde 171 — Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.

Kooperatifler, Devletin her türlü kontrol ve denetimine tabi olup, siyasetle uğraşamaz ve siyasi partilerle işbirliği yapamazlar.

VI. Tüketiciler ile esnaf ve sanatkârların korunması

A. Tüketicilerin korunması

Madde 172 — Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder.

B. Esnaf ve sanatkârların korunması

Madde 173 — Devlet, esnaf ve sanatkârı koruyucu ve destekleyici tedbirleri alır.

BEŞİNCİ KISIM

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

I. İnkılâp kanunlarının korunması

Madde 174 — Bu Anayasa'nın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, bu Anayasa'nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz:

9. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

10. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;

11. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Şeddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun;

12. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı kanunun 110 uncu maddesi hükmü;

13. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;

14. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun;

15. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;

16. 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

ALTINCI KISIM

GEÇİCİ HÜKÜMLER

Geçici Madde 1 – Anayasanın halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanı tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır. 18 Eylül 1980 tarihinde Devlet Başkanı olarak içtiği and yürürlükte kalır. Yedi yıllık sürenin sonunda Cumhurbaşkanlığı seçimi Anayasada öngörülen hükümlere göre yapılır.

Cumhurbaşkanı, ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp; Başkanlık Divanı oluşuncaya kadar, 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla teşekkül etmiş olan Milli Güvenlik Konseyinin Başkanlığını da yürütür.

İlk milletvekili genel seçimleri sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başlayıncaya kadar geçecek süre içinde, Cumhurbaşkanlığının herhangi bir surette boşalması halinde, Milli Güvenlik Konseyinin en kıdemli üyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Anayasaya göre yeni Cumhurbaşkanı seçinceye kadar, Cumhurbaşkanı vekalet eder ve O'nun Anayasadaki bütün görevlerini yerine getirir ve yetkilerini kullanır.

Geçici Madde 2 – 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Kanunla kuruluşu gösterilen Milli Güvenlik Konseyi, Anayasaya dayalı olarak hazırlanacak Siyasi Partiler Kanunu ile Seçim Kanununa göre yapılacak ilk genel seçimler sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunlara göre görevlerini devam ettirir.

Anayasanın kabulünden sonra 2356 sayılı Kanunun 3. maddesindeki Milli Güvenlik Konseyi Üyeliklerinden birisinin herhangi bir nedenle boşalması halinde doldurulması usulüne ilişkin hüküm uygulanmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Milli Güvenlik Konseyi Üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyesi sıfatını alırlar. Milli Güvenlik Konseyi üyesi olarak 18 Eylül 1980 tarihinde içtikleri and yürürlükte kalır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi Üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz bulundukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukuki varlığı sona erer.

Cumhurbaşkanlığı Konseyinin görevleri şunlardır:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, laiklik ilkesine, Atatürk inkılâplarının, milli güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumuna, Milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;

b) Cumhurbaşkanının istemi ve tespit edeceği süre içinde:

Milletvekili genel seçimlerinin yenilenmesine, olağanüstü yönetim yetkisinin kullanılmasına ve alınacak tedbirlere, Türkiye Radyo - Televizyon Kurumunun yönetim ve gözetimine, gençliğin yetiştirilmesine ve Diyanet İşlerinin düzenlenmesine ilişkin konuları incelemek ve görüş bildirmek;

c) Cumhurbaşkanının istemine göre, iç ve dış güvenlik ile gerekli görülen diğer konularda inceleme ve araştırma yapmak ve sonuçlarını Cumhurbaşkanına sunmak.

Geçici Madde 3 – Anayasaya göre yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, Başkanlık Divanını oluşturması ile birlikte:

- a) 27 Ekim 1980 gün ve 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun,
- b) 12 Aralık 1980 gün ve 2356 sayılı Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun,
- c) 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun,

Yürürlükten kalkar ve Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisinin hukuki varlıkları sona erer.

Geçici Madde 4 — 1) 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı Kanunla feshedilmiş bulunan siyasî partilerden;

11 Eylül 1980'den sonra gerek parti tüzelkişiliği, gerek bunların merkez yöneticilerinden veya Parlamento üyelerinden herhangi biri hakkında Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabı'nın birinci babında yer alan Devletin şahsiyetine karşı işlenmiş cürümlerden herhangi biri ile ilgili olarak kamu davası açılmış olanlarla, 11 Eylül 1980 tarihinde iktidar partisi ve anamuhalefet partisi durumunda bulunan siyasî partilerin;

a) 1 Ocak 1980 ve daha sonraki tarihlerde, Genel Başkan, genel başkan yardımcıları veya vekilleri, genel sekreterleri, bunların yardımcıları ve merkez yönetim kurulu veya benzeri organların üyeleri; Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlayarak on yıl süre ile siyasî parti kuramazlar; Anayasa hükümlerine dayalı olarak kurulacak siyasî partilere üye olamazlar, bu partiler tarafından veya bağımsız olarak milletvekili genel ve ara seçimlerinde, mahallî seçimlerde aday gösterilemezler ve aday olamazlar. Siyasî partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kuramazlar ve siyasî partilerde fahri olarak bile herhangi bir görev alamazlar.

b) 1 Ocak 1980 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üye bulunan milletvekilleri ile senatörler, Anayasa'nın halkoylaması sonucu kabulü tarihinden başlamak üzere beş yıl süre ile siyasî parti kuramazlar, kurulacak siyasî partilerin merkez yönetim kurullarında veya benzeri organlarda görev alamazlar.

2) 1 Ocak 1980 tarihinde kontenjan senatörü veya Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyesi olanlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bağımsız üyelerinden; haklarında Türk Ceza Kanunu'nun İkinci Kitabının birinci babında yer alan Devletin şahsiyetine karşı işlenmiş cürümlerden herhangi biri ile kamu davası açılmış bulunanlar veya birinci fıkarda nitelendirilen siyasî partilerden birine girmiş olanlar birinci fıkranın (b) bendi hükümlerine tabi olurlar.

Geçici Madde 5 – Yapılacak ilk milletvekili genel seçimi sonucunun Yüksek Seçim Kurulunca ilanını takip eden onuncu gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında, saat 15.00'te kendiliğinden toplanır. Bu toplantıya en yaşlı Milletvekili Başkanlık eder. Bu toplantıda milletvekilleri andiçerler.

Geçici Madde 6 – Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapılmaya kadar, Millet Meclisinin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü'nün, Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

Geçici Madde 7 – İlk milletvekili genel seçimi sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp, yeni Bakanlar Kurulu kuruluncaya kadar, iş başında olan Bakanlar Kurulunun görevi devam eder.

Geçici Madde 8 – Anayasa ile kabul edilmiş olan yeni organ, kurum ve kurulların kuruluş, görev, yetki ve işleyişleri ile ilgili kanunlarla, Anayasada konulması veya değiştirilmesi öngörülen diğer kanunlar, Anayasanın kabulünden başlayarak Kurucu Meclisin görev süresi içerisinde, bu süre içerisinde yetiştirilemeyenler, seçimle gelen Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yılsonuna kadar çıkartılır.

Geçici Madde 9 – İlk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı kurulduktan sonra altı yıllık süre içinde yapılacak Anayasa değişikliklerini Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisinin geri gönderilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanunu, aynen kabul edip tekrar Cumhurbaşkanına gönderebilmesi, üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun oyu ile mümkün olabilir.

Geçici Madde 10 – Mahalli İdare seçimleri en geç Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısını izleyen bir yıl içinde yapılır.

Geçici Madde 11 – Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte Anayasa Mahkemesi asıl ve yedek üyesi olanların kadroları ile görevleri devam eder. Bunlardan Anayasa Mahkemesince belli görevlere seçilenlerin bu suretle kazanmış oldukları sıfatları saklı kalır.

Anayasa Mahkemesi asıl üye sayısı onbire ininceye kadar boşalan asıl üye kadrosuna, asıl ve yedek üye sayısı toplamı onbeşe ininceye kadar da boşalan yedek üye kadrosuna seçim yapılmaz. Anayasa Mahkemesinin yeni düzenlemeye intibakı sağlanıncaya kadar asıl üye sayısının onbirden, asıl ve yedek üye sayıları toplamının onbeşten aşağı düşmesi nedeniyle yapılacak seçimlerde bu Anayasanın kabul ettiği esasa ve sıraya uyulur.

Anayasa Mahkemesi asıl üye sayısı onbire ininceye kadar dava ve işlerde 22/4/1962 gün ve 44 sayılı Kanunun öngördüğü toplanma yeter sayısı uygulanır.

Geçici Madde 12 – 13/5/1981 gün ve 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanununun geçici 1 inci maddesi uyarınca Yargıtay ve Danıştaydan Kurulun asıl ve yedek üyeliğine; 1730 sayılı Yargıtay Kanununa 25/6/1981 gün ve 2483 sayılı Kanunla eklenen geçici madde uyarınca Cumhuriyet Başsavcılığı ile Cumhuriyet Başsavcivekilliğine; 6/1/1982 gün ve 2575 sayılı Danıştay Kanununun geçici 14. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca Danıştay Başkanlığına, Başsavcılığına, başkanvekilliklerine ve daire başkanlıklarına, Devlet Başkanınca seçilmiş bulunanlar, seçildikleri dönem için bu görevlerine devam ederler.

6/1/1982 gün ve 2576 sayılı Kanunun geçici maddelerinin idari mahkemeler Başkan ve üyeliklerine atamalara ilişkin hükümleri de saklıdır.

Geçici Madde 13 – Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna Yargıtaydan seçilmesi gereken bir asıl ve bir yedek üyenin seçimleri Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihi izleyen yirmi gün içinde yapılır.

Seçilen üyeler göreve başlayıncaya kadar Kurul, toplantı yeter sayısını oluşturacak yedek üyenin katılmasıyla çalışmalarını yapar.

Geçici Madde 14 – Sendikaların gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza etmelerine ilişkin yükümlülükleri, Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç iki yıl içinde yerine getirilir.

Geçici Madde 15 – 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

Geçici Madde 16 – Anayasanın halkoymasına ilişkin oy verme kütüğünde ve sandık listesinde kaydı ve oy kullanma yeterliği bulunduğu halde hukuki veya fiili herhangi bir mazereti olmaksızın halkoymasına katılmayanlar, Anayasanın halkoymasını takip eden beş yıl içinde yapılacak genel ve ara seçimleri ile mahalli seçimlere ve diğer halkoymalarına katılamazlar, seçimlerde aday olamazlar.

YEDİNCİ KISIM

SON HÜKÜMLER

I. Anayasa'nın değiştirilmesi

Madde 175 — Anayasa'nın değiştirilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazıyla teklif edilebilir. Anayasa'nın değiştirilmesi hakkındaki teklifler ivedilikle görüşülemez. Değiştirme teklifinin kabulü, Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla mümkündür.

Anayasa'nın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, birinci fıkradaki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tabidir.

Cumhurbaşkanı Anayasa değişikliklerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri gönderdikten sonra, Meclis geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse Cumhurbaşkanı bu kanunu halkoyuna sunabilir.

II. Başlangıç ve kenar başlıklar

Madde 176 — Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dahildir.

Madde kenar başlıkları, sadece ilgili oldukları maddelerin konusunu ve maddeler arasındaki sıralama ve bağlantıyı gösterir. Bu başlıklar, Anayasa metninden sayılmaz.

III. Anayasa'nın yürürlüğe girmesi

Madde 177 — Bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip Resmi Gazetede yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur ve aşağıda gösterilen istisnalar ile bu istisnaların yürürlüğe girmesine ait hükümler dışında bütünüyle yürürlüğe girer.

a) İKİNCİ KISIM II. Bölümdeki; kişi hürriyeti ve güvenliği, basın ve yayımla ilgili hükümler, toplantı hak ve hürriyetleri,

III. Bölümdeki çalışma ile ilgili hükümler, toplu iş sözleşmesi, grev hakkı ve lokavt ile ilgili hükümler,

Bu hükümler yeni kanunları çıkarıldığında veya mevcut kanunlarda değişiklik yapıldığında ve her halde en geç Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başladığında yürürlüğe girer. Ancak bu hükümler yürürlüğe girinceye kadar mevcut kanunlar ve Milli Güvenlik Konseyinin bildiri ve kararları uygulanır.

b) İKİNCİ KISIM'daki; siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerle ilgili hükümler, bunlara dayalı olarak yeniden hazırlanacak Siyasi Partiler Kanununun;

Seçme ve seçilme hakkı ise yine bu hükümlere dayalı olarak hazırlanacak Seçim Kanununun;

Yayımlanması ile yürürlüğe girer.

c) ÜÇÜNCÜ KISIM'daki; yasama ile ilgili hükümler;

Bu hükümler ilk milletvekili genel seçimi sonucunun ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Ancak bu bölümdeki Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine ilişkin hükümleri, 29 Haziran 1981 gün ve 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanun hükümleri saklı kalmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayıncaya kadar Milli Güvenlik Konseyince yerine getirilir.

d) ÜÇÜNCÜ KISIM'daki; Cumhurbaşkanı başlığı altındaki görev ve yetkileri ile Devlet Denetleme Kurulu, Bakanlar Kurulu başlığı altındaki tüzükler, Milli Savunma, olağanüstü yönetim usulleri, idare başlığı altındaki mahalli idareler ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu hariç diğer hükümler ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri hariç yargıya ilişkin bütün hükümler Anayasanın halkoylaması sonucunda kabulünün Resmi Gazetede ilanı ile birlikte yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna ait yürürlüğe girmeyen hükümler Türkiye Büyük Millet Meclisinin göreve başlaması ile, mahalli idareler ile Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin hükümler ise ilgili kanunların yayımlanması ile yürürlüğe girer.

e) Anayasanın halkoylaması sonucu kabulünün ilanı ile birlikte yürürlüğe girecek hükümleri ve mevcut ve kurulacak kurum, kuruluş ve kurullar için yeniden kanun yapılması veya mevcut kanunlarda değişiklik yapılması gerekiyorsa bunlara ilişkin işlemler mevcut kanunların Anayasaya aykırı olmayan hükümleri veya doğrudan Anayasa hükümleri, Anayasanın 11 inci maddesi gereğince uygulanır.

f) Kesinhesap kanunu tasarılarının görüşülme usulünü düzenleyen 164. maddenin ikinci fıkrası hükmü 1984 yılından itibaren uygulanmaya başlanır.

İNDEKS

A

A. Mümin Kavalalı
Abbas Gökçe
Abdullah Pulat Gözübüyük
Abdülbaki Cebeci
Abdülkadir Erener
Adnan Başer Kafaoğlu
AET
Ahmet Sanver Doğu
Akın İlkin
Alâeddin Aksoy
Ali Bozer
Anayasa Komisyonu
Anayasa Mahkemesi
Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
Askeri Yargıtay
Atatürk
Avni Şahin
Aydemir Aşkın
Aydın Tuğ
Azmi Eryılmaz

B

Bahri Savcı
Bahtiyar Uzunoğlu
Bankalar Birliği
Bekir Tünay
Beşir Hamitoğulları
Bülent Ulusu

C

Cahit Karakaş
Cahit Tutum
Cavidan Pekcan
Celal Bayar
Cemil Çakmaklı
Cevdet Akçalı
Cevdet Menteş

Cevdet Sunay
Coşkun Üçok

D

DM

Danıştay
Demokrat Parti
Dündar Soyer

E

Ekrem Alican
Ekrem Ceyhun
Emin Paksüt
Enis Muratoğlu
Erdoğan Aklin
Ergun Özbudun
Ersin Eserol
Ersin Kalaycıoğlu
Ertuğrul Alatlı
Ertuğrul Zekai Ökte
Esat Çam
Evliya Parlak

F

Fahri Çoker
Fahri Korutürk
Fenni İslimyeli
Feridun Balatlıoğlu
Feridun Ergin
Feridun Güray
Feridun Şakir Öğünç
Fevzi Uyguner
Feyyaz Gölcüklü
Feyzi Feyzioğlu
Fikret Esen
Fikret Ekinci
Fikri Devrimsel
Fuat Azgur

G

Gazeteciler Cemiyeti

H

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

Halil İbrahim Karal

Hamza Eroğlu

Hikmet Altuğ

Hikmet Sami Türk

Halil Gelendost

Halil İbrahim Karal

Haluk Cillov

Hayati Gürtan

Hsn Küçükahmet

İ

İ. Kaplan

İbrahim Göktepe

İçişleri Bakanlığı

İhsan Göksel

İhsan Sabri Çağlayangil

İlhan Köseoğlu

İlhan ztrak

İlter Türkmen

İmren Aykut

İsa Vardal

İsmail Arar

İsmail Hakkı Birler

İsmail Rüştü Aksal

İsmail Şengün

İsmet Onur

K

Kamer Genç

Kemal Dal

Kemal Güven

Kemal Karhan

Kemal Satır

Kenan Evren

Kurktan Ataseven

M

M. Fevzi Uyguner
M. Rahmi Karahasanoğlu
M. Vefik Kitapçıgil
Mahir Canova
Mahmut Akkılıç
MGK
Mehmet Aydar
Mehmet Hazer
Mehmet Pamak
Mehmet Velid Köran
Muammer Yazar
Mustafa Alpdündar
Mustafa Aysan
Mustafa Yücel
Muzaffer Başkaynak
Muzaffer Ender
Muzaffer Sağışman
Mümin Kavalalı

N

Nazmi Önder
Necdet Üruğ
Necip Bilge
Necip Torumtay
Nejat Tümer
Nermin Öztuğ
Nurettin Ayanoğlu
Nurettin Ersin
Nuri Özgöker
Nusret Ekin
Nüvit Yetkin

O

Orhan Aldıkaçtı
Orhan Civelek
Orhan Aydın

Ö

Ömer Adnan Orel
Ömer Yücelioğlu
Özer Gürbüz
Özer Ozankaya

P

Paşa Sarioğlu

R

Rafet İbrahimioğlu
Rasim Aldemir
Recep Meriç

S

Sadi Irmak
Sayıştay
Sebati Ataman
Selahattin Cizrelilioğlu
Selahattin Çetiner
Selçuk Kantarcioğlu
Seyfi Öztürk
Süleyman Sırrı Kırçalı
Süleyman Tuncel

Ş

Şadan Tuzcu
Şakir Öğünç
Şener Akyol
Şerafettin Yarkın

T

Tahsin Şahinkaya
Tarhan Erdem
TBMM
Teoman Özalp
Tevfik Fikret Alpaslan
Turan Güneş
Turgut Tan
Turgut Yegenaga

Turhan Güven
Türk Dil Kurumu
Türk Gazeteciler Sendikası
Türkiye İktisadi Kalkınma Vakfı
Türk-İş
Türk Kooperatifçilik Kurumu
Türkiye Muharip Gaziler Derneği
Türkiye Muhtarlar Federasyonu
Tülay Öney
TÜSİAD
Türk Tarih Kurumu

U

Utkan Kocatürk

Y

Yalçın Doğan
Yargıtay
Yavuz Altop
Yüksek Askeri Şûra
Yüksel Ülken

Z

Zekai Bayer
Zeki Güngör